

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SOSYAL KONSTRÜKTİVİST TEORİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE - İRAN DIŞ POLİTİKA SÖYLEMLERİ VE
İLİŞKİLERİ (2001-2016)

(DOKTORA TEZİ)

Zhaleh ABDİFİROUZSALARI

KOCAELİ 2017

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SOSYAL KONSTRÜKTİVİST TEORİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE - İRAN DIŞ POLİTİKA SÖYLEMLERİ VE
İLİŞKİLERİ (2001-2016)

(DOKTORA TEZİ)

Zhaleh ABDİFİROUZSALARI

Doç. Dr. Caner SANCAKTAR

KOCAELİ 2017

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SOSYAL KONSTRÜKTİVİST TEORİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE - İRAN DIŞ
POLİTİKA SÖYLEMLERİ VE İLİŞKİLERİ (2001-2016)

(DOKTORA TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Zhaleh ABDIFIROUZSALARI

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 21.06.2017/16

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Caner SANCAKTAR

(İmza)

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hasret ÇOMAK

(İmza)

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Cengiz OKMAN

(İmza)

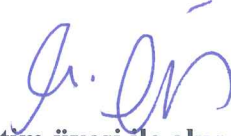
Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Gül Ceylan TOK

(İmza)

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ayşegül GÖKALP KUTLU

(İmza)

(Jüri, Yüksek Lisans için en az üç, Doktora için en az 5 öğretim üyesi ile oluşur)

KOCAELİ 2017

*TÜM FEDAKARLIKLARI,
BÜYÜK KALBI VE AYDINLIğI İÇİN,
SEVGİLİ ANNEME VE BİRİCİK AİLEME...*

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
SİMGELER VE KISATLAMALAR DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİSİ	xi
GİRİŞ	1
1. TEZİN KONUSUAMACI, HİPOTEZLER VE YÖNTEM	1
2. KONSTRÜKTİVİZM	3
2.1 Sosyal Konstrüktivizm: Alexander Wendt.....	7
2.2 Sosyal Konstrüktivizm Eleştirileri.....	13
2.2.1 Wendt'in Öz Eleştirisi.....	19
2.2.1.1 Devlet Gerekliliği Hakkında	22
2.2.1.2 Karşılıklı İnşa.....	24
2.2.1.3 Diğer Zihinlerin Sorunsalı.....	25
2.3 Türkiye Cumhuriyeti Dış Politika Kimliği: Literatür Tarama.....	32
2.4 İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politika Kimliği: Literatür Taraması.....	37
BİRİNCİ BÖLÜM	40
1. ÇALIŞMANIN TEORİK VE ANALİTİK ÇERÇEVESİ	41
1.1 TEORİK ÇERÇEVE	42
1.1.1 Kimlik.....	42
1.1.1.1 Kurucu Normlar.....	47
1.1.1.2 Sosyal Amaçlar.....	47
1.1.1.3 İlişkisel Karşılaştırmalar.....	48
1.1.1.4 Bilişsel Modeller.....	48
1.1.2 Çıkar.....	49
1.1.3 Devlet.....	53
1.1.4 Anarşi.....	56
1.1.4.1 Hobbescu Kültür	57

1.1.4.2 Lockeçu Kùltür.....	61
1.1.4.3 Kantçı Kùltür.....	65
1.1.5 Süreç ve Yapı.....	69
1.2 ANALİTİK ÇERÇEVE.....	72
1.2.1 Anket ve Görüşmeler.....	72
1.2.2 İçerik Analizi.....	75
1.2.3 Söylem Analizi.....	76

İKİNCİ BÖLÜM

2 MAKRO DÜZEY: İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKA KİMLİKSEL SÖYLEMLERİ, ÇIKARLARI VE ANARŞİK KÜLTÜR ALGISI.....	78
2.1 İÇ FAKTÖRLER.....	78
2.1.1 İç Siyasette Kimlik Söylemleri.....	78
2.1.1.1 İslamcılık.....	80
2.1.1.2 İrancılık.....	84
2.1.1.3 Devrimcilik.....	86
2.1.1.4 Popülizm	87
2.1.2 İran İslam Cumhuriyeti'nde Siyasi Akımlar	88
2.1.2.1 İlkeçilik.....	89
2.1.2.2 Reformculuk.....	91
2.1.3 Anayasa'ya Göre Dış Politika.....	94
2.1.4 Dış Politika Karar Alma Süreci.....	95
2.1.5 Dış Politika Aktörleri.....	96
2.2 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKA KİMLİKSEL SÖYLEMLER VE ÇIKARLAR.....	100
2.2.1 İç Faktörler: Devlet ve Hükümetlerin Kimliksel Söylemleri ve Çıkarları.....	100
2.2.1.1 İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda Devlet Kimliği	101
2.2.1.2 Hamenei Söyleminde Devlet Kimliği ve Çıkarları.....	101
2.2.2 Muhammad Hatemi Cumhurbaşkanlığı.....	107
2.2.2.1 Cumhurbaşkanı Muhammad Hatemi	107
2.2.2.2 Meclis	111

2.2.2.3 Bakanlar Kurulu ve Dışışleri Bakanı.....	112
2.2.3 Mahmut Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı.....	112
2.2.3.1 Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad	118
2.2.3.2 Meclis	120
2.2.3.3 Bakanlar Kurulu ve Dışışleri Bakanları.....	120
2.2.4 Hasan Ruhani Cumhurbaşkanlığı.....	120
2.2.4.1 Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani.....	120
2.2.4.2 Meclis	125
2.2.4.3 Bakanlar Kurulu ve Dışışleri Bakanı.....	127
2.3 DIŞ FAKTÖRLER.....	128
2.3.1 Bölgesel Konjonktür / Yapı.....	128
2.3.2 Uluslararası Konjonktür / Yapı	134
2.4 Anarşik Kültür Algısı.....	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MAKRO DÜZEY: TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKA KİMLİKSEL SÖYLEMLERİ, ÇIKARLARI VE ANARŞİK KÜLTÜR ALGISI.....	144
3.1 İÇ FAKTÖRLER: TÜRKİYE'DE SİYASİ KİMLİK VE SÖYLEMLER.....	144
3.1.1 Kemalizm/Sekülerizm.....	144
3.1.2 Türkçülük.....	145
3.1.3 Avrupacılık/Batıcılık.....	146
3.1.4 Muhafazakarlık.....	148
3.1.5 Milliyetçilik.....	150
3.1.6 İslamcılık	152
3.1.7 Yeni Osmanlıcılık.....	154
3.1.8 Kürt Milliyetçiliği.....	156
3.1.9 Popülizm.....	157
3.2 DIŞ POLİTİKA AKTÖRLERİ.....	160
3.3 TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKA KİMLİĞİ VE ÇIKARLARI.....	162
3.3.1 Devlet ve Hükümetler Kimlik ve Çıkarları.....	162
3.3.1.1 Atatürk Söyleminde Devlet Kimliği ve Çıkarları.....	162
3.3.2 Hükümetlerin Kimlik ve Çıkarları.....	167
3.3.2.1 2001-2003.....	167
3.3.2.1.1 Cumhurbaşkanı ve Başbakan.....	167

3.3.2.1.2	Meclis.....	172
3.3.2.1.3	Bakanlar Kurulu ve Dışışleri Bakanları.....	172
3.3.2.2	2003-2013: Tek Parti Hükümeti Olan Adalet ve Kalkınma.....	172
3.3.2.2.1	Cumhurbaşkan ve Başbakan	177
3.3.2.2.2	Meclis.....	183
3.3.2.2.3	Bakanlar Kurulu ve Dışışleri Bakanları.....	183
3.3.2.3	2013-2016.....	189
3.3.2.3.1	Cumhurbaşkan ve Başbakan.....	189
3.3.2.3.2	Meclis.....	192
3.3.2.3.3	Bakanlar Kurulu ve Dışışleri Bakanları.....	192
3.4	DIŞ FAKTÖRLER.....	194
3.4.1	Bölgesel Konjonktür / Yapı.....	194
3.4.2	Uluslararası Konjonktür / Yapı.....	202
3.5	ANARŞİK KÜLTÜR ALGISI.....	208

DÖRDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.	MİKRO DÜZEY: TÜRKİYE- İRAN İLİŞKİLERİ KARŞILIKLI ANARŞİK KÜLTÜR ALGISI.....	211
4.1	TÜRKİYE- İRAN: KARŞILIKLI İLİŞKİLER.....	211
4.1.1	ANKETLER.....	216
4.2	VAKA ÇALIŞMASI.....	218
4.2.1	İran Nükleer Programı.....	218
4.2.2	Irak Konusu.....	233
	SONUÇ: DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	238
	KAYNAKÇA.....	245
	EKLER.....	270
	ÖZGEÇMİŞ.....	330

ÖZET

Ulusal kimlik ve dış politikanın ilişkisi yıllar boyunca uluslararası ilişkiler disiplinde göz ardı edilmiştir. Bu durum Konstrüktivizm teorisinin itibar kazandığından sonra Uluslararası İlişkiler akımını değiştirmiştir. Bu çalışmada Türkçe, Farsça ve İngilizce kaynaklardan yararlanarak Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti devletlerinin ulusal kimlik ve nesnel ve öznel çıkarları ve dış politikada kimliksel söylemleri anket, görüşmeler ve İçerik analizi ve Söylem yöntemleriyle Alexander Wendt'in Sosyal Konstrüktivizm kuramsal çerçevesinde açıklanmakta ve bu çerçevede iki aktörün anarşik kültür algısı makro ve mikro düzeylerde yani devletler topluluğu düzeyi ve devletler düzeylerinde belirlenmiştir. Çalışma 2001-2016 yılları arasında kapsamaktadır. Analiz birimi olarak devlet yani Türkiye ve İran ve analiz düzeyleri olarak birey ve devlet, iç ve dış faktörler yani yapı dikkate alınmıştır.

Bu çerçevede İran İslam Cumhuriyeti'nin devlet ve hükümet kimlik, öznel çıkarları ve anarşik algısı hakkında varılan sonuçlar makro düzeyde şöyledir: Ali Hamenei, revizyonist ve Hobbescu Kültür, Muhamad Hatemi: Statükocu ve Lockecu kültür, Mahmut Ahmedinejad: Revizyonist ve Hobbescu kültür, ve son olarak Hasan Ruhani: Statükocu ve Lockecu kültür. Türkiye vakası ise aynı konular dikkate alınarak üç zaman diliminde sınıflandırılmıştır. Sonuçları öznel çıkarlar ve anarşik kültür çerçevesinde sırayla her dönemde şöyle özetlemek mümkündür: 2001-2003: Statükoculuk, ve Lockecu kültür, 2003- 2013: Statükoculuk, Lockecu kültür, 2013-2016: Revizyonist, Hobbescu kültür.

Mikro düzeyde yani Türkiye- İran ilişkileri kapsamında Lockecu anarşik kültür algısı baskındır. Bu düzeyde özellikle iki vaka üzerine yani İran nükleer programı ve Irak konusuna odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Mahmut Ahmedinejad, Hasan Ruhani, Sosyal Konstrüktivizm, Dış Politika Kimliksel Söylemleri.

ABSTRACT

For long time the relation between national identity and foreign policy had been denied in International Relations mainstream. However with the rise of Constructivism, identity became one of the most important factors in determining foreign policy. In this study with focus on Turkish, Persian and English resources, Turkey and Iran's state identity, national interests and foreign policy identity discourses by using the methods such as survey, interview, content analysis and discourse analysis in the Alexander Wendt's Social Constructivist theoretical framework has been examined. Also the culture of anarchy of both actors in two level; macro and micro by focusing on two case has been determined. The study includes 2001-2006 time period. The unit of analysis is state and the level of analysis is the individual, state and system. The internal and external factors has been considered.

In this framework the results, meaning identity, subjective national interests, culture of anarchy are summarized as follows: Ali Hamenei: Revisionist, Hobbesian, Mohammed Hatemi: Status quo, Lockean, Mahmud Ahmedinezhad: Revisionist, Hobbesian, Hasan Rouhani: Status quo, Lockean. In the case of Turkey, instead of governments, different time periods had been considered: 2001-2003, 2003- 2013 and 2013-2016. The results summarized as follows: 2001-2003: Status quo, Lockean. 2003-2013: Status quo, Lockean, 2013-2016: Revisionist, Hobbesian.

At the micro level Turkey and Iran's perception of each other is in the Lockean culture of anarchy. This conclusion particularly is an outcome of focusing on two cases: Iran's nuclear program and Iraq.

Key words: Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Mahmud Ahmedinezhad, Hasan Rouhani, Social Constructivism, Foreign Policy Discursive Identities.

SİMGELER VE KISATLAMALAR DİZİNİ

AA: Anadolu Ajansı

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

AKPM:Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi

ANAP: Anavatan Partisi

AR-GE: Araştırma-Geliştirme

ASEAN: Association of Southeast Asian Nations, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

BOP: Büyük Ortadoğu Projesi

CENTO: Central Treaty Organization; Merkezi Antlaşma Teşkilat

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CIA: Central Intellegince Agency

D8: Developing Eight, Gelişmekte olan Sekiz Ülke

DEHAP: Demokratik Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

DTK: Demokratik Toplum Kongresi

DSP: Demokratik Sol Parti

DTP: Demokratik Toplum Partisi

ECO: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

FP: Fazilet Partisi

FETÖ: Fethullahçı Terör Örgütü

GCC: Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi

HADEP: Halkın Demokrasi Partisi

HDP: Halkların Demokratik Partisi

İİC: İran İslam Cumhuriyeti

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

IMF: International Monetary Fund, Uluslararası Para Fonu

İRNA: İran İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı

İŞİD: Irak- Şam İslam Devleti

IS: Islamic State

KCK: Kürdistan Topluluklar Birliği

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

MBA: Master of Business Administration, İşletme Yönetimi

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MNP: Milli Nizam Partisi

MSP: Milli Selamat Parti

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NPT: Non-Proliferation Treaty

NSG: Nuclear Suppliers Group

OHAL: Olağanüstü hal

ODTÜ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi

OPEK: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

ÖSO: Özgür Suriye Ordusu

P5+1: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 5 daimi üyesi artı Almanya

PKK: Kürdistan İşçi Partisi

PYD: Demokratik Birlik Partisi

RCD: Regional Cooperation for Development

SCAF: Supreme Council of the Armed Forces

SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

SGYDM: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

SHP: Sosyaldemokrat Halkçı Parti

SMDK: Suriye Devrimi Muhalefet Güçleri Koalisyonu

SOYBIS: Sosyal Yardım Bilgi Sistemi

SP: Saadet Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği,

SYDTF: Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

TAIEX: Technical Assistance and Information Exchange

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C: Türkiye Cumhuriyeti

TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜRKSOY: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı

UAEA: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

UCM: Uluslararası Ceza Mahkemesi

YPG: Halkçı Koruma Birlikleri

YTATB: Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

WTO: World Trade Organization, Dünya Ticaret Örgütü

TABLULAR DİZİSİ

Tablo 1: İİC Siyasi Akımları, 1979- 2005.....	89
Tablo 2: İİC Siyasi Akımlar 2005-2016.....	93
Tablo 3: ABD- Türkiye Dış Politika Uyumunu.....	204
Tablo 4: İran Dış Politika Aktörlerin Siyasi Kimliği.....	239
Tablo 5: İran Hükümetlerinin Dış Politika Kimliği, Çıkarları ve Anarşik Kültürleri.....	240
Tablo 6: İran Dış Politika Aktörlerin Siyasi Kimliği.....	241
Tablo 7: Türkiye Hükümetlerin Dış Politika Siyasi Kimliği, Çıkarları ve Anarşik Kültürleri.....	242

GİRİŞ

Bu bölüm dört alt başlık altında ele alınmaktadır. Birinci bölüm tezin giriş kısmındaki gereken metodolojik alt başlıkları içermektedir. İkinci bölümde, kuramsal çerçeve yani Konstrüktivizm'e giriş ve teoriyle ilgili tartışmalar söz konusudur. Üçüncü bölümde ise konuyla ilgili Türkiye dış politikasının kimliksel söylemleri hakkında literatür taraması yapılmıştır. Son bölümde ise aynı yol İran İslam Cumhuriyeti'nin (İİC) dış politika kimliği hakkında izlenmiştir.

1. TEZİN KONUSU, AMACI, HİPOTEZLER VE YÖNTEM

Türkiye ve İran'ın ikili ilişkileri; tarihi, kültürel, jeopolitik ve stratejik çok sayıda faktör tarafından belirlenen, çok boyutlu karmaşık bir yapıda oluşmaktadır. Türkiye-İran ilişkilerinin tarihi altyapısı geniş bir tarihi süreci kapsamaktadır. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya yönelmeleri sonucunda İran topraklarıyla karşılaşmalarıyla başlayan bu süreç günümüze kadar uzanmaktadır. Bu süreç içerisinde kurulan ilişkiler farklılık arz etmektedir. Ancak iki ülke hiç bir zaman müttafik olmamıştır. Bu durum için farklı nedenler özellikle İran İslam Devrimin'den sonra sıralanabilir. Ancak bu nedenleri oluşturan öğeler ve iki ülkenin birbirine karşı gerçek algısı araştırma konusu olmamıştır. Bu çalışmada "Ortadoğu'nun iki büyük gücünün neden müttefik olup bu bölgenin geleceği ve kendi konumları için birlikte adım atanmamıştır" sorusu bu araştırma kapsamında Sosyal konstrüktivist çerçevede ele alınacaktır.

Tez konusu Türkiye ve İİC'nin anarşik kültür algılarının ne olduğunu belirlemektir. Dolayısıyla öncelikle iki aktörün dış politika söylemleri ve kimlikleri, bu aktörlerin algıladıkları anarşik kültürleri ve iki aktörün birbirleri hakkındaki algılarına analiz edilmektedir. Tezin amacı Ortadoğu'da iki büyük güç olan Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti'nin neden yeni milenyumda ittifak kurmadıklarını açıklamak, kuramsal boşluğu doldurarak mümkün çözümleri önermek ve bilgi aktarmaktır.

Türkiye, İran ve Türkiye - İran ilişkileri konusunda yüzlerce kitap özellikle İngilizce dilinde bulunmaktadır ancak iki devletin dış politika kimliğini inceleyen veya bu iki aktörün ilişkilerinin ontolojik ve epistemik arkaplanlarını birbirine karşı inceleyen bir eser bulunmamaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşen içsel değişiklikler ve İran İslam Cumhuriyeti'nin ABD ve Batı'yla uzlaşma yolunda attıkları adımlar, Türkiye ve İran için fırsat yaratmıştır. Ancak iki aktörü birbirlerine yakınlaşmaları gerekirken tersi gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla Ortadoğu'daki bu birbirlerine sırt çevirmiş iki komşunun dış politika kimliklerinin tanımlanması, anarşik kültürlerinin belirlenmesi ortaya koyacağı şeffaflıktan dolayı hem akademisyenler hem devlet adamları için ortak çıkarları ve dolayısıyla stratejileri ve gelecek senaryoları belirlemede önemli olacaktır. Ayrıca bu çalışma kapsamında Alexander Wendt'in teorisinin büyük kısmı ilk defa bu şekilde bir vaka üzerinde uygulanmaktadır.

Adı geçen tez konusu Alexander Wendt'in sosyal teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kuramsal çerçeve birinci bölümde anlatılmaktadır ancak Konstrüktivizm'e giriş ve Alexander Wendt teorisine yönelik eleştiriler ve bu eleştirilerin cevaplarına bu bölümde yer verilmektedir. Dolayısıyla kullanılan varsayımlar, temel kavramlar, ilkeler, temel dayanaklar ve başlangıç noktaları da teorik çerçevede açıklığa kavuşturulmuştur. Bu çalışmada aşağıdaki sorular cevaplanmaktadır:

- 2001-2016 zaman diliminde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika kimliksel söylemleri nedir?
- 2001-2016 zaman diliminde İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika kimliksel söylemleri nedir?
- 2001-2016 zaman diliminde Türkiye uluslararası sistemin yapısını/anarşik kültürü nasıl algılamaktadır?
- 2001-2016 zaman diliminde İran İslam Cumhuriyeti'ni uluslararası sistemin yapısını/anarşik kültürü nasıl algılamaktadır?
- 2001-2016 zaman diliminde Türkiye'nin ulusal çıkarları nedir?
- 2001-2016 zaman diliminde İran'ın ulusal çıkarları nedir?
- 2001-2016 zaman diliminde Türkiye, İran'ı hangi anarşik kültürde algılamaktadır?
- Bu algının dış politikada sonuçları nelerdir?
- 2001-2016 zaman diliminde İran, Türkiye'yi hangi anarşik kültürde algılamaktadır?
- Bu algının dış politikada sonuçları nelerdir?

Bu çalışmada içerik analizi, söylem analizi, anket ve görüşmeler yöntemleriyle resmi belgeler, parti tüzükleri, stratejik vizyon dokümanları, münazaralar, dış politika direktifleri, konuşmalar, görüşmeler devlet şahsiyetlerinin ve dış politika alanında "Ben ve Öteki"nin imajını oluşturmada rol alan yazın incelenecektir. Bu analiz iki amaçla yürütülecektir. Dış politika kimliğini tespit etmek ve her aktörün "Öteki"ye yönelik bakış açısı ve siyasetlerini anlamaktadır.

Bu amaçları gerçekleştirmek için 2001-2016 yılları kapsayan Türkçe, Farsça ve İngilizce kaynaklardan yararlanılacaktır. Bu araştırmada devlet, yani Türkiye ve İran devletleri analiz birimi olarak belirlenmiştir. Analiz düzeyleri olarak birey ve devlet, iç ve dış faktörler söz konusudur. Adı geçen önemli aktörlerin fotoğrafları, anket örneği ve Ortadoğu haritası çalışmanın ekleri olarak tezin sonunda yer almaktadır.

2. Konstrüktivizm

Konstrüktivizm kavramını Uluslararası İlişkiler literatürüne taşıyan ilk isim Nicholas Onuf olmuştur (Carlsnaes, Risse, Simmons, 2002: 99). Onuf, *World of Our Making* (1989) adlı eserinde tüm sosyal gerçeklikler gibi Uluslararası İlişkilerin de insanlar tarafından inşa edilebileceğini vurgulayarak disiplinde çığır açmıştır. Ancak bu yaklaşımın daha fazla ismini duyulmasını sağlayan Alexander Wendt olmuştur (Kardaş & Balcı, 2014: 157). Konstrüktivizm birbirine karşıt kuramlar arasında bir sentez oluşturabileceğini savunurken pozitivist epistemolojisinden (çalışma yönteminden) ve postpozitivist teorilerin de ontolojisinden (konusundan) yararlanmaktadır. Konstrüktivizm, rasyonel kuramlar arasında bir “Orta Yol” bulmaya çalışmıştır (Kardaş & Balcı, 2014: 158).

Sosyal Konstrüktivizm toplumsal gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve bir toplumsal gerçeklik olarak uluslararası ilişkilerin de bir sosyal inşa olduğunu iddia eden bir yaklaşımdır. Şüphesiz hiç bir sosyal ilişkinin kurulmadığı bir doğa durumunda uluslararası ilişkilerden söz edilememektedir. Uluslararası dünya, maddi unsurlardan ziyade düşünsel, sosyal, kültürel ve normatif unsurlar üzerine kurulmaktadır. Toplumsal dünyanın bir parçası ve bir sosyal ilişki biçimi olarak uluslararası ilişkiler ancak kolektif bilinç, ortak anlayışlar ve beklentiler, öznelarası anlamlar sosyal etkileşim ve pratikler ile bir varlık ve süreklilik kazanmaktadır. Uluslararası düzeyde kurumsallaşan egemen kurallar, normlar, kimlikler ve söylemler uluslararası ilişkilerin en temel belirleyici unsurları ve aynı zamanda Sosyal Konstrüktivizmin en kilit açıklayıcı kavramları ve teorik kategorilerini oluşturmaktadır (Küçük, 2014: 325).

Neyin Konstrüktivist düşünce sayılabileceğine ilişkin zengin bir yazın mevcuttur. Konstrüktivist bir dünya görüşü Grotius, Kant ve Hegel’in klasik uluslararası teorilerinin altını çizmekte ve Uluslararası İlişkilerde iki Dünya Savaşı arasında egemen olmaktadır. Savaş sonrası dönemde uluslararası siyasete Konstrüktivist yaklaşım Karl Deutsch, Ernst Haas ve Hedley Bull tarafından geliştirilmiştir. Konstrüktivist varsayımlar aynı zamanda dış politika çalışmalarında

Snyder, Bruck ve Sapin'in çalışmalarıyla başlayan ve Robert Jervis ve Ned Lebow ile devam eden olgusal geleneğin de temelini oluşturmaktadır. 1980'lerde bunlar ve diğer nesillerden gelen düşünceler Konstrüktivist Uluslararası İlişkiler teorisinin üç temel akımını oluşturacak şekilde sentezlenmiştir: John Ruggie ve Fredrich Kratochwil ile ilişkilerinden modernist kol, Richard Ashley ve Rob Walker ile ilişkilerindiren postmodernist kol ve Spike Peterson ve Ann Tickner ile ilişkilendiren feminist kol. Konstrüktivizmin adı geçen üç akımının önemli farklılıklarına rağmen hepsi aktörlerin sosyal olarak inşa edildikleri yönleri yetersiz bir dikkat göstermeleri nedeniyle az sosyalleşmiş yaklaşım olarak tanınmaktadır (Wendt, 1999: 17-18).

1990'lı yıllar Uluslararası İlişkiler teorileri için çok önemli yıllardır. Bu dönemde pek çok vaka, uluslararası ilişkiler teorilerinde yeni yaklaşımlar gerektiren geliştirmeyi zorlu kılmıştır. Bu gereklilik teorik boyutta da kendisini yansıtmıştır. Rous- Smit bu dönemi "Uluslararası İlişkilerin Rönesansı" olarak adlandırmaktadır. Ulusal kimlik ve dış politikanın ilişkisi yıllar boyunca Uluslararası İlişkiler disiplininde gözardı edilmiştir. Bunun temel nedeni realizmin Uluslararası İlişkiler disiplininin egemen paradigması olmasıdır. Hem Morgenthau (Politics Among Nations) ve hem Waltz'ın eserlerinde (Man, the State and War ve Theory of International Politics) devletlerin kültür ve ulusal kimlikleri ve dış politika arasındaki ilişki inkar edilmektedir. Diğer bir nedense Davranışsalci¹paradigmanın egemen olması ve somut ve ölçülenebilirlerin üzerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla kültürün tanımlanması ve onun diğer olgularla ilişkisinin tanımlanması zor gözükmiştir. Ancak kimlik, uluslararası ilişkilerde kendi konumunu konstrüktüvizm yaklaşımının ortaya çıkışı ve soyut görüşler, düşünceler ve etkenlere olan vurgusuyla yerini bulmaktadır (Karimifard, 2012).

Sosyal Konstrüktivizm, Realizmin "*uluslararası siyasette dostluklar ve düşmanlıklar yoktur, yalnız çıkarlar vardır*" ifadesini "*dostluklar ve düşmanlıklar çıkarlarımızı tanımlar*" şeklinde yeniden formüle etmektedir. Konstrüktivizm dünya siyasetinin özüne dair belli varsayımlarda bulunan özgün bir uluslararası siyaset teorisi değildir belki Feminizm, Eleştirel Teori ve Post Yapısalcılık gibi Uluslararası İlişkiler dahil sosyal bilimlerin bir çok dalını etkileyen genel bir disiplinlerarası yaklaşım olduğu söylenebilir. Kendi içinde farklı yaklaşımları barındırmasına karşın temelde (sosyal) gerçekliğin ve bilginin sosyal inşa edildiğini ifade etmektedir. Felsefede Konstrüktivist düşünce bilginin sosyal bir inşa olduğunu savunan "idealist"

¹ Behaviorism

ve bir ölçüde “pragmatist” felsefi yaklaşımlardan kaynağını almaktadır. Kant, Hegel ve Cassirer gibi klasik düşünürler tarafından geliştirilen idealist felsefe, bilginin pasif değil aktif ve sosyal bir öğrenim süreci olduğunu vurgulamaktadır. Konstrüktivizm’in düşünsel kökleri bilim felsefesinde ve sosyal teoride bulunmaktadır. Konstrüktivist düşüncenin izlerini felsefede “idealist” ve “realist” bakış açıları arasında sürebiliriz. Realist felsefe Uluslararası İlişkiler teorisinde “modernist” veya ana akım Konstrüktivist teoriye, idealist felsefe ise “Postmodernist” veya “Radikal Konstrüktivist teoriye” entelektüel esin kaynağı oluşturmaktadır. Konstrüktivist düşüncenin açık veya örtük felsefi kökleriyle yakından ilgili olduğu söylenebilmektedir. Felsefi bir yaklaşım olmasının yanında Konstrüktivizm bir sosyal teoridir. Bu bakış açısı sosyal dünyaya ve bilgiye ilişkin şu görüşleri barındırmaktadır:

- Sosyal dünyanın ve bilginin öznelerarası veya sosyal boyutuna vurgu
- Toplumsal düşüncelerin kurucu rolü
- Yapan- yapı² ilişkisinin karşılıklı oluşumu (Gözan, 2014: 328- 329).

Konstrüktivist felsefe ve sosyal teori, uluslararası ilişkiler teorisinde Konstrüktivist yaklaşımların meta-teorik temellerini atmıştır. Bir meta- teori olarak Konstrüktivizm’in ortak paydası ontolojik açıdan “sosyal gerçekliğin inşası”, epistemolojik açıdan ise “bilginin sosyal inşasıdır”. Böylece idealist ve bütüncül ontolojik önermeleri içeren bir felsefe ve sosyal teori olarak Konstrüktivizm, uluslararası ilişkilerde maddeci ve bireyci rasyonalizmin karşısında yer almaktadır. Uluslararası İlişkiler teorisinde dünya siyasetinin toplumsal boyutuna vurgu yapan Karl Deutsch, İngiliz Okulu, Ernst Haas, Peter Haas ve Emanuel Adler Sosyal Konstrüktivizm’in kavramsal ve teorik altyapısına katkıda bulunmaktadırlar. Sosyal Konstrüktivizm’in Uluslararası İlişkilerde ortaya çıkışında ve yükselişinde bir yandan disiplin içi meta-teorik ve teorik tartışmalar diğer yandan ise Soğuk Savaşın sona ermesi gibi dış dünyadaki gelişmeler belirleyici olmuştur. Sosyal Konstrüktivizm bu bağlamda pozitivism ve postpozitivism meta-teorik tartışması bağlamında ortaya çıkmış özellikle ana akım Neorealist ve Neoliberal teorik yaklaşımların pozitivist ve rasyonalist temellerinin eleştirileri üzerine gelişmiştir. Bu bakımdan Sosyal Konstrüktivizm ithal bir yaklaşım olmayıp disipline özgü tartışmalar çerçevesinde şekillenmiştir (Gözan, 2014: 333).

²Agent- Structure

Sosyal Konstrüktivizmin Uluslararası İlişkilerde meta- teorik ve teorik önermelerini ortaya koyan ilk teorisyenler Nicholas Onuf, Friedrich Kratochwil ve Alexander Wendt olmuştur. Uluslararası İlişkiler’de Sosyal Konstrüktivizm yaklaşımlarını farklı yönlerden sınıflandırmak mümkündür. Epistemolojik ve yöntemsel açıdan yani görecelik ve köken sorunsalı ve tabiatçılık sorunsalları ekseninde 3 farklı yaklaşım bulunmaktadır:

- Naturalist/Tabiatçı³
- Yorumsamacı ve Eleştirel Konstrüktivizm⁴
- Postmodernist ve Radikal Konstrüktivizm⁵

Çözümleme düzeyinde yapılan tercihlere göre ise sistemik yapısalcı⁶, birim- düzey⁷ ve bütüncül⁸ olarak sınıflandırılmaktadır. Entelektüel kökler ve esin kaynakları açısından:

- Konstrüktivist sosyal teoriden yararlanan kurallar, normlar, kültür ve kimliğe vurgu yapan sosyolojik Konstrüktivizm
- Wittgenstein’in dil felsefesinden esinlenen dile, söyleme ve iletişime vurgu yapan dil odaklı söylemsel Konstrüktivizm (Küçük, 2014: 346- 356).

Stefano Guzzini’nin 2000 yılındaki yazdığı makale Katzenstein’den alıntı yaparak şu ifadelerle başlamaktadır: “*Ne büyük bir başarı hikayesi! 10 yıl önce nadiren tanınan Konstrüktivizm resmen bölümün merkezine katkıda bulunmaktadır*”. Guzzini’ye göre bu başarı kısmen Konstrüktivizm’in “orta yol” konumundan kaynaklanmaktadır. Konstrüktivizm bize ana akıma karşı eleştiride bulunmayı veya en azından konuya bağlı inisiyatifli olmayı sunmaktadır. Aynı zamanda Post Yapısalcılık gibi radikal idealist konumlardan uzak durmaktadır. Konstrüktivizm Uluslararası İlişkilerdeki teorik tartışmaya önemli katkılar sunmaktadır. Ana akım araştırmacıları dahil bir çok araştırmacı Konstrüktivizm’in başarılı bir şekilde radikal ampirizm ve idealizm, bireycilik ve bütüncülük veya tek bir gerçek ve görecelik tuzaklarından uzak durmayı başarmıştır (Guzzini, 2000:147-148). Ancak, Guzzini Sosyal Konstrüktivizm araştırmacılarını şöyle eleştirmektedir:

³ Naturalistic Constructivism

⁴ Interpretative and Critical Constructivism

⁵ Postmodernist and Radical Constructivism

⁶ Structural Systemic

⁷ Actor- Level

⁸ Holistic

“Sosyal Konstrüktivizm genelde iki şekilde değerlendirilmektedir: Seçici⁹ veya fazlalıkçı¹⁰. Konstrüktivizm bir genel kategori olarak düşünülmekte ve araştırmacılar nihai ürünün teorik tutarlılığını gözardı ederek ondan kendi versiyonlarını seçtiklerinde “seçiciliktir”. Konstrüktivist teoriyi güzelleştirmek için mevcut yaklaşımlara eklemelerde bulunduğu ise Fazlılıkçılık¹¹ ortaya çıkmaktadır” (Guzzini, 2000: 148).

Birgül Demirtaş’a göre Türk akademisyenler de özellikle 2000’li yıllardan itibaren Konstrüktivist kurama giderek artan ölçüde ilgi göstermeye başlamışlardır. Türk akademisyenlerin yaptıkları katkılardan bir kısmı doğrudan Türk dış politikası temelli olmuştur. Bazıları ise karşılaştırılmalı çalışmalarda Konstrüktivizm kuramı analiz etmeye çalışmıştır. Bir grup çalışma da Türkiye’nin bölgesel örgütlerle özellikle de AB ile ilişkilerini bu kuramın varsayımlarından yararlanarak anlama çabasına girmiştir. Çalış (2001), Bozdağlıoğlu (2003), Kösebelaban (2011), Demirtaş- Çoşkun (2006 & 2007), Yurdusev (2007), Rumelili (2008) gibi yazarlar ve bu yıllardaki eserlerini bu çerçevede değerlendirebiliriz. Ancak bu çalışmaların hiçbiri bu tezin konusunu veya ona yakın bir mevzuyu ele almamıştır (Kardaş & Balcı, 2014: 170).

2.1 Sosyal Konstrüktivizm: Alexander Wendt

Wendt’in Sosyal Konstrüktivizmi’nin temelini oluşturan “Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi” iki parçadan oluşmaktadır: Öz temeli¹²ve felsefi bölüm. Birincisi uluslararası sistemin teorisini geliştirmektedir. Bu sistemin elemanları devletler olarak varsayılmaktadır. Devletler ile kişilik sahibi olan uluslararası aktörler gibi davranılmaktadır. Sistem anarşi olarak bilinmektedir, yapı maddi terimlerden ziyade kültürel olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik kültürü devletlerin birbirlerini nasıl algıladıklarına bağlı olarak, düşman, rakip ve dost eksenli üç şekil alabilmektedir: Hobbesçu, Lockeçu ve Kantçı. Bu iddiaların bazıları diğerleri tarafından benimsenmektedir. Devletlere insan muamelesi yapılması literatürde farklı yazarlar tarafından benimsenmektedir: Review of International Studies (2004), Anarşinin Üç Kültürü, Buzan (2004), Housse (2003), Bennett ve Stam (2004) veya Suganami (Wendt, 2006).

⁹ Eclecticism

¹⁰ Eclectic or Redundant

¹¹ Redundancy

¹² Substantive

Günümüzde devlet dışı aktörler, iç siyaset ve küreselleşmeye artan ilgiden dolayı bu teori eleştirmişlerdir. Ancak aynı şeyler felsefi bölüm hakkında söylenemez. Wendt sunduğu teoride Friedrich Kratochwil ve John Ruggie'nin (1986) kesinlikle yapılamaz düşündükleri şeyi yaptığını yani pozitivism ve yorumsamacılık¹³ arasında birisinin epistemoloji ve diğerinin ontolojisini alarak bir orta yol çizdiğini iddia etmektedir. Bu yeni bir fikir değildir Kant'ı saymazsak bile Durkheim'e kadar geri gitmektedir ve günümüzde de Roy Bhaskar (1979) ve John Searles'in (1995) eserlerinde görülmektedir. Ancak bu fikri başarıyla uygulayan kişi Alexander Wendt olmuştur. Wendt'in sunduğu teorinin en iyi tanımı uluslararası sisteme Konstrüktivist bir bakıştır. Bir düzeyde rasyonalizm ve Konstrüktivizm'in arasındaki fark sadece farklı sorular sormalarıdır ve farklı sorular somut bir çatışma içermek zorunda değildir. Tüm teoriler bazı şeyleri verili almak zorundadır ve böyle yaparak da diğerleri tarafından sorunsallaştırabilecek olan belirli meseleleri parantez içine almaktadırlar. Özü itibariyle hiç bir yaklaşım diğerinden daha iyi değildir. Bir açıdan teori aslında belirli soruları cevaplamak için ortaya konulmuş bir yöntemden daha fazlası değildir. Örneğin, Rasyonalist metodoloji kimlikler ve çıkarları açıklamak için tasarlanmamıştır (Wendt, 1999: 52-53).

Wendt Konstrüktivizm'in temel ilkesini şu şekilde sıralamaktadır:

- İnsan topluluğuna ait yapılar maddi güçlerden ziyade öncelikle ortak düşünceler tarafından belirlenmektedir.
- Maksatlı aktörlerin kimlik ve çıkarları doğa tarafından verilmekten ziyade ortak düşünceler tarafından inşa edilmektedir (Wendt, 1999:15).

Birinci yaklaşım sosyal hayatta idealist bir yaklaşımı temsil etmektedir ve düşüncelerin paylaşımına yaptığı vurguda bir bakıma karşıt materyalist yaklaşımın biyoloji, teknoloji ya da çevreye yaptığı vurguda olmadığı kadar sosyaldir. İkinci yaklaşım ise sosyal yapıların onların bireylere indirgenebileceği düşüncesindeki bireyci bakışa karşı çıkmakta olan beklenmedik güçlere yaptığı vurgu nedeniyle bütüncül ya da yapısalcı bir yaklaşımdır. Bu nedenle Wendt'in bakış açısında Konstrüktivizm bir çeşit yapısal idealizm olarak görülmektedir. Konstrüktivizmin bir çok şekli vardır. Wendt'in benimsediği Konstrüktivizm yapılaşmacı ve sembolik etkileşimci sosyolojiye dayanan ılımlı bir çeşittir. Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi ise uluslararası sisteme

¹³ Interpretivism

mikro ekonomik bir yaklaşım (bireycilik) ile güç ve çıkar hakkındaki klasik realist vurguyu (materyalizm) birleştirmektedir (Wendt, 1999: 16).

Uluslararası siyasete en az dört sosyolojik bakış açısı vardır: Materyalist, idealist, bireyci ve bütüncü. Sosyal teoriler uluslararası siyaset teorileri değildir ve somut teorinin sosyal teoriye dayanmasına rağmen sosyal teoriden açıklıkla çıkarılamaz (Wendt, 1999: 20).Wendt idealist ve bütüncü olan herhangi bir teoriyi Konstrüktivist olarak adlandırmaktadır (Wendt, 1999:51).

Wendt'in eserindeki soyutlama ve genellik düzeyi yüksektir. Bu kitap devletler sisteminin ontolojisi hakkındadır ve uluslararası siyasetten ziyade uluslararası teoriyle ilgilidir. Wendt sosyal araştırmada soruya dayalı bir yaklaşımdan yanadır (Wendt, 1999: 105). Burada asıl soru şudur: Waltz'ınki gibi devletler sistemik teorisi ve açıklamasına benzer somut bir mesele ama farklı bir ontoloji verildiğinde ortaya nasıl bir uluslararası siyaset teorisi çıkmaktadır? Bu bağlamda bu teori sosyal teoride ya da uygulamalı felsefede bir örnek olay çalışmasıdır. Sosyal Konstrüktivist bir ontoloji ortaya koyduktan sonra bir uluslararası siyaset teorisi tesis etmektedir. Söz konusu ontolojiden yola çıkan tek teori bu değildir. Ancak onu tesis ederken temel amaç farklı bir ontolojik başlangıç noktasının gerçek dünyayı nasıl açıkladığımızla ilgi bağımsız katkıları olduğunu göstermektir. Pek çok yerde bu katkı uluslararası ilişkiler toplumunun en azından bazı kesimlerinin halihazırda bildikleri ile ilgili ontolojik temelleri güçlendirmek içindir. Konstrüktivizm bir uluslararası siyaset teorisi değildir. Konstrüktivist olmadan önce analizin birim ve düzeylerini ya da aktörler ve onların içinde yer aldığı yapıları seçilmelidir. Wendt'in seçtiği birimler devletlerdir. Analiz düzeyi ise uluslararası sistemdir. Wendt Waltz'u eleştiren bir devletler sistemi teorisi önermektedir (Wendt, 1999: 21-23).

Bu meta teori devletler ya da uluslararası sistemin yapısı ve etkileri ile ilgilidir. Bu da demektir ki Uluslararası İlişkilere sistem teorisi yaklaşımı ile eğilmektedir. Bir teorinin sistemik olarak adlandırılması için gereken iki anlamı birbirinden ayırmak önemlidir: Uluslararası sistemin bağımlı bir değişken haline getirildiği ve uluslararası sistemin bağımsız bir değişken haline getirildiği anlamlar. Wendt'in savı her iki açıdan da sistemiktir (Wendt, 1999:26). Wendt'te Waltz gibi dış politika değil uluslararası siyasetle ilgilenmektedir. Wendt sunduğu teorinin diğer çalışmalardan farklılığı konusunda özellikle teorisinin ontolojik ve epistemolojik boyutlarına vurgu yapmaktadır. Ontolojik bir fark yani uluslararası sistemin hangi türdeki malzemelerden yapıldığı. Uluslararası İlişkilerde bu bakışın iki erken ifadesi Ashley ve Kratochwil'den gelmiştir.

Waltz'un mikro ekonomik analogisini ilk sorunsallaştıranlardan biri de Ashley olmuştur (Wendt, 1999: 55).

Rasyonalistler ve Konstrüktivistler arasındaki tartışmada en azından iki ampirik mesele sözkonusudur. Birincisi devlet kimlikleri ve çıkarlarının hangi dereceye kadar iç ve hangi dereceye kadar sistemik yapılar tarafından inşa edildiği sorunudur. İkincisi ise devlet kimlikleri ve çıkarlarının hangi dereceye kadar durağan olduğu sorunudur. Wendt'e göre devlet kimlikleri ve çıkarları uluslararası sistem içinde inşa edilmekte olsa bile eğer bu sürecin sonuçları yüksek oranda istikrarlıysa o zaman onlarla verili muamelesi yaparak çok az şey kaybolmaktadır. Dünya siyasetinde gözlemlediğimiz şey onu gözlemlerken vasıta olarak kullandığımız kavramlara yakın bir şekilde bağlıdır (Wendt, 1999: 58).

Nasıl hem pozitivist hem de Konstrüktivist olunmaktadır? Wendt bu soruyu cevaplamak için Realist bir bilim felsefesi kullanarak üç temel tez öne sürmektedir: Bir tarafta sosyal araştırma sözkonusu olduğunda Konstrüktivist sosyal teorinin bilimsel bir yaklaşımla uyumlu olduğunu savunarak postpozitivist eleştirileri engellemeye çalışmaktadır. Ona göre Konstrüktivizm geniş bir şekilde epistemoloji olarak değil dar bir anlamda ontoloji olarak yorumlanmalıdır. Diğer taraftaysa gözlemlenemeyenler hakkında ontolojik iddialarda bulunmaması gerektiğini belirten ampirikçi iddiaları engellemek için bilimsel realizmi kullanmaktadır. Görünüşte bu bilimin nasıl eyleme döküldüğünü değiştirmez ancak sosyal bilimin nesnelere yani sosyal türler hakkında nasıl düşünüldüğünü etkilemektedir. Bilimsel realizm uluslararası hayatın derin yapısını keşfetmeye adanmış eleştirel bir sosyal bilimi meşrulaştırmaktadır. Wendt sonuç olarak nedensel ve kurucu sorular ve etkiler arasındaki ayrımı geliştirmektedir ki bu da düşünceler ve sosyal yapıların uluslararası siyasette yarattığı farkı anlamak için önemlidir (Wendt, 1999: 61).

Durum baştan aşağı düşüncelerden ibaret değildir, biyolojik ihtiyaçlar, fiziksel çevre ve teknolojik araçlar gibi kaba maddi güçlerin için nedensel etkileri vardır. Bilimsel realizm dünyanın insanlardan bağımsız olarak var olduğunu büyük bilimsel teorilerin sıklıkla bu dünyaya gönderme yaptığını ve bunu bilim nesnelere gözlemlenemediği zamanlarda dahi yaptıklarını varsaymaktadır. Teori, gerçeği yansıtmaktadır; gerçek teoriyi değil. Realistler ontolojiyi epistemolojinin önüne koymaktadırlar. Bilimsel realizmin özü, onun kuşkucu eleştirmenlerin farklı şekillerde dile getirdiği dünyada olanın bir şekilde ne bildiğimize ya da neye inandığımıza

bağlı olduğu görüşüne itirazdır. Michael Devitt, Joseph Rouse, Geoffrey Hellma, Jarrett Leplin bilimsel realizmi tanımlamak için çeşitli ilkelerden söz etmektedirler (Wendt, 1999: 62-69):

1. Dünya bireysel gözlemcilerin akıl ve dillerinden bağımsızdır (bağımsız dünya): Biz onu görsek de görmesek de dünya neyse odur, bu da epistemolojiden önce ontoloji (daha az yöntem) demektir.
2. Yerleşik bilimsel teoriler sıklıkla bu dünyaya gönderme yapmaktadır: Bilimsel gerçekliğin bu iddiası belirli bir gönderim teorisini savunarak akıl ve dilin dünyaya nasıl kanca attığı epistemolojik sorununu çözmeyi amaçlamaktadır. Gönderim teorileri 'köpek' ya da 'devlet' gibi kavramların anlamlarının nasıl sabit olduğuyla ilgilidir.
3. Gönderme yapılan doğrudan gözlemlenebilir olmasa dahi, teoriler gözlemlenemeyenlere dair bilgi sağlamaktadır (Wendt, 1999: 74-84).

Bu ilkeler toplumun doğası ya da yapısı hakkında hiçbir şey söylemez. Realizm bir bilim felsefesidir, bir toplum teorisi değildir bu nedenle de birinci derece ampirik sorulara cevap verememektedir. Herhangi bir toplum ya da uluslararası siyaset teorisi realist anlamda yorumlanabilmektedir. Realizm devletler ya da devletler sistemlerini gerçek ve bilinebilir olarak düşünmemizi mümkün kılmakta ancak bize onların var olduklarını, neyden yapıldıklarını ya da nasıl davrandıklarını anlatmamaktadır. Bu sosyal bilimcilerin işidir, filozofların değil. Toplum doğaya indirgenemez ancak doğa onun maddi temelidir (Wendt, 1999: 74).

Putnam'ın belirttiği gibi realizm için olumlu iddia onun bilimin başarısını mucize haline getirmeyen tek felsefe oluşudur. Bu iddia bilimin dünyayı manipüle etmemize yardım etmekte başarılı olduğu varsayımıyla başlamaktadır (Wendt, 1999: 89). Sosyal hayatın düşünsel yapısının sosyal türlere bilim insanları gibi yaklaşmayı imkansız kılmadığını öne sürdükten sonra nihai soru onları nasıl çalıştığımızdır. Nedensel ve kurucu teoriler sadece farklı sorular sorar. Nedensel teoriler neden ve bir dereceye kadar da nasıl mümkün olabilir sorusunu sormaktadır. Nedensel açıklamalar olayların kanunlar altında sınıflandırmaktan ziyade nedensel mekanizmaları tanımlamaya dayandıkları oranda neden sorularına verilecek cevaplar nasıl ve ne sorularına cevap vermeyi de gerektirmektedir. Nasıl ve ne soruları bir neden sorusunu cevaplamak için kullandığı ölçüde nedensel bir açıklamanın da parçasıdır. Ancak onları cevaplamak kendi içinde de bir sorun olabilir. Bazı nasıl soruları doğrudan nedenseldir. Ancak diğer nasıl soruları nasıl mümkün olabilir şekline bürünmektedir (Wendt, 1999: 111).

Uluslararası İlişkiler disiplini bugün birbirine zıt iki epistemolojik duruş arasında kutuplaşmıştır: Sosyal bilimin gerçeklere imtiyazlı bir geçit sağladığını öne süren pozitivist çoğunluk ile bunun tersini savunan önemli bir postpozitivist azınlık. Eğer önde gelen düşünürler birbirleri ile konuşmuyorsa bu üçüncü tartışma pek de bir tartışma olmayacaktır, belki bu nedenle üçüncü tartışmadan sonra uluslararası ilişkilerin araştırmacıları genellikle birisinin ya pozitivist veya yorumsamacı olması gerektiği görüşünü benimsemiştirler. Ancak aslında meselenin asıl durduğu yerde burasıdır. Wendt, her iki kamp arasında bir orta yol inşa etmektedir. Onun stratejisi tartışma şartlarını değiştirmeye çalışmak olmuştur. Bağımsız araştırmalarında her iki taraf da zımnen realist olduklarına göre epistemolojik meselelerin göreceli olarak ilgi çekici olmadığını öne sürmektedirler. Wendt'e göre tartışma uluslararası dünyanın aslında neyden yapıldığı – yani ontoloji- hakkında olmalıdır onu nasıl bilebileceğimiz hakkında değil.

Epistemolojik olarak Wendt pozitivistlerden yana tutum almaktadır. Ona göre “*Sosyal bilim bize bilgi veren epistemik olarak imtiyazlı bir söylemdir her ne kadar dışımızdaki dünya ile ilgili her zaman yanılabilir olsa da şiir, edebiyat ve diğer beşeri disiplinler beşeri şartlarla ilgili bize çok daha fazla şey anlatırlar ama küresel savaş veya üçüncü dünyanın yoksulluğunu açıklamak için tasarlanmamıştır ve bu nedenle eğer biz bu tür sorunları çözmek istiyorsak en büyük umudumuz zayıf da olsa sosyal bilimdir. Postpozitivistler bize dışarıda gördüğümüz şeyin aslında onu nasıl gördüğümüze bağlı olduğunu hatırlatmış ve aynı zamanda sosyal hayatta kurucu ve yorumlayıcı süreçlerin önemine vurgu yapmıştır. Ancak bu katkılar tüm teorilerin eşit oranda geçerli olduğu ampirik kanıtların ışığında onların doğruluklarını kanıtlamamız gerekmediği ya da nedensel süreçlerin toplum içinde meydana gelmediği anlamına gelmez*” (Wendt, 1999).

Sosyal bilime çoğulcu bir yaklaşım postpozitivist eleştirenlerin büyük bir kısmını içine çekebilmektedir. Wendt ontoloji konusunda ontoloji daha önemli bir meseledir gerekçesiyle postpozitivistlerden yana tavır almaktadır. Wendt de sosyal hayatın baştan aşağı düşüncelerden oluştuğuna ya da neredeyse baştan aşağı düşüncelerden oluştuğuna ve derin gözlemlenemez yapıların etkileşimin aktörlerini ve kurallarını oluşturduğuna inanmaktadır ki bunların her ikisinde ana akım Uluslararası İlişkiler teorisi ile araları açıktır. Bilimsel realizm pozitivist epistemoloji ve postpozitivist ontoloji arasındaki bu orta yolu bulmada daha önemli bir rol oynamaktadır. Birbirlerine karşı giriştikleri polemiklere rağmen ampirikçiler ve postmodernistler teori ve gerçek arasındaki ilişkiye dair ortak bir epistemolojik endişe etrafında birleşmektedirler.

Ampirikçiler gözlemlenemeyen varlıkları bilebileceğimizden şüphe etmektedirler. Burada realizmin yarattığı fark bu endişeleri dikkatimizi ontolojiye yöneltmek için dağıtmaktadır. Bir açıdan bu hiçbir şeyi değiştirmez çünkü herkes işine tıpkı eskiden olduğu gibi devam edebilmektedir: Rasyonalistler tümenden gelimci teoriler geliştirmekte, süreç izi sürenler örnek olay çalışmaları yapmakta, eleştirel teoriler derin sosyal yapılar hakkında düşünmekte, postmodernler ise kurucu teoriler yapmaktadırlar. Ancak mesele herkesin ne yapıyorsa ona koyulmasıdır: Realist bir bakışla epistemoloji bilimsel uygulamayı yasal hale getirememektedir (Wendt, 1999:119- 121).

2.2 Sosyal Konstruktivizm Eleştirileri

On yıldan fazladır ki realizm özellikle yapısalcı realizm, Konstruktivizm paradigmanın ortaya çıkışıyla önemli eleştirilerin hedefidir. Wendt Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi eserinde sofistike ve önemli eleştireliyle Neorealizmi hedef almaktadır. Ancak bu Konstruktivizm'in eleştirilerden uzak kaldığı anlamına gelmemektedir. Sosyal Konstruktivizm'e odaklanan eleştirilerin çoğu Wendt'in meta-teorisini hedef almaktadır. Ramazan Gözen bu eleştirileri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

- Devlet merkezli bir sistemik kuram olmak,
- Devletin ontolojik statüsü: Eleştirelci ve postmodernistler Wendt'i tıpkı Waltz gibi devlet merkezci söylemi pekiştirmekle eleştirmektedirler. Burada asıl konu devlete ontolojik statü verilmekle ilgilidir. Wendt de devletin uluslararası sistemden ve yapılarından önce meydana geldiğini başka bir deyişle devletin ontolojik varlığı uluslararası etkileşime ve uluslararası sosyal yapılara bağlı olmadığını ifade etmektedir. Ona göre devletin yalnızca sosyal kimliği uluslararası etkileşime içseldir,
- Uluslararası mikro-süreçlerin göz ardı edilmesi: Wendt'in yaklaşımı makro yapıları açıklamakta başarılı olurken aktörlerin etkileşimini ve pratiklerini içeren mikro yapısal düzeyi açıklamakta zayıf kalmaktadır. Uluslararası kültürel yapıların ve normların aktörlerle olan ilişkisini kurmak özellikle de normların ilk planda nasıl ortaya çıktığını sistematik olarak araştırmak Sosyal Konstruktivizm projesinin bir araştırma problemini oluşturmaktadır,
- Çözümleme düzeyi sorunsalı: Wendt analiz düzeyi olarak uluslararası sistemi seçmesinden dolayı dış politikanın özellikle siyasal ve sosyal dinamiklerini çözümlenememesi tabanını açıklayamamaktadır. Bir başka deyişle sistemik yapısalcı yaklaşım devletin içini

açamamakta ve dolayısıyla ulusal düzeydeki süreçleri, teorik yapısının dışında bırakmaktadır,

- Uluslararası değişim sorunu: Wendt devletlerin kimlik ve çıkar oluşum sürecini salt devletlerarası etkileşim boyutuna indirgemektedir. Aslında Wendt devletin içini açmayarak yapısal değişimin kaynaklarını sadece uluslararası düzeyde bulabilmektedir.
- Sosyal dünya da ve etkileşimde dilin rolü: Wendt sosyal dünyanın inşasında dilin ve söylemin rolünü gözardı etmektedir. O devletlere kişilik vermesine rağmen onları konuşurmamaktadır. Ancak onların tavır, tutum, ve davranışları ile etkileşim kurmalarını sağlamaktadır. Oysa Onuf, Kratochwil ve Reus- Smit gibi modernist ve eleştirel Konstrüktivistler dilsel pratiklerin etkileşim sürecindeki tanımlayıcı, kurucu ve dönüştürücü etkilerini ortaya koymaktadırlar,
- Uluslararası sistem ne kadar kültürel? Egemenlik normları ve devletlerin ölüm oranı: Wendt modern devletlerin ölüm oranının neredeyse sıfır olduğunu Lockecu kültürel yapının kurucu ögesi olan egemenlik normlarının devletler tarafından özellikle meşru görüldüğünün ve içselleştirilmesinin bir sonucu olarak bilmektedir. Ancak bu konu Konstrüktivistlerin yanısıra Stephen Krasner gibi neorealistler tarafından eleştirilmektedir: Öncelikle bir tarihsel analiz egemenlik normların 16. yüzyılda var olan devletlerin büyük çoğunluğunun bekasına yardımcı olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan egemenlik normları hakkında bile çifte standartların uygulandığı görülmektedir. Yani egemenlik normları devletler tarafından genel kabul görmesine rağmen diğer yandan sürekli de ihlal edilmektedir. Bu nedenle de Krasner'e göre egemenlik "*topluların*" bir ifadesidir. Başka bir eleştiri ise egemenliği bir veri olarak ele almak ve onun kurucu kurallarını, normlarının tarihsel dönüşümünü ve uluslararası ilişkilere etkisini açıklamamasıdır,
- Ontoloji ile epistemolojinin karşılıklı bağımlılığı: Wendt maddi olanla düşünsel olan arasındaki geleneksel Kartezyen ayrımı radikal bir şekilde sorgulamamasından ötürü Konstrüktivist projenin uluslararası ilişkiler teorisine özgün katkısını (kurucu teori ve açıklama) ortaya koyamamaktadır (Gözen, 2014: 377).

Bu eleştiriler dışında Wendt'in meta-teorisini hedefleyen farklı eleştiriler kapsamlı bir şekilde Guzzini ve Leander tarafından 2006 yılında bir kitapta derlenmiştir. Wendt de eserin son bölümünde bu eleştirileri değerlendirip cevaplamıştır. Alexander Wendt'in Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi'nin öz-eleştirisinin Sosyal Konstrüktivizm'e katkısı çok önemlidir. Wendt ayrıca

burada teorisi için Kuantum fiziğini klasik fiziğin yerine temel olarak Sosyal Konstruktivizm ve genel olarak sosyal bilimleri yeniden düzenlemek için bir çerçeve sunmaktadır. Kuantum teorisinin zayıf temeli üzerine oturan ve Kuantum Bilinç Kuramı üzerine oturan Kuantum politikasının güçlü bir formu Alexander Wendt'in yeni Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisinin temellerini oluşturmaktadır. Bu alanda Munra, Becker, Pickup ve Akrivoulis metafor ve metotları açıklamakta kalıp “zayıf Kuantum politikası¹⁴” ‘nın temsilcileri olarak tanınırken Wendt siyasal bilimlerin Kuantum mekanizmalarından gerçek temelini argüman ederek “güçlü Kuantum politikası¹⁵” ‘nın temsilcisi olmaktadır. Wendt'in yeni projesi ayrıca siyasal bilimleri modern doğal bilimlere ilişkilendirmektedir. Ona göre Kuantum fiziğin diğer disiplinlerde kullanılmaması için ve onu sosyal bilimlere aktarmamak için hiç bir neden bulunmamaktadır. Bu yeni araştırmada devletin rolü de gözden geçirilmiştir ve ona daha az kişilik atf edilirken daha çok bireysel bilincin koleksiyonu olarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısı Wendt'in devlet ontolojisi konusunda 1999 eserinde sunduğu ve devleti birey olarak gördüğü açıklamadan farklıdır (Wendt, 2004: 52-54).

Wendt ayrıca birey ve toplumun ilişkisini açıklamak için bir “holografik model¹⁶” önermektedir ve devletleri “superorganizm veya bilinç” olarak görmemektedir. Dolayısıyla bireyin rolünde de önemli değişikliklere yol açılmaktadır ve bireyler arasında iletişim, etkileşim ve etkileşim içinde/dahilindekine¹⁷daha çok önem verilmektedir. Mark Pickup'ın da vurguladığı gibi Kuantum politika gibi siyasal bilimlerin farklı bölümlerinde analiz için bir araç olarak kullanılabilinmektedir (Wendt, 2004).

Kuantum fiziğin sosyal bilimlere aktarılma ihtimali 1920'lerde Kuantum devrimiyle birlikte bir çok filozof ve fizik adamları tarafından tartışılmış ancak sadece 1990'larda Stuart Hameroff, Roger Penrose, Giuseppe Vitiello gibi kişilerin çığı açan çalışmalarıyla birlikte ciddi bilimsel çalışmalar başlatılmıştır. Bu düzeyde bile Kuantum bilinç teorisi hakkında yüksek derecede kuşkular kalmıştır ve büyük ihtimalle bir çok filozof ve bilim adamı onu dikkate almadan reddetmektedirler. Ancak bu teorinin çok ilginç nitelikleri vardır ve özellikle zihin- vucut problemiğinin geleneksel yaklaşım ile çözülmemesinden dolayı bu teori son zamanlarda ciddiye alınmaya başlanmıştır (Vannini, 2007: 130-142).

¹⁴ Weak Quantum Politics

¹⁵ Strong Quantum Politics

¹⁶ Holographic Model

¹⁷ Intra- action

Wendt yeni çalışmalarında Kuantum bilinç teorisinin gerçek olduğunu iddia etmektedir bu nedenle de onun muhtemel etkilerini de sosyal bilimlere uygulandığında doğru olabileceğini varsaymaktadır. Burada bazı etkileri garanti etmek zordur. Hatta eğer bu teori doğruysa belki onu sosyal düzeye yüklemek doğru olmayabilir. Belki de en çok psikolojini etkileyebilmektedir. Bu nedenle burada iki konu önemlidir. Wendt'e göre eğer birinci iddia doğrulanırsa bilincin sosyal hayatın temeli olduğundan dolayı ikincisi de doğrulanmış olmaktadır. Kuantumun sosyal bilimlere etkileri derin olabilir. Bir Kuantum sosyal bilimleri geleneksel sosyal bilimleri, Kuantum fiziğin geleneksel fiziğe yaptığından çok geçersiz kılmamaktadır Ancak insan hakkında varolan bir çok derin varsayımı sorgulayıp yeni sorular ortaya atmaktadır (Wendt, 2004:7).

Bu iddialar postmodernistler için yeni değildir. Onlar bir süredir böyle iddialarda bulunmuşlar ancak onların iddiaları doğal bilime dayanmamaktadır. Bir Kuantum post modernizm doğalcı olarak günümüzdeki modernler ve postmodernlere meydan okuyacaktır. Copeland Wendt'in eserini inceledikten sonra onun Neorealizme yönelik eleştirilerini eleştirmektedir ve özellikle Wendt'in çıkarlar eksenindeki eleştirisini çok ileri gitmiş bulmaktadır (Copeland, 2005: 27- 44). Wendt, meta- teorisine atf edilen önemli eleştirileri 4 grupta sekiz konu olarak sıralamaktadır:

- Birinci grup devlet yapanlığıyla ilgilidir: 1. Devletlere yapan muamelesi yapmak başlı başına sorunludur (Cederman ve Daase; Suganami; Zehfuss) 2. Sosyal teori yansımanın rolünü yapısal değişimde ihmal etmektedir¹⁸(Drulak; Savary).
- İkinci grup yapan- yapı problemi ile ilgilenmektedir: 3. Devletler ontolojik olarak devletler sisteminden önce varolamazlar (Behnke; Cederman ve Daase; Kratochwil), 4. yapan ve yapının karşılıklı inşası bir şeye iki tanım vasf etmekten başka bir şey değildir (Suganami). 5. Niyetlerde güvensizlik o kadar derindir ki anarşi devletleri onların sistem kültürlerine rağmen kısıtlamaktadır (Copeland).
- Üçüncü grup düşünceler ve maddi şartlar arasındaki ilişkiyle ilgilidir: 6. Buradaki ayırım sahtedir çünkü onun yapılması için ilk etapta bir temeli öngörmektedir (Behnke) 7. Düşünceler derin içselleştirildikleri zaman önemliler ve bu nedenle de güç ve çıkarlar siyaset dünyasında işin çoğunu yapmaktadırlar (Copeland).
- Dördüncü grup orta yol hakkında farklı epistemik eleştirilerde bulunmaktadır (Behnke; Kratochwil ve Suganami).

¹⁸ Under- Theorizes

Stefano Guzzini ve Anna Leander'nin eleştirilerine göre sözkonusu eser bir orta yol olmaktan ziyade çatışan düşüncelerin - pozitivizm ve yorumsamacılık, rasyonalizm ve Konstrüktivizm, realizm ve idealizm- sentezidir. Farklı konular arasında bu eleştiri her şeyden önce böyle bir sentezin metafiziksel temellerini çağrıştırmaktadır. Sosyal teoride bu temel Kartezyen dualizmi tarafından sağlanmaktadır. Buna göre zihin (düşünceler) ve maddilik (Kaba¹⁹ materyalizm) birbirinden ayrı ve birbirine indirgenemez konulardır. Eğer dualizm varsayımını verili alırsak o zaman eser temel olarak doğrudur. Wendt eserinde dualizm konusunu tartışmak için fazla çaba göstermemiştir. *“Dualizmin erdemi veya üstünlüğü budur ki benim kabullendiğim iki temel gerçeği bağdaştırmaktadır: 1. Düşünceler maddi şartlara indirgenemez (yorumsamacı moment) 2. Bilimsel metodlarla gittikçe artarak bir şekilde dünya hakkında bilgi edinebiliriz (pozitivist moment). Dualizmin sorunu budur ki çok az sayıda filozof veya bilim adamı onu ciddiye almaktadır. Zihin hakkında çağdaş düşünce klasik fiziğin maddi dünya görüşü etkisi altındadır. Bu görüşe göre gerçek sonunda tamamen maddidir. Burada zihin, beyinden başka bir şey değildir bu nedenle benim iddiam yani düşüncelerin ontolojik olarak özerklikleri yanlıştır”* (Wendt, 2005:5).

Günümüzde sosyal bilimler bu bakış açısını benimsemektedir. Bu yaklaşım modern pozitivizmde daha nettir. Pozitivistlere göre sosyal hayatta klasik fiziğin madde gözetiminin objektif analizinin niteliğini önleyecek / engelleyecek hiç bir şey yoktur. Bu klasik dünya görüşü yorumsamacılıkta daha az belirgindir çünkü sosyal fiziği doğrudan reddetmektedir. Ancak yorumsamacılar bile gerçeğin sonunda sırf maddi olduğunu inkar etmemektedirler sadece bu bakış açısından yapılan bir analizin sosyal hayatta neyin önemli olduğunu yani anlamlar da içerebileceğine inanmaktadırlar. Yorumsamacılar de zihin – vucut sorunsalı üzerine geleneksel olarak odaklanmışlar yani bunlar da zihin ve vucudun ilişkisini sorgulamışlar. Ancak bunlar da sorunun tersini sormamışlar, çünkü sosyal bilimlerde Kuantum devrimi hala gerçekleşmemiştir. Sosyal bilimcilerin çoğu fiziğin, gerçek konusunda en son söz sahibi olduğunu kabullenmektedirler bu anlamda eğer efsaneler, ruhlara ve benzeri Fizik'le bağdaşmazsa o zaman onların var oldukları söylenemez. Bu anlamda ise fizik bizim çalışmamızda gerçeği kısıtlayan bir faktördür ve Kuantumun tek alternatifi ise geleneksel fiziktir. Klasik sosyal bilimlerin yolculuğunu izlemek çok karmaşıktır. Sosyal bilimciler sosyal hayatı açıklamakta ne kadar da önemli adımlar

¹⁹ Rump

atsalar bile metafiziksel tartışmalar çalışmaların önünü kapatmaktadır ve hatta en iyi teoriler bile önemli aykırılıklar ve anomalilerle karşı karşıya bırakmaktadır. Ancak zihin felsefesinin izlerini takip etmek bundan daha kötü bir durum ile bizi karşı karşılaştırmaktadır çünkü yüzyıllar boyunca yoğun çalışmalara rağmen hala bu konu bir problem olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle dualizmin sosyal bilimler için elverişsiz bir temel oluşturacağından dolayı böyle düşünülebilir ki materyalizm daha iyi bir seçenek teşkil etmektedir. Bu inanişaya ters düşen bir düşünceyi öne sürmektedir: Çağdaş sosyal bilimlerin ve zihin felsefesinin sınırları bu ortak yalan varsayımda saklanmaktadır ki zihnin ve vücudun ilişkisi klasik fizik ile uyumlu olmalıdır. Bu nedenle Kuantum zihin felsefesinde bir radikal başlangıç önermeyi temsil etmektedir, bilinç bir makroskopik Kuantumun mekaniksel olgusudur. İnsanlar geleneksel maddi objeler değil, “yürüyen dalga parçacık ikilikler²⁰” dirlir (Wendt, 2005).

Guzzini ve Leander’e göre “orta yol” olarak veya bir köprü olarak tanınan Alexander Wendt’in projesi aslında güçlü bir şekilde anlaşılan bir sentezdir. Araştırmacılar dünyasında Wendt bir avcı²¹ olarak değil bir toplayıcı olarak tanınmaktadır ancak bu sıradan bir toplama değil belki soyutlandırmak, yapılandırmak ve bazen özümseme hedeflenmiştir. Wendt’in çalışması herhangi bir Konstrüktivist teoriden daha fazla bir meta teori potansiyeli taşıyarak diğerlerini korkutmaktadır. Wendt’in çalışması mevcut çekişmeleri daha yüksek bir düzeye taşımayı hedeflemektedir, genellikle de bunu tıpkı Einstein’i Newton fiziğini ele aldığı gibi yapmaktadır. Bu sentez projenin bir amacı vardır. Wendt uluslararası ilişkilerde teorik ortodoksluğu özellikle materyalizm ve bireyseliği hedef almaktadır. Yine de bunu ortodoks disiplinin içinde ve bunu bilerek durarak yapmaktadır. Wendt’in stratejisi ortodoksluk tarafından kaçırılma riski altındadır bu nedenle teorisinin yeniden üretilmesi gerekmektedir. Onun sentezi ne kadar açıklayıcı veya uluslararası ilişkiler disiplinde meydan okuyucu olsa bile hem disiplin hem uluslararası siyasetin spesifik tarihsel düzeyde somutlaştırılma riskini taşımaktadır. Guzzini ve Leander, Wendt’in projesinin disiplin ortodoksluğu ve teorik heteredoksluğun bir sentezi olduğunu göstermeye çalışmaktadır (Guzzini & Leander, 2006: 73).

²⁰ Walking Wave Particle Dualities

²¹ Hunter

2.3.1 Wendt'in Öz Eleştirisi

“Bu argümanların hepsi beni eserimin eleştirilerini cevaplamakta garip bir konuma sokmaktadır, çünkü ben onun argümanlarını baştan sona dek tekrar gözden geçirmeyi düşünmekteyim. Bazı konularda hala aynı fikirdeyim ancak bazılarında ise hala farklı düşününmekteyim ancak farklı nedenlerden dolayı. Dolayısıyla bu garip durumu bağdaştırmak için bu bölüm benim eserimin Kuantum çerçevesinden öz-eleştirisi olacaktır. Burada öncelikle zihin-vucut sorunsalını ele alıp onun ilişkisini sosyal bilimlerle belirteceğim. Sonra problemin nedenini açıklayıp Kuantum bilinç teorisinin bu sorunu çözdüğünü göstereceğim. Üçüncü bölümde ise sosyal bilimlere olan bazı genel etkileri belirteceğim ve son bölümde ise esere olan eleştirilere geri döneceğim” (Wendt, 2004: 8).

Devlet Yapanlığı: Devlet örgütlü şiddetin meşru kullanım tekeli elinde bulunduran bir siyasi otorite yapısı olduğu için konu şiddetin uluslararası olarak da denetim altına alınması olduğunda kontrolü nihai olarak elinde tutması gereken devletlerdir. Bu anlamda devlet merkezilik yerel ya da ulusaşırı devlet dışı aktörlerin devletlerin örgütlü şiddete karışma sıklığı ve/veya tarzı üzerinde önemli hatta belirleyici etkileri olabileceği ihtimalini bertaraf etmez. Değişimin öncülleri olma konusunda devlet dışı aktörler devletlerden daha önemli hale gelmektedir. Ancak sistem değişimi nihai olarak devletler tarafından gerçekleştirilmektedir (Wendt, 2004: 24-25).

Sistemin devletlerin kimlik ve çıkarlarına şekil verdiği yönleri tanımadıkları için Neorealizm ve Neoliberalizmi eleştirse de bu sistemik yönelimin çıkarımlarından biri de aslında devlet kimliklerini ve çıkarlarını açıklamamaktadır. *“Bu uluslararası sistemle ilgili bir kitaptır devlet kimliğinin oluşumu ile değil”*. Bu nedenle de teorik çerçevede bazı tamamlayıcı yaklaşımlar ve metodolojilerden yararlanılmaktadır (Wendt, 1999: 27).

Acaba devletler insan mı? Wendt devletler konusunda farklı eleştirilere şu cevapla başlamaktadır: *“Devletlerin aktör olarak görünmesi ve devletlere kişilik atfedilmesi bir çok uluslararası ilişkiler araştırmacısı tarafından benimsenmektedir. Devlet şahsiyeti söylemi²² uluslararası ilişkiler araştırmalarında ne kadar yaygın olsa bile hala devletleri gerçekten insan görenlerin sayısı çok azdır. Biz devlet kişiliğine bir yararlı kurgu olarak yaklaşmaktayız, onu bir elverişli metafor olarak bilmekteyiz. Buradaki şüphecilik sırf bir fizikçi bakış açısına*

²² Discourse of State Personhood

dayanmaktadır; bu yaklaşıma göre zihin sırf beyinde yer almaktadır. Eğer bu yaklaşım kabul edilirse en az bir açıdan devletlerin insancıl boyutlarını yani niyetlerini inkar edemez”. Wendt’e göre devletler yapılanmış, kendi kendini organize eden sistemlerdir ki onların da niyetleri en az bireyler kadar gerçek olmaktadır. Önemli nokta budur ki bu konu devletler arasında çatışmayı onların niyetlerinin ne olması hakkında önlememektedir, çünkü makro düzeydeki sonuçlar mikro düzeyde kaç kat fazla anlaşılabilir. Dolayısıyla Zehfuss’un Almanya konusunda gösterdiği gibi devletler içte de kimlikleri üzerinde önemli çatışmalar yaşayabilirler (Wendt, 2004: 40). Wendt eserinin devlet kimliği konusunda bir çalışma değil devletler sistemi hakkında olduğunu ve bireysel devletlere indirgenemez olduğunu savunmaktadır. Devlet şahsiyeti sistem düzeyinde varsaymak için içsel çekişme kolektif niyetleri diğer devletlere karşı her anda uygulanacak kadar yapılaşmış olması gerekmektedir. Zehfuss’un haklı olduğu nokta budur ki uluslararası ilişkiler sistem teorileri görece olarak sabit devlet kimliklerine dayanmaktadır. Ancak gerçek dünya da tüm içsel çekişmelere rağmen devlet kimlikleri hakkında bir kaos ile karşılaşmamaktayız. Bu konuda Zehfuss tarafından anlatılan başka nokta budur: Eğer kolektif niyetler görece olarak tutarlı olsa bile onların kimlikleri belki hiçbir zaman tamamlanmış ya da kendileriyle özdeş olmayabilir. Peki bu bir realist bakış açısını devlet yapanlığı hakkında geçersiz kılmaktadır? Bu varlıkların özellikleri doğru tanımlanmak ilkesi açısından belki bir geleneksel bakış açısını geçersiz kılmaktadır ancak Kuantum çerçevesinden tartışılmalıdır. Kuantum sistemi özellikleri netleştirmese bile onların da bir kimlikleri vardır bu anlamda ki onların dalga fonksiyonu yapılandırılması öyledir ki bazı sonuçların ortaya çıkması diğer sonuçlara göre daha muhtemeldir. Aslında bu yapıdır ki bizi bir Kuantum sistemini diğer Kuantum sisteminden ayırt etmemizi ve onların davranışları hakkında öngörülerimizi gayri mümkün kılmaktadır. Oysa bunlar bir kimlik beyanı²³ için ihtiyaç duyulan en temel şeylerdir. Kuantum devletleri kendileriyle özdeşmiyorlar savı onların niyetleri olmasını önlememektedir (Wendt, 2004: 41).

Tepkisellik/ Yansımacılık²⁴: Drulak ve Savary eserin devlet yapanlığı ile ilgili varsayımın farklı temellerle eleştirmektedirler ki bu dayansımacılığın rolünü uluslararası siyasette teorize etmek için yeterli değildir. Devletler otomatlara veya “culturel dopes” indirgenmiş ve yapısal mantıklar tekrarlatmaya mahkum gözükmektedir. Drulak bu başarısızlığı eserin epistemolojiye olan aşırı güvenine yine de bu epistemolojinin yansımacılığın kuramsallaştıramamasına bağlamaktadır.

²³ Identity Statement

²⁴ Reflexivity

Anlamak – ve bilinç- dir ki yansımıcılığın önemini uluslararası hayatta kavrayabilmektedir. Wendt'e göre bir anlamda bu eleştiri yanlış yere koyulmuş gözükmektedir. Sistemik teoriler yapanlığı anlatmak için özünde kötü donanımlı²⁵ oldukları için sosyal teorinin ne hakkında olduğunun yanlış anlaşılmasına yol açmaktadır. Uluslararası siyaset teorileri, dış politika teorileriyle karıştırılmamalıdır. Wendt; Waltz, Buzan, Jones ve Little'in tersine kendi eserinde analiz etkileşim düzeyini de sistemik kuramsallaştırma amacıyla, mikro yapısal teori olarak eklediğini iddia etmektedir. Yine de bu birim ya iç düzeyi ve dolayısıyla devlet yansımıcılığın tam teorisini kapsamamaktadır. Ancak eklenen etkileşim düzeyine ve onun yedinci bölümde yapısal değişim için kullanımına bakarsak Wendt'in yaklaşımını en azından yansımıcılık ve onun ihtimal koşulları²⁶mümkün kılmaktadır. Bu konuda Wendt'in eseri kısmen başarılıdır. Diğer taraftan rol kimlikleri ve roller arasında ayırım için kimliğin subjektif ve objektif yönlerini ayırmaktadır ve devletleri prensip olarak davranışlarının yansıtmasını ve davranışlarının değiştirmelerini mümkün kılmaktadır. Ancak bu resimin subjektif yönü yeterince kuramsallaşmamıştır, bunun nedeni eserde anlayışın²⁷ kısmen belirsiz durumundan ve kısmen de dualizmin bilinç için yetersiz metafiziksel temel oluşturduğundan dolayı olduğu iddia edilmektedir (Wendt, 2004: 42-43).

Wendt'e göre Kuantum yaklaşımı burada üç yoldan yardımcı olabilmektedir. Birincisi, Kuantum sosyal bilimleri kolektif bilinçle ilişkilendirmeyi mümkün kılmaktadır ve özellikle eğer yansımıcılığı sosyal düzeyde düşünüyorsak öz- bilinç²⁸burada önemlidir. İkincisi, Drulak'ın anlayışın indirgenemez epistemik vaziyet olduğuna dair vurgusunu doğrulayabilir. Üçüncüsü, Kuantum yaklaşımı, Benlik açısından da umut vericidir. Benlik Kuantum yaklaşımında Kuantum dalga fonksiyonu olarak bir ihtimaller yapısıdır ki anlaması gayri deterministiktir. Bu noktada refleksitiviteyi devletin bilinçsiz dalga fonksiyonu²⁹ nın bilinç ölçeği olarak veya öz ölçeği olarak düşünebiliriz ki bu da yeni sonuçların çıkışına neden olabilmektedir. Böyle bir öz- ölçüm³⁰ potansiyeli her zaman orada mevcuttur. Özet olarak, Wendt geleneksel varsayımların rolünü zihin hakkında vurgulayarak, Kuantum yaklaşımının eserinin devletlerin insanlar olduğu varsayımını

²⁵ Intrinsically Ill-equipped

²⁶ Conditions of possibility

²⁷ Anlayış

²⁸ Self-Consciousness

²⁹ State's Unconscious Wave Function

³⁰ Self-measurement

savunmakta olduğunu ve aynı zamanda onu potansiyel olarak daha derin yansımacılıkla bağdaştırdığını anlatmaktadır (Wendt, 2004).

Yapan ve Yapısı: Buradaki argümanlar esere olan eleştirileri devlet yapanlığı ve sistem yapısı ilişkisi hakkında yani yapan - yapı sorunsalı hakkında cevaplamaktadır. Burada özellikle üç eleştiriye yanıtlanmaktadır: Behnke, Cederman, Daase ve Kratochwil'in ontolojik olarak devletlerin devletler sistemine öncelikli olmadığı konusundaki iddiaları, Suganami'nin devletler ve sistem kültürlerinin karşılıklı inşası aynı şeyin iki farklı tanımlaması olduğu iddiası ve Copeland'in niyetler hakkında güvensizliğin derinliği ve dolayısıyla anarşinin devletlerin aksiyonlarını onların kültürel içeriklerine rağmen sınırlamakta olduğu iddiası (Wendt, 2004).

2.2.1.1 Devlet Gerekliği Hakkında

Wendt'in bu konuda cevabına geçmeden önce şunu söylemekte fayda var ki; Wendt'in yaklaşımı devlet eksenli olmasına rağmen diğer aktörlere öncelik tanıyan Konstrüktivistçiler de vardır. Örneğin Konstrüktivistlerin bir kolu devlet içi dinamikler üzerine yoğunlaşırken bir diğer kolu uluslararası örgütlerin rolüne odaklanmıştır bazıları ise ulusötesi ittifaklara bakmaktadır (Kardaş, Balcı, 2014: 164).

Wendt'e göre devlet kimliğinin tamamen sosyal olduğuna dair eleştiri onun eserinin ontolojisinden daha bütünsel bir noktaya işaret etmektedir, ancak bu kitabın ruhunda çok fazla deyinildiğinden dolayı Wendt bu konunun dikkate alınmasını önermektedir. Eleştiriler bu konuda farklı kelime seçimleri yapmalarına rağmen hepsi bu ortak noktayı içermektedir ki bir devleti verili saymak kendisi ve çevresi arasında bir sınırın var olmasını varsaymak ve hatta onun ilişkisel kimliğinin inşasının diğer devletler veya farklılığa dayandığına işaret etmektedir. Wendt de bu önemli faktörün teorisinde ihmal edildiğine ve güçlü ontolojik önceliğine olan vurguya katılmaktadır. Hatta temel/ilkel devlet bile sırf çevreden farklılaştırma prosedüründe varolagelmıştır (Wendt, 2004).

Diğer taraftan Wendt'e göre, eleştirilerin hiç biri bu noktayı dikkate almamaktadır ki o tam sosyalleşmiş bir devlete geçmeden önce ve tam olarak devletlerin kenidlerine düzenleyen sistemler olduklarını söyledikten sonra konuyu kapatmıştır. Tıpkı insan vücudu gibi devletler de içsel olarak yapılanmış prosedürlerdir ki diğerleri tarafından tanınmasalar bile kendi varlıklarını sürdürebilmektedirler (Taiwan'ı düşünebiliriz). Kısacası devletlerin kimliği sadece içinden

farklılaşmanın bir ürünü değil belki içinden aynılığıdır³¹. İkincisi birincisine indirgenemez ve dışsal çabaların sınırları mahvetmeye yönelik aksiyonların önünde direnebilir (Wendt, 2004: 44). Bu konu Cedeman ve Daase'nın ilişkisel kimlikleri sistem teorisi içinde içselleştirmeye çalışma çabalarında da açıklanmıştır. Onların çalışmaları devletlerin kimliklerinin uzamsal³² boyutlarının nasıl sistemik düzeyde inşa oluşunu gösterdiyse bile devletler uzamsal kimlikleri elde etmek için iç yapıların nasıl ilk etapta oluştuklarını göstermemektedir. Tabii ki bu içsel yapıların nasıl kendilerini yeniden ürettiklerini araştırılmaz anlamına gelmemektedir. Ancak Wendt tekrar eserin devletler sisteminin teorisi olduğunu ve devlet teorisi olmadığını vurgulamaktadır. Gerçek hiyerarşik olarak organize olmuş ve devletler, devletler sisteminden daha alt düzeyde yer almaktadırlar. Dolayısıyla onların kimlikleri bir noktada radikal bütüncülüğü önlemek için verili olarak varsayılmalıdır. Unutmamalıyız ki gerçeğin hiyerarşik olduğu düşüncesi bile geleneksel bir varsayımdır. Geleneksel dünya görüşünde parçanın tüme önceliği vardır. İkincisinin küçük fiziksel objelerden oluşumu onun kimliğinin diğer objelere bağlı olmadığı anlamına gelmektedir. Parça-bütün ilişkisinin hiyerarşik modeli Kuantum teorisinde iki yolla sorgulanmaktadır. Bir kere gerçeğin birincil birimlerin kimlikleri artık sırf fiziksel olarak tanımlanmamaktadır. Belki onların dalga fonksiyonu da vardır. Dolayısıyla bunlar artık kendileriyle aynı değildir. İkincisi, dalga fonksiyonu sürekli diğer dalga fonksiyonu ile çarpışmaktadır. Yani atom-altı³³ düzeyde gerçeğin parçaları artık tamamen ayrılabilen değil, dolayısıyla bu onların imtiyazlı ontolojik konumlarını parça- bütün ilişkisinde sarsmaktadır. Çarpışma Kuantum sistemlerinin fiziksel boyutuyla ilgili olmadığından dolayı bu onların orjinalliklerini tamamen kaybettikleri anlamına gelmemektedir: Eğer onları ölçersek hala ayrı parçacıklar olarak görünmektedirler. Ancak dalga boyutta gerçeğin birincil birimleri artık birincil değildirler (Wendt, 2004: 45).

Dalga fonksiyonun tutarsızlığı böyle bir radikal bütüncülüğü uluslararası ilişkiler için kötü olduğunu düşündürebilmektedir. Ancak eğer bilinç Kuantum mekanizmasıysa ve bireysel bilinçler ortak anlamlar aracılığıyla çatışıyorlarsa, bu argüman siyaset dünyasına da uzatılabilir. Devletler subjektif veya dalga boyutlarında gömüldükleri ilişkilere öncelikli değildir ve devletlerin kimlikleri de gerçekten tamamen sosyaldır. Aynı zamanda, objektif veya parçacık boyutunda devletlerin ontolojik öncelikleri Wendt'in de meta- teorisinde geçerlidir.

³¹ Of Sameness Within.

³² Spatial

³³ Sub- atomic

2.2.1.2 Karşılıklı İnşa

Devletlerin özsel³⁴ ilişkisel kimliklerinden onların muhtemel rol kimliklerine dönersek Suganami'ye göre Wendt'in tanımı devletlerin yapanlıklarından dolayı düşman olarak tanımlanan bir yapı Hobbesçu kültürün tanımıyla eşittir ve dolayısıyla bunlar karşılıklı şekilde inşa edilemezler. Wendt bu noktada Suganami'ye katılmaktadır ki rol kimlikleri ve sistem yapısı bir noktada birbirlerini verili farzetmektedirler ve aslında bu da karşılıklı inşanın temel noktasıdır. Ancak bu onların eşit oldukları anlamına gelmekte mi? Suganami kendisi bile birisini birim ve diğerini sistem hakkında olduğunu söylemektedir. O argümanını yürütmek için düğün örneğini vermektedir. Ancak düğün, Hobbesçu kültür gibi makro düzeyde bir yapı değil belki mikro düzeyde bir yapıdır ve dolayısıyla düşmanlığa daha yakındır. Yine de düşmanlık düşman olmakla aynı değildir, çünkü düşmanlık iki aktör arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Ancak ikisinde mikro düzey olgusu gördüğümüzde ilişki daha sıkıdır. Yoksa bağlantı çok daha gevşek olurdu. Eğer daha uygun bir analogdan Hobbesçu kültüre kıyas söz etmek istiyorsak evlilikten bahsetmek mümkündür. Evlilikler ve düğünler karşılıklı inşa edilmektedirler, yine de aynı şeyler değildir. Tıpkı Hobbesçu kültür gibi evlilik bir kurum olarak tanımlanmaktadır ve onların varlıkları özel bireylerin var olmasına bağlı değildir. Aynı şekilde devletlerin ikili ilişkileri dostça olsa bile uluslararası sistemi Hobbesçu gördükleri sürece onun Hobbesçu bir mantığı olacaktır. Suganami'nin gözden kaçırdığı şey mikro ve makro düzeyleri arasındaki ardıl³⁵ ilişkidir. Bu ilişki onlara eşit olmadan karşılıklı inşalarını sağlamaktadır. En azından eserin geleneksel bakış açısından Suganami'nin endişeleri yersiz gözükmektedir (Wendt, 2004).

Kuantum perspektifinden bakıldığında ise, Wendt'in Suganami'ye yanıtında mikro ve makro düzeylerinin hiyerarşik ontolojisini varsayıldığından dolayı resim farklı gözükmektedir. Kuantum teorisinde parçacıklar ve bütün ardılıktan³⁶ dolayı değil çatışmadan dolayı birbirleriyle ilişkililer, bu konu karşılıklı inşa konusunun ihtimalini sorgulamaktadır. Karşılıklılık kimlikliklerin ayrılığının altını çizmektedir ki burada ayrı parçalar birbiriyle yeni bir bütünü yaratmak için etkileşime geçmektedirler. Karmaşıklığın tam tersine parçalar ayrı varlıklar olarak tutulmamaktadırlar. Ancak bu da onların asla ayrı olmadıkları anlamına gelmemektedir ve ölçüldükleri zaman farklı parçacıklar olarak gözükmektedirler. Ancak onların dolaşıklıkları

³⁴ Essential

³⁵ Supervenient

³⁶ Supervenience

korunduğu sürece onlar tek bir sistemi teşkil etmektedirler ve bu boyutta karşılıklı inşa söylemi uygun/uyumlu olmayacaktır. Bu anlamda Suganami haklıdır ve düşman olmak ile Hobbesçu kültüründe olmak aslında aynı şeyin iki farklı tanımıdır. Toplumu bir hologram olarak düşünmek burada yersiz ve alakasızdır. Bu iki düzeyin ilişkisinin sıradan bir ilişki olduğu anlamına veya hatta iki düzeyin varolduğu anlamına gelmektedir. Düşmanlığın daha büyük Hobbesçu kültür ile çarpıştığında kolektif bilinç düzeyinde bir tek ve farklılaşmamış sistemi oluşturmaktadır. Bu durumda bu soruyla karşılaşılabirizki devletler nasıl farklılaşmış yapanlar olarak karşılıklı etkileşimi tecrübe edebilmektedirler. Bu bilinç düzeyinde gerçekleşmektedir. Dahilinde/içinde³⁷ kavramının anlamını anlamak için bu halkayı kare kare bölmemiz gerek ki bu da parçacıkların farklı deneyimlerinin sırf bir verili bütünü parçalanmasından ortaya çıkabilmektedir (Wendt, 2004: 47).

2.2.1.3 Diğer Zihinlerin Sorunsalı

Copeland'in eleştirisi Wendt'in yapan ve yapıyı ele aldığı şeklienden dolayı farklıdır. Onun bakış açısında Ötekilerin niyetleri hakkında güvensizlik – Ötekilerinin zihinlerinin sorunsalı – günümüzde ve gelecekte derin ve çok köklüdür. Yanlış güvenin risklerini göz önünde bulundurarak devletler işbirliğini tercih etmek isteseler bile en kötü senaryoyu birbirleri hakkında göz önünde bulundurmamak zorundalar. Bu anlamda yapı devletin davranışına onun tarih veya kültürüne rağmen engel teşkil etmektedir. Copeland'e göre Wendt bu sorunu aşmak için hiçbir mekanizma önerisinde bulunmamaktadır ve dolayısıyla Wendt realpolitik dünyasından kaçabilecekleri iddiasında bulunamaz (Copeland, 2000).

Şiddet söz konusu olmasa bile Ötekilerinin zihinlerinin problemi önemli felsefi sorundur ve tabii ki anarşi tarafından da şiddetlenmektedir. Hem ampirik hem teorik açıdan Copeland'ın argümanı ölümcül kusurludur. Gerçek budurki devletler çoğu zaman birbirlerinin niyetlerini bilmektedirler Wendt bunun nedenlerini eserinde anlatmıştır. Eğer Copeland haklı olsaydı bizim bildiğimiz uluslararası gerçeklik varolamazdı. Bu eleştirileri yanıtlamak için öncelikle geleneksel temeller üzerinde mevcut güvensizliğe bakalım. Devletler ne aralıkla birbirlerinin niyetleri hakkında emin değiller? Nadiren. Günümüzde diğer devletlerin şüphelerini ABD'nin niyetleri hakkında düşünelim (Wendt, 2004: 48). ABD'nin maddi kapasitesine bakılırsa Copeland bakış açısına göre bu kabiliyetlerin büyük kaygı kaynağı olması gerekmektedir. Şer eksenli olan ülkeler- Kuzey Kore, İran ve Irak belkide Suriye ve Küba- gerçekte ABD'nin niyetleri

³⁷ Intra

hakkında çok endişeliler. Aslında onlar çok haklılar bunun nedeniyse onların niyetler hakkındaki şüpheleri değil belki tam tersi, ortadaki kanıtlanmış düşmanlıktır. Peki sistemdeki diğer 190'dan fazla ülke ABD hakkında ne düşünmelidir? Wendt bu ülkelerin ABD'nin saldırısından kaygılandığına dair bir kanıt görememektedir ve buna benzer bir güvenin de devletler sistemindeki yaygın iki taraflı mevcut ilişkinin temelini oluşturduğunu iddia etmektedir. Kısacası ampirik olarak derin kaygılardan uzak devletler birbirlerinin niyetleri hakkında hemen hemen her zaman eminler (Wendt, 2004: 49).

Peki bu kadar epistemik güvenlik nasıl mümkün olmaktadır? Acaba devletler mantıksızlarmı? Uluslararası ilişkilerin araştırmacılarının çoğunun yanıtı muhtemelen hayırdır ve bu varsayımın tersini düşünmek aslında mantıksızlık olacaktır. Geçmişteki deneyimlere göre devletler en kötü senaryoyu seçmek yerine birbirlerinin niyetleri hakkında mantık yürütebilmektedirler. Bu geleneksel bir mekanizmaya işaret etmektedir. Bu mekanizma Wendt'in eserinin tamamında bahsedilmiştir. Bu yansıtılmış değerlendirmeler aracılığıyla öğrenme Öteki zihinlerin sorunsalı çözebilmektedir. Ötekilerin beklentilerini yanıtlara göre ayarlayarak/belirliyerek davranışları öğrenilir, zaman içinde devletler derin bir ortak bilgi deposuna oluştururlar bu hazine onların kim olduklarını ve ne istediklerini anlatacak. Eğer bu gerçekleşmemişseydi mevcut uluslararası sistem çok daha fazla kaos ve çatışmaya şahit olurdu, tabiri caizse hatta bir uluslararası sistem mevcut olmazdı (Wendt, 2004: 49).

Bu öğrenme prosedürü uluslararası toplumun normları ve kurumlarının geçmişine rağmen gerçekleşmektedir. Bu devletlere sırf onlara Öteki devletlerin niyetleri hakkında doğru çıkarımlar yapmaya yardım etmemektedir. Belki aynı zamanda onların kendi niyetlerini inşa etmektedir. Böylece görebilmekteyizki Copeland'in altını çizdiği uluslararası sistem fizik ve atomlarla ilgilidir. Tıpkı atomların geleneksel yaklaşımda olduğu gibi Copeland'in de bakış açısında devletler de mevcutlar ve kendi niyetlerine sahipler ve anayasal olarak sistem düzeyinde ortak anlamlardan özerkdirler: *“Zihin temelden sosyaldır ve eğer diğer zihinlerin sorunsalı çözülmezse kimse birinin zihninde ne geçtiğini anlayamaz. Kısacası devletler devlet olmak için bile diğerlerinin niyetleri hakkında yüksek derecede emin olmak zorundalar. Bu Hobbesçu kültür hakkında bile geçerlidir”* (Wendt, 2004: 49- 50).

Geleceğe güvensizlik bu sonucu önemli bir şekilde değiştirmektedir. Devletler günümüzde birbirlerine güvenseler bile gelecekte birinin fikrinin değişme ihtimali konusunda kaygılı olabilirler veya bir devrim Ötekilerinin fikrini değiştirebilir. Ancak bu ihtimal ne sıklıkla

gerçekleşmektedir? Acaba devletlerin niyetleri zaman içinde yüksek derecede istikrarsız mı? Wendt'in cevabı hayırdır. Hükümetlerde değişikliklere rağmen devletlerin çıkarları bazen yüzyıllarca hemen hemen sabit kalmaktadır. Peki bu çıkarlar nasıl değişip yine de öngörülür sınırların içinde kalmaktadır? Devrimler niyetlerde dramatik değişikliklere neden olabilirler ancak devrimler yaygın olgular değil ve devrimci devletler baskıları sosyalleştirme zorundalarki bu da onların niyetlerini belirlenmiş normlarla hızlıca belirlemektedir. Copeland haklıdır ki devletler gelecek için geçmişten daha fazla kaygılanmalılar çünkü yapanlık her zaman geleceğe yöneliktir ancak ilerlemek için her zaman davranışların öğrendikleriyle yönetmek için geçmişe bakmak zorundalar (Wendt, 2004: 50).

Diğer taraftan Wendt Copeland'in iddiasını Kuantum teorisinden yardım almamasına rağmen bu çerçeveden bakınca iki nedenle daha umutverici bulmaktadır. Birincisi, Kuantum teoride güvensizlik sadece epistemik değil belki aynı zamanda ontik³⁸tir. Ancak Copeland'in analizinde ve geleneksel bakış açısında ontolojik bir güvensizlik sözkonusu değildir. Bu anlamdaki niyetler gerçekten belirsizdir. Devletlerin karşılaştıkları belirsizlik onların ötekilerin hakkında niyetlerinin belirsiz olmasından değil devletlerin sınırlı bilgilerinden kaynaklanmaktadır. Tersine eğer devletler dalga fonksiyonu olarak sayılsalar parçalana dek niyetleri belirlenemez. İkincisi, Kuantum aktörlerinin özgür iradeleri var. Bu nedenle her zaman öngörülmemiş bir şekilde davranmaları muhtemeldir. Bu da belirsizliğin belli bir noktadan sonra öğrenen devletlerin ne yapabileceklerine rağmen indirgenemezliği anlamına gelmektedir. Hem mevcut zaman hem gelecek radikal bir şekilde açık uçludur. Bu argüman Copeland'in bakış açısını ötekilerin niyetlerinin belirsizliğinin köklü olması konusunda doğrulasa bile onun vardığı sonuçları yani devletleri geçmiş deneyimlerine unutarak en kötü senaryoları seçmeleri gerektiği iddiasını doğrulamamaktadır, çünkü anarşi kültürleri devletlerin düşünöceleri üzerine önemli yapıya sahiptir. Dalga fonksiyonu olarak bile bazı sonuçların ortaya çıkması diğerlerinden daha muhtemeldir. Hobbesçu kültüründe olmayı bilmek diğerlerinin niyetleri hakkında belli çıkarımlara varmak demektir ve aslında böyle bir kültürlerde sadece öngöröde bulunarak devletler kendi niyetlerini anlayabilirler. Kısacası Kuantum dünyasının radikal belirsizliği bu temel hükmü değiştirebilmektedirki “*anarchy is what states make of it*” (Wendt, 2004: 51).

Düşünceler ve Maddi Yapı: Düşüncelerin gücü üzerine odaklanmak belki de uluslararası ilişkilerde Konstrüktivist projesini diğerlerinden ayıran en önemli niteliktir. Yine de birçok

³⁸ Ontic

rasyonalist düşüncenin önemli olduğunu düşünmektedirler. Wendt eserinde bu iki yaklaşımın ilişkisini açıklamış ve rasyonalizmin farklı yollarla siyaset dünyasına daha geniş bir Konstrüktivist yaklaşım içinde yer almasının altını çizmiştir. Wendt iddialarının büyük kısmının hala geçerli olduğunu iddia etmektedir. Ancak şimdi düşüncelerin nasıl kavramsallaştırması konusunda önemli bir farklılığı fark ettiğini ve dolayısıyla yeniden düşünmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Farklı düşüncelerle nasıl davranmakla alakalıdır, düşünceler ile bir makine veya zombinin enformasyonel halleri³⁹ bilincin anlamlı halleri⁴⁰Rasyonalizm düşünceleri bilgi olarak tanımlamaktadır. Yani düşünceler pozitivist epistemoloji aracılığıyla elde edilebilen objektif olgudur. Wendt eserinde düşünceleri anlamlar⁴¹ olarak tanımlamaktadır. Ancak onu düşünce-bilgi⁴² olarak ayırt etmemekte veya anlamların bilinci verili varsaydığını ve bunun da pozitivist epistemoloji için bile sorun oluşturabileceğini ciddi almakta başarısız olmuştur. Wendt yeni bir yaklaşımla düşüncelerin maddi dünya ile ilişkilendirmek için bu soruyu ön plana aktarmak istiyordu ki dünya bilgiye değil nasıl bilincin anlamlı halleri ile bağlantı kurmaktadır (Wendt, 2004: 52).

Bir başka eleştiri Behnke tarafından düşünceler ve maddi şartların ilişkisi onların ilk etapta muhtemel ayırım şartlarını göz ardı ettiğinden dolayı sahte olduğuna dairdir. Bir anlamda bu gerçekten doğru olabilir ancak sadece akıllı türlerin ayırma düşüncesini formüle edebilmektedir. Behnke felsefi idealizmi desteklemek istemesinin dışında bunu söylemeye gerek kalmıyor ki düşünceler ve maddi şartları ayırmak kendisi de bir düşünceden ibarettir (Wendt, 2004: 52). Ancak yine de Behnke'in sorusu bu ayırım nasıl doğruladığımızda dair hala geçerlidir. Eğer düşüncelerden kast ettiğimiz bilinçli düşünceler ise bu düşünceler için geleneksel fiziksel dünya görüşünde bir yer yoktur. Çünkü bu yaklaşımda düşünceler insan mekanizmasının bilgisel hallerin⁴³den başka bir şey olamazlar ve bu düşünceler ve maddi dünya arasında temel bir ayırım yapma ihtimalini yok etmektedir (Wendt, 2004: 52).

Peki nasıl böyle bir şeyin var olduğundan emin olabiliriz? Yanıt kişisel deneyim⁴⁴dir. İnsanların kendi düşüncelerine sahip olmaları gibi bir şey vardır. Buysa maddi objelerin deneyiminden farklıdır. Birinci kişinin deneyimi pozitivist epistemolojide hiç bir dayanağı yoktur.

³⁹ As Informational States of a Machine or Zombie

⁴⁰ Vs. as Meaningful States of Consciousness

⁴¹ Meanings

⁴² Ideas- information

⁴³ Informational States of the Human Machine

⁴⁴ 1st Person Experience

Buna göre Wendt bir zombi olmalıdır. Ancak bu sava inanmak için hiç bir neden görememektedir. Belki de onun pozitivist iş arkadaşaları zombiler. Ancak Wendt kendi deneyimlerine dayanarak onun doğru olmadığını söyleyebilmektedir. Buysa onun düşüncelerinin niteliksel olarak etrafındaki maddi şartlardan farklı olduğunu söylemektedir. Behnke bir postmodernist olarak kendi deneyimini kabul etmemesi ve aynı sonuca varamaması ironik olurdu. Yine de düşünceler ve maddi şartlar arasındaki ayrım bir epistemik uyar olarak ve bu ayrımın ilk başta nasıl mümkün olduğu sorusu yerinde kalmaktadır. Wendt esrinde bu sorunun cevabını dualizm olduğunu düşünmektedir. Ancak ona göre Kuantum yaklaşımı belli bir gerçeğin iki farklı yönü/boyutu olarak daha iyi bir yanıt sunmaktadır. Bu ontoloji pozitivizmin 3. kişi epistemolojisi⁴⁵ ve subjektif deneyim 1. Kişinin epistemolojisine⁴⁶, hiç birine indirgemenen uymaktadır ve düşünceler ve maddilik tamamlayıcı bir ilişkiye girmektedir: Tek eksik karşılıklı olarak aynı olgunun özel betimlemeleri olarak ortaya çıkmaktadır (Wendt, 2004: 53).

Güç ve Çıkar, Düşüncelere Karşı: Diğer bir eleştiri Copeland tarafından realist bir argüman olarak ortaya çıkmıştır: “*Siyaset dünyasında nihayetinde belirleyici olan şey düşünceler değil, maddi faktörler yani güç ve çikardır*”. Bu argüman ilk önce bu iki değişkenin değerinin görece olarak anlamlı bir şekilde kıyaslamalı olduğunu varsaymaktadır. Tıpkı bir regresyon denklemindeki değişkenler gibi Wendt bunu eserinde tartışmıştır ve anlamsız olduğu sonucuna varmıştır. Maddi güç sadece bir anlam taşıdığında güçtür. Bunu Kuzey Kore’nin 5 nükleer silahının Britanya’nın 500 nükleer silahından ABD için daha fazla tehlikeli olduğu argümanında göstermiştir. Çıkar sadece düşüncelerle içeriği belli olduğunda çikardır. Bunu da ABD’nin Bahama Adaları’nı feth etmekte başarısızlığı örneğiyle açıklamıştır. Her iki durumdada realizmin iddia ettiği maddi faktörler büyük bir oranda düşünceler tarafından inşa olmaktadır. Burada aslında bir dizi düşüncenin (burada realist) nasıl başka bir diziyle bağdaştığından bahsedilmektedir. Eserin 3. bölümünde de bahsedildiği gibi, düşüncelerin ve maddi şartların görece önemini değerlendirmek için tek adil yol, güç ve çıkar oluşturan düşüncelerden arındırmak, onları kaba ya da sağrı maddiliklerinden⁴⁷ ayırmak ve sonrada ikincinin birincisi üzerindeki sınırlamalar veya nedenlerini görmek olabilir. Bu deneyim uluslararası ilişkilerde yapılırsa düşüncelerin daha önemli olduğu ortaya çıkacaktır (Wendt, 2004: 54-55).

⁴⁵ 3rd Person Epistemology of Positivism

⁴⁶ 1st Person Epistemology of Subjective Experience

⁴⁷ Brute or rump materiality

Epistemik Sorunlar: Wendt pozitivist bir epistemolojiyi yorumsamacı bir ontolojiyle birleştirmeye çalışmıştır. Öz-eleştirisinde böyle bir konumun Kuantum yaklaşımla gerçek dünya da uyumlu olup olmadığını ele almaktadır. Ancak öncelikle pozitivistin iki anlamı olduğundan dolayı eserin hangi anlamda pozitivist olduğunu açıklamak lazım. Pozitivizm geniş anlamda bilime bağımlı olmak anlamında ve dünya hakkında bilgi edinmek için bir metod olarak anlaşılabilir. Veya dar anlamda özel bir bilim felsefesine işaret edilmektedir, bu felsefe Humecu nedensellik, kanun gibi genellemeler⁴⁸ ve tümdengelim teorilerle⁴⁹ temsil edilmektedir. Wendt sadece ilk anlamda pozitivist sayılmaktadır. İkinci anlamda ise anti- pozitivisttir ve realist bir felsefe bilimini savunmaktadır. Bu felsefe, nedensel mekanizmalar sonuç çıkarmak için en iyi açıklamayı sunmaktadır ve metodolojik çoğulluğu esas almaktadır (dışa çekimsel çıkarım). Wendt eserinde bu iki konuyu ayrı tutmaya çalışmıştır ayrıca pozitivism ve bilimsel realizmin birleşme ihtimali argümanı eserde mevcuttur. Bu esere epistemik anlamda yönetilen en önemli eleştiri Kratochwil tarafından ortaya konulmuştur. Ona göre Wendt bilgi sosyolojisinde bilimsel gerçekliği belirlemedeki konumunu ihmal etmiştir. Bu endişeler diğer bilimsel realistler tarafından özellikle Bhaskar tarafından da dile getirilmiştir. Bhaskar'a göre doğa hakkında objektif gerçeği tarafsız bir süreçten elde etmek yerine bilim hala bir mahkemeye bağlı olmalıdır. Bu mahkemede kanıt yükü⁵⁰ sosyal olarak belirlenmektedir, neyin önemli olduğu ifşa edilmektedir ve gerçek fikir birliğinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Wendt, 2004: 55).

Wendt, Kratochwil'in bilimde sosyal faktörlere önemli bir rol atf etmenin bilimsel realizmle uyumlu olduğu iddiasını doğru bulmaktadır. Bunun nedeni hatta eğer o bir gerçeğin yazışma⁵¹ teorisini sunarsa bu da bir temsilci teori olacak ancak teorinin temeli bile zayıf olmaktadır. Güçlü bir temelcilik bilim insanlarına kolaylıkla doğruyu gerçekten okumayı sunar ve onların söylemleri doğruyu anlamakta bir rol oynamaz. Bilimsel realizm bu iddiayı, tüm gözlemlerinin teori- yüklü olduğundan ve söylemde önemli bir rol oynadığından dolayı reddetmektedir. Diğer taraftan Wendt'e göre Kratochwil bu temel varsayımı gözardı etmektedir ki gerçek doğruyu kısıtlamakta ve düzenlemekte savı bilimsel realizmin bir temel varsayımdır. Aslında bu yargısal süreçte bile geçerlidir. Günümüzde mahkemelerin gerçeği bulmak ve kanıtlarla yönetilmesi varsayılmaktadır. Bu nedenle de ilk derece mahkemesi kararları yeni kanıtlar bulunca geçersiz sayılmaktadır. Bu

⁴⁸ Lawlike Generalizations

⁴⁹ Deductive theory

⁵⁰ Burdens of proof

⁵¹ Correspondence

yolla kısıtlanmayı reddeden herhangi bir mahkeme gerçek bir mahkeme değil kurgu olurdu. Kanıtların mevcut teorinin arkasından görülmesi zor olabilir “*Bu nedenle de Kratochwil haklıdır ki teoriler doğrudan gerçeğe işaret etmeseler bile başarılı olabilirler*”. Ayrıca bazen gerçek teorilere karşı direnmektedir, bu direnişi sondajlayarak bilim insanları gerçeğin derin yapısını ortaya çıkarabilmektedirler. Başka bir şekilde Kuantum devrimini açıklamak çok zor olabilmektedir. Son olarak atom altı gerçekçilik bir geleneksel betimlemeye müsaade etmektedir. Dolayısıyla Kratochwil’in Wendt’in epistemolojisini monolojik⁵² ve kendisinkini diyalojik⁵³ tanımlaması gariptir ve Wendt tersini iddia etmektedir. Onun bakışı belki bilim insanları arasında diyalojik olabilir ancak gerçeğe kıyasla monolojiktir (Wendt, 2004: 56).

Bilimsel realistlere göre bir şeyi doğru saymak onu doğru yapmaz: “*doğanın da söyleyecekleri var*”. Bilimsel realistler için bu diyalogun önemli noktası 3. şahsın doğa temsilciliğidir. Bu pratikte hiçbir zaman elde edilemezse bile bunu nesnellik disiplini⁵⁴, doğadan yapıldığı ölçümleri yapabilecek kadar pasif ve değerden bağımsız⁵⁵yürüterek tahmin edilmektedir. Geleneksel varsayımlarda sujeler ve objeler kategorik olarak ayrı olduklarından dolayı bu ihtimali garanti edebilmektedir. Eğer bu doğruysa doğadan doğru soru sorulduğunda doğru cevabı alınacağını beklenebilmektedir. Bunların hepsi tek bir savı varsaymaktadır: Doğanın verebileceği tek bir cevap vardır çünkü doğa tek bir şekilde varolabilmektedir⁵⁶. “*Bu Kuantum teorisinde geçerli değildir. Kuantum sistemleri iki şekilde varolabilirler: Parçacık ve dalga, bu iki çeşit indirgenemez, karşılıklı dışlama⁵⁷ ve kendi başına yetersizdir. Kuantum gerçekliği her zaman anlatacak ikihikayesi vardır ve dolayısıyla zayıf bir temelcilik tarafından varsayımları kısıtlayacak tek bir gerçeği oluşturmaktadır. Bizim sahip olduğumuz şey temeli olmayan bir temelciliktir*”⁵⁸ (Wendt, 2004: 57).

Wendt’e göre Kuantumteorisinin kurucu olmayan⁵⁹boyutunu sosyal bilimlere uyguladığımız zaman bizi iki yöne yönlendirmektedir. Birincisi, açıklama ve anlamanın tamamlıycılığını çok daha ciddiye almak zorundayız. Bir taraftan, bu pozitivistler ve yorumasamacılar arasındaki metod

⁵² Monological

⁵³ Dialogical

⁵⁴ Discipline of objectivity

⁵⁵Value Free

⁵⁶ Be

⁵⁷Exclusive

⁵⁸ Non-foundational foundationalism

⁵⁹ Non-foundamantal

tartışması⁶⁰ yanlış ve geleneksel bir varsayım üzerine temellendiğini göstermektedir. Kuantum dünyasında parçacıkların dalgalarla savaşıması/tartışması kimin haklı olduğu ve doğruyu temsil ettiği konusunda çok anlamsız olacak, çünkü ikisinin sunduğu bilgi doğuştan taraflı/görecedir ve tam bir betimlemeyi elde etmek için diğerinin bilgisiyle tamamlanması gerekmektedir. Hobbesçuluğun epistemik mentalitesi mevcut sosyal bilimlerdeki varsayımına göre hem açıklama hem anlama ikiside doğru ve tam bir betimlemeyi sunmaktadır. Buysa Kuantum perspektifinden tamamen geçersizdir. Wendt gerçekten ihtiyaç duyduğumuz şeyi “epistemik bir Westfalya” olduğunu iddia etmektedir. Böylece hem pozitivistler hem yorumsamacıların katkıları sosyal hayatın paylaştıkları ortak amacı tanımlar. Daha detaylı olmak gerekirse mevcut sosyal bilimlerde sosyal hayatın parçacık boyutuna odaklanılan bir pozitivist yaklaşım egemendir, oysa anlamlar ve bilinç yani dalga boyut da ciddiye alınmalıdır. Wendt bunu eserinde yapmadığını da aynı zamanda itiraf etmektedir: “*Ben asla bilinçten bahsetmedim ve anlamlarla objeler olarak muamele gördüm*”. Bu iki konuyu ciddiye almak, bilincin objektife ve 3. Kişinin sorgulamasına⁶¹ kapalı olduğundan dolayı çok zor ve önemli metodolojik sorulara cevap vermek demektir (Wendt, 2004: 58).

İkinci nokta, Kuantum teoride ölçmenin her zaman verili/yaratıcı olmasıdır: “*Biz bir Kuantum sistemi ölçtüğümüz zaman zorunlu olarak onu değiştirmekteyiz. Çünkü ölümden önce gözlemci ve gözlenen lokal olmayarak iç içe geçmiştir. Bölme bu tümü ortadan kaldırmaktadır ve bunu yaparken suje ve obje arasında bir ayrım yaratmaktadır. Erwin Schrodinger bu prosedürü “nesnelleştirme⁶²” diye adlandırmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplini siyaset dünyasını gözlemlediği zaman aslında kendisini de gözlemlemektedir*” (Wendt, 2004: 59).

2.4 Türkiye Cumhuriyeti Dış Politika Kimliği: Literatü Tarama

Uzun erimli bir perspektiften bakıldığında literatürde Türkiye'nin dış politika yönelimini belirleyen ana unsurun kimlik olduğu iddia edilmektedir. Dış politikada gelenek süreklilik ve yapısal kırılmalar ancak kimlik ekseninde ele alındığı zaman güçlü bir açıklama kazanmaktadır.

⁶⁰ Methodenstreit

⁶¹ 3rd Person Inquiry

⁶² Objectivation

Ağırlıklı olarak realist bir analize zemin oluşturan Soğuk Savaşın sona ermesiyle kimlik ve kültür meselesinin Türk dış politikasında oynadığı rol belirgenleşmiştir (Gözen, 2014:372).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kimliği üzerine yapılan çalışmalarda öncelikle Türkiye'nin tek bir kimliği olmadığı vurgulanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kimliği söz konusu olurken, Samuel Huntington'un söylediği gibi Türkiye bir "parçalanmış⁶³ ülke" kategorisinde yer almaktadır (Huntington, 1996, Baran, 2010). Türk dış politikasının kimliğini esas alan yazın genel olarak iki kategoride sınıflayabiliriz. Birinci grup iç politikayı yani alt düzeyi esas alırken ikinci grup sistemik düzeye odaklanmaktadır. Farklı analiz düzeylerini esas alan çalışmalar farklı teorik çerçeveleri de esas almaktalar. Bu farklı çalışmaları Türkçe, İngilizce, Farsça dillerde esas alarak söylendiği sınıflandırma hizasında literatür taramasına devam edilmektedir. Üçüncü bir grup ise tarihsel olarak Türk dış politikasına odaklanmaktadır ve bu çerçevede farklı teorilerden analiz için yardım almalarına rağmen özel bir yaklaşıma odaklanmayıp özellikle kimlik odaklı değildirlir. İkinci bir tarama ise tarihsel olarak yani zaman odaklı gerçekleşebilir ancak bu çalışmada hem zaman dilimi açısından, hem teorik çerçeveye atıfla birinci tür tercih edilmektedir.

İç düzeye odaklanan analizler Türkiye'nin dış politika kimliğini iç düzeyde olan tartışmalardan yola çıkarak din odaklı bulmakta ve böylece sekülerizm veya İslami kimlikleri Türkiye'nin iki önemli ulusal kimliği olarak öne çıkarmaktalar. Hakan Yavuz ve Muhammed Nuralddin gibi yazarlar seküler kimliğe karşılık, din kaynaklı siyasi hareketlerin ortaya çıkışı, gelişmeleri ve çöküşlerini AK Parti dönemine dek inceliyip bu süreçte kaynakları, liderleri, kimliği, politikalar, eleştiriler, fırsatlar ve handikapları ele almaktadırlar ve seküleristlerin ve İslamcılarının, iç siyasette farklı bakış açıların dış politikadada yansıdığını iddia etmektedir ve eserini iki farklı kimliğin bir araya gelmesinin mümkün olduğu önerisiyle bitirmektedir. Muhammed Nurelddin gibi yazarlar ise, aynı şekilde liderler, konular, taraftarlar, önemli söylemlere odaklanarak Türk ulusal kimliğin iki önemli söylemini yani İslamcılar ve seküleristlerin kimliklerini ve bu iki ayrı grubun ilişkisine odaklanıp son olarak bazı dış politika seçeneklerini bu iki farklı kimliği esas alarak incelemektedirler (Nurelddin, 2010).

Hakan Yavuz Türkiye'nin kimliğinde değişikliğinin 2 nedenle ortaya çıktığını savunmaktadır: Birincisi etkili küresel değişikliklerki, bu etken Türkiye'nin benliğini kavramada

⁶³ Torn

doğrudan etkili olmuştur. İkincisi, elitlerin siyasetlerinin içsel dönüşümü. Yavuz'a göre tam da bu nedenle AK Parti hükümet ve millet kimliğinin farklılıklarının arasındaki açığı ortadan kaldırmak için din ve Avrupalı kimlikler üzerine vurgu yapmaktadır. Yavuz'un bakış açısından Türkiye'nin kimliği din, ırk ve ulusüstü kimliklerden oluşmaktadır: İslam, Türkçülük, Avrupalılık (Yavuz, 2009). AKP'ye göre Türkiye'nin İslami kimliği ve Avrupa'nın kimliği birbirine zıt değil belki tamamlayıcıdır. Aynı zamanda Türkiye'nin İslam dünyasına açılan kapı olduğunu sık sık dile getirmektedir. Hakan Yavuz Türk dış politikasını belirleyen şu ilkelerin üzerine vurgu yapmaktadır:

- Ulusal ve uluslararası meşruiyeti sağlamak için dış politikanın Avrupalılaştırılması
- Komşularla sıfır problem
- Amerikan karşıtı duyguları ve ABD'ye ihtiyacı dengelemek için gerekli politikayı oluşturmak (Yavuz, 2009: 345).

Bu tarz çalışmalar AK Parti döneminde yön değiştirerek Ahmet Davutoğlu'nun yeni Türk dış politikasına yani Stratejik Derinlik Doktrinine ve AKP'nin siyasetlerine odaklanmaktadır. Bu analizlerde ne kadarda 2010 yılına kadar yeni Türk dış politikası övülmüş ise ve AKP, İslam ve sekülerizmi birleşmiş bir noktaya getiren başarılı bir örnek olarak da farklı Müslüman ülkelerin örneği olarak, özellikle ABD ve AB tarafından deteklenmişse bile Arap Baharı'yla ortaya çıkan gelişmeler farklı yazarlar ve araştırmacılar tarafından başta Türk dış politikası için bir sınav oluşturduğunu ve zaman ilerledikçe stratejik derinliğin ve yeni Osmanlılık politikaların ve yumuşak güç iddiasının başarısızlığıyla sonuçlandığının üzerine odaklanmışlar.

Türk dış politikasındaki farklı perspektifler Türk tarihindeki iki ana sorunun ürünü olarak şekillenmiştir: 1. İslam ve Laiklik meselesi 2. Milliyetçilik ve Liberal küreselcilik. Kösebalaban'a göre bu sorunlar Cumhuriyet boyunca Dört farklı kimlik grubu üretmiştir: Milliyetçi sekülerizm / Kemalizm (1923-1950), Milliyetçi İslamcılık (1950-1960), Liberal sekülerizm (1960-1980) ve Liberal İslamcılık (2002-2016). Bu grupların kendilerini nasıl tanımladığına bakılmaksızın bu kategorileştirme sosyolojik ve ideolojik anlamda hayli problemlidir (Kösebalaban, 2014: 37). Soğuk Savaş döneminde Türk siyasi spektrumunun başlıca iki ideoloji tarafından şekillendiği görülür: Ordunun CHP'nin temsil ettiği sekülerist milliyetçiliğe dayanan Kemalist ideoloji ve Mendres'in DP'si ve Demirel'in AP'si tarafından temsil edilen Liberalizm. Şu iki ideoloji farklılıklarına rağmen dış politikada en az iki konuda aynı fikirdeydiler: 1. Sovyet Birliği'ne

duyulan husumet ve 2. Batı'ya rağmen Batılaşıma. Bu dört ideolojik grup Türk dış politikası tarihine mührünü vurmuştur. Literatürde ortaya çıkan farklı dış politika kimliklerini şu şekilde sıralayabiliriz. Bu kimlikler birbirleriyle etkileşimde olarak farklı sentezler şeklinde ortaya çıkmışlar (Kösebalaban, 2014: 359).

Fatma Anıl Öztop, Türk Dış Politikası Yapım Sürecinde Karar Birimlerin Etkileri (2016) eserinde Karar Birimi kuramı çerçevesinde ve bir kaç örnek olay üzerinden Türk dış politikası karar alma sürecini ele almaktadır. Bu çalışma detaylı bir şekilde özellikle Ak Parti dönemine odaklanmasına rağmen, kuramsal çerçeve farklılığından dolayı bu tez konusundan farklıdır.

Ali Faik Demir, "Türk Dış Politikasında Liderler" adlı eserinde 1950'li yıllarında Turgut Özal'a kadar bu liderlerin dış politika söylemlerini, uygulamalarını, genel vizyonlarını açıklamaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de dış politika ve lider ilişkisinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Çalışma dış politika kimliklerini incelediğinden dolayı, bu tezle benzerlik taşısa dahi 2000'li yılların başına kadar olduğundan dolayı bu tezin zaman kapsamını içermemekte ayrıca yöntem açısından özellikle kuramsal çerçeve dikkate alındığından diğer farklılıkları ortaya koymaktadır (Demir, 2007).

Baskın Oran tarafından yazılan "Türk Dış Politikası" adlı 3 ciltli eser 1919-2012 yılları arasında Türk dış politikasını ulusal bölgesel ve küresel düzeyde farklı ekonomik, siyasi, psikolojik, güvenlik, hukuki ve kültürel boyutlarını farklı bölgelerde irdelemişse de çalışma daha çok bir tarihi perspektife sahiptir. Dolayısıyla farklı dış politika vakaları ve ilkeler incelendiyse de çalışma öncelikle 2016 yılına kadar olan dönemi kapsamadığından ve daha önemlisi farklı kavramları kullanmasına rağmen kuramsal bir çerçeveye dayanmadığından özellikle sosyal konstrüktivizmi çerçevesinde olmadığından bu tez konusundan farklılık arz etmektedir (Oran, 2013).

Enes Bayraklı, "Turkish Foreign Policy in Transition: The Emergence of Kantian Culture in Turkish Foreign Policy (A Holistic Constructivist Approach)" eserinde (2012), 1980-2012 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını bütüncü Konstrüktivizm çerçevesinde analiz etmiş ve Alexander Wendt'in anarşik kültürlerini esas alarak Türkiye'nin 1999 yılında Helsinki zirvesinden sonra Locke'cu kültürden Kantçı kültüre geçiş yaptığını ve son on yılda, Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik Doktrinine odaklanarak Kantçı değerleri birinci dereceye kadar Türkiye'nin üyelik konusunda AB ile süren müzakereler ile birlikte içselleştirdiğini iddia

etmektedir. Bu çalışmada düzeyler arası analiz⁶⁴ esas alınmaktadır. Ancak bu esere bazı eleştirilerde bulunabiliriz. Öncelikle, bu eser genel iddiasına rağmen Türkiye'nin dış politikasını AB ve NATO yani Batı ekseninde ele almıştır. Bu nedenle Türkiye'nin Kantçı kültürü Batı eksenine benimsemesi doğru olsa bile diğer aktörlere veya bölgelere genişletilemez. İkincisi, Türkiye'nin dış politikası bölgede yaşanan ve devam eden Arap Baharı'ndan sonra özellikle Suriye konusunda ve günümüzde İŞİD konusunda radikal değişiklikler göstermiştir. Bu değişiklikler 2010 yılının sonundan itibaren özellikle Erdoğan'ın NATO'nun Libya'da müdahalesini desteklemesiyle birlikte başlayıp Türkiye'nin yumuşak güce olan vurgusunu ortadan kaldırdı ve Stratejik Derinlik Doktrinin en önemli aksiyomu, “komşularla sıfır sorun”u, en iyi senaryoda “onurlu yalnızlık”la sonuçlandı. Suriye ile ilgili politikalar ve deyimler, başta bu ülkeyi kendi iç siyaseti görmek olmak üzere, Locke'cu kültürün ana teması olan egemenliği ihlal etmekle beraber Irak'a karşı benimsenen politikaları göz önünde bulundurarak kesinlikle Kantçı kültürünü benimsemediğini göstermektedir. Ayrıca Wendt'in teorisine göre bir kültür her üç derecede içselleşmediği sürece gerçekleşmemiştir. Ve bir veya ikinci derece içselleştirmekte kültür kim oldukları veya ne istedikleri değil sadece onların davranışını ya da çevreye ilişkin inançlarını etkilemektedir (Wendt, 1999).

Locke'cu kültürde savaş, çıkarları korumak adına meşru ve aynı zamanda sınırlı. Sınırlı olması daha az insan öldürme anlamında değil, devletleri öldürmemek anlamındadır. Bu kültürde fetih savaşlar çok nadir bir olgudur ve mevcut durumu korumak adına, devletlerin çoğunluğu tarafından gerçekleştirilebilir. Ayrıca bu kültürde bir devletin tarafsızlığı veya bağlantısızlığı diğer devletler tarafından tanınmaktadır. Yeni Türk dış politikası veya stratejik derinlik doktrini son yıllarda araştırmacılar tarafından başarısız olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, Kantçı kültürün iki önemli özelliği vardır: Anlaşmazlıkları çözmek için şiddeti içermeyen metodları kullanmak ve güvenlik tehdidi olduğundan dostlara yardımcı olmak. Bu iki özelliği Türkiye'nin Suriye politikasında geçerli olmadığı kesindir. Bayraklı, bu eserde özellikle liberal değerlerin yaygınlığını bir gösterge olarak göstermiştir. Ancak AK Parti döneminde siyasal liberal değerler değil, ekonomik neo liberallığın yaygınlaştığı görülmektedir. Son olarak kültürel değişim veya yapısal değişim kolaylıkla ve çok hızlı bir zaman içinde gerçekleşen bir olgu değil ve Wendt'in de söylediği gibi gittikçe pozitif ilerleyen bir olgudur ve tersi neredeyse geçersizdir. Bu nedenle Türkiye

⁶⁴ Cross Level Analysis

Cumhuriyeti'nin algıladığı anarşik kültürü 2002-2012 yılları arasında Kantçı ve bir sonraki yıllar arasında Hobbesçu tanımlamak teoriye göre mümkün değildir. Wendt'in kimlik değişimi ve kültürel/yapısal değişimi arasındaki farklılığa olan vurgusunu göz önünde bulundurarak AK Parti döneminde Türkiye'nin dış politikasının kimliği ve söylemi değişmiş olduğunu ancak bu kimlik değişiminin yapısal değişim anlamına gelmediğini söylemek daha doğrudur. Bu konu diğer bölümlerde detaylı olarak ele alınmaktadır (Bayraklı, 2012).

Benzer durum tezler arasında da görülmektedir. Örneğin Fulya Ereker, "Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi" başlıklı çalışmada Onuf, Wendt gibi konstrüktivist teorisyenlerin teorik çerçevelerinde, ve aynı zamanda dış politika analizi kuramıyla kimlik oluşumuna odaklanmakta ve kimliğin dış politika açıklıyacılık gücüne vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede Ben ve Öteki'nin oluşumu dikkate alınmaktadır. Ayrıca birim düzeyi devlet seçilmişse de farklı analiz düzeyleri aynı zamanda ve konuya bağlı dikkate alınmaktadır. Oysa önümüzdeki çalışmada Türkiye kimliği oluşumu ve kimliğin önemi değil belki oluşmuş kimlikler çerçevesinde ortaya çıkan farklı söylemler dikkate alınmaktadır ve ardından iktidarda olan hükümetlerin kimliksel söylemleri çerçevesinde, çıkarlar ve anarşik kültürleri açıklanmaktadır. Bu çalışma ayrıca karşılaştırmalı bir araştırmadır ve Alexander Wendt'in sosyal inşacılığını esas almaktadır (Ereker, 2010).

2.5 İran İslam Cumhuriyeti Dış Politika Kimliği: Literatür Tarama

1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla sonuçlanan devrimden sonra hakim elitlerin kültür ve kimlikleri farklı siyasi, ekonomik ve sosyal alanları etkilemiştir. Dış politika da bu etki alanının dışında kalmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nin kimliği üç temel kaynaktan oluşmaktadır:

- Tarihsel deneyimler (İrancılık)
- İslam- Fıkıh çerçevesi (İslamcılık)
- Çağdaş deneyimler (Devrimcilik) (Mottegi & Kazemi, 2008:s.223).

Ancak Amir Masud Shahramnia ve Hosein Karimifard gibi yazarlara göre Modernizm, Pan İranizm ve Pan Şiizm yanında İran'ın hem iç hem dış kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Sadeg Zibakelam gibi yazarlar ise İran'da bireylerin kimliğini belirleyen unsuru Gelenekselçlik ve Modernizm arasında devam eden bir tartışma/çekişme süreci olduğu göstermektedir.

Bölümün bu kısmında İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika kimliği konusundaki literatür taranma sunulmaktadır.

Türkiye- İran İlişkileri 1979-2004, adlı ve Robert Olson tarafından ele alınan kitap belirlendiği zaman diliminde Türkiye- İran ilişkilerini İran Devrimi, Irak- İran savaşı, birinci ve ikinci körfez savaşları gibi bölgesel düzeyde ortaya çıkan vakalar üzerinden ele almaktadır. Çalışma tarihi perspektiften ikili ilişkileri vakalar üzerinden ele almaktadır. Bu nedenle tez konusundan her açıdan farklı bir eser olarak değerlendirilmektedir (Olson, 2000).

Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye adlı eser ise dört bölümde öncelikle 2003- 2011'e kadar iyi olan Türkiye – İran ikili ilişkilerini ekonomik ve siyasi boyutta anlatmaktadır, ardında da iki ülkenn Tunus, Mısır, Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye'ye yönelik politikalarını ele almaktadır. Tarihi perspektiften yazılan bu eser ikili ilişkilerin gelecek senaryolarını anlatarak bitmektedir. Çalışma kuramsal çerçeve, metodoloji, soru, amaç, zaman dilimi ve hatta ikili ilişkilerdeki konu açısından bu tezdten farklılık göstermektedir. Ancak 2013 yılına kadar Türkiye ve İran dış politikasına odaklandığından dolayı bir kaynak olarak kullanılabilir (Kellner& Djalili, 2013).

Selin Çağlayan, İran: Mehdiyi Beklerken, kitabında devrimden önceden Şii İslam anlayışı ve önemli aktörlerine odaklanmakta ve aynı zamanda İran'ın iç siyaset dinamiklerini Ahmedinejad dönemindekadar ele almaktadır. Bu çalışma, devrimden önce İran'a yönelik dış müdahaleleri ele almasına rağmen İran iç siyasetine odaklandığından dolayı dış politika eksenli olan bu tez konusundan farklı açılardan farklılık arz etmektedir (Çağlayan, 2012).

Shireen Hunter, Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order, 8 bölümden oluşan eserinin ilk iki bölümünde 1979'da doğan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasını oluşturan dış ve iç faktörleri ele almaktadır. Kitabın diğer 6 bölümünde ise İran'ın ABD, Rusya, Doğu Asya ülkeleri, komşuları ve Orta Asya ülkeleriyle ikili ilişkilerini anlatmaktadır. Bu çalışma tarihi ve sosyal bir perspektiften yazılmıştır ve kuramsal çerçeve, soru, amaç, zaman dilimi açısından tez konusundan farklıdır (Hunter, 2010).

Anoushirvan Ehteshami ve Mahjoob Zweiri, "Iran's Foreign Policy: From Khatemi to Ahmadinejad" eserinde İran'ın dışpolitikasını hatemi ve Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı birinci döneminde ikili ilişkiler çerçevesinde ve daha çok tarihi bir perspektiften anlatmaktadırlar. Daha

çok Batı, Avrupa ülkeleri ve İran ilişkileri ekseninde kaleme alınan bu çalışma zaman dilimi, kuramsal çerçeve, amaç ve sorular açısından tez konusundan farklıdır. Ancak Hatemi ve Ahmedinejad'ın dış politika ilkelerini anlattığından dolayı bu çalışmanın bir kaynağı olarak kullanılmaktadır (Ehteshami & Zweiri, 2008).

Seyyed Celal Dehghani Firouzabadi, Bazergan'dan Ruhani'ya kadar İran İslam Cumhuriyetin Dış Politikasında Söylemsel Değişim, adlı ve 9 bölümden oluşan bu eserde İran dış politikasında hangi söylemlerin ortaya çıktığı sorusuna cevap vermektedir ve bunu İran siyasetinde baskın olan söylemler çerçevesinde özellikle İslami söylem kapsamında ele almaktadır. Böylece her söylemin ana faktörleri ve ilkeleri analiz olmasına rağmen, bu söylemlerin dış politika davranışını nasıl etkilediğini ele almamaktadır. Başka bir deyişle, bu tezde çalışılması planlanan farklı hükümetlerde dış politika aktörlerinin söylemleri ve bunun pratikte uygulanması dikkate alınmamaktadır. Bu çalışmanın diğer farkları tezin soruları, kuramsal çerçevesi ve metodolojisi kaynaklanmaktadır (Dehghani Firouzabadi, 2014).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇALIŞMANIN TEORİK VE ANALİTİK ÇERÇEVESİ

İçinde yaşadığımız dünyanın devletler arasındaki ilişkiler boyutunun anlaşılmasını kendisine ana çözümleme alanı belirleyerek ortaya çıkan Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde bir ülkenin kimlik ve amacını taşıyan her çalışma, hangi teorinin çerçevesinden bakılacağını belirleyerek işe başlamak durumundadır. Çünkü, analizde kullanılacak teori aynı olguya veya olaya farklı anlamlar yüklenmesi, farklı yorumlarda bulunulması sonucunu doğurabileceği için önemlidir. Birinci bölümde açıklandığı gibi Alexander Wendt, Konstrüktivizmi, “teoriler ailesi” olarak nitelendirdiği eleştirel teorinin bir alt dalı olarak tanımlamaktadır (Wendt, 1995 (a): 72). Konstrüktivizm bir uluslararası siyaset teorisi değildir. Özü itibarıyla rasyonel seçim teorisi gibi açık uçludur ve hangi aktörleri (analiz birimleri) ve yapılarla (analiz düzeyleri) ilgilendiğimizi belirlemek durumundayız (Wendt, 1999 (b): 243). Dış politikaya dair karar almada inanç sistemleri ve algıların rolüne dair bilişselci araştırma geleneğinin öncüleri olan Snyder, Bruck ve Sapin’e kadar geri gider. Kimlik, ideoloji ve kültür, güç ve çıkarlardan farklıdır ve sosyal hayatta nedensel bir rol oynamaktadır (Wendt, 1999 (b): 123-124).

Bu çalışmada devlet yani Türkiye ve İran analiz birimi olarak belirlenmiştir. Analiz düzeyleri olarak birey ve devlet söz konusudur. Yani bireyler, alt ulusal gruplar, bürokratik yapı ve ulusal devlet üzerinde odaklanılacak ve sistemden algı söz konusu olabilmesine rağmen sistem düzeyi yani fonksiyonel alt sistem, bölgesel alt sistem veya global sistem analiz edilmeyecektir. Analiz düzeyi olarak ulusal devleti temel alan yaklaşım ya da modellerin avantajlarından biri devletleri ayrı ayrı ele alarak bunlar arasındaki farklılıklara yer vermeleridir. Burada kullanılan yöntem teoriden de anlaşılacak üzere tümevarım yöntemidir. Bu bölümde teorik ve analitik çerçeve belirlenmektedir. Burada anlatılan teori Alexander Wendt’in sosyal Konstrüktivizm teorisidir. Konstrüktivizm’e giriş ise Giriş bölümünde yapılmıştır. Dolayısıyla ilk anabölüm altında teorik çerçeve ve ikinci anabölüm altında analitik çerçeve anlatılmaktadır. Teorik çerçeve 5 başlıktan oluşmaktadır: Kimlik, çıkar, devlet, anarşi ve yapı ve süreç. Analitik çerçevede ise belirlenen teorinin hangi metodları kullanılarak uygulanacağını açıklanmaktadır.

1.1 TEORİK ÇERÇEVE

1.1.1 Kimlik

Kimlik, uluslararası ilişkiler kuramının epistemik, ontolojik ve normatif kurucu öğelerinden ve en önemlilerinden biridir. Epistemik düzeyde kimlik olgusu uluslararası ilişkilere ait bilgi üretiminin her zaman gizli ama merkezi sorularından biri konumundadır. Kimlik uluslararası ilişkiler kuramının dünyayı anlamaya yönelik kullandığı yöntemin ve açıklama tarzının kültürel temelini oluşturan merkezi olgusudur. Modern zamanlarda bu olgu kendisini Doğu- Batı, modern- geleneksel, bilimsel- geleneksel vb. karşıtlıklarla gösterirken bugün ise medeniyetlerarası savaş, düşman, terörist, Öteki olarak İslam, kültürel küreselleşme, vs. söylemlerin epistemik kurucu öğesi işlevini görmektedir. Ontolojik düzeyde de kimlik uluslararası ilişkiler kuramının tarih, zaman ve mekan anlayışının özellikle batıdışı ve farklı olan kültürleri ve toplumları çözümlemesinde ortaya çıkan sorunları anlamamızda bize yardımcı olan bir kavram işlevini görmektedir. Kimlik uluslararası ilişkiler kuramının tarihsel referansları olan sömürgecilik, emperyalizm, siyasi yayılcılık ve küreselleşme süreçlerinin içsel bir olgusu ve ontolojik bir gerçekliktir. Kimlik olgusu normatif düzeyde de uluslararası ilişkiler kuramı için merkezi bir öneme sahiptir. Normatif düzeyde kimlik olgusunu tartışmak güvenlik, devlet çıkarı, askeri güç, dünya vizyonu vs. işleyiş tarzını ortaya koymak için çok önemlidir. Kimlik olgusunun epistemik, ontolojik ve normatif nitelikleri uluslararası ilişkilerin farklı kuramlarında yansımış. Bunlar farklılıklarına rağmen bu ortak noktaları paylaşırlar: Modernite uluslararası ilişkilerin tarihsel ve epistemik bağlamını kurar. Modernitenin kurduğu kültürel sistem Benlik- Öteki ilişkisine dayanmaktadır. Uluslararası ilişkiler kuramı bu anlamda bir taraftan devlet merkezci bir nitelikte hareket ederken diğer taraftan da modern dışı farklı kimlikleri Ötekileştiren bir niteliği de içermektedir. Farklı olan düşman-Öteki olarak tanımlanmakta uluslararası sistem düşman –Ötekine karşı güvenliğin sağlanması gereken bir çatışma mekanı olarak görülmektedir. Kimlik olgusu uluslararası ilişkiler kuramına içsel bir toplumsal olgu sorunudur. Bu çalışmada da kimlik bir çok açıdan önemlidir ve bu çalışmanın temellerini oluşturmaktadır (Eralp, 2005: 219-222).

Wendt'e göre iki tür düşünce kişiliğin parçası olabilmektedir, Benliğe ait düşünceler ve Ötekine ait düşünceler. R. S Perinbanayagam'ın ifade ettiği üzere “*Öteki sosyolog ve antropologların sosyal yapı olarak adlandırdıkları soyutlamanın sosyal – psikolojik- biçimidir*”. Bu nedenle Benlik ve Öteki'nin nasıl temsil edildiklerini anlamak suretiyle bir sosyal sistemde ne

olup bittiğine dair bir çok şeyi açıklanabilmekte ve öngörülelebilmektedir (Wendt, 1999(b): 321). Kimlikler hem iç ve hem dış yapılar tarafından oluşturulmaktadır (Wendt, 1999(b): 279). İki tip ihtiyaç ayrıt edilebilir: kimlik ihtiyaçları ve maddi ihtiyaçlar (Wendt, 1999(b): 169). Kimlik ihtiyaçlarının açık uçlu listesinden farklı olarak bu teori sadece 5 maddi ihtiyaç öne sürmektedir. Bunlar grupların değil bireylerin ihtiyaçlarıdır. Gruplarında ihtiyaçları vardır. Ancak bedenleri olmadığından bunlar bu grupların üyelerinin maddi ihtiyaçlarına indirgenemeyen ama bu maddi ihtiyaçların karşılanmasına yardımcı da olan kimlik ihtiyaçları olacaktır. Kabaca azalan önem sıralarına göre bu ihtiyaçlar şöyle saymaktadır:

1. Fiziksel güvenlik
2. Ontolojik güvenlik
3. Sosyallik: insanlar birbirleriyle bağlantı kurmaya ihtiyaç duyan sosyal hayvanlardır.
4. İzzetinesis
5. Üstünlük (Wendt, 1999(b): 170-171).

Wendt kimlik kavramını dörde (kurumsal, tür, rol, kolektif) ve çıkar kavramını ikiye (özel ve nesnel) ayırmaktadır. Her kimliğin ayrıntılı bir ihtiyacı ya da nesnel çıkarı bulmaktadır. Öncelikle bu dört tür kimliği yani kişisel ya da kurumsal, tip, rol ve kolektifi anlatmakta fayda var (Wendt, 1999(b): 249).

Kişisel ya da örgütsel açıdan kurumsal kimlikler, örgütleri farklı oluşumlar kılan kendini örgütleyici dengeleşim yapılarınınca oluşturmaktadır. Bunun daima bir maddi temeli vardır: İnsanlar açısından beden, devletler açısından ise bir çok beden ve toprak. Devlet topluluk düzeyinde bilişsellik yetisine sahip bir “grup benliği”dir. Benliğin bu düşünceleri “otogenetik” bir niteliğe sahiptir ve bu kişisel ve kurumsal kimlikler yapısal olarak Ötekiliğe dışsaldırlar (Wendt, 1999(b): 280).

Kişisel kurumsal kimlik diğer kimlikler için bir mekan ya da platform oluşturmaktadır. Wendt’in Jim Fearon’dan ödünç aldığı “tip” kimliği kavramı sosyal kategoriye ya da davranışsal özellikler, tutumlar, değerler, yetenekler (mesela dil), bilgi, görüşler, deneyim, tarihi ortak özellikler (bölge ya da doğum yeri) ve benzeri bazı özellik ya da özellikleri görünüşte paylaşan (ya da paylaşıldığı düşünülen) insanlar için kullanılan etikete gönderme yapmaktadır. Bir dili konuşan ya da bir yerin yerlilerine ek olarak Jim Fearon, gençlik, parti bağlantısı ve heteroseksüeli örnekler listesinde saymaktadır (Wendt, 1999(b): 281).

Rol kimlikleri kültüre ve dolayısıyla Öteki'ne olan bağımlılığı bir adım öteye taşımaktadır. Tip kimliklerinin ortaya çıkmasına neden olan nitelikler sosyal öncesiyken rol kimlikleri doğuştan var olan niteliklere dayanmaktadır. Bir insan bu kimliklere toplumsal yapıda bir konum edinerek ve ilgili karşı kimliklere sahip Ötekilere yönelik davranış normlarına uyarak sahip olabilmektedir (Wendt, 1999(b): 282). Rol kimliği kavramı dış politika rol teorisyenleri tarafından devletlere uygulanmıştır (Wendt, 1999(b): 283). Hepimizin bir çok kimliği vardır ve bu devletler için de geçerlidir. Bir devlet bir rolü bırakmak istese bile bunu yapamayabilir çünkü Öteki kendi kimliğini korumak arzusuyla direnmekte olacaktır (Wendt, 1999(b): 284). Rol kimlikleri aktörlerin kendilerini Öteki- Ben bakış açısından bir nesne olarak görürken kendilerine atf ettikleri anlamlardır (Wendt, 1999(b): 408).

Kolektif kimlik Benlik ve Öteki arasındaki ilişkiyi mantığı sonucuna götürmektedir: Özdeşleşme, Özdeşleşme Benlik- Öteki ayrımının bulanıklaştığı ve sınırdan aşıldığı bilişsel süreçtir. Benlik, Öteki olarak sınıflandırılabilir. Özdeşleşme genellikle olgu bağlantılıdır ve nadiren toptandır fakat her zaman benliğin sınırlarını Öteki'ni kapsayacak şekilde genişletmesini gerektirmektedir. Bu süreç rol ve tip kimliklerini kullanmaktadır fakat bunun da ötesine gitmektedir. Rol kimlikleri üzerinde temellenmekte ve burada Ötekini Benliğe toplumsal olarak oluşturulmuş ben şeklinde entegre etme mekanizmasına dayanır. Kolektif kimlik, rol kimliklerin aksine, bunu Öteki ve Benliği tek kimlikte birleştirmek için yapmaktadır. Ayrıca tip kimliklerine dayanır; çünkü kolektif kimlik ortak nitelikleri içermekte ancak tip kimliklerinin tümü kolektif değildir çünkü tamamı özdeşleşmeyi içermektedir (Wendt, 1999(b): 285).

Kimliğin iç çatışmalarının nasıl çözüleceğini önceden öngörmenin bir yolu yoktur. Ancak herhangi bir durumda bir aktörün kimlik çatışmalarının çözümü Benlikteki kimlik bağılıklarının görece “göze çarpıcılığı” ya da hiyerarşisini yansıtacaktır ve bu hiyerarşi dört tür kimliğe ilişkin yukarıda sunduğum düzeni yansıtacaktır (Wendt, 1999(b): 286-287).

Dört tür kimliğin dördü çıkarlara işaret etmekle birlikte onlara indirgenemez. Kimlikler aktörlerin kim ya da ne olduğuna işaret etmektedir. Kimlikler sosyal türler ya da olma hallerini belirlemektedir. Çıkarlar aktörlerin ne istediğine işaret etmekte ve davranışı açıklamaya yardım eden güdülerini belirlemektedir. Çıkarlar kimlikleri gerektirir çünkü bir aktör kim olduğunu bilmeden ne istediğini bilemez ve kimlikler değişen derecelerde kültürel içeriğe sahip olduğundan çıkarlar da bu içeriğe sahiptir. Ancak olmak istemekle aynı şey olmadığından kimlikler kendi

başına eylemi açıklamamaktadır ve sonrakini öncekinden çıkarmamız mümkün değildir (Wendt, 1999(b): 287). Kimlikler amaçsal denklemin (arzu + inanç= eylem) inanç tarafına aitken; çıkarlar, arzu tarafına aittir (Wendt, 1999(b): 288). Unutmayalım ki burada çıkarlar esas savaş alanıdır (Wendt, 1999(b): 180) ve arzular sadece inançlar tarafından oluşturulacak arzular değildir (Wendt, 1999(b): 163).

Eğer arzu amaçlar içinse inanç o amaçlar hakkındadır. Burada iki çeşit inanç önemlidir: Dış dünyanın içinde bulunduğu durumlar hakkındaki inançlar ve bu dünya daki arzuları doyurmanın farklı yollarının etkinliği hakkındaki inançlar. Bu inançların doğru olup olmadığı önemli değildir aktörlerin onu doğru kabul etmesi yeterlidir (Wendt, 1999(b): 154). Arzu ve inanç belirli bir oranda birbirlerinden ayrı olgulardır. Arzu, için'dir; inanç ise, hakkında'dır. Biri motivasyon, diğeri ise kavramdır. Arzu, dünyayı akla uydurmayı; inanç ise, akli dünyaya uydurmayı amaçlamaktadır (Wendt, 1999(b): 155). Wendt'e göre devletler dahil belirli grupların arzuları vardır (Wendt, 1999(b): 161).

Bilgi bireysel veya ortak olabilir. Bilginin dağılımı çıkarların dağılımından daha geniş bir olgudur çünkü hem çıkarların düşünsel bileşimini hem de genel inançları ve beklentileri içermektedir. Bilginin dağılımı sadece inanç değil önemli miktarda arzu da içermektedir (Wendt, 1999(b): 181). Ortak bilgi sosyal olarak paylaşılmış anlama gelmektedir. Ortak bilgi kavramı konstrüktivistlerin savunduğu özneler arası anlayışlar ile eşdeğerdir (Wendt, 1999(b): 205). Ortak bilgi ihtilafli olabilip ya da işbirliği doğurabilmektedir. Kültür pek çok özel şekle bürünebilmektedir: Normlar, kurallar, kurumlar, ideolojiler, örgütler, tehdit sistemleri vs. (Wendt, 1999(b): 182). Kurumlar, düşünsel olgular –“paylaşılmış zihinsel modeller”- olan normlar ve kurallardan meydana gelmektedir (Wendt, 1999(b): 127). Normlar, belirli bir kimliğe sahip olan aktörden beklenen uygun davranış standartlarıdır. Normlar, birey değil bir toplum/grup seviyesinde benimsenmiştir ve bu sebeple düşünce ve inançtan farklıdır (Finnemore & Sikkink, 1998: 891).

Normlar, kurallar, kurumlar, herkesce kabul edilmiş uygulamalar, ideolojiler, gelenekler ve kanunlar gibi belirli kültürel şekillerin tümü ortak bilgidir yapılmıştır. Paylaşılmakta olan inançlar, herkesin herkese karşı olduğu Hobbesçu bir savaş ya da Kantçı bir daimi barış meydana getirebilmektedir (Wendt, 1999(b): 204). Konstrüktivistler ortak bilginin kurucu etkilerini vurgulama eğilimindedir. Burada iki noktaya da işaret edilebilir: 1. Ortak bilgilerin aktörlerin inançları ile olan ilişkisi bir bağıllık konusu değil, indirgemecilik konusudur 2. Ortak bilgi,

sonuçları yönelimsel eylem teorisi aracılığıyla açıklamaktadır. Kültür aktörlerin hesaplamalarını etkilediği için önemlidir. Bu bağlamda ortak bilginin sadece ontolojisi değil, açıklayıcı mantığı da bireycilikle uyum içindedir (Wendt, 1999(b): 205). Kolektif bilginin etkileri bireylerin inançlarına indirgenemez (Wendt, 1999(b): 206).

Özetle kültür, bireylerin kafasındaki paylaşılmış düşüncelerin toplamından çok daha fazlası olmakla beraber halk tarafından sürdürülen ve böylece kendiliğinden kamusal olan bir olgudur. Belirli inançlar, kültürel bir formu verili bir ortamda gerçekleştirmek için yeterli olabilseler dahi gerekli olmayabilirler (Wendt, 1999(b): 208).

Kimlik odaklı çalışmalar bu konuda yeni geliştirilmiş oydaşmaya işaret etmektedir. Tıpkı Rogers Smith'in söylediği gibi kimlikler; "*siyasetin standart olmuş ve davranışsal olarak mantıklı yönlerindedir*". Ancak yine de bu konuda çalışılması gereken birçok konu vardır. Özellikle kavramları betimlemede bir tanımsal anarşi mevcuttur diyebiliriz. Sosyal kimlik bilimi iki farklı soruna maruz kalmıştır: Kavramsal konular ve koordinasyon açıkları. Ancak yeni teorisyenler ve yeni çalışmalar bu konuda bazı yeni yolları ortaya koymaktadırlar. Özellikle Rawi Abdelal vd. bu konuda açıklık getiren ve aydınlatıcı çalışmaları özellikle kimliği bir gösterge olarak ortaya koymuş ve bir analitik çerçeveyi sosyal bilimciler için çizmiştir (Wendt, 1999(b): 695).

Rawi Abdelal vd. kolektif kimliği bir sosyal kategoride ve iki farklı boyuta sahiptir: İçerik⁶⁵ ve uzlaşma⁶⁶. İçerik, kolektif kimliğin anlamını betimlemektedir. Sosyal kimliklerin içeriği 4 şekilde kendini göstermektedir:

1. Kurucu normlar⁶⁷: Bu normlar resmi ve gayri resmi kurallardır ve bir grup üyeliğini tanımlıyor.
2. Sosyal amaçlar⁶⁸: Bir grubun ortak amaçlarından ibarettir.
3. İlişkisel karşılaştırmalar⁶⁹: Bir grubun kimliğini, "ne değiller" ile tanımlamaktadır. Yani diğer kimlik gruplarını nasıl algıladıkları özellikle onların kimliklerini nasıl tanımladıkları burada önemlidir.

⁶⁵ Content

⁶⁶ Contestation

⁶⁷ Constitutive Norms

⁶⁸ Social Purposes

⁶⁹ Relational Comparisons

4. Bilişsel modeller⁷⁰: Aktörlerin algılarını ve bakış açılarını belli bir kimliğin siyasi ve maddi şartları ve çıkarlarını nasıl biçimlendiği hakkındadır.

Uzlaşma, bir grup içerisinde ortak kimliğin anlamı hakkında anlaşma derecesini göstermektedir. Grup kimlikleri sabit ve değişmez değerlerdir ve bu nedenle kimliklerinin anlamları hakkında anlaşamayabilirler. Özellikle bir kimliğin anlamının farklı yönleri anlaşmazlıklar için bir meydan oluşturmaktadır. Rawi Abdelal vd. göre tüm sosyal kimlikler anlatılan tüm içerikleri içermekte; ancak onların anlamları hakkında farklı “kabul edilirlilik” dereceleri olabilir (Abdelal vd., 2006: 696).

1.1.1.1 Kurucu Normlar

Kolektif kimliklerin normatif içeriği, onun kurucu kurallarını yani kimliğini tanımlayan pratikleri belirlemekte ve diğer aktörlerin onu tanımasını sağlamaktadır. Burada grup üyeliğine ilişkin kurallar ve varsayılan özniteliklerin de katkısı vardır. Bu normatif içerik, kurucu kurallar bir ya da bir kaç “rol” kimliğinde bir araya gelebilmektedir. Bir kimliğin normatif içeriği daha geniş bir sosyal normlardan ve farklı otorite merkezlerinden kaynaklanabilmektedir. Normlar, geleneksel ya da yazılı başka bir deyişle sosyal ya da yasal olabilirler ancak anlamları tanımlamak veya bir grubun kolektif beklentilerini düzenlemekte katkı sağlamalıdır. Bu uygulamalar grubun tanınmasına sebep olur ve arkasından grup üyelerinin görevlerini tanımlar. Normatif normlar, sırf doğru ya da yanlış davranışı bir özel kimlik için tanımlamaktan fazlasını yapmaktadır. Onun bir başka önemli etkisi tanımadır. Kolektif normlar bir aktöre tanımladığı belli uygulamalar sonucunda belli bir kimliğe sahip olduğunun tanımasını sağlamaktadır. Ancak şunu bilmeliyiz ki; kurucu normlar bir grubun tercihlerini belirlemiyor, belki grubun sınırlarını ve ayırtedici uygulamalarını betimlemektedir. Sosyalleşme konusundaki bilimsel yazım kimliklerin normatif içerikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Kurucu normların ve uygulamaların içselleştirilme dereceleri 3 farklı aşamada olabilmektedir. Bu üç farklı içselleştirme derecesi Wendt’in anarşik kültürlerinde açıklanacaktır (Abdelal vd., 2006: 697- 698).

1.1.1.2 Sosyal Amaçlar

Kolektif kimliğin içeriği amaçsal olabilmektedir. Bu anlamda grup belli amaçları kimlikleriyle bağdaştırmaktadır. Başka bir deyişle grubun istekleri onların kim olduklarını düşündüklerine

⁷⁰ Cognitive Models

bağlıdır. Kimlikler, aktörleri grubun amaçları yolunda uygulamalar yapmaya sevk etmekte ve dünyayı o amaçların gözlükleriyle görüp ve açıklamasını sağlamaktadır. Bir kimliğin normatif içeriği, tanımladığı uygulamalar ile bireysel sorumluluk ve sosyal tanımayı sağlarken kimliğin amaçsal içeriği grubun çıkarları, amaçları ya da tercihlerini belirlemektedir. Her iki içerik de grubun bireylerine bazı sorumluluklar tanıyabilmekte ama farklı yönlerde: Sosyal amaçların yarattığı sorumluluklar grubun başarısını belli amaçları elde etmek içindir. Nasyonalist hareketler ve ulusal kimlikler hakkındaki bilimsel literatür farklı amaçsal iddiaları içermektedir: Bir kimliği geliştirme veya bir devlet yaratmak yani ulusun sınırlarını tanımlamak ve Ötekileri ve dolayısıyla kendini tanımlamak (Abdelal vd., 2006: 698- 699).

1.1.1.3 İlişkisel karşılaştırmalar

Kolektif kimliklerin içerikleri ilişkiseldir ve diğer kolektif kimliklere referans veya karşılaştırmalar ile kendini tanıma yoluna gitmektedir. Yani bir kimlik ne olmadığını anlatmak ile kendisini tanımlıyabilmektedir. Araştırmacılar kolektif kimliklerin bazı ilişkiselle niteliklerini şöyle sıralamaktalar: Ayrıcalıklı olma, bir kimliğin görece konumu Ötekilere kıyasla belirleme ve diğer kimliklerin ya da Ötekilerin var olma veya düşmanlık derecesi (Abdelal vd., 2006:699).

1.1.1.4 Bilişsel modeller⁷¹

En geniş anlamda bir bilişsel model bir dünya görüşü veya bir çerçeve olarak düşünülebilir ki, bir grubun üyelerine sosyal, siyasal ve ekonomik şartlara anlam vermeye sebep olmaktadır. Kolektif kimliklerin bilişsel içeriği, grup üyeliğinin nasıl dünyayı açıklamada katkısı olduğunu ve grubun sosyal gerçekliğini yani grubun ontoloji ve epistemolojisini açıklamaktadır. Mesala bir Fransız dünyayı farklı bir şekilde algılayabilmektedir. Brubaker, Loveman ve Stamatov'un söylediği gibi:

“Bilişsel perspektiflerin sunduğu şey kısacası ırk, etnik ve ulusun dünya da varolan şeyler değil belki dünyayı görme yollarıdır. Algılamak ve kendini tanımlamak, birinin sorunlarını ve ikilemelerini ya da çıkmazlarını anlamak, birinin çıkarlarının farkına varmak, veya birinin davranışlarını yönlendirme için farklı yollar vardır. Diğer insanları tanıma, tanımlama, sınıflandırma, benzerlikler ve farklılıklarını yorumlamak ve onların davranışlarını nitelemek ve anlamdirmek için farklı yollar mevcuttur“(Abdelal vd., 2006: 700).

⁷¹ Cognitive Models

Ayrıca bir bilişsel model özel kimlik gruplarını savunmak yollarıyla da oluşturulmaktadır. Bilişsel modeller sadece bizim dünya bakış açımızı ve zamansallığı etkilememekte belki kendimizi, grubu ve Ötekileri kavramamızı da etkilemektedir. Bu etkileşim en basit şekilde dil vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Mar – Molinero’un da söylediği gibi “*dil bir araçtır ki insanlar onunla kendilerini anlayıp ve sonra anladıklarını aynı dili konuşan insanlar ile paylaşmaktadırlar*”. Rastgele atıflar da bir başka bilişsel aktivitedir ki kimlik tarafından etkilenmektedir (Abdelal vd., 2006: 700).

Etnik ve mazhep te maddi şartları ve ekonomik çıkarları yorumlayabilmektedir. Risse’in da söylediği gibi “*kolektif kimlikler aktörlerin araçsal ve maddi çıkarlarını nasıl tanımladığını ve şekillendirdiğini belirlemektedir ayrıca hangi tercihlerin meşru ve uygun olduğunu kimliklere bakarak anlatmaktadır*”. Aslında bilişsel içerik bir yorumlama teorisi sunmaktadır. Bir kimliğin içeriğini ve uzlaşmasını nasıl bilebiliriz? Literatüre baktığımızda 4 önemli metod ile karşılaşırız: Anket ve görüşmeler, içerik analizi ve söylem analizi. Bu metodlar kimliklerin normatif, amaçsal, ilişkisel ve bilişsel içeriklerini belirlemek için kullanılmaktadır. Günümüzde deneyim, aktör tabanlı modelleme ve bilişsel haritalama gibi yeni metodlar da kullanılmaktadır. Bu çalışmada her 4 metod kullanılmaktadır (Abdelal vd., 2006: 701).

1.1.2 Çıkar

Çıkarları meydana getiren şeyin sadece küçük bir bölümü maddidir. Çıkarları meydana getiren maddi güç insan doğasıdır. Gerisi ise düşünseldir. Yani ortak düşünceler ya da kültür tarafından meydana getirilen şemalar ve müzakerelerden ibarettir. Çıkarlar maddi ya da düşünsel olabilmektedir (Wendt, 1999(b): 150-151).

Bir devletin kurumsal çıkarlarını gidermek şekli benliğini Ötekiyle ilişkisinde nasıl tanımladığına bağlıdır. Bu sosyal kimliklerin hem iç hem sistemik düzeyde bir fonksiyonudur. Bazı devlet kimlikleri ve çıkarları yurtiçiyle ilişkiden yani devlet- toplum ilişkisinden (liberal, demokratik) dolayı ortaya çıkmaktadır, bazıları ise uluslararası toplumdaki (hegemon, dengeleyici) olan ilişkiden kaynaklanmaktadır (Wendt, 1994(c): 385).

Sosyal kimliklerin öznelarası tabanı kooperatif veya çelişkili olabilmektedir. Ulusal güvenlik dünya görüşleri ve sosyal yapıdaki rol kimlikleri bunu belirlemekte önemlidir. Ulusal çıkarların içerikleri bu yapısal kimliklerin fonksiyonunun bir parçasıdır. Kolektif aksiyonların sorunlarını

aşmak buna bağlıdır ki aktörlerin sosyal kimlikleri bireysel çıkarı mı, kolektif çıkarı mı oluşturmaktadır. Bireysel çıkar ve kolektif çıkarı şöyle tanımlıyabiliriz: Sosyal kimlikler ne kadar Ötekinin kaderini kendi Benlikleriyle ilintiliyorsa o kadar kolektif çıkarı sağlamaktadır. Benliği tanımlama kimliğin sınırlarını belirlemektedir. Bu tanımlama negatif veya pozitif olabilmektedir. Ötekini benliğin anateması olarak algılamak veya onu benliğin uzantısı olarak görmek bunu belirliyor. Pozitif tanımlama yokluğunda çıkarlar Ötekini benimsemeden belirlemektedir. Bireysel çıkar benliğin Ötekiyle olan ilişkisinin özel temsilinden kaynaklanmaktadır. Unutmayalım ki hatta bireysel çıkar için Öteki önsel varsayılmaktadır (Wendt, 1994(c): 386). Devletler genelde kendi çıkarlarını egoistik terimlerle tanımlamaktadırlar. Konstrüktivizm'e göre bu çıkarlar her zaman bir süreç içindedir (Wendt, 1994(c): 387). Yapılar yeniden üretilip veya değişebilmektedirler (Wendt, 1994(c): 389).

Devlet Çıkarı: Üç tür devlet çıkarı vardır: Statükocu, revizyonist ve kolektivist. Statükocu bir devlet diğer devletleri fethetmek, sınırları yeniden çizmek ya da uluslararası sistemin kurallarını değiştirmek ile alakadar olmayan devlettir. Bu tür bir devlet bir tehdidi önlemek için bir başka devlete saldırabilir ama diğer devletlerin haklarına tecavüzde bulunmak yönünde içkin bir arzusu yoktur. Bu devletler uluslararası konumlardan 'memnun', 'kanunlara uyan', kuralları 'meşru' bir 'devletler topluluğunun üyeleri' vs. türünden şemalara sahip olarak varsayılabilirler. Statükocu devletler sahip oldukları çıkarlara uluslararası düzen hakkındaki algıları ve bu düzen içinde arzuladıkları yer sayesinde sahip olurlar kaba maddi güçler sayesinde değil (Wendt, 1999(b): 161-162).

Revizyonist devletlere gelince onlar diğer devletleri fethetme, topraklarının bir kısmını ele geçirme ve/ veya oyun kurallarını değiştirme arzusuna sahiptir. İnsan doğası da bu arzuların meydana getirilmesine yardımcı olmaktadır. Bunu da büyük ihtimalle izzetinefis ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Ancak yine de bu çok az şeyi açıklamaktadır. "Kurban" ya da "ari ırk" şemalar Ötekileri kafir ya da "şeytan imparatorluğu" sistemi "gayri meşru" veya "tehditkar" savaşı ise "şanlı" ya da "mert" olarak betimleyen temsiller vs. daha anlamlıdır. Bu şemalar biyolojinin değil kültürel olarak oluşturulmuş kavrayışların bir işlevidir. Kolektivist devletler doğrudan kendi güvenlikleri tehdit edilmemiş olsa dahi kendileri ile özdeşleştirdikleri devletlere yardım etme arzusuna sahiptir. Realist kinizme (olumsuzculuk) rağmen burada biyoloji kesinlikle bir rol oynamalıdır (Wendt, 1999(b): 162).

Dış politika karar vericilerin karşılaştıkları en zor görevlerden biri sıklıkla çıkarlarının ne olduğuna karar vermektir. Bu süreç sadece birbirleri ile rekabet eden çıkarların hassas bir teraziye tartılmasından ya da farklı bireylerin dışsal olarak verili tercihlerinin bir araya getirilmesinden ibaret değildir. Genellikle karmaşık ve fazlasıyla çekişmeli bir tartışma ikna ve meselelerin şekillendirilmesi sürecinde meydana gelmektedir. Kısacası olagelen verili bir durumda çıkarların ne olması gerektiği konusunda kolektif bir müzakeredir. Bu müzakereler içeride ya da uluslararası alandaki bir güç boşluğu içinde meydana gelmekte ancak katı bir şekilde sadece iç ya da sistematik yapılar tarafından da belirlenmektedir. Wendt Schueler ile paralel ahlaki düşünceleri akıl başlığının altında yerleştirmektedir (Wendt, 1999(b): 169).

Wendt çıkarların büyük oranda düşünceler tarafından oluşturulduğu idealist fikrini benimsemekle beraber çıkarların yine de nihayetinde maddi bir zemin yani insan doğasına tutunması gerektiği yönündeki materyalist bakış açısını savunmaktadır. Wendt'in iddiası uluslararası siyette güç dağılımına dair anlamın büyük oranda çıkarların dağılımı ve çıkarlarının içeriğininde büyük oranda düşünceler tarafından meydana getirildiği yönündedir. Bu iddia, düşüncelerin güç ve çıkarın daha önemli olduğu veya onlardan daha özerk oldukları iddiası değildir. İddia, güç ve çıkarın ortaya koyduğu etkileri onları meydana getiren düşünceler sayesinde ortaya koyabildikleridir. Düşüncelerin nasıl önem arz ettiği meselesi onların nedensel etkileri ile kısıtlı değildir. Düşünceler, öncelikle “maddi temeli” meydana getirmeleri diğer bir deyişle aslında “her şeyin düşüncelerden ibaret olması” nedeniyle de önem arz etmektedir (Wendt, 1999(b): 175).

Çıkarlar iki türdür, öznel ve nesnel. Öznel çıkarlar kavramı aktörlerin esasında kendi ihtiyaçlarını nasıl karşılamaları gerektiğine ilişkin sahip oldukları inançlarına gönderme yapmakta ve davranış açısından en yakın güdülerdir (Wendt, 1999(b): 288). Ancak her iki durumda da tercihlerin davranışlar değil güdüler olduğudur. Robert Powell'ın ifade ettiği gibi öznel çıkarlar “sonuçlar üzerinde tercihlerdir”, “stratejiler üzerindeki tercihler” değil. Bu ayrım önemlidir çünkü amaçsal açıklamalarda davranış sadece bir aktörün ne istediğiyle değil ayrıca neye ulaşmanın mümkün olduğunu düşündüğüyle de (inanç) oluşur. Arzular inançlardan ayrı değildir. Fakat kendileri inancın bir türüdür. Yani “arzu belirten” inançlar ya da ihtiyaçları nasıl karşılamak gerektiğine ilişkin yorumlardır (Wendt, 1999(b): 289).

Kimliğe ilişkin ihtiyaçları anlamak ve ona göre hareket etmek konusunda sürekli bir başarısızlık bu kimliklerin kaybedilmesine yol açmaktadır. Aktörlerin karşılaştığı ana sorunlardan

biri öznel ve nesnel çıkarlarını birbirine uydurmaya çalışmaktır. Bazen bu zor değildir (Wendt, 1999(b): 289).

Ulusal çıkar kavramı yeniden üretim gereksinimleri ya da devlet – toplum bileşik yapılarının güvenliğine gönderme yapmaktadır. Bu tanımın önemli bir özelliği nesnel çıkarlara gönderme yapmasıdır. Sistem teorisyenleri çoğunlukla çıkarların öznel bir şekilde tercihler olarak anlaşıldığı iktisadi bir söylem benimsemektedirler. Ulusal çıkar hakkında çalışanlar onun algılardan bağımsız bir şekilde varolabileceğine vurgulamaktadırlar ve devletlerin gerçekte ne yaptığını açıklayan bilimsel soru yerine devletlerin ne yapması gerektiğine ilişkin normatif soruyu cevaplamaktalar. Öznel ve nesnel çıkarlar arasındaki ilişki yeterince tanımlanmamıştır. Fakat uzun vadede öznel çıkarları nesnel olanlarla uyumlu hale getirmede sürekli bir başarısızlık bir aktörün ölümüne yol açmaktadır. Burada bizi ilgilendiren nesnel çıkarların nedensel etkisidir. George ve Keohane 3 adet ulusal çıkar belirlemektedir: Fiziksel olarak varlığını sürdürmek, özerklik ve ekonomik refah. Onlar bu çıkarları gayri resmi olarak “hayat, özgürlük ve mülkiyet” olarak tanımlamaktadırlar. Wendt bir dördüncü çıkar eklemektedir: ”Kolektif özsaygı”. Bu çıkarların alacağı şekil devletlerin diğer kimlikleriyle birlikte değişiklik göstermektedir. Fakat altta yatan ihtiyaçlar bütün devletler için ortaktır ve eğer devletler kendilerini yeniden üreteceklerse bir şekilde dikkate alınmalıdırlar (Wendt, 1999(b): 291).

Kolektif özsaygı bir topluluğun saygı ya da statü anlamında kendisini iyi hissetme ihtiyacına işaret etmektedir. Özsaygı bireylerin temel ihtiyaçlarından ve bireylerin grup üyeliğinde aradığı şeylerden biridir. Bu arzunun ifadelerinden biri olarak gruplar da bu ihtiyacı edinebilmektedirler (Wendt, 1999(b): 294). Olumsuz öz-imge diğer devletler tarafından gözardı edinme ya da aşağılanma algısı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Olumlu öz-imgeler karşılıklı saygı ve işbirliğinden kaynaklanmaktadır. Burada diğer devletler tarafından egemenliğin tanınması özellikle önemli görünmektedir. En azından resmi olarak bir devletin Ötekilerin gözünde eşit statüsü olduğu anlamına gelmektedir. Egemenliği tanıma Lockeçu anarşi kültürünün temel bir ihtiyacı olan Benliğin güvenlik altına alınması ya da Öteki’ni yıkma ihtiyacını azaltmaktadır. Böylece Hobbesçu dünya da özsaygı ihtiyaçları Ötekilerin aleyhine olacak şekilde “ihtişam” ve “güç” ihtiyaçları biçimini alma ihtimalleri daha yüksektir. Bu, bir diğer deyişle, egemenlik kurumunu sadece işgal edilme fiziksel tehdit karşısında değil (geleneksel açıklama), bir dayanağa sahip olmamaya ilişkin ruhsal tehdide karşı da güvence vermek suretiyle devletleri barışçıl

kılmaya yardım edebileceği anlamına gelmektedir. Bu 4 çıkar, devlet, toplum bileşik yapıları güvende olacaklarsa karşılanmaları gereken ihtiyaçlardır ve bu haliyle devletlerin dış politikalarında ne yapabileceklerine dair nesnel sınırlar belirlemektedir. Bazı durumlarda bunların öncelik belirlemeyi gerektirecek birbiriyle çelişen sonuçları olabilir fakat uzun vadede 4 ihtiyaç da karşılanmalıdır. Bunu yapmayan devletler genellikle yok olmaya mahkumlardır (Wendt, 1999(b): 293-294).

Ulusal çıkarların farklı şekillerde yorumlanabileceği gerçeği sosyal bilimcilerin onlara tündengelimiselden çok tümevarımsal şekilde yaklaşmakla iyi edeceği anlamına gelecektir. Devletler kimliklerini güvence altına almak için belli şeyler yapmak zorundalar ve bu şeylerin ne olduğunu keşfetmek ve buna göre hareket etmek onların doğaları gereğidir. Yorumlama yetkisine sahip olsalar da bu çıkarlarını istedikleri gibi inşa etmede özgür oldukları anlamına gelmemektedir. Devletler zaman içinde görece olarak varlığını sürdüren dengeleşimci yapılardır. Diğer kültürel biçimlerde olduğu gibi devletler kendi kendini gerçekleştiren kehanetlerdir (Wendt, 1999(b): 295).

Wendt'in teorisine göre tüm davranışlar Benlik için bir tür öngörülen faydası olmasının beklenmesi anlamında çıkar bağlantılı olmalıdır. Bireysel çıkar, Ötekine yönelik tamamen araçsal bir yaklaşımla nitelendirilen kişinin kendi ihtiyaçlarını – öznel çıkar – nasıl karşılayacağına ilişkin duyduğu inançtır. Öteki, yalnızca aktörün bireysel tatminiyle ilgilendiğinden ötürü rastgele bulunan kullanılan ve/veya kullandıktan sonra atılan nesnedir. Bu inanış küresel olmaktan çok genellikle olgu ve Öteki bağımlıdır (Wendt, 1999(b): 297). Benlik ve Öteki arasındaki ayrım bütünseldir. Öyleki, ikincisinin birincisi için özü itibariyle bir değeri yoktur. Bireysel çıkar, Öteki'nin çıkarlarından habersiz olmak anlamına gelmemektedir. Bireysel çıkar, işbirliği yapmayı ya da Ötekilere yardım etmeyi reddetmek anlamına gelmemektedir. Bireysel çıkar davranışı, davranış değil güdülenmeyle ilgilidir (Wendt, 1999(b): 298).

1.1.3 Devlet

Wendt devletlerin devletler sisteminden önce var olduğuna inanmaktadır (Wendt, 1999(b): 249). Devlet kavramı sadece 13. yüzyıldan beri kullanılmaktadır (Wendt, 1999(b): 268). En basit tanımda devletler “*bölünmez birimsel aktörler*” dir (Wendt, 1999(b): 245). Wendt devletlerin mantıken arzular, inançlar ve amaçsallık gibi insani nitelikler atfedebilecek gerçek aktörler olduklarını iddia etmektedir. Devletler etkileşime girdiğinde devlet - toplum bileşik yapılarının parçaları olarak etkileşirler ve bu onların davranışını etkiler. Devlete ilişkin modelimiz onun doğal

güdüsel eğilimlerini ya da ulusal çıkarlarını belirliyerek hayat vermektir. Çıkar kavramı kimlik kavramıyla ilintili olduğu ve her ikisinin de farklı olduğunu bilinmektedir (Wendt, 1999(b): 248).

Yazında devleti tanımlamak için farklı 3 kavramsallaştırma mevcuttur: Weberci, Çoğulcu ve Marksist. Wendt tanımında bu 3 kavramsallaştırmadan yararlanılmaktadır (Wendt, 1999(b): 250). Wendt devletlerin ortak bir öze sahip olduğunu ve olması gerektiğini düşünmektedir ve bunu da asli devlet yani başlı başına devlet adlandırmaktadır. Wendt devletler sistemi tarafından devletlerin nasıl inşa edildiğine ilişkin tüm tartışmalarda ortak olan öğeleri belirlemektedir. Asli devletlerin 5 niteliği vardır: 1. Kurumsal – yasal düzen 2. Örgütlü şiddetin meşru kullanımı üzerine tekel iddia eden bir örgüt 3. Egemenlik 4. Bir toplum ve 5. Toprak. Ancak sadece 2. ve 3. nitelikler devlete bir aktör olarak gönderme yapmaktadır (Wendt, 1999(b): 253-254).

Devletler, devlet toplum ilişkilerinin yapısını yansıtan farklı şekiller alabilmektedir: Demokratik, monarşik, komünist vb. Ancak Wendt burada bütün devletlerin her zaman ve mekanda ortak olarak sahip oldukları şeyle ilgilenmemektedir: Asli devlet ya da başlı başına devlet burada söz konusudur (Wendt, 1999(b): 252).

1. Kurumsal ve yasal bir düzen: Siyasal otoritenin yapısı olarak anlaşılan devlet, aracılıklarıyla anlaşmazlıkların üstesinden geldiğini, toplumun yönetildiği ve sosyal ilişkilerin yönlendirildiği normlar, kurallar ve ilkelerce meydana getirilmektedir. Devlet yapıları genellikle hukukta ve resmi düzenlemelerde kurumsallaşmıştır (Wendt, 1999(b): 254). Devlet ortak adlandırılmayı hakeden herhangi bir yapı hukuki bir düzene sahip olacaktır. Devlet failliğini kavramsallaştırıldığında istersek iki temel işlev ortaya çıkmaktadır: Toplumun mevcudiyetinin iç koşullarını yeniden üretmeyi kapsayan iç düzenin korunması ve bu koşulların bütünlüğünü diğer devletlere karşı koruyan dış savunmanın sağlanması (Wendt, 1999(b): 255-256).
2. Örgütlü şiddetin meşru kullanımı üzerinde tekel: Devletler örgütlü şiddetin meşru kullanımında uzmandırlar. Yıkım araçları üzerindeki denetim devlet gücünün doruk noktası ve ayırt edici temelidir ve devlet özelliği olması açısından asli olan sadece budur. Örgütlü şiddet öldürücü gücün bir grup tarafından eşgüdümlü bir şekilde kullanıma denir, fakat devletlerin örgütlü şiddeti kullanmaya ehliyetli olması devlet failliliğinin asli ve ayırt edici bir özelliğidir. Bir tekelin meydana gelmesinde esas olan merkezileşmenin kendisi değil etkisidir (Wendt, 1999(b): 257).

3. Egemenlik: İç ve dış egemenlikten oluşmaktadır. İç egemenlik devletin toplumdaki siyasal otoritenin en üst mercii olması anlamına gelmektedir. Bunun bir hak olması durumu önemlidir. Demokratik devletler daha fazla iç baskı hissetmelerine rağmen faşist devletlerden daha az ölçüde egemen değildirler (Wendt, 1999(b): 259). Dış egemenlik kavramı görece olarak daha nettir sadece diğer devletler uluslararası ya da ulusüstü kilise gibi devletten daha üst düzeyde bir dış otoritenin olmadığını – kısacası Anayasal bağımsızlığı belirtir. Yetki sadece etki ya da güç değil meşruiyet gerektirmektedir. Hobbesçu dış egemenlik sadece fiili ya da ampiriktir. Lockeçu dış egemenlik sadece ampirik değil “hukuki”dir. Buna göre egemenlik devletler toplumunu öngörmez. Egemenlik devlete içkindir, olumsal değil (Wendt, 1999(b): 261). Egemenlik devletlerin bir tür niteliğidir ve bu itibarla başka hiç bir devlet varolmasa bile egemenlik varolacaktır. Bu nitelik sadece diğer devletler onu tanıdığı anda bir “hak” olabilmektedir (Wendt, 1999(b): 354).
4. Toplum: Devlet - aktörler kavramsal olarak toplumların varolmasını gerektirmektedir ve toplumlarından ayrılmış olsalar bile onlara bağlantılıdır. Devletlerin davranışı onların toplumlarla olan iç ilişkilerini dikkate almadan anlaşılmamaktadır. Bu ilişkinin içeriği devlet yapılarını aldığı şekle bağlıdır. Toplumları inşa etmede potansiyel ana etken devletin sınırları ve politikalarının kendi yönetimlerine tabi daha önceden mevcut toplulukların sınırları ve ihtiyaçları ile örtüşme derecesidir. Her devlet kendi toplumunun üyelerinin uyması beklenen kendi kurallarına sahiptir (Wendt, 1999(b): 262- 263).
5. Toprak: Bunun hem kurucu hem nedensel yönleri vardır (Wendt, 1999(b): 264). Eğer topraksal sınırlar hakkındaki kurucu sorular sınırların nerede olduğu ve ne kadar anlamlı olduklarıyla ilgiliyse, o halde nedensel sınırlar nasıl ve neden buldukları yeri ve anlamı kazandıklarıyla ilgili olacaktır (Wendt, 1999(b): 266).

Devlet aktörleri gerçektir ve onları somutlaştırmakta olan bireylere indirgenememektedir. Bu sadece devletler için değil sosyal yapıların çoğu için geçerlidir. Sosyal yapıların çoğu kurumsal yapılar değildirler ve bu itibarla amaçsal eylemde bulunma yetisine sahip değildirler. Bir fail olmak için bir yapının 2 belirli özelliği olmalıdır: Kurumsal fail olmaya ilişkin bir “fikir” ve kolektif eylemi hem kurumsallaştırma hem de yetkili kılan bir karar yapısı (Wendt, 1999(b): 272-273).

Bireyciler devlet hakkında hiç bir şeyin uluslararası sistem tarafından inşa edilmediğine bizi inandırmaya çalışırken bütüncülük, felsefesinin savuncuları her şeyin uluslararası sistem tarafından inşa edildiğini bizi inandırmaktadırlar. Gerçek ikisi arasında bir yerdedir (Wendt, 1999(b): 304). Devletlerin kimlikleri ve çıkarları önemli ölçüde uluslararası sistemden çok iç politika tarafından belirlenen amaçsal kurumsal aktörlerdir. Sistemik teori devleti başından sonuna kadar sorumsallaştırmaz çünkü bu konuyu devletler sistemi teorisinden devlet teorisine çevirmektedir (Wendt, 1999(b): 305).

1.1.4 Anarşi

Tek başına “anarşi mantığı” diye bir şey söz konusu olmamaktadır. “Anarşi” kavramının kendisi bunun neden böyle olması gerektiğini belirgin kılmaktadır: Bu bir varoluşu değil olmayışa (“kuralsız”) işaret etmektedir, bize ne olduğunu değil ne olmadığını söylemektedir. Anarşi içkin bir anlamı olmayan boş bir araçtır. Anarşiye anlam veren orada yaşayan insan türleri ve ilişkilerinin yapısıdır. Anarşinin mantığı gibi bir şey bulunmamaktadır. Eğer anarşik yapıların hiçbir inşa etkisi yoksa o halde anarşinin tek bir mantığı yoktur (Wendt, 1999(b): 307). Wendt anarşinin en azından makro düzeyde 3 tür yapısı olduğunu ileri sürmektedir. Martin Wight ve İngiliz okulunun diliyle Wendt bu yapıları Hobbesçu, Lockeçu ve Kantçı olarak adlandırmaktadır (Wendt, 1999(b): 306). Yazında anarşik yapının ya bir mantığı vardır ya da hiç yoktur. Ancak Wendt üçüncü bir olasılığı savunmaktadır: Anarşik yapılar kendi bileşenlerini inşa ederler fakat bu yapılar makro düzeyde değişkenlik gösterirler ve bu nedenle çoklu mantıkları vardır. Bu haliyle anarşi boş bir araçtır ve içsel bir mantığı yoktur. Anarşiler sadece onların içine ne koyarsak o yapıların bir bileşeni olarak bir mantık kazanırlar (Wendt, 1999(b): 308).

Anarşik yapıların kültürler olduklarını göstermek onların devlet inşa ettiklerini göstermemektedir. Bunu görmek için aktörlerin neden kültürel normları gözlemleyebileceğine ilişkin 3 nedeni dikkate almak yararlıdır: Çünkü buna zorlanırlar, çünkü bu onların kendi çıkarlarıdır ve çünkü normları meşru olarak algırlar. Bunlar bir normun içselleştirebileceği 3 farklı dereceyi yansıtmaktadır ve dolayısıyla aynı yapının üretilmesi için 3 farklı izlek, “güç”, “maddi değer” ve “meşruiyet”- oluşturmaktadır. Sadece içselleştirmenin 3 derecesiyle aktörler kültürleri gerçekten “inşa edilmektedir” o noktaya ulaşıncaya kadar kültür kim oldukları veya ne istedikleri değil sadece onların davranışını ya da çevreye ilişkin inançlarını etkilemektedir (Wendt, 1999(b): 309-310).

Kültür çatışma ya da işbirliğine neden olabilmektedir. Bir uluslararası sistemin kültürü rollerin üzerinde temellenmektedir (Wendt, 1999(b): 311). Kültürlerin çoğunda roller işlevsel olarak farklılaşmış olsalar da anarşi şiddet sorunsalı hafifletilmeden rol asimetrisini sürdürmeyi güç kılmaktadır. Bu nedenle her anarşi türünün merkezinde sadece bir özne konumu olduğu önermesinde bulunmaktadır: Hobbesçu kültürde bu “düşman”dır, Lockeçu kültürde “rakip” ve Kantçada “dost” tur. Her biri mikro düzeyde çoklu şekillerde gerçekleşebilecek olan şiddet kullanımına ilişkin benliğin Ötekine yönelik farklı bir duruşunu ya da yönelimini içermektedir (Wendt, 1999(b): 318).

Roller aktör inançları değil yapısal konumlardır. Rol kimlikler, rollerle aynı şey değildir. Rol kimlikleri öznel Benlik anlayışlarıdır, roller ise bu anlayışlara anlam veren nesnel kolektif olarak oluşturulmuş konumlardır. Birincisi, bireylerin inançları benimsemesine ya da onları bir kenara bırakmasına bağlı olarak gelip geçicidir. İkincisi ise, birileri o konumları üstlendiği müddetçe sürmektedir. Şu anda Trump, ABD Başkanı rolünü ve bu rolü oynayabilmesini sağlayan kimlikler ve çıkarları üstlenmiştir, fakat görevi bıraktınca kimlikleri ve çıkarları muhtemelen değişecekse de konum varlığını sürdürecektir. Kültürün işbirliği anlamına gelmediği kabul ettiğimizde rollerin dünya siyasetine ilişkin yapısalcı teorilere ait olduklarını görebiliriz, her ne kadar devletlerin birbirlerinin düşman oldukları bilgisinden başka hiç bir ortak noktası olmasa da (Wendt, 1999(b): 320).

Daha öncede ifade eildiği gibi “Öteki sosyolog ve antropologların sosyal yapı olarak adlandırdıkları soyutlamanın sosyal – psikolojik- biçimidir. Bu nedenle Benlik ve Öteki’nin nasıl temsil edildiklerini anlamak suretiyle bir sosyal sistemde ne olup bittiğine dair bir çok şeyi açıklayabilmekte ve öngörülelebilmektedir (Wendt, 1999(b): 321).

1.1.4.1 Hobbesçu Kültür

Düşmanlar Ötekini bu iki nitelikle tanımlamaktadırlar: 1. Özerk bir varlık olarak benliğin varolma hakkını tanımayan ve dolayısıyla 2. Benliğe yönelik şiddetini kendi isteğiyle sınırlamayacak olan bir aktör olarak görülmesi (Wendt, 1999(b): 321). Bir düşman benliğin özgür bir özne olarak var olma hakkını hiç bir şekilde tanımamakta ve bu nedenle benliğin hayatı ve özgürlüklerini (bunu derin revizyonist olarak adlandırabiliriz) “gözden geçirerek değiştirme”ye çalışmaktadır. Bunun tersine rakibin benliğin hayat ve özgürlük hakkını tanıdığı düşünülmektedir ve dolayısıyla sadece kendi davranışı ya da mülkünü gözden geçirerek değiştirmeye çalışmaktadır

(sıg revizyonizm). Her ikisi de Ötekinin saldırganca niyetlere sahip olmakla itham etmektedirler fakat düşmanların niyetleri esasında sınırsızken rakiplerinki sınırlıdır. Bu Ötekiden beklenen şiddet düzeyiyle bağlantılıdır. Düşmanlar arasında şiddetin iç sınırları yoktur rakipler arasındaki şiddet birbirlerinin var olma hakkını tanınmasıyla olan kendini sınırlayıcı şiddettir (Wendt, 1999(b): 322).

Gerçek ya da hayal ürünü olsun, eğer aktörler düşmanların gerçek olduklarını düşünüyorlarsa o halde onlar sonuçları açısından gerçektirler. Öteki’ni düşman olarak göstermenin bir devletin dış politika duruşu ve davranışı açısından belli bir etkileşim mantığı üreten en azından 4 sonucu bulunmaktadır.

1. Devletler düşmanlarına kendilerini yoğun derecede revizyonistlermiş gibi göstererek karşılık verme eğilimindedirler yani onları yıkmaya ya da işgal etmeye çalışacaklardır. Bu onların çıkarlarının mutlaka revizyonist olacağı anlamına gelmektedir. Esasında bir devletin statükocu çıkarları olabilir fakat düşman güçlerinin tehdidi onu “ öldür ya da öldürül” ilkesi uyarınca yoğun derecede revizyonistmiş gibi davranmaya zorlayabilmektedir.
2. Karar alma geleceği bir hayli az önemseme ve en kötü duruma yönelme eğilimindedir. Beklenen fayda teorisinden çok olasılık teorisi “rasyonel” davranış temelini oluşturabilmektedir.
3. Görece askeri kabiliyetler önemli olarak görülecektir. Düşmanlık kabiliyetlere özel bir anlam vermektedir. Bu anlamın kaynağı ne onların doğal nitelikleri ne de anarşidir fakat rol ilişkisi yapısıdır.
4. Eğer fiili savaş durumu gerçekleşirse devletler düşmanın (algılanan) koşulları uyarınca savaşıacaklardır ve eğer savaş henüz patlak vermemişse fakat yakın bir tarihte çıkacağı açıksa, devletler düşmanı etkisizleştirmek için önce davranmaya hazırlanmak zorundadır, özellikle düşman ilk saldırı sonucunda öldürücü üstünlük kazanmasın diye saldırgan teknolojiye hakim özellikse (Wendt, 1999(b): 323-324).

İşbirliği realizm-dışı olmanın bir göstergesi olmadığı gibi çatışma da artık realizmin bir göstergesi değildir. Kısacası güce dayalı siyaset kendini gerçekleştiren bir kehanettir. Bu çalışma Wendt’ten alıntılarla Öteki’ne atfedilen role ve böylece bir sosyal yapıda bir konum ya da nitelik olarak role odaklanmaktadır (Wendt, 1999(b): 325).

Makro düzeydeki yapılar mikro düzeydeki ortaya çıkışlar için var olduğu ve ne tür bir mantık olursa olsun makro düzeydeki yapıların belli şekillerde davranan aktörlere bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Aktörler, Kendi ve Ötekine onların gerçek nitelikleri açısından değil bu yapı içerisindeki konumları açısından nitelikler atfetmektedirler. Sonuç aktörlerin birbirleri hakkında ne bildiklerinden çok kendi rolleri hakkında ne bildiklerine dayanan birbirlerinin davranışlarını birbirlerinin “zihinlerini” bilmeden öngörmelerini sağlayan bir etkileşim mantığıdır. Bunun karşılığında makro düzeyde ortaya çıkan davranış örüntüleri üretir. Kolektif temsiller mikro düzeyde yeterli sayıda temsillere ve / veya davranışlara bağlı olduklarından “tekrarlanma sıklığı bağımlı”dır (Wendt, 1999(b): 326).

Hobbesçu anarşinin mantığı iyi bilinmektedir: Her kesin kendi başının çaresine baktığı öldür ya da öldürül ilkesi uyarınca hareket ettiği “ her kesin her kese kaşı savaşı”, güvenlik bir hayli rekabetçi sıfır toplamlı bir olgudur ve güvenlik ikilemleri silahların doğasından dolayı değil – saldırı- savunma dengesi- Ötekilere atfedilen niyetler nedeniyle özellikle aşırı hale gelmektedir. Bu yapı onlara aynı oranda şiddetle karşı koyan güçler tarafından engellemedikleri süreçte gerçekleşecek dört “eğilim” makro düzeyde örüntüler yaratmaktadır: 1. Eğilim yayılan ve sınırsız savaştır. Burada savaş hiç de abartısız her an gerçekleşebilir (Wendt, 1999(b): 327). 2. Yetersiz aktörlerin elenmesidir 3. Elenmeyi önleyebilecek kadar güçlü olan devletler birbirlerinin gücünü dengeleyeceklerdir. 4. Hobbesçu bir sistemin bağlantısızlığı ya da tarafsızlığı güç kılmak suretiyle tüm mensuplarını mücadeleye çekme eğilimi göstereceği şeklindedir. Coğrafyanın öneminin teknolojiye fiziki değişimlere (nükleer silahlar) tabi olmasına rağmen fiziki coğrafya koşulları sayesinde “saklanabilen” devletler bunun başlıca istisnasıdır (2. Dünya savaşı sırasında İsviçre) (Wendt, 1999(b): 328).

Hobbesçu anarşi açısından hiç bir kültüre sahip olmamak mümkündür. Burada tüm bilgi ortak olmak yerine özeldir. Hobbes’un doğal durumuna ilişkin kendi materyalist betimlemesi ve Bull’un sistem hakkındaki fikri bu varsayıma dayanmaktadır. Ortak bir kültürün olmayışının ilginç belkide mantığa aykırı sonuçları bulunmaktadır: Sonuçta ortaya çıkan savaş gerçekte bir “savaş” değildir. Orada öldürme bolca olabilir ama savaş değil. Savaş bir kolektif amaçsallık biçimidir ve bu itibarla eğer iki taraf da onun savaş olduğunu düşünüyorsa savaştır, mekanik denge mevcut olabilir fakat aktörler bunun böyle olduğundan haberdar değildir.

Fiziki doğaları gereği kendini savunma alanında uzmanlaşmış büyük örgütler olduklarından devletlerin “öldürülmesi” insanlara kıyasla çok daha zordur ve bu nedenle Hobbes’un doğal durumuna ilişkin katı benzetmesi geçerli değildir. Bu dirençlilik görecelidir, zayıf devletler güçlüler tarafından ortadan kaldırılmaya karşı savunmazsırken ilk çatışmalar daha dirençli hale gelmektedir ve kendi durumlarına –Hobbesçu kültür- ilişkin ortak anlayışlar oluşturmaya başlarlar. Bu kültürde devletler en az üç şeye ilişkin ortak bilgiye sahiptirler (Wendt, 1999(b): 330):

1. Devletler diğer devletlerle kendileri gibi olan varlıklarla ilişki kurmaktadır.
2. Bu varlıklar onların düşmanlarıdır ve bu nedenle hayat ve özgürlüklerini tehdit etmektedirler.
3. Düşmanlarla nasıl başa çıkılması – nasıl savaşılmaması, tehditlerin nasıl iletilmesi, teslim olmanın nasıl düzenlenmesi ve benzeri (Wendt, 1999(b): 330).

Bu kültür 3 dereceye kadar içselleştirebilir ki bu da 3 izlek ve bunun nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin bağlantılı varsayımlar açığa çıkarmaktadır: Güç (geleneksel realist varsayım), maddi değer (neoliberal ya da rasyonalist) ve meşruiyet (idealist ya da konstrüktivist). Bir kültürel norm sadece bu derecede içselleştirildiğinde aktör normun ne olduğunu bilir fakat sadece zorunlu olduğunda onu zorlayacak doğrudan ya da kesin hemen cezalandırma tehdidi olduğunda bunlara uymaktadır. Aktör ne kendi isteğiyle normlara uymak için harekete geçmekte ne de bunu yapmanın kendi çıkarına olduğunu düşünmektedir. Onun davranışı içe yönelimli olmaktan çok tamamıyla dışa yönelimlidir. Kurallara ilişkin bilgiyi paylaşmasına rağmen onun kendisi açısından sonuçlarını kabul etmemektedir. Ötekiler onu belirli bir role konumlandırır fakat o buna itiraz etmektedir. Eğer başarılı olursa o zaman normu ihlal etmiş olur, eğer başarısız olursa o zaman norma uymaya zorlanmaktadır. Özetle bu durumda açıklama işinin çoğunu yapan kültür değil özel anlamlar artı fiziksel baskılardır (Wendt, 1999(b): 331-332). Devletlerin Hobbesçu normlara uymasının nedenlerinden biri budur. Bunu birbirlerini işgal etmekten çok iyi geçinmeyi tercih eden iyi statükocu devletlerin başına nasıl geldiğini görmek bir hayli kolaydır (Wendt, 1999(b): 332). Güvenlik ikilemini ileri sürenler onların Hobbesçu durumunun kolektif temsilidir (Wendt, 1999(b): 330).

Birinci ve ikinci derece içselleştirme arasında bir şeyi yapmaya zorlanmakla bir şeyi bireysel çıkarı için yapmak arasında net bir ayrım yapmak kolay değildir; özellikle sadece güç kullanmak

tehdidinin baskı olarak kabul edilmesine izin veriyorsak (Wendt, 1999(b): 333). İkinci derece durumu aktörleri ortak anlamları kabul ederler ve bu nedenle yaklaşık olarak standartlaşmış bir kültür bulunmaktadır fakat bu kabul tamamiyle araçsaldır. Kurallara uymanın maliyeti faydalarını aştığında aktörler davranışlarını değiştirmelidir (Wendt, 1999(b): 334).

Eğer sistemin her üyesi aynı iç baskılar altında hareket ediyorsa ve en azından zımni bir biçimde diğerleri hakkında bunu biliyorsa o zaman böyle bir kültürden söz edebiliriz. Genel bir kural olarak kısa bir süreden daha uzun bir süre varlığını sürdürebilen bir Hobbesçu kültürün en azından ikinci dereceye kadar içselleştirebileceğini bekleyebiliriz. Bu kültürlerin üçüncü derece etkilerine sahip olup olmadıkları ise daha az belirgindir. Bazen insanlar, normlara dışsal olarak verilmiş bir hedefe hizmet edeceği için değil, normları meşru oldukları ve dolayısıyla onlara uymayı istedikleri için uyarlar. Bir normun meşru olduğunu söylemek, aktörün normun kendi üzerindeki taleplerini tamamiyle kabul ettiği anlamına gelir, bu da genelleştirilmiş oldukları rolün öznel olarak sahip olunan kimlik olarak benimsenmesi anlamına gelmektedir (Wendt, 1999(b): 336).

Derin revizyonizme ilişkin bir çıkar işgalle temin edilirken düşmanlığa ilişkin çıkar edilemez. Derin revizyonizm Ötekini oyundan çıkarmaya çalışır. Düşmanlık kendi kimliğini oluşturmak için Ötekine ihtiyaç duyar. Derin revizyonizm Hobbesçu kültürü aşılması gereken bir engel olarak görürken düşmanlık onu kendi içinde bir amaç olarak görür. Bir diğer deyişle Ötekine yönelik düşmanlığın zorunlu kıldığı duruş Hobbesçu kültürün çıkarlarını oluşturacak derecede derinlemesine içselleştirilmesini etkisiz kılmaktadır (Wendt, 1999(b): 337). İzdüşüsel özdeşleştirme tezi düşmanın rolünü Benlik hakkında istenmeyen hisleri yerinden edici bir anlam olarak vurgulanmaktadır (Wendt, 1999(b): 341).

1.1.4.2 Locke Kültür

Kültürler kendilerini gerçekleştiren dirençli kehanetler olduklarından yeni devletler sistemi bu şekilde işe koyulmaya meyilli iseler düşmanlığın uluslararası tarihe hakim olması anlamalı olabilmektedir. Ancak bu açık bir şekilde Hobbesçu olmadığından modern Vestfalya Devletler sistemini daha şaşkıncı kılmaktadır. Devletlerin ölüm oranı neredeyse sıfırdır. Realistler bu tür değişikliklere neredeyse çok fazla önem atfetmeme eğilimindedirler ve bunun yerine süreklilere odaklanmaktadır. Savaşlar halen çıkmaktadır güç halen önemlidir. Hobbesçu doğal öldür ya da

öldürül mantığı Locke'cu anarşik toplumun yaşa ve yaşamasına izin ver mantığıyla yer değiştirmiştir (Wendt, 1999(b): 343-344).

Düşmanlar gibi rakipler de Benlik ve Öteki'ne ilişkin şiddetle ilişkin temsillerce oluşturulmaktadır. Fakat bu temsiller daha az tehdit edicidir: Düşmanlardan farklı olarak rakipler birbirlerinden egemenliklerini “yaşam ve özgürlükleri”ni bir hak olarak kabul ediyormuş gibi hareket etmelerini ve dolayısıyla onları işgal etmeye ya da onlara hakim olmaya çalışmadıklarını beklemektedir. Devlet egemenliği toprağa dayalı olduğundan bu ayrıca karşılığında bir tür “mülkiyet” hakkını tanınması anlamına da gelmektedir. Ancak rakipler arasındaki tanınma ihtilaflarda şiddetten korunma hakkını da kapsamamaktadır. Ayrıca bu ihtilafların bazıları sınırlarla ilgili olabilmekte ve bu nedenle rekabet bir tür topraksal revizyonizmi de içerebilmektedir (Wendt, 1999(b): 344).

Devletler ancak birbirlerinin egemenliğini bir hak olarak tanıdığı zaman egemenlikten sadece bireysel devletlerin bir hakkı olarak değil bir çok devlet tarafından paylaşılan bir kurum olarak bahsedebiliriz. Bu kurumun özü devletlerin birbirlerinin hayatını ve özgürlüğünü elinden almaya çalışmayacağına dair beklentidir (Wendt, 1999(b): 345-346).

Anarşi rekabetin başlamasını güç kılabilir fakat realistlerin çoğu bile bunun mümkün olduğunu düşünmektedirler (Wendt, 1999(b): 347). Rekabetin dış siyaset açısından en azından 4 sonucu bulunmaktadır:

1. Ne tür anlaşmazlıkları olursa olsun devletler birbirlerinin egemenliğine karşı satatükocu bir şekilde davranmalıdır.
2. İkinci sonuç rasyonel davranışın doğası ile ilgilidir. Egemenlik kurumu güvenliği daha az “kıt” kıldığından riskler daha azdır gelecek daha önemlidir ve mutlak kazançlar görece kayıplara göre daha ağır basmaktadır.
3. Görece askeri güç halen önemlidir çünkü rakipler diğerlerinin anlaşmazlıksızlarını çözmek için güç kullanabileceğini bilirler fakat bunun anlamı düşmanlar için olduğundan farklıdır çünkü egemenlik kurumu tehdit dengesini değiştirmektedir. Tehditler varoluşsal değildir ve kişinin kendi gücü yetersiz olduğundan müttefiklere daha kolaylıkla güvenilebilir.
4. Eğer anlaşmazlıklar savaşa dönüşürse rakipler kendi şiddetlerini sınırlıyacaktır. Vestfalya sisteminde bu sınırlar adil savaş teorisinde ve medeniyetin standartlarında ifade edilmiştir.

Düşmanlar ve rakipler aynı derecede şiddete meyillidir fakat rollerde küçük bir fark şiddet derecesinde büyük bir fark yaratmaktadır (Wendt, 1999(b): 348).

Şu ana kadar rekabetten psikolojiler arası bir ilişki Benlik ve Öteki hakkındaki öznel inançların birleşmesi olarak söz edilmiştir. Eğer bu inançlar değişirse o zaman rekabet de değişir. Rekabetin yapısındaki bu düzeyin farkına varmak önemlidir çünkü öznel algılar kültürel biçimler için bir makro temel teşkil etmektedir. Ancak rekabetin örgütlenmesinde bir diğer makro düzey vardır ki burada rakip bireysel devletlerin fikirleri üzerine eklenen ortak fikir stoğuda önceden varolan konumdur. Bu kolektif temsil olarak rekabettir. Rekabet bir kez bu statüye eriştiğinde devletler birbirleri hakkında bildiklerinden çok yapı hakkında bildiklerine bağlı olarak birbirlerinin “zihinleri”ne nitelikler atfederler ve sistem kendine has bir mantık kazanır. Rekabet uygulamaları bu mantığı sürdürür; öyleki eğer uygulamaların sıklığı taşma noktasının altına düşerse rekabet değişir. Fakat o zamana dek sistemin mikro düzeyde mislice gerçekleşecek olan makro bir yapısı olacaktır. Bu yapı Bull’un da anlattığı gibi – anarşik toplumu- 4 eğilim üretir (Wendt, 1999(b): 348-349):

1. Savaşın aynı anda hem kabul edilip hem de sınırlanmasıdır. Savaşlar genellikle bir çok insanı öldürmemek anlamında sınırlı olur.
2. Sınırlı savaş ikinci bir eğilim için dayanak oluşturmaktadır ki bu sistemin zaman içerisinde görece istikrarlı bir üyelik ya da düşük ölüm oranına sahip olmasıdır.
3. Devletler için üçüncü bir eğilim dengelemektir.
4. Son eğilim tarafsızlık ya da bağlantısızlığın tanınan bir statü haline gelmesidir. Devletler şiddet ve güvenlik ikilemlerine meyilli oldukları sürece böyle bir koşulu sağlamak zor olabilir fakat anlaşmazlıkların çözülebileceğini varsayarak karşılıklı kayıtsızlık yaşa ve yaşamasına izin ver sisteminde değişmez bir sonuçtur (Wendt, 1999(b): 350).

Egemenlik kurumu günümüz uluslararası sistemin temelidir. Onun normlarının istisnası hep olmuştur. Bu da sistemin ne ölçüde Locke’cu olduğuna dair zor soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat yine de bugün hemen hemen tüm devletler neredeyse her zaman bu normlara uymaktadır (Wendt, 1999(b): 351).

Baskı, bireysel çıkar ve meşruiyet egemenlik normlarını içselleitirebileceği 3 dereceyi yansıtmaktadır. Birinci derece Locke'cu kültüre ilişkin realist açıklama, devletler egemenlik normlarına diğerlerinin üstün gücü zorlandıkları için uyduklarında geçerli olmaktadır. Normlara uyum kendi isteklerinin dışında olmalıdır ki bu esasında diğerlerinin egemenliğine karşı revizyonist yönelimleri olduğu anlamına gelmektedir. Müttefik koalisyonunun Irak'ı Kuveyt'in işgalinden geri püskürtmesi bir örnektir. Baskı bazen egemenlik normlarına uyumun açıklamasıdır. Egemenlik kurumu revizyonist devletlerce "kabul edilmişlik" anlamında ortak değildir (Wendt, 1999(b): 352).

İkinci derece Neoliberal ya da rasyonalist açıklama bireysel çıkar açıklaması olarak da adlandırılmaktadır. Egemenlik kurumu maliyetleri ve kazançları dağıtan bir çevrede sadece nesnelere biridir. Böylece maliyet kazanç oranı kuralları ihlal etmenin net bir kazanç getireceğini gösterirse devletler bu yönde davranacaklardır. Bu araçsal yaklaşım egemenlik normlarına uymayı hükümsüz kılmaktadır çünkü normlara kendileri açısından değer biçilmektedir. Devletlerin birbirlerinin egemenliklerine karşı statüko oluşları bu devletler statükocu oldukları için değil bu durum başka bir amaca hizmet ettiği içindir. Statükoculuk bir stratejidir, bir çıkar değil. Bireysel çıkarını gözeten devletler egemenlik normlarına karşı kayıtsızdır (Wendt, 1999(b): 354).

Üçüncü derece ya da konstrüktivist varsayıma getirmektedir. Yasalara onun bizden taleplerini meşru kabul ettiğimizde uymak bu meşruiyette saklı dan bizi çıkarlarımızı yasanın çıkarı uyarınca tanımlamaya yönelten yasalara uyan vatandaşlar olarak kimliklerdir. Dış normlar, kafalarımızın içinde bize onlara uymayı istediğimizi söyleyen bir ses haline gelmiştir. Burada çıkar ve bireysel çıkar arasındaki ayrım önemlidir: Davranışımız hala yasalara uymaya teşvik edilmemiz anlamında "çıkara gözetmektedir". Fakat yasaları sadece kendi çıkarımıza kullanılacak bir nesne olarak görmeyiz (Wendt, 1999(b): 355).

Egemenlik kurumu belli türde oyuncuları uluslararası siyaset oyununun dışında tutacak şekilde yapısal güç uygulayan "kapanıklık yapısı" olarak görülebilmektedir. İlginç bir şekilde daha az hoşgörülü niteliğine rağmen Hobbesçu kültür herhangi bir tür bireyin içinde rol alabileceği bir kültürdür. Çünkü belli aktörlere konum verilirken Ötekilere verilmemesine ilişkin hiçbir kural yoktur. Locke'cu kültür daha kapsamlı üyelik politikasıyla görece sakinliğinin bedelini ödemektedir (Wendt, 1999(b): 359). Bireysel çıkar ve kendi başının çaresine bakma, devletlerin ve anarşinin doğal nitelikleri değil fakat bireye ilişkin bir kavrayışın etkileridirler. Rekabetin rol yapısı bu

kavrayıştan beslenmektedir. Rakipler bireylerin birbirlerini öldürmediği bir grubun mensupları olduklarını bilirler, bu bağlamda kendi çıkarlarını kıskanç bir şekilde korumaya ve geliştirmeye odaklanırlar (Wendt, 1999(b): 363).

Belli türde devletler sistemin başlıca aktörleridir. Bu aktörler kendi çıkarını gözeten biriyicilerdir. Bu nedenle uluslararası sistem kısmen kendi başının çaresine bakma sistemidir. Fakat devletler aynı zamanda birbirlerinin egemenliğini tanırlar ve bu nedenle düşman olmaktan çok rakiptirler. Onlar, kendi davranışlarını sınırlamaya ve dıştan tehdit edildiklerinde işbirliği yapmaya teşvik eden statükocu çıkarlara sahiptirler. Bu nedenle sistemin temel mantığı itibariyle herkesin başının çaresine baktığı Hobbesçu dünyadan niteliksel olarak farklı olan kısmen bir Öteki'ne yardım sistemidir (Wendt, 1999(b): 364).

1.1.4.3 Kantçı Kültür

Lockecu varsayımlar son 300 yıldır Vestfalya siyasetine hakim olmuştur. Hobbesçuluk ara sıra başını kaldırmıştır fakat her seferinde statükocu devletler tarafından geri püskürtülmüştür. Lockecu varsayımların bu hakimiyeti “Hobbesçu sorunsala “gösterilen saygıya rağmen “yaşa ve yaşamaya izin ver” sisteminde ilerlemektedir (Wendt, 1999(b): 365). Kantçı kültür materyalistler açısından, Hobbesçu kültür idealistler açısından neyse, aynı şekilde zorlu bir durum olabilmekte, fakat imkansız bir durum değildir.

Kantçı kültür dostluğa ilişkin rol yapısına dayanmaktadır ancak düşman imgeleri hakkında önemli bir yazın mevcutken dost imgesi hakkında sınırlı bir yazın mevcuttur. Uluslararası siyaset için düşmanlık dostluktan çok daha büyük bir meseledir ve tarih nasıl olsa çok az sayıda devletin uzun süre dost kaldıklarını ortaya koymaktadır. Bugün devlet adamları rutin olarak diğer devletleri dostlar olarak adlandırmaktadırlar. Belki “söylemesi kolay” gibi görünmektedir fakat bu onların davranışında yansımaktadır. Bu noktayı hatırlatmakta fayda var ki teorik açıdan Schmitt dostluğu “siyasal”ın derin yapısının tamamıyla yarısı – düşmanlık diğer yarısı- olarak görmüştür ve Wolfers de uluslararası ilişkilerde düşmanlık ve dostça ilişkinin önemini kabul etmiştir (Wendt, 1999(b): 365-366).

Burada dostluk kavramı, devletlerin birbirlerinin iki basit kurala uymasını beklediği bir rol yapısıdır:

1. Anlaşmazlıklar savaşmaksızın ya da savaş tehdidi olmaksızın çözümlenecektir (şiddetten kaçınma ilkesi)
2. Bir üçüncü aktör tarafından birinin güvenliği tehdit edilirse bir takım olarak savaşacaklardır (karşılıklı yardım kuralı) (Wendt, 1999(b): 367).

Bu kurallar hakkında 3 nokta belirtilmelidir:

1. Kurallar birbirinden bağımsızdır ve eşit derecede gereklidir.
2. Dostluk sadece ulusal güvenlikle ilgilidir ve diğer meselelere sığması gerekli değildir.
3. Dostluk geçici olarak açık uçludur. Bu açıdan “müttefik” olmaktan niteliksel açıdan farklıdır. Müttefikler dostların yaptığı gibi aynı temel davranışlarda bulunurlar fakat ilişkilerinin süresiz olarak devam etmesini beklemezler. Dostlar elbette bozuşabilirler fakat onların önde gelen beklentisi ilişkinin sürmesidir (Wendt, 1999(b): 367).

Dostluğun iki kuralı, makro düzeyde “çoğulcu güvenlik toplulukları” ve “ kolektif güvenlik” ile özdeşleştirilen mantıklar ve eğilimler üretirler. Burada esas konu, barışı merkezi güç ile empoze eden “birleştirilmiş” güvenlik topluluğu Leviathan’dan değil birbirlerinin barışçıl niyetleri ve davranışlarının ortak bilgisinden kaynaklanmaktadır. Güvenlik topluluğu oluşturan ortak bilginin yaptığı askeri gücün anlamını rekabetteki anlamından farklı kılmaktadır. Rakipler arasındaki anlaşmazlıklardan bu durum geçerli değildir ve diğer türde güçler (söylemsel, kurumsal, ekonomik) daha belirgindir (Wendt, 1999(b): 368).

“Çoğulcu güvenlik topluluğu” ile “kolektif güvenlik sistemi” arasındaki fark hakkında düşünmenin bir yolu; ilki bir grup içerisindeki anlaşmazlıklarla ilgiliyken, ikincisinin bir grup veyabancılar (mensup olmayanlar ya da grup normlarını reddetmiş olan önceki mensuplar) arasındaki farkla ilgili olduğunu düşünmek olabilir. Kolektif güvenlik karşılıklı yardım ya da “*hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için*” ilkesine dayanmaktadır. Kolektif güvenlikte devletlerin kabiliyetlerinin farklı bir anlamı vardır. Gizli bir tehdit olmanın tersine bu kabiliyetler herkes için değerli bir varlıktır çünkü herkes onların sadece kolektif adına kullanılacaklardır (Wendt, 1999(b): 368-369).

Evrensel kolektif güvenliğin küresel düzeyde Kantçı bir kültür için gerekli olduğu doğrudur. Ancak kolektif güvenliği ya hep ya da hiç haline getirmek iki önemli ihtimali belirsizleştirmektedir. Bunlardan biri, devletlerin bireysel olarak tehdit edilmeseler bile karşılıklı

yardıma giriştiğini tahayyül edebiliriz. Diğer ihtimal ise, her bloktaki devletlerin diğer bloğu kendi bireysel güvenliklerine bir tehdit olarak algılamalarından değil, kendi bloklarının mensuplarıyla birlikte güvenliğe yönelik bir takım yaklaşımca inandıklarından, güç dengesi küresel düzeyde hakim olsa bile işbirliği yapabilecekleri yönündedir. Çoğulcu güvenlik toplulukları ve kolektif güvenlik, en azından teorik düzeyde dostluğa ilişkin iki kuraldan kaynaklanan farklı mantıklar ve eğilimlere farklı yapılara sahip olduklarını göstermektedir. Ancak pratikte birlikte gelişme eğilimi gösterirler. Bir diğer deyişle tek başına ele alındıklarında iki eğilim rekabet mantığıyla ilgili örüntülerden niteliksel olarak farklı görünmemektedir. Ancak birlikte ele alındıklarında farklı bir örüntü oluştururlar ve birbirlerini zaman içerisinde pekiştirmeye meyillidirler (Wendt, 1999(b): 370-371).

Wendt, uluslararası sistemin zamanla Kantçı kültüre doğru ilerleyeceğine dair bir garanti olmasa da en azından geriye doğru gitme ihtimalinin olmadığını öne sürerek zaman içerisinde ilerleme sorunsalını ele almaktadır (Wendt, 1999(b): 310).

Kantçı kültür kendi muadilleri olarak aynı üç içselleştirme derecesinin etkisine açıktır. Bu onun aracılığıyla normların uygulandığı zaman içerisinde istikrarının oluşturulduğu ve belli bir durumda neorealist, neoliberal ve idealist görüşlerin akla yatkınlığının sağlandığı izleği belirlemektedir. Locke'cu kültürde devletler istek dışı olarak birbirlerini öldürmekten alıkonulur, şimdi artık birbirlerine saldırmaktan bile alıkonulmaktadırlar. Bu statükocu devletlerin revizyonist devletlere karşı caydırıcılık ve/veya yaptırımları nedeniyle olabilmektedir. Fakat bu tür önlemler gerekli hale gelmeden bile revizyonist devletler sadece savaşın öngörülen maliyetleri ile saldırmaktan alıkonulabilmektedir. Ekonomik karşılıklı bağımlılık, modern medeniyetin kırılabilirliği ve özellikle nükleer silahların yayılması sınırlı savaş bile akıl dışı hale getirmektedir. Bu bunun karşılığında gözetim altındaki nükleer silahlanma açısından ilginç bir mantıksal temel oluşturmaktadır (Wendt, 1999(b): 371).

Kolektif güvenlik baskı teorisi açısından daha ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Burada baskı sadece şiddetten kaçınmayı değil işbirliğini de açıklamalıdır ve ayrıca bunu onu ittifak davranışından ayıracak bir şekilde yapmalıdır. Nihayi olarak yine de zor olsa da normlara uyumu – eğer Kantçı kültür ikinci dereceye kadar içselleştirilmişse – Kantçı kültürle açıklamak daha kolaydır. Bu devletlerin normlara bireysel çıkar nedeniyle uyduğu anlamına gelmektedir. Birinci derece durumundan temel farkı burada devletlerin kuralları ihlal etme isteğinin olmamasıdır yani

revizyonist davranışlarda bulunsalar bile onların çıkarları revizyonist değildir ve bu nedenle kendi istekleri dışında normlara uymaya zorlanmalarına gerek yoktur. Ancak üçüncü derece durumundan farklı olarak kurallara uymaya ilişkin hiçbir özel istekleri de bulunmamaktadır. Onların davranışları, bu kurallara uyumun öyle ya da böyle bir çıkarı sağlamasından çok normlara uyumun dışsal çıkarları geliştirip geliştirmedigine ilişkin tamamıyla araçsal bir hesaplamayı yansıtmaktadır (Wendt, 1999(b): 372).

Kolektif güvenlik normları sadece ikinci dereceye kadar içselleştirildiğinde dostluk, devletlerin bireyler olarak kendileri için fayda etmek amacıyla seçtikleri bir strateji, bir araçsallıktır (Wendt, 1999(b): 373). Dostluk sonuç hakkında bir tercihtir, bir strateji hakkında bir tercih değil. Benliğin refahı Ötekinin refahını da kapsayacak şekilde tanımlamak suretiyle oluşturulmaktadır (Wendt, 1999(b): 375).

Tek başına “anarşi mantığı” diye bir şey söz konusu değildir. “Anarşi” kavramının kendisi bunun neden böyle olması gerektiğini belirgin kılmaktadır: Bu bir varoluşu değil olmayışa (“kuralsızlığa”) işaret etmektedir, bize ne olduğunu değil ne olmadığını söylemektedir. Anarşi içkin bir anlamı olmayan boş bir araçtır. Anarşiye anlam veren orada yaşayan insan türleri ve ilişkilerinin yapısıdır. Bu anarşi hakkındaki çıkarımlarını aktörlerin devlet ve dolayısıyla silahlı olduklarını zorunlu olarak kendi çıkarlarını gözetmeler de bunu kötü ya da doğası gereği saldırganca olmayacak bir şekilde yaptıklarını ve etkileşimlerinin esasen fiziksel güçlerle yapılandırıldığını varsayarak ya neorealizm için bile geçerlidir. Çıkarlar değişebilir. Ancak önemli bir şekilde devletlerin içine yerleşik olduğu en önemli yapılar fiziksel güçlerden değil fikirlerden oluşurlar. Fikirler; gücün anlamı ve içeriğini, devletlerin onların aracılığıyla kendi çıkarlarını izledikleri stratejileri ve çıkarların kendilerini belirlerler. Bu anarşik sistemlerin hiç bir yapısı ya da mantığı yoktur demek değildir. Bunlar anarşinin değil daha çok sosyal yapıların bir bileşenidir. Anarşi bir yokluk halidir ve yokluklar bir yapı olmazlar. Birçok şey devletlerin ortak kültürü ne kadar derinlenmesine içselleştirildiğine bağlıdır. Bu kültürlerin gerçekleştirebileceği üç izlek üretme- baskı, bireysel çıkar ve meşruiyet- üç dereceye sahip olabilmektedir. Esasen baskıyla yeniden üretilen kültürel biçimler genellikle en az istikrarlı olanlarken, meşruiyetle yeniden üretilenler en istikrarlı olanlardır (Wendt, 1999(b): 379).

1.1.5 Süreç ve Yapı

Hem yapılar hem de failer insanlarının yaptıklarının etkisidir. Sosyal yapılar uygulamalardaki örneklemelerinden ayrı bir şekilde varolmazlar belli bir türün yapıları olarak bu kurumsal failer içinde geçerlidir. Fakat bireyler bile sosyal uygulamalar dışında sadece bedenlerdir “failer” değil. Uygulamalar önceden varolan yapılarca yönetilmekte ve önceden varolan nesnelere girişimleriyle başlamaktadır. Fakat her ikisinin de önceden var olarak kabul etmek onları görece olarak dayanaklı nesnelere kurmaya yetecek derecede istikrarlı bir sosyal süreci öngörmektedir. Faillerin ve yapıların kendileri süreçlerdir bir diğer deyişle süregiden uygulamaların tanınmasıdır. Bu anarşi devletlerin onlardan ne anladığı iddiasının temelidir (Wendt, 1999(b): 383). Devletler düzenli aralıklarla anarşiden yeni anlamlar çıkarmaktadırlar (Wendt, 1999(b): 385).

Bir fail olmak için bir yapının 2 belirli özelliği olmalıdır: Kurumsal fail olmaya ilişkin bir “fikir” ve kolektif eylemi hem kurumsallaştırma hem de yetkili kılan bir karar yapısı (Wendt, 1999(b): 272-273). Failler ve süreç olmadan yapı da yoktur. Yapılar failere indirgenemeyecek etkilere sahiptir. Herhangi bir sosyal sistemin yapısı 3 unsur içermektedir: Maddi şartlar, çıkarlar ve düşünceler. Düşünceler olmadan çıkarlar olmaz, çıkarlar olmadan anlamlı maddi şartlar olmaz, maddi şartlar olmadan gerçek olmaz (Wendt, 1999(b): 179).

Yapıların 2 çeşit etkisi olabilmektedir: Nedensel ve kurucu (Wendt, 1999(b): 209). Yapının failliğe ve sosyal sürece olan bağımlılığı hem kurucu hem de nedenseldir (Wendt, 1999(b): 234). Yapı ve sürece birbirinden farklı analiz düzeyleri muamelesi yapmamalıyız. Mikro ve makro olmak üzere iki analiz düzeyi vardır ama bunların ikisi de yapılandırılmış ve ikisi de süreç tarafından somutlaştırılmıştır. Failler olmaksızın yapılar ve yapılar olmaksızın failer biyolojik bir bağlam hariç yoktur. Sosyal süreçler her zaman yapılandırılmıştır ve sosyal yapılar da her zaman süreç içindedir. Kültür kendini gerçekleştiren bir kehanettir (Wendt, 1999(b): 235). Kehanetin içindeki öz birey değil topluluktur ve bu itibarla da sosyal değişim ortaklaşa yapılmış bir iş olmalıdır (Wendt, 1999(b): 237). Somutlaştırılmış sosyal olgular sorunsallaştırılabilir ve değişebilir. Bu andan itibaren Wendt ile paralel olarak “yapısal değişim” kavramı “kültürel değişim” anlamında kullanılmaktadır (Wendt, 1999(b): 238).

Bir yapının sosyal olduğunu söylemek, Weber’den alıntılırsak, aktörlerin eylemlerini seçmede birbirlerini “dikkate” aldıklarını söylemektir. Bu süreç aktörlerin Benlik ve Öteki’nin doğası ve kimlikleri hakkında fikirlerine dayanmaktadır ve bu haliyle sosyal yapılar “fikirlerin

dağılımı” ya da “bilgi depoları” dır. Bu fikirlerin bazıları ortakken bazıları özeldir. Ortak fikirler sosyal yapının külür olarak bilinen alt kümesini oluşturulmaktadır. İlkesel olarak Hobbesçu, Lockce ve Kantçı yapılar tamamiyle özel fikirlerle oluşabilirler fakat pratikte genellikle ortak fikirlerle oluştururlar. Dolayısıyla bundan sonra uluslararası sistemin yapısı onun “kültürü” – aslında sosyal yapı bundan fazlası olsa da - anlamında kullanılacaktır. Wendt, Mlada Bukovansky’den alıntılararak bunu “siyasal kültür” olarak adlandırmaktadır (Wendt, 1999(b): 309).

Bir kez kültür olarak anlaşıldığında uluslararası siyasetin derin yapısının asla değişmediğine dair görüşü sürdürmek güç hale gelmektedir. Uluslararası tarihin tamamını devletler anarşinin mantığına öldür ya da öldürölür olduğu Hobbesçu kültüründe yaşamışlardır. Fakat 17. yüzyılda Avrupa devletleri çatışmanın egemenliğin karşılıklı olarak tanınmasıyla sınırladığı Lockeçu bir kültür kurdular. Bu kültür her ne kadar kısmen Hobbesçu sömürgeleşme süreci aracılığıyla olsa da nihayi olarak küresel hale gelmiştir. 20. yüzyılların sonlarında uluslararası sistemin Kantçı kültürün kolektif güvenliğine doğru başka bir yapısal değişiminden geçmektedir. Wendt’e göre bu zamana dek bu değişim Batı’yla sınırlı olmuştur ve hatta orada bile hala belirsizliğini korumaktadır, fakat değişimin gerçekleştiği iddia edilebilmektedir (Wendt, 1999(b): 384).

Sosyal olguların ortak fikirler tarafından nasıl oluşturulduğunu gösterme önemlidir çünkü bu değişim için yeni olasılıklar ortaya çıkarabilir. Fakat bu olgular bazı tarihi koşullara kolaylıkla uyum sağlayabilmektedir. Esasında tersine yapısal değişim bir hayli zor gerçekleşebilmektedir. Kendini gerçekleştiren bir kehanet olarak kültür, doğal dengeleşimci eğilimlere sahiptir ve bu eğilimler aktörler tarafından içselleştirildiği ölçüde güçlenmektedir (Wendt, 1999(b): 385).

Kimlik oluşumunun iki ana mantığı rasyonel model ya doğal seleksiyon ve konstrüktivist model ya da kültürel seleksiyondur. Bazıları, Lamarckçılar gibi “çifte katılım” ya da “birlikte evrimleşme” (genetik ve kültürel) sosyal evrim modelini desteklemektedirler. Fakat kültürel seleksiyon açıklama işinin çoğunu yapan bir modeldir (Wendt, 1999(b): 391). Doğal seleksiyon bir ortamda kıt kaynakların yarattığı rekabete görece olarak zayıf bir şekilde uyum sağlayan organizmalar yeniden üreyemediği ve daha iyi uyum sağlamış olanlar tarafından yerlerinden edildiği zaman gerçekleşmektedir. Doğal seleksiyon herkesin herkese karşı savaşıyla değil farklı şekillerde üreme başarısıyla ilgilidir (Wendt, 1999(b): 392). Doğal seleksiyon Hobbesçu

kimliklerin 3000 yıl önce ortaya çıkışını açıklamaya yardımcı olabilmektedir ancak bugün devlet kimliklerine ilişkin açıklamaya çok az ilgilidir (Wendt, 1999(b): 395).

Kültürel seleksiyon davranışın belirleyicilerinin bireyden bireye ve böylece nesilden nesile sosyal öğrenme taklit ya da diğer benzer süreçler yoluyla aktarımını içeren evrimci bir mekanizmadır. Aktörlerin haberi olmadan yeniden üremede yetersizlik üzerinden işlemek yerine kültürel seleksiyon bilişsellik, rasyonellik ve amaçsallık yetileri aracılığıyla doğrudan işlemektedir. Kültürel seçime ilişkin 2 mekanizma taklit ve sosyal öğrenmedir. Bunlar davranışlar tarafından belirlenen kimlikler ve çıkarları açıklamak için rasyonel bir şekilde ya da kimliklerin ve çıkarların kendilerini açıklamak için konstrüktivist bir şekilde kullanılabilir (Wendt, 1999(b): 396). Kimlikler ve çıkarlar, aktörler başarılı olarak algıladıkları diğerlerinin anlayışlarını benimsediklerinde taklit yoluyla edinmekte ve bu itibarla taklit nüfusları daha homojen kılma eğilimindedir. Gerçekte muhtemelen ayırıştırmak zor olsa bile içgüdüsel olarak en azından iki tür başarı söz konusudur: “Maddi” başarı güç ya da zenginlik elde etmenin bir bileşimişken “statü” başarısı saygınlığın bir bileşenidir. Birincisi ikincisinin kaynağı olabilmekte fakat maddi başarıyla ilgisi olmayan saygınlık biçimleri de görünmektedir (Wendt, 1999(b): 397).

Sosyal öğrenme kültürel elmenin ikinci mekanizmasıdır. Taklitte olduğu gibi onun etkilerinin derinliğide değişebilmektedir. Öğrenme bazen bu davranışsal etkilerden daha derin gitmemekte (“basit” öğrenme) fakat konstrüktivist yaklaşımlar öğrenmenin kimlikler ve çıkarlar üzerinde inşa etkilerine de sahip olma olasılığının altını çizmektedir (“karmaşık” öğrenme). Kimliklerin ve onlarla bağlantılı çıkarların öğrenildiği ve sonrasında aktörlerin önemli Ötekiler tarafından nasıl muamele gördüğüne bağlı olarak pekiştirildiğidir. Bu değerlendirmelerin yansıması ya da yansıtma ilkesi olarak bilinmekte çünkü bu aktörlerin kendilerini- Ötekilerin Benliğe ilişkin temsillerin aynasın’da- nasıl gördüğünün ya da değerlendirdiğinin bir yansıması olarak görmeye başladıkları varsayımında bulunmaktadır. Tüm Ötekiler eşit derecede önemli değildir ve bu nedenle güç ve bağımlılık ilişkileri bu anlatıda roller oynamaktadır (Wendt, 1999(b): 398-400).

1.2 ANALİTİK ÇERÇEVE

Bu tez çalışmasında 4 metod kullanılmaktadır: Anket ve görüşmeler, İçerik Analizi ve Söylem Analizi.

1.2.1 Anket ve Görüşmeler

Anketler uzun zamandır kamuoyu ve siyasal davranışı araştırmak için ve kimlikler konusunda kullanılmaktadır. Büyük bir kitleyle yapılandırılmış mülakatlar araştırmacılara onların kendi tanımlarını ve kavramlarını ortaya koymak için bir fırsat sunmaktadır. Ucu açık anketler ve mülakatlar muhataplara kendilerini kendi kavramlarıyla tanıtmak için, kim olduklarını betimleme ve onlara neyin neden önemli olduğunu açıklamaya, nasıl birinin onların gruplarında olup olmadığına karar verdiklerini araştırmacının sınıflandırması ve önyargıları ve varsayımları olmadan sağlayabilmektedir. Anketler ve mülakatların bir başka avantajı araştırmacıya kimlikler ve onların içeriği ve uzlaşma hakkında direk soru sorma fırsatını sunmasıdır. Anketler kimlikleri belirlemek için yaygın bir metoddur. Örnek olarak Michigan Üniversitesi'nde Social Survey Center toplumsal kimlik çalışmalarında veya David Laiti AB kimlik ve kültür araştırmalarında bu metodu kullanmışlar. Bu araştırmada gerekli anketleri oluşturmak için özellikle <http://www.issp.org> sitesinden ve benzer sitelerden yararlanılacak. Hazırlanan anketlerin örneği ek olarak tezin sonunda yer alacaktır. Ancak anketleri hazırlamakta aşağıdaki konular dikkate alınmaktadır (İSSP, 11.09.2015).

Anket ve görüşmeler yapı olarak birbirine benzerler, anketler bireylere ya da gruplara verilmektedir. İsim belirtmeye gerek yoktur. Görüşmede ise görüşme soruları belli bir düzen içinde bireye yöneltilir. Görüşmeler ve anketler çeşitlidir (Neel, 1981: 29). Anket uygulama biçimi yüz yüze görüşme, posta, telefon ve bilgisayar yoluyla olabilir (Büyüköztürk, 2010: 137-138). Ankette bilgi almak için insanlara doğrudan sorular okunur ve cevaba göre uygun yer işaretlenir. Teknolojinin gelişmesiyle anketler artık bilgisayar vasıtasıyla yüz yüze görüşme olmadan da yapılmaktadır. Fakat araştırmalarda insanların mimikleri dahi önemli bir husustur. Ayrıca bilgisayar ortamında cevaplanan anketlerin ilgili insanlar tarafından cevaplandırıldığını tesbit etmek mümkün değildir. Anket formu hazırlanış ve uygulanış biçimine göre farklı isimler almaktadır: Soru formu, görüşme cetveli ve görüşme kılavuzu. Eğer anket formu cevaplayıcıya başkaca soru somayı gerektirmeyecek biçimde gerekli tüm bilgileri verecek biçimde düzenlenmiş ve anketörle cevaplayıcıyı karşı karşıya gelmeleri gerekecekse buna görüşme cetveli denir. Eğer

öğrenilmek istenen bilgiler ana hatları ile anket formundaki soruların dışına çıkabilecek biçimde anket formu hazırlanmış ise buna görüşme kılavuzu denilmektedir. Soru formu ise görüşme cetvelinin anketör olmaksızın uygulmasıdır (İslamoğlu, 2003: 107). Soru formları yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yapılandırılmış soru formunda bir araştırmada sorulması gereken sorular sıralanmıştır. Araştırmacı o sorulardan başka sorular sormaz. Yarı yapılandırılmış soru formunda belli sayıda soru hazırlanmıştır. Diğerleri görüşme esnasında görüşmenin seyrine göre oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış sorularla araştırma yapmak çok zordur (Aksoy, 2013: 117).

Anket formu amaca hizmet edecek bilgileri toplamalıdır. Ancak cevaplayıcının zaman imkanları dikkatini toplama yeteneği ve ilgi gösterme isteği de dikkate alınmalıdır. Anketin uygulanmasında cevaplayıcı ile işbirliği sağlamak için anketin neden düzenlendiği kısa ve öz biçimde açıklanmalıdır. Bu açıklama araştırmanın geneli ile ilgili olmalıdır (İslamoğlu, 2003: 109).

Anket formu hazırlanırken soruların dizilişi de önemlidir:

- Özel ve kişisel sorulara anket formunun baş tarafında yer verilmeli, kişinin tutum ve davranışlarıyla ilgili sorular sonraya bırakılmalı.
- Düşünmeyi gerektiren sorulara baş tarafta yer verilmektedir.
- Aynı konuya ait sorular bir arada bulunmalıdır.
- Kontrol amacıyla sorulan sorular birbiri ile ilişkilendirilmeyecek biçimde anket formuna dağıtılmalıdır (İslamoğlu, 2003: 110).

Sorularda bulunması gereken hususlar ise açıklık ilkesi, dile uygunluk ilkesi, hataya engel olme ilkesi, birden çok konuya yönelmeme ilkesi, cevaplama arzusu yaratma ilkesi, farklı cevaplara engel olma ilkesidir. Soru türleri ise çoktan seçmeli sorular, sıralama soruları, iki cevaplı sorular, dereceleme soruları, açık ve kapalı uçlu sorulardır. Ölçme metodları ise nominal ölçek, ordinal (basit sıralama) ölçek, aralıklı ölçek, süreki sıralama ölçeği, oransal ölçek, boyutsal ayırma ölçeği, likert ölçeği, toplumsal uzaklık ölçeği, ikili karşılaştırmalar olabilmektedir. Bu araştırmada ise birden fazla soru türü ve onlara uygun ölçme metodları seçilecektir (İslamoğlu, 2003: 112-119).

Sosyal bilim araştırmalarında kullanılan tüm ölçme araçlarında olduğu gibi anket sonuçlarının de geçerli ve güvenilir olması beklenmektedir. Anketlerde geçerlik araştırılan konuya ve soruya uygun cevaplar alabilme gücünü göstermektedir. Anketi desenleme önemli bir sorudur anket geliştirme süreci problemi tanımlama, madde (soru) yazma, uzman görüşü alma ve ön uygulama yapma olmak üzere 4 aşamada açıklanabilmektedir.

- Problem tanımlamada incelenecek temel değişken ve ilgili değişkenler kuramsal çerçeve ve ilgili araştırmalardan yararlanarak belirlenmeye çalışılmaktadır. Problem tanımlama ne kadar sistematik yapılırsa araştırmanın genel amaç ve alt amaçlarının oluşturulması o kadar kolay olmaktadır.
- Alt problemlerde (amaçlarda) yer alan değişkenlerden yola çıkarak ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasına yönelik maddeleri yazar. Madde yazımı konuya ilişkin literatürün taranmasını gerektirmektedir. Konuyla ilgili kuramsal çerçevenin bilinmesi ve daha önce yapılan benzeri araştırmalara ulaşılması maddelerin tasarlanmasında ve yazımında önemli kolaylıklar sağlamaktadır (Büyüköztürk, 2010: 128). Açık uçlu sorular katılımcılardan serbestçe cevap vermelerinin istenmesi durumunda tercih etmektedir. Yorumlama sorularında ise daha yansız ve ayrıntılı cevapların bir düzen içinde sunulmasına olanak sağlamaktadır (Büyüköztürk, 2010: 129). Boşluk doldurma soruları cevap kategorileri sınırlı olan sorular için pratik değildir. Kapalı uçlu sorular cevaplayıcıya olası cevap seçeneklerinin verdiği soru türüdür. Bunlar sınıflama soruları, sıralama soruları veya dereceleme soruları olabilmektedir (Büyüköztürk, 2010: 130-131).
- Bu aşamada ilk olarak ankette yer alan maddeler ihtiyaç duyulan olgusal ve yargısal verileri kapsamada ve toplamada ne derecede yeterlidir uzmanlara başvurularak cevap aranmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 134).
- Ön uygulama için gerekli örneklerin büyüklüğü ve uygulama sonuçlarının nasıl değerlendireleceği anket sorularının farklı özellikleri veya aynı özelliği ölçüp ölçmediğine göre iki ayrı başlıkta incelenebilir: Soruların farklı özellikleri ölçmesi ve soruların aynı özelliği ölçmesi (Büyüköztürk, 2010: 136 -137).

Anketlerin geri dönüş oranı büyük ölçüde uygulama biçimine bağlıdır. Yüz yüze anket uygulamada geri dönüş oranının daha yüksek olacağı söylenebilmektedir. Sağlıklı yorum yapabilmek için anket geri dönüş oranının % 70-80' in üzerinde olması beklenmektedir.

Cevaplama süresi 30- 45 dakikayı geçmemelidir. Hatırlama 3 defa yapıldığında geri dönüş oranlarında %35’lik bir artış sağlanabilmektedir (Büyüköztürk, 2010: 139).

Görüşme çeşitleri yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere 3 çeşittir. Yapılandırılmış görüşmeler araştırmaya konuyla ilgili olabilecek maddelerin sorulmasında büyük serbestlik sağlamaktadır. Sorular ve sıralamalar sabit değildir görüşme sırasında değişebilmektedir. Burada açık uçlu sorular aracılığıyla zengin ve yeterli bilgi toplanması hedeflenmektedir (Büyüköztürk, 2010: 162-163). Görüşmecilerin özellikle eğer elitlerse görüşmelerini ve çalışmalarını takip edip ve bilgili ve hazır olmamız gerekmektedir. Daha önce ifade edilmiş konular üzerindeki görüşleri tekrar sorulmamalı verbal ya da beden dili ile görüşmecinin görüşlerini etkilememeliyiz (Lamant, 2015: 85-86). Mülakatlarda en önemli sorun araştırmacı ile mülakat yapılan insan arasındaki güven ortamıdır. Eğer iyi bir güven ortamı yoksa mülakat sağlıklı devam edemez (Aksoy, 2013: 116-117).

Genel olarak ve özellikle yapılandırılmış görüşmelerde görüşme öncesinde yapılması gerekenleri bu şekilde sıralandırabiliriz:

- Genel ve özel amaçlı araştırma sorularına karar vermek
- Görüşme sorularını tasarlamak. Burada 3 kriter göz önünde bulunmalıdır: İlgili olma, uygun katılımcıların seçimi ve cevaplama kolaylığı
- Soruları sıralamak
- Süreç ihtiyaçlarını düşünmek
- Giriş ve kapanışları hazırlamak
- Görüşülen kişilerin kayıtları için hazırlanmak
- Görüşme formu için pilot test yapmak (Büyüköztürk, 2010: 165-171).

1.2.2 İçerik Analizi

İçerik analizi Neuendorf’un söylediği gibi bilimsel metodlar ile mesajların niteliksel analizinin özetlenmesidir. Bu analizin birimi “mesaj bileşeni”⁷² dir ki genellikle niteliksel özetlemedir. Ne kadar söylem analizinde araştırmacının yorumlama yetenekleri önemliyse, bu metotta araştırmacının daha az katılması öngörülmektedir. Burada önemli olan bir “kodlama yöntemi”⁷³ yaratmaktır. İçerik analizi, söylem analizi ve anketler kadar kullanılmamışsa bile, bir çok

⁷² Message Component

⁷³ Coding Scheme

araştırmacı tarafından özellikle kimlikleri belirlemek için kullanılmış ve faydalı olduğunu göstermiştir. Mesala Herrera, Rusya'nın bölgesel ekonomik şartlarını anlamak için bölgesel gazetelerin makalelerinin analizi için bu yöntemi kullanmış veya Eliers ve Lter Kosovo Savaşı hakkında spektrumu 5 Alman gazetesinde belirtemek için bu yöntemi kullanmışlar. David Laitin de aynı yöntemi kullanarak eski Sovyet lkelerinde Rusça konuşanların kimliklerini belirlemiştir (Abdelal vd., 2006: 710).

İçerik analizinin aşamaları bu şekilde sıralanabilir:

- Amaçların belirlenmesi
- Kavramları tanımlamak
- Analiz birimlerini belirlemek
- Konu ile ilgili verilerin yerini belirlemek
- Mantıksal bir yapının geliştirilmesi
- Örnekleme planı geliştirmek
- Kodlama kategorilerini belirlemek
- Verilerin analizi (Büyüköztürk, 2010: 270-273).

Bu araştırmada içerik analizi yapmak için özellikle <http://www.yoshikoder.org> den yararlanılacak. Bu sitede herhangi bir metnin herhangi bir dilde içerik analizi yapılabilir (Yoshikoder, 19.12.2015).

1.2.3 Söylem Analizi

Söylem analizi ile ilgili alışmalar Batı dünyasında uzun süredir devam etmesine rağmen, bu alan Türkiye'de henüz yenidir. Kaynakların büyük bir çoğunun İngilizce bir kısmının da Fransızca olması, bu alandaki literatürün etkin ve detaylı bir şekilde taranmasını güçleştirmektedir. Batı dillerinde discourse (İng.), discours (Fra.), biçiminde görülen sözcüğün söylem biçimindeki Türkçesi ilk kez Türkçe Szlgn genişletilmiş 7. Baskısında (1983) göze çarpmaktadır (Kocaman, 2009: 4).

Siyasal aktörlerin söylemleri Eleştirel Söylem Analizi kullanılarak incelenmektedir. Eleştirel Söylem Analizi, farklı sosyal alanlarda söylem ile sosyal ve kültürel gelişmelerin arasındaki ilişkilerin ampirik olarak incelenmesine olanak veren teoriler ve metotlar sunmaktadır. Söylemsel pratikleri, sosyal kimlikleri ve sosyal ilişkileri içeren sosyal dünyanın inşasına katkıda bulunan

önemli bir sosyal pratik olarak değerlendirmektedir. Temsili pratikler aracılığıyla belirli bir konuya ilişkin anlamlı bilgilerin üretildiği söylemler inşa edilmekte ve bazı ifadelerin ve tasvirlerin diğerlerinden daha fazla değer taşıdığı bir alan yaratılmaktadır (Aydın, 2011:55).

Söylem analizi aktörlerin tanımladığı sosyal varlık için kullandıkları dile bakarak niteliksel ve yorumsal anlamı belirtmek için kullanılmaktadır. Söylemin anlamı alakalı metinler, konuşmalar, yazılı dökümanlar ve sosyal pratiklerin derlemesidir ki anlamları ve toplumsal bilgiyi üretmektedir. Araştırmacılar genelde yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmış mülakatlarda, farklı yorumları farklı metinlerden özellikle yönetmenlikler, yönergeler, parti platformları, gazete makaleleri, elitlerin yazınları, siyasal liderlerin konuşmaları, devlet toplantıları ve önemli vakaları da göz önünde bulundurmaktadırlar. Başka bir deyişle söylem analizi metinlerin ve pratiklerin sosyal anlamlarını betimlemek için bir niteliksel bağlamlamadır. Söylem analizi özellikle kimliklerin ilişkisel içeriklerini belirtmek için çok faydalıdır (Abdelal vd., 2006: 702).

Söylem analizinin, içerik analizinden en önemli farkı, metin içindeki egemen söylemin nasıl inşa edildiğinin ortaya koymasıdır. Eleştirel Söylem Analizi, öncelikle sosyal ve politik bağlamda konuşma ve metine dayandırılan ve yeniden üretilen kamusallaşmış eşitsizlik, egemenlik ve toplumsal güç kullanımı yollarına çalışan analitiksel söylem araştırmasının bir türüdür. Bu çalışmaya uygun metod, Eleştirel Söylem Analizi çatısı altındaki farklı kollardan Viyana Okulu'nun "söylemsel tarihsel" yaklaşımına yakın durmaktadır. Bu yaklaşım, "Ben" ve "Öteki"nin söylemsel inşasını kimlik ve fark söylemlerinin temel unsuru olarak ele almakta ve bu bağlamda içeride ve dışarıda bıraktıklarıyla kimlik inşasına özel bir önem vermektedir. Metinlerin analizinde kullanılan analitik araçlar araştırma sorularına bağlı olarak değişmektedir. Bu analizde üç aşama söz konusudur. İlk adım, makro söylem konularını⁷⁴ yani temaların ve söylemlerin içeriğini ana hatlarıyla belirlemektir. İkinci adım, anlatıdaki kimliklerin inşasında kullanılan söylemsel stratejilerin belirlenmesidir. Analizin üçüncü adımında ise söylemsel stratejilerin gerçekleştirilmesi için kullanılan dilsel araçlar incelenmektedir. Söylemde iç ve dış grupların oluşturulmasını sağlayan metaforlar, adlandırmalar⁷⁵, zamansal referanslar ya da eşitlik zinciri⁷⁶ gibi çeşitli dilsel araçları kullanılmaktadır (Aydın, 2011:55- 56).

⁷⁴ Discourse Topics

⁷⁵ Nominalisation

⁷⁶ Chain of Equivalence

İKİNCİ BÖLÜM

2. MAKRO DÜZEY: İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKA KİMLİKSEL SÖYLEMLERİ, ÇIKARLARI VE ANARŞİK KÜLTÜR

2.1 İÇ FAKTÖRLER

2.1.1 İç Siyasette Kimlik Söylemleri

Kimlik günümüzdeki Uluslararası İlişkiler teorilerinde özellikle Konstrüktivizm ve siyasi eylem⁷⁷de belirgenleşmiş etkisinden dolayı temel bir kavram olarak önem kazanmıştır. Çıkarlar sosyal olarak inşa edilmektedirler ve her ülkenin çıkarları onun kimliğine bağlı tanımlanmaktadır. Eğer kimliğimizi tanımlamazsak ne istediğimizi ve çıkarlarımızı bilemeyiz. Bu çerçevede içsel ve dışsal değerler ulusal ve uluslararası kimliklerimizi tanımlamaktadırlar. İran İslam Cumhuriyeti'nin en önemli kaynaklarından biri Anayasası'dır.

Aryanların bin yıllar önce İran yaylasına göç etmelerinden günümüze kadar İranlılar kimliksel açıdan farklı aşamaları ve evrimleri geçirmiştir. Bu kimliğin bazı öğeleri zamanla tamamen değişmiştir ancak bazı faktörler ise günümüze kadar süreklilik taşımaktadır. Kavyani Rad'a göre bu öğeler İran ve İranlı kimliğinin temellerini oluşturmaktadır. Bu öğeleri şöyle sıralamak mümkündür (Kavyani Rad, 2010: 125).

- *İran toprakları*: Geçmişten günümüze İran'ın sınırları değişmişse de günümüzdeki sınırlar içinde kalan topraklar günümüz İran coğrafyasının çekirdeğini oluşturmuştur.
- *Farsça dili*: Farklı dillerden etkilenmesine rağmen İslam öncesi ve İslam sonrası döneminde süreklilik taşıyan kimliksel öğelerin başında gelmektedir.
- *İslam dini*: Farklı mezhepsel farklılıklara rağmen, İslam faktörü İran kimliğini kaç döneme sınıflandırmaktadır: Sefevilere kadar İran-İslam kimlik dönemi, Kaçar'ların düşüşüne kadar Şii kimlik, ve Şii eksenli İran- İslam kimliksel dönem.
- *farklı bölgelerin varlığı*: Farklı bölgelerin varlığı ve bu bölgelerin kimlikleri ve etkileşimleri günümüz kimliğinin oluşumunda süreklilik gösteren öğeler arasında yer almaktadır
- *Modern kimlik*: Bu kimlik düşünce, kültür, teknoloji ve iletişim alanlarında Avrupalı ülkelerde gerçekleşen değişim ve dönüşümden kaynaklanmakta ve etkilenmektedir. Bu

⁷⁷ Political Action

kimliğin göstergeleri olarak yaşam ve giyim tarzı örnek gösterilmektedir (Kavyani Rad, 2010: 126).

Hamid Ahmedi ise İran'ın ulusal kimlik öğelerini şöyle saymaktadır: Toprak, Tarih, efsane, Din (Ahmedi, 2004: 21).

Aşağıdaki anlatılan söylmeler yanısıra bazı uzmanlar Batıcılık söylemini de İran'ın siyasi söylemleri arasında saymaktadırlar. Ancak bu söylem teori düzeyinde varolmasına rağmen kendiliğinden bir akım oluşturabilmemektedir. Bunun nedeni ise siyasi yapının Batıcılık ve Batı yanlılığı vatana ihanetle kolayca ilintilendirmesidir. Bu söylem özellikle dış politika alanında ulusal çıkarların karşıtı olarak tanımlandığından resmi ve muhtemel söylemler arasında yerleştirilmesi doğru değildir. Bu söylem Türk siyasetinde mevcut “Batı'ya rağmen Batıcılık” ilkesi ile bazı benzerlikler göstermektedir. Hamenei alt başlığında bu konu açıklanmıştır. Özetle bunu söyleyebiliriz Batıcılık İran'ın siyasal kültüründe Safevi dönemlerinde başlayıp Devrimden önce Pehlevi döneminde durak noktasına varmıştır (Feyyaz, 2010). İranlı elitler Batı kültürüyle tanıştıktan sonra ona karşı farklı tepkiler göstermişler. Bazılarına göre Batılı modelleri İran'da uygulamak bu toplumun kalkınmasına yardımcı olabilmektedir, dolayısıyla bazı reformlar uygulanmaya çalışılmıştır. Diğerleri ise Seyyid Hasan Teghizade ve Mirza Malkom Han gibi İran'ın kurtuluş yolunu Batı'nın her şeyini birebir taklit etmekte bulmuşlar. Celal-i Al-i Ahmed gibi yazarlar ve aydınlar ise üçüncü bir yolu temsil ederek Batıcılığa karşı çıkmakta ve Batı'ya güvenmeyi kınarken tek doğru yolu “öze geri dönmek” olarak ilan etmişler (Cemşidi & İran Nejad, 2013: 57-58).

Devrimden sonra İran dış politikasını inceleyen Shireen Hunter'e göre İran devrimcilerin kimlik ve dünya görüşleri şu faktörler ekseninde oluşmuştur:

- Tarihsel deneyim ve sömürgecilik karşıtlığı
- Üçüncü dünya tipi öfke ve saldırganılık
- Arap dünyasındaki İslami Hareketler
- Solcu düşünceler ve düşünürlerin etkisi
- Arap radikalizmi
- Humeyni düşünceleri

Hunter'e göre bu faktörlerin bazıları Devrimin de gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. Ona göre bu ilkelerin ortak noktaları Batı ve Siyonizm karşıtlığı olmaktadır (Hunter, 2010: 25-27). Çalışmanın bu bölümünde öncelikle İran'ın iç siyasetindeki kimliksel söylemlerden bahs edilmektedir.

2.1.1.1 İslamcılık

Dinci elitlerin mezhepten yaptıkları özel yorumları İslam enteryanolizm⁷⁸ şeklinde kendini göstermiştir. "Ümmet" oluşturmak arzusu ve dünya çapında müslüman mazlumların liderliğini yapmak İslam enternasyonalizmin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelenekselci ideolojinin egemenliği yüzünden modern uluslararası sisteme zıtlık artmıştır. Bu söylem ABD ile karşıtlık ve modern dünya ile seçici davranmağı da içermektedir. Bunun karşı söylemleri aşağıda anlatılacak üzere İrancılık, Devrimcilik ve popülizmdir. Bu çerçevede bir Pan-Şiizm söz konusudur. Devrimden sonra özellikle bu yaklaşım yeni devlete kendisini tanımlamayı, sınırların belirlenmesini ve daha önemlisi onu geçmişinden kopararak tamamen yeni ve bağımsız bir kimlikle ortaya çıkmasını sağlamış ve devletin simgesini temsil etmiştir. Dolayısıyla mullalar politika ve özellikle dış politika belirlemede önemli bir konum elde etmişlerdir (Naghizade, 2003).

Devrimden sonra farklı söylemler ve diskorslar arasında Pan-Şiizm tedricen diğer söylemleri marjinalleştirerek ana söylem⁷⁹ olarak ortaya çıkmıştır. İslam perspektifinden bakıldığında dünya iki bölgeye bölünmektedir: Darul-İslam ve Darul-küfür. Bu ikisini birbirinden ayıran İslami kuralların uygulanıp uygulanmaması yani İslami Şariat'ın statüsüdür. Bu çerçevede ılımlı bir İslamcıl yaklaşımdan İran da herhangi bir ulus-devlet gibi belli coğrafya sınırları içinde egemenlik hakkına sahiptir. Bu söylemde İslam'a İran aracılığıyla hizmet etmek ön plana çıkmaktadır. Burada gayri siyasal ve gayri ideolojik bir din, gerçek din olarak tanımlanmamaktadır. Bu yaklaşım devlet ekonomisini – İslami- Sosyalist okuyunuz-savunmaktadır ve dolayısıyla ulus ve ulusculuk kavramları esastan İslam ile zıt olmaktadır. Ulus devlet veya Nasyonalizmin İslam'da bir temeli bulunmamaktadır ve onun yerini ümmet hem siyasi hem sosyal ve manevi açıdan almaktadır. İslami dünya görüşü, darul-İslam ve darul-küfür ikilemine odaklanmaktadır. Dolayısıyla İslami devletler yerine İslami milletlerle müttefik olmak yani halkı hedeflemek ön plana çıkmaktadır (Zarumi, 2004).

⁷⁹ Main Discours

⁷⁸ اینتر نالیسم اسلامی

Devrimin temel aktörlerinin kitaplar ve konuşmaları dikkate alındığında "kimlik", "çıkar" ve "güvenlik" kavramları kullanılmış ancak bu kavramlar devrimci rejim söyleminde "ulusal kimlik", "ulusal çıkar" ve "ulusal güvenlik" şeklinde kullanılmamıştır. Bunun nedeni bir taraftan devrim liderlerinin "ulusal" ve "milliyet" kelimelerine yönelik negatif zihniyetleri ve diğer taraftan "ümme"nin devrimciler için öncelikli olmasıydı. Burada İslam dünyası birliği dışında hiç bir şey düşünülmemiştir. Dolayısıyla "ulus" ve "ulusal"a vurgu hatta İslam karşıtlığı anlamına da gelmiştir (Zerumi, 2004: 45). Aslında devrimcilere hakim zihniyete göre milli devrim bir tür nasyonalist düşünceden kaynaklanırken İslami devrim evrensel bir düşünceden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla İslami söylem yerine ulusun sınırlı çerçevesinde mahsur kalmak ve dünya ve yerküre üzerindeki tüm halkı düşünmemek mümkün değildi (Zerumi, 2004: 47). Ayrıca İslami kimlik vurgusu devrimciler açısından "öze dönüş" hareketi çerçevesinde yer almıştır (Zerumi, 2004: 68)

Böylece İslam, enternasyonalizm İran dış politikasında belli yere sahiptir ve devletin bu çerçevede İslami sorumlulukları bulunmaktadır. Bu nedenle enternasyonalizm diğer kültürel projelerle farklı olup Batıcılık ve ulusalcılıkla karşı karşıya gelmektedir. Bu yaklaşım İslami İlkecilik ve Velayet-i Fakih modelinin üzerinden ülkeyi yönetmektedir. Humeyni özgürlükçü ve İslami hareketleri siyasi ve dini görüşleri çerçevesinde savunmuştur ve İran'ı bu konuda bir destek merkezine çevirmeyi planlamıştır. Devrim ihracı ise daha sonra anlatılacağı üzere bu anlama gelmiştir. Hamas, Hizbullah ve Günümüzdeki Şii Milislerin İran tarafından desteklenmesi bu çerçevede değerlendirilmelidir. Ancak Ruhollah Humeyni ve Murtaza Mutahhari gibi İslami düşünürler genel olarak ulusalcılığı özellikle etniksel ve duygusal ulusalcılığı eleştirmişse de Cemalodin Asadabadi ve Ali Hamenei mantık temeline dayanan ulusalcılığı özellikle sömürgecilikle mücadele etmek ve müslümanlar arasında birlik yaratmak açısından olumlu karşılamışlardır (Şehramnia & Nezifi Naini, 2013: 208).

Siyasal anlamda İslamcılık, ideolojik olarak "İslam-i nabe Mohammedi"den yani Şiilikten kaynaklanmaktadır. İran'ın tarihi akımına bakıldığında bu düşünce tarzı farklı konjonktürlerde farklı şekiller olarak Tütün, Reuter, Meşrutiyet ve son olarakta İslami Devrim kalıbında zulüm ve sömürgecilik ile mücadele ederek ortaya çıkmıştır (Hesam Ghazi, 2015: 143).

Bu kimliksel söylemde şu temel kavramlar yer almaktadır:

- **Adalet:** Dini devlet ve İslami hükümet, adaletli ve adaletçi olması gerekmektedir. Kuran'ın öğretileri, Peygamber ve İmamların (12 İmam) sosyal ve siyasi hayatları hepsi bu

konunun önemine vurgu yapmaktadırlar. Seyyid Celal Dehgani Firouz Abadi⁸⁰'ye göre bu söylem altı farklı etkeni kapsamaktadır: Adalet arayışı, bağımsızlık, müslümanları desteklemek, zulüm ile savaşmak, İstikbara karşı çıkmak, tahakküme karşı çıkmak ve sapırmıcılık⁸¹ (Dehgani Firouzabadi, 2014: 4-19).

Bu kavrama odaklanan bir İslami dış politikanın ilkeleri şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Devrim ihracı
- ABD ve Siyonizm'e karşı çıkmak ve onlarla savaşmak
- Filistin halkını ve onların arzularını desteklemek
- Tek kutuplu sisteme ve hegemonyaya karşı çıkmak ve uluslararası örgütleri ve kurumları değiştirip gereken reformları uygulamak (Dehgani Firouzabadi, 2010).
- **Direnme**⁸²: Direnme, İslami kimliğin bölünmez bir parçasıdır. Direniş, karşı hegemonya⁸³ ve kibir karşıtlığı/ istikbar⁸⁴ kampı kavramları “nefy-i sebil”⁸⁵ veya müslümanların üzerine hakimiyeti reddetme, İslami kuralların temeli üzerine oturtulmuştur. Devrimden sonra bu kavramlar “*Ne doğu, Ne Batı, İslami Cumhuriyet*”⁸⁶ slogan ve prensiplerinde kendini göstermiştir. İslami prensiplere göre egemenlik müslümanların kendilerine aittir ve Ötekiler tarafından egemenlik reddedilmektedir (Mohammad Nia, 2011: 284). Bu kavrama göre uluslararası sistemin baskılarına karşı direnilecek, Cumhuriyet'in kendi siyasetleri takip edilecek ve bu yolu izlenirken ortaya çıkan olumsuzluklara katlanılacaktır (Resuli, 2011:99).

Bu çerçevede dış politika alanında İran İslam Cumhuriyet'i, bir karşı- hegemonik ülkedir; zalim güçlerin tekeline uluslararası alanda meydan okumakta ve her türlü sömürgecilik, despotizm, mutlakiyet ve emperyalizmin tamamen ortadan kalkmasını takip etmektedir. İran'ın anti Amerikan ve Batı zıtlı politikaları bu çerçevede de analiz edilmektedir. Bu kavramlar çerçevesinde İran, iki temel stratejiyi takip emektedir: Doğu'ya

⁸⁰ Allame Tabatai Üniversitesi'nin Öğretim üyesi. Porofesör Dehgani, Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Teori Kürsü'sünün Başkanı ve İslami Parlamento Araştırmalar Merkezi'nin Siyasi ve Hhukuk bölümünün başkanıdır. Dehgani'nin çok sayıda makale ve kitapları Üniversitelerde okutulmaktadır. İran'ın Uluslararası bölümünde en genç porofesörüdür.

⁸¹ Tecdidde Nezeer Telebi

⁸² مقارومت

⁸³ Counter- hegemonism

⁸⁴ Anti-arrogance

⁸⁵ Nefyi sebil

⁸⁶ Neither East nor West, only an İslamic Republic

bakış⁸⁷ ve Güney- Güney ittifaklar⁸⁸. Birinci strateji doğrultusunda, İran, Çin ve Rusya gibi doğu güçlerle yakın ilişkiler kurmakta ve Şanghay gibi örgütlerin tam üyesi olmak doğrultusunda hareket etmektedir. İran devlet adamları, Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan gibi nükleer güçlerle ittifak kurmayı, Asya’da bir anti Amerikan kutup yaratmayı ve dolayısıyla ABD’nin İran’a askeri tecavüzünü önleyebilecek siyasetleri yürütmektir. Diğer taraftan İran Bağlantısızlarla (Non-Aligned Movement (NAM)) ilişkilerini güçlendirmeyi her zaman kendi gündeminde tutmaktadır. İkinci strateji çerçevesinde ise İran; Venezuela, Nikaragua, Bolivya ve diğer Latin Amerika ülkelerle birlikte bir anti-emperyalizm gündemi takip etmektedir. Mağdur ülkeler olarak, emperyalizm, neo-liberalizm ve küreselleşmeye karşı çıkmak, İran ve bu ülkeler arasında siyasal yakınlığın en önemli elemanını oluşturmaktadır (Segefi, 2007).

İran’ın devlet adamları, Birleşmiş Milletler’i süper güçler ellerinde bir siyasi araç olarak tanımlamaktadırlar. Tıpkı Tayyip Erdoğan’ın “Dünya beşten büyüktür” ilkesi gibi yeni bir düzenin oluşmasının gerekliliğine daha katı vurgu yapmaktalar (Aljazeera Turk, 24.09.2014). İran, NAM’i kullanarak adaletsiz düzeni olan uluslararası sistemde değişiklikler gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Semedi Moghaddam, 17.09.2016).

- **İslami birlik ve İslami dayanışma:** Bu ilkeler iç siyasette bir üst kimlik olan müslümanlığın ana temalarını oluşturmaktadır. Buna rağmen Şiilik müslümanlığın bir üst düzeyidir. Bu ilkelerin kaynağını İslami ümmet kavramında aramak doğru olacaktır. Bu anlamda İran İslami devletler arasında, bir birlik kurarak onlara küresel politikada yeni bir adil sistem ve düzen kurmaya yardım edecektir. Bu çerçevede İslami dayanışma kavramı ise prensip olarak İslami devletler arasında ekonomik ve teknik yardımların ve işbirliğinin gelişmesine işaret etmektedir. İşbirliği bu alandan siyasi ve güvenlik alanlarına geçerek kültürel ve İslami birlik aşamasına varacaktır. Bu konu Humeyni’nin de görüşlerinde önemli bir yere sahip olmakta ve anlatılacağı üzere Ayetollah Hamenei’inde görüşlerinde aynı önemi taşımaktadır. İslami kardeşlik burada önemli bir kavram olarak sık sık ortaya çıkmaktadır (Resuli, 2011: 94).
- **Şehitlik:** Şehitlik kavramı en iyi şekilde İslami cihad çerçevesinde anlaşılmaktadır. Şehitlere cennet vaat edilmektedir. Dolayısıyla, Şiiler de savaşmaktan ve ölmekten

⁸⁷ Look East Policy

⁸⁸ South-South Alliances

korkmamaktadırlar. Onlar için hayat ölüm ile bitmemektedir. Vatan için savaşmak ve zalim ve tacavüzcülere karşı savaşta şehit olmak ise en büyük onur olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, Şii dünya görüşünde savaş, Batı'ya kıyasla daha az amaç- odaklıdır ve zulüm ve baskıya karşı savaş, bir İslami görevdir (Penahi, 2006: 65-67).

2.1.1.2 İrancılık

İrancılık veya Pan İranizm, İran'ın ulusal kimliğine referans vermektedir. Bu yaklaşımda ulus çerçevesinden bakılarak kimlik yer (coğrafya), nüfus, dil, ırk, din, ortak tarih, kültür ve gelenekler, ortak siyasal yapı ve ekonomik ilişkiler temelinde tanımlanmaktadır. Ulusal söylem İran'a İslam aracılığıyla hizmet etmeyi ön plana çıkartmaktadır. Burada din özel bir konu olarak insanların özel hayat ve gelişimleriyle ilgili görünmektedir ve dolayısıyla arka planda yer almaktadır (Mojtahedzadeh, 2007: 5-11).

Uluslararası ilişkilerde hakim sistem ulus-devletler sistemidir. Bu sistem coğrafi sınırlar içinde ulusal egemenlik ve devletleri kurmaktadır. Bu kimlik açısından dış politikayı yönlendiren ilke ulusal çıkarlardır ve İran halkının ulusal çıkarları İslam "ümmetin maslahatlerin"den önemlidir. Burada İslami maslahatler ulusal çıkarlarla zıt olmadığı halde takip edilmektedir ve İslam bir ideoloji olarak İran'ın ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak görülmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki ilkeler savunulmaktadır:

- Bağımsızlığı korumak şartıyla Batı ile ilişki kurmak
- Uluslararası sistemde Batı düzenini kabullenmek: Ulusalçılığın uluslararası sisteme statükocu bir bakış açısı vardır ve onun belirlediği çerçevede çıkarlarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.
- ABD ile İran'ın çıkarlarını ve güvenliğini koruyarak ilişki kurmak: Öncelikle İran İslam Cumhuriyeti'nin amacı ABD'nin elini İran'dan kesmekti ancak devrimin başarısıyla bu amaç radikalleşip emperyalizm ile savaşmaya dönüşmüştür.
- Uluslararası kurallara saygı duymak
- Devrimi ihraç etmek ve uluslararası hukuk: Devrimci söyleme karşı ulusalcılar devrimi ihraç etmek değil devrimi iç siyasette kurumsallaştırmağı hedeflemektedirler (Karimi Ferd, 2016).

Mulla hükümetine rağmen, tarihsel ve kültürel faktörler de İran'ın algı ve davranışında kendi yerini görece olarak korumaktadır. İranlılar tarihsel ve kültürel başarılarını bir gurur kaynağı

olarak görmektedirler. Gregory F. Giles'e göre: "*Tarihsel, kültürel, dini ve coğrafik etkenlerin birleşimi İran'ın stratejik kişiliğini veya kültürünü oluşturmaktadır*". Ona göre İran'ın stratejik kültürü yaklaşık 3000 yıllık Pers uygarlığından kaynaklanmaktadır. Ruhi Ramazani⁸⁹: "*30 yüzyıl boyunca devamlılık gösteren sanat, eserler, kültürel kimliklerinin bin yıllar boyunca sürekliliği, dünyanın ilk dünya devletinin⁹⁰ 2500 yıl önce oluşturmaları, farklı dinleri ve kültürleri saygıyla karşılamaları, ilk uluslararası toplumu oluşturmaları, yehudileri Babil'in esaretinden kurtarmaları ve Yunan, Arap, Moğol ve Türk uygarlıklarını etkilemeleri, İranlıların gurur kaynağını oluşturmaktadır*" (Mohammad Nia, 2012:19).

İran devleti de ihtiyaç duydukları dönemlerde nasyonalizme başvurarak bu popüler desteği özellikle askeri tehditlere karşı kullanmaktadır. Örneğin İslam Cumhuriyet'i bu söylemi İran-İrak savaşında ve aynı şekilde nükleer program meselesinde halkın desteğini kazanmak için kullanmıştır. İranlı liderler ve elitler, İran'ın boyutu, tarihsel önemi ve İran'ın belli kültürel görkemine vurgu yaparak ülkenin bölgede önemli bir role sahip olması gerektiğini söylemektedir. Pehlevi Şahlarının arzuları arasında yer alan İran'ı küresel düzeyde önemli bir konuma sahip olması, devrimden sonra da yeni devletin arzularından biri olarak devam etmiştir (Zerumi, 2004).

- **Düşman söylemi- Tehdit algısı:** İslami devrimden sonra da düşman söylemi İran'ın siyasal literatürüne girmiştir. Bu algı yabancı güçler tarafından müdahale, manipüle ve istismar tarihinden kaynaklanmaktadır. Bu algı tarihi olarak doğrulansa bile uzun vadeli zaman diliminde biriken tehditler tarihine dayanmaktadır. Tehdit algısı İran'ın iç ve dış politika tercihlerini sıralamakta önemli bir rol oynamaktadır. Tehdit algısı ve düşman söyleminin kökleri İran'ın tarihsel güvensizliğinde teolojik ve kültürelidir. Bu güvensizlik yüzyıllar boyunca yabancılar tarafından zulüm ve baskı⁹¹deneyiminden ortaya çıkan bir algıdır. Bu algının temelinde Benlik ve Öteki olarak yapılan kimliksel ayırım yatmaktadır. Bu çerçevede "Dayı Can Napelyon"⁹² adlı novel ve dizisi İran'ın siyasi kültüründe mevcut olan komple teorisinin konumu ve derinliğini gösteren simgelerden biridir (Mohammad Nia, 2011: 286)

⁸⁹University of Virginia'ın eski hocası ve İran dış politika uzmanı

⁹⁰ World State

⁹¹ Domination : Tahakküm

⁹² İrec Pezeşk Zad

İran'ın dış politika kimlik ve çıkarları önemli bir boyutta iç söylemlerden oluşmaktadır. Bu iç söylemler çerçevesindedir ki dost ve düşman tanımlanmaktadır (Mohammad Nia, 2012: 54).

2.1.1.3 Devrimcilik

Devrimcilik söylemi, 1979 devrim normları, istekleri ve amaçlarını içermektedir. Bu söylemin önemli kavramlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Maslahati Nizam Söylemi:** Bu kavram, İslami Cumhuriyet'in bakasını dini değerlerden üstün tutmayı mümkün kılan bir kavramdır. Bu ilkeye göre uyumsuzlukların arttığı zamanda siyasi hususlar (İslami Cumhuriyet'in bakası), dini hususlardan daha üstün tutulmaktadır. Diğer bir deyişle bu ilke, Şeriat/İslami hükümleri, İslami hükümetin hayati çıkarlarının bir altında yerleştirilmektedir. Bu yaklaşım dış politika açısından İslami devleti iki seçenekle karşı karşıya koymaktadır (Figg-Franzoi, 2011:12):
 1. Uluslararası normları kabullenmek ve geçici olsa bile onlara uymak
 2. Bu normları, yabancıların etkisini önlemek ve İslami değerleri korumak için görmezden gelmek (Moshirzade, 2005:23).
- **Öz-yeterlilik ve Bağımsızlık:** Bu iki söylem devrimden sonra İran'ın dış politikasındaki en çok kullanılan kavramlar arasında yer almaktadır. İran sofistike teknoloji ve bilimi kurumsallaştırmayı, uluslararası yaptırımlara karşı bir etkili yanıt olarak takip etmektedir. Bu çerçevede İran'ın bağımsızlık arayışı üç temel üzerinde durmaktadır: İran'ın mühteşem geçmişi, saldırılar nedeniyle maruz kaldığı mağdurluk tarihi ve yarı-sömürgeci/emperyalist çarpışmalar (Moshirzadeh, 2007: 529).

İran'ın yüce liderinin argümanına göre bilimsel başarı, öz-yeterlilik ve bağımsızlık arasında bir nedensel ilişki mevcuttur. Ayetollah Hamenei'ye göre ABD'nin ve Avrupa'nın yaptırımları İran'ın dış politikasını değiştiremeyecek ancak, İran'ın kendine daha fazla dayanmasını sağladığı için olumlu bir etki yaratmaktadır. Hamenei, ifadelerinde İran'ın ekonomik açıdan bağımsız olacağı kadar kendine dayanan⁹³ ve siyasi bağımsızlığı kazanacak kadar ekonomik bağımsızlığa ulaşmasını dilemektedir (Sadjadpour, 2008:11).
- **Küresel yönetim sisteminde değişiklik:** İran İslam Cumhuriyeti'nin devlet adamları uluslararası sistemin adaletsiz ve haksız bir sistem olduğuna ve dolayısıyla değişmesinin

⁹³ Self Reliant

gerektiğine inanmaktadırlar. Devrimsel bir bakış açısından Mehdi'nin gelmesine kadar ve ilahi vaatın gerçekleşmesine dek, dünya yapısal olarak iki parçadan oluşmaktadır; bir tarafta iyilik ve ışık, diğer tarafta kötülük ve karanlık mevcuttur. Bu çerçevede savaş kötülüğün ortadan kalkmasına dek devam etmektedir (Fazeli Nia, 2016: 3-7).

2.1.1.4 Popülizm

Gino Germani, popülizmi “*geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde bir “asenchronizm” ürünü ve değişik siyasal güçlerin olur olmaz at oynattığı, kitlelerin siyasal yaşama hazırlıksız ya da “erken” katılımının sonucu oluşan bir siyaset anlayışı olduğunu*” savunmaktadır. Torcuato di Tella, ise popülizmi şu özelliklerle tanıtmaktadır: “*Bunlar “anti-statüko”yu ve “geniş duygusal devlet”i gündeme getiren bir ideolojiyi savunan ve kitle hareketleri dalgaları üzerinde doğan bir seçkin kesimin eylemleridir*”. Popülizm yazında aynı zamanda siyasal davranışta “mistisizm”, anti-Semitizm, fesat korkusu, anti-entellektüalizm, yabancı düşmanlığı yer alabilmektedir. Ayrıca popülist akımlar "halk"a çağrıda bulunmakta ve dolayısıyla "anti-elitist" bir nitelik taşımaktadır. Popülizm aynı zamanda nicel olarak katılımı genişletirken, bazı grupları ve kitleleri dışlayarak da nitel olarak demokratik teamülleri yıpratmaktadır (Toprak, 2014: 4-6).

İslam Cumhuriyetin'de tarih boyunca popülizm farklı söylemlerin ve hükümetlerin bir parçasını oluşturmuştur. Popülizmin bu söylemlerdeki unsurlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Elitlere karşı çıkmak
- Demagoji
- Batı karşıtlığı
- Adalet
- Ulusal özgüven
- Yolsuzlukla mücadele
- Kimlik krizi
- Maneviyat/ tinsellik

Bu unsurlar Devrimden hemen sonra iki kalıpta ortaya çıkmıştır:

- a. Negatif tanımlama: Batı karşıtlığı ve elit karşıtlığı

- b. Pozitif: İslam'a geri dönüş ve adalet talebinde bulunmak ve Ulusal özgüven (Hesam Ghazi, 2015: 144).

Siyasi İslam çerçevesinde ortaya çıkan popülizmin niteliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Seferberlik
- İdeolojik olmak
- İdeolojik siyasi İslam (Hesam Ghazi, 2015: 142).

Mahmut Ahmedinejad döneminde bu söylem ileride anlatılacak üzere baskın olmaktadır.

2.1.2 İran İslam Cumhuriyeti'nde Siyasi Akımlar

1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla sonuçlanan devrimden sonra hakim elitlerin kültür ve kimlikleri farklı siyasi, ekonomik ve sosyal alanları etkilemiştir. Dış politika da bu etki alanının dışında kalmamıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nin kimliği üç temel kaynaktan oluşmaktadır:

- Tarihsel deneyimler (İrancılık)
- İslam- Fıkıh çerçevesi (İslamcılık)
- Çağdaş deneyimler (Devrimcilik) (Mottegi & Kazemi, 2008: 223).

Ancak Amir Masud Şehramnia ve Hosein Karimiferd gibi yazarlara göre Modernizm, Pan İranizm ve Pan Şiizm İran'ın hem iç ve hem dış kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Sadeg Zibakelam gibi yazarlar ise İran'da bireylerin kimliğini belirleyen unsuru Gelenekselcilik ve modernizm arasındaki devam eden bir çekişme süreci olduğu göstermektedir. Günümüzde bu farklı kimlik kaynakların sentezinden ortaya çıkan iki ana akım İran'ın siyasal hayatına damgasını vurmaktadır. Bu iki ana akım İlkeçiler/Usulgera/Muhafazakarlar ve Reformcular'dır. Adı geçen iki ana akımın inançları, amaçları çalışmanın devamında ele alınmaktadır. Bu tarihten önce aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi farklı siyasi akımlar mevcuttu. Ancak 9. Cumhurbaşkanlık seçimlerinden önce bu farklı gruplar, partiler ve kanatlar iki ana koalisyonun altında birleşmiştir (Şehramnia & Karimiferd, 2013: 197-217).

Tablo 1: İİC Siyasi Akımları, 1979- 2005

Mezhepçi	Sağ	Üçüncü Akım	Sol
	<i>Gelenekselci</i> (Muharip Ruhban Derneği) <i>İlmli</i> (İtidal ve Kalkınma) <i>Modern/Reformcu</i> (Kargozarane Sazendegi)	Entekhab, Mardomsalari/ Demokrasi	<i>Gelenekselci</i> <i>İlmli</i> Modern/Reformcu (İslami İran Katılım Cephesi) <i>Modern</i> (DeftereTehkime Vehdet)
Ulusalçı Mezhepçi	Sağ	İlmli	Sol
Ulusalçı Mezhepçi	Milli İran Cephesi	—	İran Ulusunun Partisi
Ulusalçı	İran'ın Özgürlükçü Hareketi	Niruhaye Melli- Mezhebi/ Geleceğin İran'ı	CAMA/ Müslüman Muhariplerin Hareketi

(Tablo, yazar tarafından düzenlenmiştir.)

2.1.2.1 İlkecilik

Genel anlamda İlkeci akımın düşüncelerinin en temel nosyonları Velayeti Fakih kurumuna sadık ve güçlü inançları, dini demokrasi, Humeyni'nin ideallerine inanmak ve adalet odaklıdır (Mohemmedi Lord, 2016: 148). İlkeçiler Muharip Ruhban Derneği/ Direnişçi Din Adamları Topluluğu, İmam ve Lider Hattının İzleyicileri, Abadgeran gibi partilerden oluşmaktadırlar. Bu akımın asıl görüşlerini aşağıdaki ilkeler aracılığıyla sıralayabiliriz:

- İslami ve devrimci değerler ve ilkelere özel önem atf etmek ve bu ilkelere dayalı karar almak

- Adalet eksensilik, yoksullukları ve ayrıcalıkları ortadan kaldırmak, ülkenin kaynaklarını adaletli bir şekilde paylaşmak ve adalet eksenli ekonominin temellerini atmak,
- Minntesiz hizmet sunmak ve iyilik⁹⁴
- Dış politikada devrimin ilke ve değerlerini esas almak
- Ulusal çıkarları sağlamak ve büyük güçlerin aç gözlülüklerine karşı direnmek (Porseman, 13.08.2016).

Ayetullah Ali Hamenei “*kendisini devrimin temellerine adanmış her birey veya grup İlkecidir*”. Hamenei tanımladığı akımın gereken özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Adalet istemek ve adaleti yaymak
- Yolsuzlukla mücadele
- İslam’la gurur duymak
- Basit yaşam tarzını benimsemek ve halkla iyi geçinmek
- Tevazü
- İsraftan uzak durmak
- Karar almada ve uygulamalarda rasyonalizm, tedbir ve hikmete uymak
- Sorumluluk sahibi olmak ve cevap verebilirlik
- Bilim ve bilimsel gelişimciliğe önem vermek
- Sabırlı olmak ve muhalifleri tahammül etmek
- Nefsin havasına uymamak
- Meritokrasi⁹⁵
- Alt grupların işlemlerine dikkat etmek
- Adı geçen hizmetleri sunmak için durmadan gayret etmek
- Kanunlara uymak
- Doğru söylemek ve davranmak için cesur ve iradeli olmak (Hamenei, 28.08.2006)
- Batı’ya yönelik saldırganlık ve karşıtlık
- Devrimin arzularını ve Anayasa’nın ideolojik taahütlerini/sözlerini dış politika alanında gerçekleştirmek, bağımsızlık hareketleri desteklemek (Lübnan Hizbullah’ı, Filistin Hemas’ı) ve siyonist İsrail’in yok edilmesine vurgu yapmak

⁹⁴ مهرورزی

⁹⁵ شایسته سالاری

- Uluslararası alanda Tek kutuplu sisteme, ABD'nin tek taraflı ve hegemon politikalarına bölgesel ve uluslararası düzeylerde karşı çıkmak, Doğu'ya bakış, Çin ve Rusya ile yakınlaşma ve yeni bir güçlü bölgesel blok yaratmak (Sadeghi, 2013).

İlkecilik Söylemi dış politikada 3 önemli ilkeye dayanmaktadır:

Radikal İdeolojicilik: Bu çerçevede İslam dünyasına yönelik abartılmış sorumluluk kabul etmek ve dolayısıyla ulusal çıkarları bir kenara bırakarak İslami görevleri yerine getirmek söz konusudur. Bu dini görev/ teklif eksenli bir bakış açısıdır (Mohammad Nia, 2015: 183).

Yüzleşme: Veya Anti hegemonya politika: Bu ilkeye göre uluslararası düzen sorgulanmakta ve kabul edilmediğinden dolayı iki yeni strateji ortaya çıkmaktadır:

- Doğu'ya bakış
- Güney- Güney İttifaklar (Mohammad Nia, 2015: 184-186).

İdeal Adaletçilik: Adaleti sağlamak İran'ın her zaman önemli amaçlar arasında yer almaktadır ancak bir uzun vadeli amaç olarak tanımlanmaktadır yine de burada kısa vadeli bir hedef olarak tanımlanmakta ve İran'ın farklı boyutlarda kapasitesine bakarak gerçekçi olamadığından dolayı ülkenin farklı güç sınırlarını aşmaktadır (Mohammed Nia, 2015: 187-188).

2.1.2.2 Reformculuk ⁹⁶

Mustafa Melekiyan'a göre reformculuğun başlangıç noktası, mevcut durumun ideal olmadığı ve değiştirilmesi gerektiğidir. Reformcuların en önemli amaç ve görüşlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Reform ve değişiklikleri esas almak
- Kanun eksenli olmak
- Meritokrasi
- Rejimi halkın istekleri ve amaçları ile daha uyumlu bir hale getirmek (Melekiyan, 2014).

Hamenei ülkede reformun gerekliliği ve yolsuzluklar ile mücadelenin önemine vurgu yaparak bu akımın gerçek yoldan sapmaması için gereken devrimci ve gerçek göstergeleri şu şekilde saymaktadır:

⁹⁶ Eslahgerayi

- Değer eksenli olmak ve devrim ve İslam'ın değerleri ve ilkelerine uymak (Hamenei, 12.05.2000)
- Reformun tanımını konusunda şeffaf olmak (Keyhan,17.04.2000)
- Programlı ve mekanizmalı reformları gerçekleştirmek (Hamenei, 09.07.2000)
- Hukukun üstünlüğü
- Reformların kapsamlı olmasının gerekliliği (Hamenei, 12.05.2000)
- Sabırlı olmak ve şiddetten uzak durmak (Hamenei, 12.05.2000)

Reformcular ise Muharip Ruhban Derneği, Katılım Cephesi/ Müşariket Cephesi, İkinci Hordad Cephesi gibi gruplardan oluşmaktadırlar. Reform, barışçılık, dini demokrasi ve bağlantısızlık bu söylemin ana temalarını oluşturmaktadır. Dış politikada ise bu söylem şu ilkeleri içermektedir:

- Önleme
- Caydırıcılık
- Detente / yumuşama (Mohammednia, 2015: s.192- 194).

Uluslararası alanda şiddet ve terörü kınamak, dış politikada yumuşamayı takip etmek, komşularla ilişkileri geliştirmek, AB ile ilişkileri geliştirmek bu çerçevede değerlendirilmelidir. Reformculuk veya ılımlılık adını taşıyan bu söylem 3 temel ilkedен oluşmaktadır:

- İlimli İdeolojicilik: Bu çerçevede ideolojik öğeler sırf “Maslahat” ve “Ulusal Çıkarlar” çerçevesinde kullanılmaktadır.
- Yapıcı etkileşim⁹⁷: Burada çıkarıcı bir yaklaşım söz konusudur. Dolayısıyla Batılı güçlerle detente ve yapıcı bir etkileşimin kurumsallaştırılmasına çalışılmaktadır.
- Gerçekçi Adaletçilik: İlkeci söylemin tersine bu söylemde adaletçi amaçları gerçekleştirmek için uzun vadeli zaman dilimleri ve kapasiteler göz önünde bulundurarak tedrici adımlar atılmaktadır (Mohammednia, 2015: 195-198).

Ayrıca bunu söylemek gerek ki Hamenei, bu İlkecilik- reformculuk sınıflandırmasını onaylamamaktadır:

⁹⁷ Taamole Sazende

“Ben reformculuk ve İlkecilik çatışmasını kabul etmiyorum ve bu sınıflandırmayı yanlış bulmaktayım, İlkeciliğin zıt kavramı reformculuk değil, reformculuğun da karşı noktası İlkecilik değil, İlkeciliğin karşı noktası usulsuz ve değersizliktir, hiçbir ilkeyi kabul etmeyen ve mezhepsiz bir insan demektir, reformculuğun karşı noktası ise yolsuzluktur. Ben reformcu İlkeciliğe inanmaktayım...” (Hamenei, 09.05.2005).

İran teokratik bir Cumhuriyettir. Teokratik yönetimlerde iktidar Allah ve onun temsilcilerine aittir. Reformcular Hamenei'nin istediği dönemlerde seçimleri kazanabilirler. Genellikle eğer milli ekonomi kötü durumda ise veya iç ve dış politika sorun yaşıyorsa veya herhangi bir önemli kriz ortada ise gerçekleşmektedir. 1997 yılında Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı kazandığında ülke ekonomik sıkıntılar içindeydi, iç politikada farklı sorunlar mevcuttu ve diğer ülkeler ile ilişkiler kötü durumdaydı. 2013 yılında Ruhani de seçildiğinde ülke iç ve dış sorunlar yaşamıştır ve Ruhani İran'ın kurtarıcısı olarak ortaya çıkmıştır (Salehzadeh, 2013: 3-4).

Günümüzde İran'daki aktif ve etkili siyasi partileri anlatılan çerçevede şöyle sınıflandırmak mümkündür:

Tablo 2: İİC Siyasi Akımlar 2005-2016

Muhafazakar	Reformcu	Bağımsız
İslam Mühendisler Camiası		
Hint Yarım adasının Mezunları	Tehkim-i Vehdet	Çiftçi evi
Müslüman Gazeteciler Encümeni	İş İslami Partisi	
İran Tıp Doktorlarının İslami Camiası	İran Tıp Doktorlarının İslami Encümeni	
Zeynep Camiası	Ruhaniyune Mobarez	
İran İslam Cumhuriyeti'nin Kadınlar Cemiyeti	Kargerane Sazendegiye İran	
İslami Devrimin İsargeran Cemiyeti	İtemadi Milli Partisi	
İslami Devrimin Yolcuları	Mecmei Niruhaye Hatti İmam	
Mutelfe-yi İslami Partisi	İşçi Evi	
İslami İran'ın Kalkınma ve Adalet Partisi		
Esnaf ve Pazar İslami Encümenlerin Camiası		

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir.)

2.1.3 Anayasa'ya Göre Dış Politika

Anayasa'nın 9. ve 11. maddelerinde genel anlamda ve 152-155 maddelerinde özellikle İran'ın dış politikasının ana hatları belirlenmiş bulunmaktadır:

- Ülkenin bağımsızlığını siyasi, güvenlik, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda sağlamak
- Yabancıların ülkenin iç işlerine karışmasını engellemek ve tüm ülkelerin self determinasyon haklarına saygı göstermek
- Bağımsızlık ve özgürlüğü tüm insanların hakkı olarak tanımak
- İnsanların mutluluğu ve insanlık toplumunun mutluluğunu kendi amacımız olarak tanımlamak
- Zalimlere karşı direnen halk ve hükümetleri desteklemek ve mağdur müslümanları savunmak
- Uluslararası antlaşmalara saygı göstermek
- Milletler ve devletlerin eşit olmasına inanmak ve otoriter güçlere karşı direnmek
- Sorunları barışçıl yollardan çözmek ve hak ve adalete dayalı yargılanmayı kabullenmek
- Savaşçıl ve saldırgan olmayan devletlerle iyi ilişki kurmak
- Uluslararası gelişmelerde olumlu rol almak için işbirliği yapmak
- Bölgesel ve evrensel çevre sorunlarına ilgi göstermek
- Bilimsel ve teknolojik başarılar insanlığın mirası olarak tüm uluslara aittir dolayısıyla her bireyin rahatlık ve mutluluğu için bu başarılar barışçıl amaçlarla kullanmak üzere diğer milletlere sevk edilmesi gerekmektedir.
- Yabancıların egemenliğini destekleyen her türlü antlaşmayı onaylamamak
- Dış siyasette haysiyet, bilgelik ve çıkarıcılığı göz önünde bulundurmak (İİC Anayasası, Madde 9.11, 152-155).

Bu ilkelere göre İran İslam Cumhuriyeti diğer ülkeler ile karşılıklı saygı temeline ilişki kurma dileğindedir. Bu ilkelere dayanarak İran'ın dış Politikasında sıklıkla rastlanan ilkeler şöyle sıralanmaktadır:

- Bağımsızlığı korumak
- Toprak bütünlüğünü korumak
- Hiç kimsenin üstünlüğünü kabul etmemek
- Otoriter güçlere yönelik sorumluluk kabul etmemek
- Otorite peşinde olmamak
- Müslümanları ve onların haklarını savunmak

- Ümmet düşünüyü yenilemek
- Müstezefleri savunmak
- Sığınmacıları korumak
- Saldırgan olmayan devletlerle karşılıklı ilişkiye girmek
- Uluslararası anlaşmalara sadık ve bağılı kalmak (Ghamet, 2011:180).

İran Anayasa'sı dış siyasette ülkenin tercihlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. İran'ın komşuları
2. Müslüman ülkeler
3. Üçüncü dünya ülkeleri
4. İran'ın ekonomik, sosyal ve askeri ihtiyaçlarını karşılayan ülkeler (İİC Anayasası).

2.1.4 Dış Politika Karar Alma Süreci

İran dış politikasında karar alma süreci şu şekilde tanımlanmıştır:

1. Sorunu tanımlamak
2. Sorunu sıralamak
3. Cevapları belirlemek
4. İslam koşulları altında hangisinin uygun olduğunu belirtmek
5. Sorunu çözmek için taslak hazırlamak
6. Kararın etkilerini öngörmek ve onlar için çözüm sunmak (Meleki, 2005: 63-76)

Anayasa'da belirlendiği gibi beş farklı grup dış politikanın karar verme sürecini etkilemektedir: Veli-ye Fakih, Cumhurbaşkanı, Maslahat Konseyi, Dışişleri Bakanı ve Meclistir. Bunlar dış politikanın en önemli aktörleridir ve doğrudan ve dolaylı yollardan dış politikayı etkileyen aktörlerin sayısı çok daha fazlasına işaret etmektedir. Ancak burada sadece bu temel aktörlere odaklanılmaktadır (İİC Anayasası).

Veli-ye Fakih veya Önder dış politikada ilk ve son sözü söyleyen aktördür. Maslahat Konseyi'nin başında 1997'ten 2016'ya kadar Ayatullah Ali Akbar Haşemi Refsancani yer almıştır. Bu kurum genel⁹⁸ stratejileri belirlemektedir. Dışişleri Bakanı İran'ın belli çıkarları ve ulusal

⁹⁸ Grand

politikaları çerçevesinde bazı eylemleri gerçekleştirmek için yetkilidir. Ancak önemli konularda Dışişleri Bakanı doğrudan Cumhurbaşkanı bilgilendirmek zorundadır, Cumhurbaşkanı da duruma göre ya karar vermekte veya Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyine başvurmaktadır. Eğer konunun farklı ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal boyutları varsa Cumhurbaşkanı konunun farklı boyutlarının incelenmesi üzere konuyu kabineye gönderebilir ancak eğer konu diplomatik, güvenlik ve savunma çerçevesinde ise yüksek konseye göndermek zorundadır. Konsey'in kararı ve Cumhurbaşkanı'nın onayından sonra rapor Veli-ye Fakih'e gönderilmektedir ve onun onayından sonra askeri bölümler veya Dışişleri Bakanlığı yürürlüğe geçmektedir (Meleki, 2003: 106-109).

Aşağıdaki sıralanan araçlar yumuşak güç ve sert güç olarak iki kategoriye ayrılmaktadır ve hiçbirinin diğeri maliyetine ihmal olmaması düşünülmektedir.

- Siyasi
- Diplomatik
- Ekonomik
- Askeri
- İletişim araçları (Meleki, 2003: 105).

2.1.5 Dış Politika Aktörleri

İran dış politikasında doğrudan ve dolaylı yollardan dış politikada etkili olan çok aktör vardır ancak burada sadece doğrudan dış politika karar verme sürecinde önemli olan aktörelere üzerine odaklanılmaktadır.

Veli-ye Fakih, Ayetullah Seyid Ali Hamenei: Ayetullah Ruhollah Humeyni vefat ettikten sonra Anayasa'ya göre yeni lider, Ayetullah Seyyed Ali Hamenei olarak, Humeyni önerisiyle Koruyucular Konseyi tarafından seçilmiş ve 4 Haziran 1989'ta yeni Veli-ye Fakih ilan olmuştur. Yüce lider olarak dış politikanın en önemli konularında karar yetkisine sahiptir (Leader, 10.02.2014).

İran Anayasası'nın 110. maddesine göre Veli-ye Fakih'in görevleri ve yetkilerini bu şekilde sıralayabiliriz:

- Maslahat Konseyi ile konuşduktan sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin genel siyasetlerini (stratejilerini) belirlemek

- Genel siyasetlerin uygulamasını denetlemek
- Ulusal referandum konusunda karar vermek
- Savaş, barış ve seferberlik ilan etmek
- Yasama, yargı ve yürütme arasındaki sorunları çözmek ve uyum sağlamak - Cumhurbaşkanlık seçimlerini onaylamak
- Duruma göre Cumhurbaşkanı'ı görevden almak
- Hükümlüleri affetmek
- Milli Uzlaştırma Konseyi'nin üyelerini, Anayasa koruyucular konseyi'nin din alimi üyelerini, yargı erki Başkanını, Radyo, televizyon kurumunun başkanı, genelkurmay başkanı'nı, ordunun Genelkurmay başkanını ve devrim muhafızları komutanı ve kara, deniz ve hava kuvvetlerinin komutanlarını atamak veya görevden almak (İİC Anayasası, madde 110).

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika aktörlerinin nitelikleri de Devrim'den sonra ilk yıllarda tartışma konusu olmuştur. Humeyni ve İslam Cumhuriyet Partisi atamaların ideolojik olmasını ve Devrimin değerlerini benimseyenlerin görevlendirmesini istemişlerdi. Onların karşısında uzmanlığa önem verenler yer almıştırlar (Uzmanlık vs. İdeoloji /Motakhasses vs. Maktebi). İlk grubun dış politikada takip ettikleri ve önemsedikleri amaçlar şunlardır:

- Devrimi özellikle Ortadoğu'ya ihraç etmek
- Mevcut uluslararası sisteme karşı direnmek
- ABD'ye karşı çıkmak
- İsrail ve iki devlet barış önerisine karşı çıkmak
- Farklı köktendinci İslami grupları savunmak (Kazemzade, 2013)

Çalışmanın devamında Hamenei'nin dış politika görüşlerini ve ona hakim söylem açıklanmaktadır.

Cumhurbaşkan: Anayasa'nın 125. maddesi uyarınca tüm uluslararası antlaşmalar Parlamentoda onaylandıktan sonra Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmalıdır (125. madde). Cumhurbaşkanı bu görevi yerine getirmek için bir temsilci görevlendirebilmektedir. Cumhurbaşkanı diğer ülkelerin Büyükelçilerini kabul etmekte ve gerektiğinde onları ülkeden dışlamaktadır (128. madde).

Dışışleri Bakanını seçmek ve Meclis'e tanıtmak (124. madde ve 133. madde). Ayrıca herhangi bir Bakan gibi Dışışleri Bakanı da Cumhurbaşkanı isteğiyle görevden alınabilmektedir. Bunun en yakın örneği, Ahmedinejad Kabinesinde Dışışleri Bakanı olan, Menuçehr Mütteki, Singapur'da ziyaretteyken Ahmedinejad tarafından görevden alınmasıdır (İİC Anayasası, madde 124, 125, 128, 133 & Asr İran, 13.12.2010).

Bakanlar Kurulu: Anayasa ülkenin dış politikasının İslami ilkelerle uyumunun denetimini Bakanlar kuruluna bırakmıştır. Daha önce de söylendiği gibi Veli-ye Fakih'in kararlar ve yönetmelikler şeklinde belirlediği rejimin genel siyasetleri Bakanlar kurulu tarafından ve her Bakanlığın sorumluluklarına göre yürürlüğe girmektedir. Her yılın başlangıcında Hükümet yıllık programını Meclis'e sunmaktadır ve Meclis programı ve bütçesini onaylayarak iç politika kadar dış politikanın da yürürlüğe girmesinde rol oynamaktadır (Meleki, 2003: 102).

Dışışleri Bakanlığı ve Dışışleri Bakanı: Bazı uzmanlara göre İran'ın Dışışleri bakanlığı dış politika da sürecin resmi kurumlarından biri sayılmaktaysa da ve dış politikanın oluşumu, yürürlüğe girmesi ve denetiminde yer alıyorsa Anayasa'ya göre karar alma sürecinde yer almamaktadır. Anayasa ve 08.04.1985 Dışışleri Bakanlığının yetki ve sorumluluklarını anlatan yasa uyarınca bu kurum dış politika'nın yürürlüğünden sorumlu bulunmaktadır. Ne İran'ın Anayasa'sı ve ne Meclis'in onayladığı kararlarda Dışışleri Bakanlığı dış politika karar verme mercii olarak tanımlanmamıştır. Dışışleri Bakanlığının görevi kontrol, denetim, iletişim kurmak, temsilcilikleri hazırlamak ve karar alan merciiiler ve dış politika aktörelere için gereken bilgileri toplamak ve sunmaktır. Bu yetkileri şöyle sıralamak mümkündür (Meleki, 2003: 103):

- Uluslararası gelişmeleri ve diğer ülkelerin iç gelişmelerini sürekli takip etmek ve rapor hazırlamak
- İran'ın dış ilişkilerini diğer devletler ve uluslararası organizasyonlarla kurmak, devam ettirmek, genişletmek veya ilişkileri dikkate almak
- Diğer devletler ve uluslararası organizasyonlar ile iletişime geçmek ve müzakereleri yürütmek
- Dışışleri Bakanlığının siyasi ve konsolosluk gezilerini organize etmek ve Devletin yurt dışındaki dış temsilcilerini denetmek
- Devletin farklı organları arasında ve dış devletler arasında ilişki kurmak (Meleki, 2003: 104)

Ancak Dışışleri Bakanlığının etkisi iki nedenden dolayı sırf yürütme mercii olmaktan öteye gitmemektedir:

- Dışışleri Bakanı, Milli Güvenlik Konseyi ve Bakanlar Kurulu gibi farklı karar alma kurumlarda bir üye olarak hazır bulunmaktadır. İslami Şura Meclisi veya Maslahat Konseyi gibi yetkili kurumlar ise farklı konularda Dışışleri bakanlığının bir temsilcisi varlığında ilgili konuları görüşmektedirler.
- Bazen dış politika o kadar ani gelişmektedir ki Dışışleri Bakanlığı alışıklığa gelmiş bürokrasiyi beklemeden Dışışleri Bakan'ı tarafından karar almakta ve daha sonra farklı yetkililere rapor vermektedir (Meleki, 2003: 103) .

Anayasa'nın 44. maddesinin gerçekleşmesi doğrultusunda (özelleştirmek) özel şirketler ve devlet dışı aktörlerin dış politika kararlarında daha etkili olmaları öngörülmüştür. Diplomatik ilişkilerin kurulması veya kopması veya diğer ülkelerle ilişkilerin azalması veya artırılması Yürütme erkinin yetkileri dahilindedir. Bu çalışmada Dışışleri Bakanlarının kimlik ve söylemleri dikkate alınmaktadır (Şem Abadi, 2007).

İslami Şura Meclisi: İslami Şura Meclis'i her türlü bir uluslararası antlaşmanın onaylama hakkına sahiptir (madde 77). Ancak bazen bu hak örneğin Bakanlar kurulu'na aktarılmakta ve böylece Kurul doğrudan yabancı ülkeler ile antlaşma imzalayabilmekte dolayısıyla da Meclis'in onayına gerek kalmamaktadır. Bu çerçevede İslami Şura Meclisi'nin yetkileri şöyledir:

- Sınırlarda herhangi bir değişiklik Meclis'in onayına bağlıdır (İİC Anayasa, Madde 78)
- Kamu varlıkları hakkında herhangi bir uluslararası davaya katılmak Meclis onayını gerektirmektedir (İİC Anayasa, Madde 139)
- Yabancı karşılıksız borçların alımı veya başka yabancı aktörlere verilmesi Meclis onayına bağlıdır (İİC Anayasa, Madde 80)
- Askeri alan hariç herhangi bir yabancı uzmana gerek duyulduğu hallerde sadece Meclis'in onayı ile bu konu yasallaşıp ve gerçekleştirilebilmektedir (İİC Anayasa, Madde 82).

Doğrudan anlatılan yollar dışında Meclis dolaylı yollardan da dış politika sürecinde etkili olabilmektedir: Bütçe onayı, Dışışleri Bakanını sorgulamak, Bakanlar kurulu tarafından dış politika konulu sunulan taslakların onaylanması. Bu çerçevede çalışmanın devamında her hükümetle eş zamanlı olan Meclis çoğunluğunun kimliği hükümet ve Cumhurbaşkanı'nı sınırlıyabilmesinden dolayı belirlenmektedir (İİC Anayasa, Madde 88-89).

Maslahat Konseyi: Anayasa'nın 112. maddesi uyarınca, Konsey Veli-ye Fakih'in rejimin genel siyasetleri belirlemede danışmanlık görevini yapmaktadır. Bu siyasetler dış politikayı da kapsamaktadır (Anayasa, Madde 112). Konseyin 3 önemli görevi vardır:

1. Meclis ve Konsey'in arasındaki anlaşmazlıkları ve çıkmazları çözmek,
2. Veli-ye Fakih ile farklı konularda fikir teatisinde bulunmak,
3. İran İslam Cumhuriyeti'nin genel stratejilerini Veli-ye Fakih'e önermek (Ahmadi, 2004).

Bu çalışmada kararın Veli-ye Fakih tarafından alındığından ve bu kurumun istişare nitelikli olduğundan dolayı başka bir alt başlık altında anlatılmamaktadır.

2.2 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKA KİMLİKSEL SÖYLEMLER VE ÇIKARLARI

2.2.1 İç Faktörler: Devlet ve Hükümetlerin Kimliksel Söylemleri ve Çıkarları

2.2.1.1 İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda Devlet Kimliği

Kimlik günümüzdeki Uluslararası İlişkiler teorilerinde özellikle Konstrüktivizm ve siyasi eylem⁹⁹de belirgenleşmiş etkisinden dolayı temel bir kavram olarak önem kazanmıştır. Çıkarlar sosyal olarak inşa edilmektedir ve her ülkenin çıkarları onun kimliğine bağlı tanımlanmaktadır. Eğer kimliğimizi tanımlamazsak ne istediğimizi ve çıkarlarımızı bilemeyiz. Bu çerçevede içsel ve dışsal değerler ulusal ve uluslararası kimliklerimizi tanımlamaktadırlar. İran'ın kimliğini belirlemek için en önemli kaynaklardan biri İslami Devrimden doğan Anayasa'nın okunmasıdır. Daha önce dış politika ilkelerine Anayasa'da değinildiğinden dolayı burada kimlik boyutuna odaklanılmıştır. Anayasa'nın giriş bölümünde ve 152-154 maddelerde bu devrimci devletin dış politikada amaçlarını öğrenmek mümkündür. Bu Anayasa'nın İslami Devrim sonucu olması ve “İslami devrimin Evrensel kutsal görevi”nden dolayı Anayasa'yı düzenleyen elitler Humeyni'nin “Velayet-i Fakih¹⁰⁰ Teorisi”nde anlattığı gibi siyasi ve dini görüşlerini dış politika ilkelerinde yansıtmaya çalışmışlardır (İİC Anayasası, Madde 152-154).

⁹⁹ Political Action

¹⁰⁰ Guardianship of Jurist

“Ben açıkça söylüyorum ki bu İslami Cumhuriyet yapabildiği kadar müslümanların İslami kimliğini tüm dünyada canlandıracaktır”(Humeyni, 1381: 238/20).

Dolayısıyla Anayasa elitleri dış politika ilkelerini düzenlerken devrimin dış ve uluslararası amaçlarını gerçekleştirmeye önem vermişler. Ontolojik bir bakış açısıyla İran’ın Anayasa’sı ve dış politikasını şu şekilde değerlendirebiliriz:

- Evrensel, çünkü dünyanın tüm halkı için mutluluk ve özgürlüğü arzu etmektedir (İİC Anayasası, madde 154).
- Ümmetçidir, çünkü İslam dünyasında siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliği ve birliğin peşindedir (İİC Anayasası, madde 11).
- Devrimcidir, çünkü tüm müslüman hakları savunmayı ve baskıcı güçlere karşı savaşmayı hedeflemektedir (İİC Anayasası, madde 152).

İran İslam Cumhuriyeti’nin Anayasa’sı milli düzeyli amaçlar yanısıra daha yüce amaçları hedeflemektedir:

- Devrimi ihraç etmek ve evrensel bir İslami devlet kurmak
- Zalimlere karşı mezlumları ve bağımsızlık hareketleri desteklemek
- Evrensel İslam devleti kurmak ve dünya müslümanların haklarını savunmak
- Davet: Gayri müslümanları İslam’a davet etmek (İİC Anayasası).

2.2.1.2 Hamenei Söyleminde Devlet Kimliği ve Çıkarları

Hamenei, Humeyni’nin halefi olarak dış politika konularında da onun görüşlerini benimsemektedir. Ancak bazı konularda farklı yaklaşımların benimsemesine de müsaade etmektedir. Örneğin Hamenei, Humeyni’nin, Suudi Arabistan’ı kötülük¹⁰¹ adlandırmasına rağmen, Refsancani Cumhurbaşkanlığı döneminde bu aktör ile ilişkilerde yeni bir yaklaşımın benimsenmesini uygun görmüştür. Veya Hatemi, döneminde Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin iyileşmesine sıcak bakmıştır. Ancak Hamenei dış politika konularına Amerika ve İsrail’e yönelik tutumunu değiştirmemiştir. Sajjadpour’a göre Hamenei’nin dış politikasındaki önemli iki konu Amerika ve İsrail’e karşı çıkmaktır (Zerumi, 2004).

¹⁰¹evil

Hamenei 1992 yılında “İzzet, Hikmet, Maslahat” ilkesini İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasına egemen ilkeler olarak tanımlamıştır. O günden itibaren bu ilke sıkça söz konusu olan ilkeler arasında yer almaktadır. Hamenei’nin dış politika ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Devrimi ihraç etmek
- Hiç kimsenin otorite ve egemenliğini kabul etmemek
- İslam ve müslümanların bütünlüğünü savunmak
- Karşılıklı saygı, diğer ülkelerin iç işlerine karışmamak
- Baskıyı reddetmek ve mağdurları savunmak
- Ne Batı, ne Doğu ilkesi
- Özgürlükçü hareketlere yardım etmek
- İslami ümmetin birliği
- İlişkileri İslami ve insancıl ilkeler üzerine kurmak (Salehzade, 2013: 18-19).

Bir çok uzmana göre Humeyni’nin bakış açısını yansıtan bu ilkeler pratikte söz konusu değildir ancak İran kendi ideolojisini yaymak ve muhalefeti bastırmak için şu eylemlere odaklanmıştır:

- İslami grupları desteklemek
- İslam dünyasında daha fazla etki kazanmak için anti İsrail ideolojiyi yaymak
- Olumsuz propoganda aracılığıyla demokrasi ilkelerinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yayılmasına engel olmak
- Rusya ve Çin’in partneri olmak
- Komşu ülkelerde kaosu teşvik etmek
- Nükleer güç olma isteği
- Terrörizm aracılığıyla tüm muhalifleri dünyanın her bir köşesinde susturmak
- Nükleer program konusunda çifte standartlar uygulamak (Salehzade, 2013:19-20).

İran’a göre Ortadoğu’nun tüm sorunlarının arkasında İsrail vardır. Hamenei’nin söyleminde ayrıca Amerika’ya karşı nefret ve korkunun önemli yeri bulunmaktadır. ABD’nin İran’a müdahale tarihi yanısıra Şah ve ABD’nin yakın ilişkileri Şah, ve ABD’ye direnmeği zamanla eş anlamlı yapmıştır (Ganji, 2013:25-26). 1989 yılından sonra Hamenei’nin yaklaşımı ABD ve niyetleri hakkında netlik kazanmıştır. Batılı ülkeler ve onların lideri olan ABD, İran İslam Cumhuriyeti’ni ve İslami devrimi tıpkı SSCB’yi devirdikleri gibi devirme arzusundalar. Hamenei’ye göre Batı

güzellik ve çirkinliğin kombinasyonudur. Hamenei, Batı kültürünü fazlasıyla materyalist bulmaktadır. Ona göre Batı devletleri ve kapitalizm genel olarak önemli yapısal sorunlar yaşamaktadırlar ve kaçınılmaz çöküşe mahkumlar (Ganji, 2013:32, 38, 41).

Hamenei yaklaşık 30 yılda Amerika konulu konuşmalarında neredeyse tek bir söylem çerçevesinde konuşmuştur. Hamenei'nin Amerika'ya karşı olumsuz anlayışı ve tutumu Devrim öncesine kadar uzanan farklı faktörlere dayanmaktadır:

- Amerika'nın Şah ve İsrail'e olan ilgi ve desteği,
- İran İslam Cumhuriyeti'ni tanımamak,
- İran –Irak savaşında Saddam Huseyin'i desteklemesi,
- Amerika'nın Fars körfezinde askeri varlığı (Ganji, 2013).

Hamenei, Amerika'yı tanımaya ve normal ilişkilerin kurulmasına karşı değildir ancak Amerika'nın ideolojisi bunu engellemektedir. Ona göre Washington'un İran karşıtlığının farklı etkenleri vardır: İran'ın stratejik konumu ve enerji kaynaklarının İslami ve bağımsız bir devletin kontrolü altında olması Amerika için kabul edilemezdir. Dolayısıyla Amerika'nın Tahran'a yönelik tutumu İran'ın nükleer arzuları, İsrail'e yönelik yaklaşımı veya Hizbullah'ı destekleme gibi politikalarından dolayı değildir. Amerika aslında devrimden önce olduğu gibi bir kul- tanrı ilişkisi kurmak peşindedir. Ayrıca Amerika, İran'ın davranışlarını değiştirmek değil belki rejim değiştirme niyetinde bulunmaktadır. Dolayısıyla her türlü uzlaşma daha fazla baskıya neden olmaktadır. Hamenei yine de Amerika ile ilişkilerin gelecekte de yasak olacağını söylememektedir. Ona göre Amerika ile ilişkiler İran halkı çıkarları için faydalı olsa Hamenei tereddüt etmeden konuyu onaylayacaktır. Ancak mevcut durum ulusal çıkarlardan yana değildir (Sadjadpour, 2009: 27). Bu çerçevede Anti- Amerikanizm yaklaşım her şeyden önce halk ve dolayısıyla devletin ve hükümetlerin çıkarları doğrultusunda tanımlanmaktadır. Hamenei Amerika'nın askeri saldırısından değil onun kültürel ve siyasal istilasından endişelenmektedir. Hamenei prensip olarak ABD ile konuşmayı reddetmemektedir. Hamenei'nin Veli-ye Fakih olduğu zaman diliminde, Afganistan, Irak, uyuşturucu kaçakçılığı veya nükleer müzakerelerde ABD ile konuşmaya izin vermiştir. Şubat 2006, Mayıs 2007 (Irak ile ilgili) tarihlerinde açıkça Amerika ile diyaloga girmeyi teşvik etmiştir. Ancak ABD ile doğrudan müzakereleri ve ikili sorunları masaya yatırmaya karşı çıkmıştır. Özellikle Ocak 2009 tarihinden sonra Barak Obama defalarca İran ve Hamenei'den ikili konuşmaların başlamasını ve sorunların çözülmesini

istemiştir. Ancak bu öneriler her defasında Hamenei tarafından reddedilmiştir. Hamenei kendi ofisinden hiç kimsenin ABD ile iletişime girmediğini ilan etmiştir ancak hükümete bazı konularda kırmızı çizgiyi geçmemek şartıyla iletişime geçmeği müsaade etmiştir. Hamenei'ye göre ABD'nin kontrolünün üç temel dayanağı vardır: Kapitalizm, Liberal Demokrasi ve Sekülerizm (Ganji, 2013). Hamenei her üç konuyu eleştirmektedir.

Hamenei'ye göre ABD kendi isteklerini İran'a empoze etmek için çok güçsüzdür. Hamenei bir konuşmasında Obama'nın önerilerini reddetmek için 5 farklı neden açıklamıştır:

- ABD mantıksız ve hilekardır,
- ABD'nin niyeti sadece propaganda yapmaktır,
- ABD sırf kendi isteklerini bize zorla kabullendirmek için müzakere masasına oturmak istemektedir,
- ABD müzakerelerin doğası hakkında yalan söylemektedir ve onların tek amacı bizi teslim ettirmektir,
- ABD iyi niyetini öncelikle davranışlarında göstermelidir daha sonra müzakere söz konusu olabilir (Kazemzadeh, 2013: 451-452)

İran – Amerika ilişkilerinin olumsuz olması halkın hayatını farklı boyutlarda olumsuz etkilediğinden dolayı genellikle sürekli konuşulan bir konudur. Ancak İsrail'e karşı olan katı ve olumsuz yaklaşım ve tavır halkın Filisti'ne yönelik olan empatisine rağmen gündelik konuşmalarda ABD kadar bahsedilmemektedir. İran Arap bir ülke değil, İsrail ile sınırtaş değil, Filistin mültecilerine ev sahipliği yapmamakta ve hatta Ortadoğu'daki en büyük Yahudi topluluğuna sahiptir. İsrail karşıtlığı konusunda bazı uzmanlar konunun ideolojik bir mesele olduğunu söyleseler de diğer uzmanlar İsrail karşıtlığının bir siyasi taktik olduğunu ve Fars ve Şii İran'ın Sünni ve Arap Ortadoğu'da başat güç olması için öne sürdüğü bir söylem olduğuna inanmaktadırlar. Hamenei'nin konuşmalarına da bakıldığında Filistin – İsrail sorunundan ziyade, günahkar ve ahlaksız siyonistler ve onlara yönelik düşmanlık söylemi üzerine odaklanılmıştır (Sadjadpour, 2009: 20).

Hamenei İran'ın bölgesel etkisini sağlamak için 3 stratejiyi belirlemiştir:

- İran ve Müslüman ülkelerin ortak dostlar ve düşmanları olduğuna vurgulamak
- Demokratik seçimlerin düzenlenmesi

- Siyasal, kültürel ve değişik askeri (milisler) araçların sonucu ortaya çıkan etki (Sadjadpour, 2009: 21-22)

Routledge, Hamenei'nin özellikler ve karakteri üzerinde hazırladığı çalışmada şu konulara dikkat çekmektedir:

- Köktendinci
- Düşüncelerini ve siyasetlerini saklamakta başarılı ve dolayısıyla Maslahat'e ¹⁰² verdiği önemin artırılması
- Amerika ve İsrail nefreti ve düşmanlığı ile dolu
- Kitapçılığa inanan (Hovsepian- Bearce, 2016: 122-133).

Hamenei'nin şahsı sitesinde de yazıldığı gibi kendisini tüm müslümanların lideri ve İran'ın Direniş blokunun lideri olarak bilmektedir. Hamenei söyleminde de Humeyni'nin söylemlerinde olduğu gibi İslami söylem ağır basmaktadır. Kazemzadeh'ye göre Hamenei idealizm ve gerçekçilik arasındaki farklılığı kabul etmesine rağmen ve kendi yaklaşımını bu ikisinin kombinasyonu olarak belirlediğine rağmen onun konuşmaları realizm ve idealizm arasındaki akıl karışıklığını göstermektedir (Kazemzadeh, 2013: 455).

ABD ve İsrail yanısıra Suudi Arabistan da zaman zaman Hamenei'nin konuşmalarının konusu olmuştur. İki ülkenin etnik, mezhepsel ve ideolojik ayrılıklarının yanısıra özellikle Arap Baharı sonrası Suriye, Irak, Lübnan, Behreyn ve Yemen'deki gelişmelerden dolayı farklı taraflarda yer almaları aradaki farklılığı arttırmıştır (Sajadpour, 12.07.2016).

İran dış politika araştırmacıları Hamenei'nin söylemleri ve İran'ın dış politika eylemleri arasında farklı çelişkilerin mevcut olduğunu söylemektedirler. Örneğin İran İslami ve devrimci söylem çerçevesinde İslami birlik, bağımsızlık ve dolayısıyla Filistin'i savunmaktaysa da (Maslahat) aynı çerçevede Çeçen konusunda Rusya faktörünü göz önünde bulundurarak sessiz kalmayı tercih etmektedir (çıkar). Diğer taraftan İran İslami motivasyonlar çerçevesinde Hamas ve Hizbullah'ı savunmaktaysa da (idealizm), Hıristiyan Ermenileri, Şii Azerbaycan'a savunmayı tercih etmektedir (gerçekçilik) (Ebrahimi, 2009: 116-134).

¹⁰² Expediency

Sunulan bilgiler sonucu devletin kimlik ve çıkarlarını bu şekilde özetlemek mümkündür: *Devletin niteliği:* Diğer İslami söylemler gibi bu söylemde de ulus- devlet İslami ve Şii ideoloji çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu çerçevede devlet seküler bir doğaya sahip değildir. Aksine dini bir doğası bulunmaktadır. Burada devletin sorumluluğu İslam'ı dini değerleri benimsemek ve insanların içte ve dışta ebedi mutluluk ve saadetlerini sağlamaktır. *Kimlik ve ulusal rol:* Muhafazakarlıkta ideolojik ve inanç sınırları coğrafya sınırlarının yerini almaktadır. Böylece ulusalcılık yerine mektepçilik geçmektedir. Ben ve Ötekini tanımlamak için kullanılan kritik İslam'dır. Böylece İran'ın ulusal kimliğinin odak noktasında İslamcılık yatmaktadır. Ayrıca İslami devrim ve onun amaçları, ilkeleri ve değerleri bu kimliği tanımlayan diğer önemli öğedir. Bu çerçevede devlet, İslami adalet hükümdarlığı olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla devletin dış politika ve uluslararası alanda kendisine tanımladığı rolleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Adalet yayan ve zülme karşı çıkan hükümet,
- Baskıya karşı çıkmak
- Kibir karşıtlığı
- İslam ve Şiiliğin savuncusu,
- Müstezeflerin destekçisi.

Ulusal amaçlar ve çıkarlar: Bu söylemde İslam ve İslami devrimin değerleri ve amaçları İran'ın ulusal amaçları ve çıkarları olarak sayılmaktadır. Ancak ekonomik ve güvenlik amaçları gerçekleştirmek için de çabalamak ve küresel düzen ve ideolojik düzen ile ilgili amaçlar ve çıkarlara da dış politikada yer verilmelidir. *İran İslam Devrimi:* İran devrimi ulusal öneme sahip bir devrim değildir. Belki ulusüstü öneme, değerlere ve amaçlara sahiptir. Bu devrimin özelliği İslamcı olmasıdır. Dolayısıyla bu devrimin ilk ve en önemli isteği iç ve dışta İslam'dır. Böylece içte İslami bir devlet ve hükümet kurmak ve İslam'ı değerleri ve idealleri burada gerçekleştirmek ve dışta yani uluslararası alanda ise bu değerleri diğer toplumlara ve devletlere yaymak ve küresel İslam düzenini İslami Devrim aracılığıyla gerçekleştirmektir. *Devrimin amaç ve doğası:* İslami devrim, İslam'ın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel programı için İran'da kurulmuştur. Ve uluslararası alanda ise İslami öğretilere dayanarak zalim baskı sistemini reddedip, tüm milletlerin barış, güvenlik ve saadetinin peşindedir” (Hamenei 20.06.2007, İran).

Uluslararası düzen ve sistem: İran'daki tüm İslami söylemler açısından mevcut uluslararası sistem ve düzen ulus devlete dayandığından dolayı ve İslam öğretisindeki mevcut Darul İslam ve

Darul Küfür sınıflandırması dikkate alınmadığından dolayı Uluslararası İslami Düzenen uzaktır. Muhafazakarlık söyleminin odağı adalet olduğundan ve mevcut uluslararası sistemin adaletten uzak olduğundan dolayı bu İslami ve devrimci amaç desteklenilmektedir.

Hamenei'in söyleminde Öteki, ABD ve Siyonist İsrail'dir. Ali Hamenei, İran İslam Cumhuriyeti'nde Veli-ye Fakih ve Devlet başkanıdır. İran'da 1989 yılından itibaren farklı hükümet başkanları seçilmesine rağmen, devlet başkanı sabit kalmıştır. Bu nedenle Hamenei önemlidir. Onun özellikle dış politika alanındaki yetkileri bu çalışmada onu kaçınılmaz kılmaktadır. Hamenei anlatıldığı üzere İslami ve Devrimci bir kimliğe sahiptir. Hamenei, Vestfalya düzenine karşı dünyayı Darul Harb ve Darul İslam sınıflandırılmasıyla görmektedir, bu da Batılı uluslararası ilişkiler düzeninde tanımlanan egemenliğin onun için aynı anlam taşımadığını göstermektedir. Bu düzenin ana aktörüne yönelik olan düşmanlık ve nefret zamanla Batı düzeninin farklı boyutlarını da kapsamıştır. Hamenei, bu düzenin değiştirilmesi gerektiğini, Batı'nın vahşi olduğuna inanmaktadır. Devletin resmi politikalarında bu arzunun gerçekleştirilmesi için sert güç veya belli politikalar yoksa da, yumuşak güç, medya ve etki alanını genişletmek ile bu arzunun gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Anlatılan bilgiler ve analizler kapsamında Hamenei'nin benimsediği öznel devlet çıkarları revizyonizmdir. Hamenei'nin uluslararası anarşik kültürden algısı ise Hobbescu anarşik kültürdür.

2.2.2 Muhammad Hatemi Cumhurbaşkanlığı Dönemi

2.2.2.1 Cumhurbaşkanı Muhammad Hatemi

Muhammad Hatemi 1997 yılının Cumhurbaşkanlık seçimlerinin %70'ni kazanarak öngörülmez bir şekilde beşinci Cumhurbaşkanı olmuştur. Hatemi seçim kampanyasında oy verenlere hukukun üstünlüğü, haklara saygı, farklı görüşlere tolerans, kadınlar ve gençlerin ihtiyaçlarına özel önem vermek, ve dış politikada açılış gibi vaatlerde bulunmuştur. 2001 yılında da adeta aynı seçim sonuçlarla tekrar Cumhurbaşkanı olmuştur (Roodanews, 20.04.2013).

Hatemi içte siyasi ve kültürel potansiyellere odaklanmıştır. Dış tehditlere özel önem vermek yerine güvensizliğin iç köklerine odaklanmıştır, dolayısıyla güvenlik handikapları, güvenlik tehditlerinden daha çok önemsemiştir. Hatemi'nin "çoğulcu" söyleminde içte "Öteki"nin anlamı sınırlanmış ve "yurttaşlık kavramı" mevcut rejime pratikte uyum sağlayan herkesi kapsayacak

şekilde genişletilmiştir. İç politikadaki bu tutum dış politikada da açılım ve çok boyutlu politikalar şeklinde kendini göstermiştir (Zerumi, 2004: 398).

Hatemi döneminde yaşanan siyasal açılım Devrimden sonraki ilk aylar dışında yaşanmamıştır. Bu dönemde İçişleri Bakanlığı, kuvvetli basının doğuşuna izin vermiş ve farklı profesyonel, siyasi ve sivil kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Hatemi iki İstihbarat Bakanını istifaya yönlendirmiş ve bazı bakanların yetkilerini kısıtlamıştır. Anayasa’da öngörülmesine rağmen yerel konseylerin ilk seçimi Hatemi döneminde gerçekleşmiştir. Ancak petrol fiyatlarındaki önemli düşüş ekonomik açıdan Hatemi’nin yatırım projelerini kısıtlamıştır. Hatemi’nin gündemi iki önemli amaç taşımıştır: Ekonomik liberalizasyon ve devlet kontrolü. Ancak ikinci dönemde ilk hedefe ağırlık vermiştir. Bu çerçevede hükümet, vergi kanunu ve ithal kurallarını esnekletirmiş, döviz kurlarını birleştirmiş ve ilk defa özel bankaların ve sigorta kurumlarının doğuşuna izin vermiştir. Petrol’den elde edilen gelirin önemli bir kısmı yedek fon olarak yatırım amaçlı ve kriz dönemleri için ihtisast edilmiştir (Bakhash, 2015).

Hatemi, en çok özgürlük’ten bahseden Cumhurbaşkanı’dır. Ancak o da özgürlük ve dinin yakın ilişkisine vurgu yapmaktadır. Hatemi’ye göre:

“Ben açıkça söylüyorum ki dinin kaderi ve sosyal imajı dinin özgürlükle uyumlu olmasını görmemize bağlıdır. Eğer insanlık tarihine bakarsanız göreceksiniz ki özgürlüğün önüne her ne çıkmışsa zarar görmüştür hatta insanlık erdemleri, eğer din özgürlük karşısında durmuşsa zarar görmüştür, eğer adalet özgürlük karşısında durmuşsa zarar görmüştür... özgürlük kaos ile farklıdır... bizim özgürlük anlayışımız rejimimizin anlayışındır” (Zerumi, 2004: 402).

Hatemi’nin vurguladığı özgürlük, düşünce özgürlüğüdür: *“Özgürlük yani düşünce özgürlüğü ve onu ifade etmek güvenliği”* (Zerumi, 2004: 403).

Ceferi ve Canbaz 1997 yılından itibaren İran’daki iktidara gelen hükümetlerin söylemlerini analiz etmiş ve Muhammad Hatemi dış politika söylemini (1997-2005), *“siyaset eksenli kalkınma söylemi”* olarak adlandırmışlar. Ceferi ve Canbaz bu söylemi, diğer İran hükümetleri söylemlerine kıyasla uluslararası ilişkilerin baskın söylemine en yakın dış politika söylemi olarak tanımlamışlar. Bu söylemin iki ana tabanı mevcuttur: İçte siyasi reformlar ve dışta, İran’ın dış politika sorunlarını çözmek için detente (Ceferi & Canbaz, 2015: 97). Böylece dış politika alanında izzet, Hikmet ve Maslahat çerçevesinde ve detente politikası doğrultusunda ideolojik hedeflere öncelik vermemek

ve uluslararası gerginlikler ve mücadelelerden uzaklaşarak çok boyutlu işbirlik ve entegrasyon hedeflenmiştir (Ceferi & Canbaz, 2015:98).

Dış politika alanında ise Hatemi İran'ın İsrail'e yönelik kullandığı sert dilini ve Arap- İsrail barış sürecine karşı tutumunu yumuşatmaya çalışmıştır. Hatemi CNN ile yaptığı bir görüşmede İran ve Amerika halkı arasında diyalog kurmayı teşvik etmiş ve bu durumun hükümetlerin müzakere yolunu açabileceğine umut etmiştir. Ayrıca Humeyni'nin Salman Ruşdi fetvasını geçersiz olduğunu ilan etmiş ve İran- Avrupa diplomatik ve ekonomik ilişkilerinin önündeki önemli engelleri kaldırmıştır. Hatemi Avrupa ile nükleer müzakerelerin yürütülmesi için İran'ın nükleer yakıt zenginleştirme programını askıya almıştır (Bakhash, 2016: 4-5).

Muhammad Hatemi dönemi, İİC tarihinde iç ve dış politikanın en çok etkileşimde olduğu dönemdir. Hatemi'nin söylemi iki ana ilkededen oluşmuştur: a) İç politika alanında siyasi reformlar b) dış politika alanında İran'ın diğer ülkelerle anlaşmazlıklarını çözmek amacıyla detente. Bu dönemde İran dış politikası önceliği uluslararası ilişkilerde detente'ye vermiştir ve geçmişten kalan anlaşmazlıklara son vermek, uluslararası alanda mücadelelere ve savaşlara son vermek gibi yaklaşımlar sergilenmiştir:

- İran ve Fars körfezi ülkeler arasında güven artırıcı önlemler almak
- Afganistan'da barış sağlamak için mücadele taraflarını barışa teşvik etmek
- Tacikistan'da barış sağlamak için destekçi olmak
- Türkiye ve Suriye'yi diyalog kurmak için teşvik etmek
- Çeçenistan'da barış sağlamak amacıyla "İslami Ülkeler İletişim Gurubu" kurmak
- 2001 yılını *Uygarlıklar arası Diyalog Yılı* olarak adlandırmak ve ilgili öneri taslaklarını BM'e sunmak (Ghasemi, 2016:277-279).

Detente politikası üç aşamadan oluşmuştur: Önleme, caydırıcılık ve detente. Bu çerçevede Hatemi öncelikle İran'ı ABD'nin siyasi, askeri ve teknolojik kısıtlamalar ve yaptırımlarından kurtarmayı düşünmüştür. İkinci aşamada ise İran'ın önemli bir bölgede sahip olduğu stratejik konuma dayanarak ülkenin savunma ve caydırıcılık kapasitesini arttırmaya çalışmıştır. Üçüncü aşamada ise İran'ın komşular ve bölgesel ülkeler ile yaşadığı anlaşmazlıkları çözmeye ve uygarlıklar arası diyalog gibi inisiyatiflerle uluslararası organizasyonlarda özellikle BM'de detenteyi gerçekleştirmeye gayret etmiştir. Bu çerçevede detente politikasının ilkelerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Ramazani, 2001: 227):

- İran'ın ilişkilerini Avrupalı ülkeler ile düzeltmek ve geliştirmek
- Uygarlıklar ve kültürler arasındaki diyalogu İran'ın yapıcı mesajı olarak yaymak (Lockecu)
- İran ve ABD arasındaki gerginlikleri iç ve dış alanda özellikle müzakere önerisiyle azaltmak
- Uluslararası kurumlar özellikle Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyi (BMGK) ve Uluslararası Atom Enerjisi Kuruma yönelik daha saygılı ve sorumlu davranmak
- Ortadoğu'da istikrarı artmak ve İran'ın Arap ülkeler ve özellikle Türkiye ile ilişkilerini barışçı yollardan düzeltmek (Harrazi, 05.05.2005)
- Uluslararası kurumlarda aktif rol almak (Lockecu ve statükocu)
- Ulusal kimlik ve değerleri muhafaza etmek
- Uygarlıklar arası diyalog
- İslam Konferansı Teşkilatı, Bağımsızlar ve Kuzey- Güney ilişkilerini geliştirmek (Soltani & Ekhtiyari Emiri, 2010: 203)

Hatemi'nin küresel düzeyde en önemli inisiyatiflerinden biri Uygarlıklar arası Diyalog'dur. Bu inisiyatif hükümetin kimlik değişimi çabasını göstermiştir. Bazı dış uzmanlara göre "İran yönetimi, en büyük başarısını Muhammed Hatemi'nin uygarlıklar arası diyalog ve gerginlikleri azaltma politikası ile dış ilişkiler alanında" kazanmıştır ve " ABD ile ilişkilerde yeni bir dönem açma girişimleri büyük oranda sonuçsuz kalsa da Türkiye dahil, komşu ülkeler ve Arap ülkelerle AB üyeleri ve diğer Avrupa ülkeleriyle ilişkilerde büyük bir yumuşama ve ilişkilerde iyileşme" yaşanmıştır (Hürriyet, 18.02.2004).

Hatemi söyleminde gördüğümüz gibi, birinci bölümde anlatılan kuramsal çerçeveye göre statükocu devlet çıkarları öne çıkmaktadır. Statükocu devlet çıkarlarını benimseyen bir devlet diğer devletleri fethetmek, sınırları yeniden çizmek ya da uluslararası sistemin kurallarını değiştirmek ile ilgilenmemektedir. Bu tür devlet bir tehdidi önlemek için bir başka devlete saldırabilir ama diğer devletlerin haklarına tecavüzde bulunmak yönünde içkin bir arzusu yoktur. Bu devletler uluslararası konumlardan 'memnun', 'kanunlara uyan', kuralları 'meşru' bir 'devletler topluluğunun üyeleri' vs. türünden şemalara sahip olarak varsaymaktadır. Statükocu devletler sahip oldukları çıkarlara uluslararası düzen hakkındaki algıları ve bu düzen içinde arzuladıkları yer sayesinde sahip olurlar kaba maddi güçler sayesinde değil. Bunlar öznel

çıkarlardır. Ulusal nesnel çıkarlar ise hayat, özgürlük, mülkiyet ve kolektif özsaygı olarak Wendt tarafından 4 sınıfta yerleştirilmiştir. Hatemi, hükümeti döneminde her 4 çıkarı de elde etmeye çalışmıştır. Ancak ağırlık sırayla kolektif özsaygı, ekonomik refah, özgürlük ve hayat'a verilmiştir.

2.2.2.2 Meclis

Hatemi iktidara geldiği zaman 5. Meclis yürürlükteydi. Bu Meclis'in çoğunluğu sağ muhafazakarlardan oluşmuştur. Hatemi Kabinesini oluşturmakta pek zorlanmadıysa da iki bakanı, yani Ataollah Mohacerani, Kültür Bakanı ve Abdollah Nuri, İç işleri bakanı, 5. Meclis tarafından gensorusuna maruz kalmıştır. 6. Meclis ise siyasi kimlik perspektifinden Hatemi ve hükümetin amaçları ile daha uyumlu hareket etmiştir. Ekonomik açıdan başta petrol fiyatının 8 dolara kadar düştüğünden dolayı hükümetin döviz gelirleri azalmıştır. Ancak Hatemi'nin dış politika alanında detente politikasını yürütmesi ve Arap ülkeler özellikle Arabistan ile yumuşama politikası etkisiyle OPEK üretimi azaltma yönünde karar alarak fiyatlar tekrar artma eğilimine girmiştir. Hatemi'nin ikinci döneminde ekonomik büyüme pozitif olmuştur, döviz sandığı kurulmuş ve ülkenin yönetim ve programlama örgütünü kurarak ilk defa ülkenin 20 senelik vizyonu hazırlanmış ve ekonomi alanında olumlu adımlar atılmıştır (Bulten News, 30.10.2012).

Yedinci hükümet, 6. Meclis (2000-2004) ile eş zamanlıdır. Meclis 290 milletvekilden oluşmuştur. Bu dönemde salt çoğunluk Reformcu milletvekillerine aittir. Meclis Başkanı Mehdi Kerrubi ve Başkan Yardımcıları ise Behzad Nebevi, Muhammad Reza Hatemi ve Mohsen Armin olmuştur. Çoğunluk Fraksiyonun adı 2 Hordad (22 Mayıs, Hatemi'nin seçimleri kazandığı gün)'di ve üç parti üyelerinden oluşmuştur: İslami Katılım Partisi (حزب مشارکت اسلامی), Onarım İşletmecileri Partisi (حزب کارگزاران سازندگی), İslam Devrimi Mücahitleri Örgütü (سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی). Çoğunluk fraksiyonunun başkanlığını Ali Akber Mohteshempur üstlenmiştir. Azınlık fraksiyonu ise Muhafazakarlardan oluşmuştur ve başkanı Golam Ali Heddad Adil olmuştur (Kazemiyan, 11.12.2011).

Başlangıçtan radikal muhafazakarlar güvenlik alanında, Devrim Muhafızları, Veli-ye Fakih ofisi ve Meclis Hatemi'nin siyasi açılımına iç ve dışta karşı çıkmışlardı. Hatemi döneminde halk Meclis'e reformcu adayları göndermeye çalıştıysa da reformcuların liberal medya kanunu, bağımsız yargı, Devrim Muhafızlarının ekonomide müdahalelerinin yasaklanması, Meclis'in İstihbarat Bakanlığına denetim hakkı ve Veli-ye Fakih'in haklarında kısıtlamalar getiren tasarıları

Koruyucular Konseyi, Meclis ve Veli-ye Fakih'in muhalifetiyle sonuçsuz kalmıştır (Bakhash, 2016: 4-5).

2.2.2.3 Bakanlar Kurulu ve Dışışleri Bakanı

Bu dönemde bakanlar kurulunun çoğunluğu reformcu kimlikli söyleme sahiptir. Bu konuda detaylı bilgi tezin ekinde yer almıştır.

Kamal Harrazi, Hatemi Cumhurbaşkanlığının her iki döneminde Dışışleri Bakanı olarak görev yapmıştır (20 Ağustos 1997- 24 Ağustos 2005). Bu dönemde détente ilkesi çerçevesinde AB ile ilişkileri geliştirilmek yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede öncelikle Fransa ve İtalya ve ikinci sırada Almanya ile ilişkilerin geliştirilmesi için çabalanmıştır. Bu dönemin son 2 yılında ise İran'ın nükleer programı müzakerelerine odaklanılmıştır. Bazı uzmanlar bu dönemin en önemli başarısı Madlin Albright'ın 28 Murdad darbesinde müdahale ettiklerinden dolayı özgün olduklarını ilan etmesi olmuştur (IR Diplomacy, 29.07.2013).

Kemal Harrazi'nin siyasi kimliği reformculuktur. Harrazi, Hatemi'nin özellikle bu dönemde yürüttüğü yoğun diplomasi ve dış politika çerçevesine uyum sağlamıştır (Payameneft, 08.04.2017).

2.2.3 Mahmut Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı

2.2.3.1 Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad

Mahmut Ahmedinejad 24 Haziran (3 Tir), 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini öngörülmedik bir şekilde kazanmıştır. Ahmedinejad yolsuzluk ile mücadele, petrol parasını halk sofrasına getirmek ve adalet sloganlarıyla iktidara gelmiştir. İronik olan İslam Cumhuriyeti'nin en büyük yolsuzluğu (3000 milyar Tuman ihtilas) onun döneminde gerçekleşmesidir. Özellikle piyasaya likidite enjekte edilmesi ve paraların döviz rezervleri sandığına aktarılmaması eleştiri konusu olmuştur. Ayrıca "Subvansiyonlar/ nakit para yardımı" planı, yaptırımların arttırılması, nükleer programı müzakerelerinde ABD'nin ve AB'nin baskılarının artması ve enflasyon oranının tabana vurması, döviz kuru ve altın değerinin sürekli değişmesi ve dolayısıyla ulusal para biriminin değer kaybetmesi bu dönemin en önemli eleştiri konularını oluşturmuştur. Ancak muhafazakarlar ve muhafazakar medya sürekli Ahmedinejad'ı savunmuş ve desteklemiştir (Bultenews, 30.10.2012).

Sevvom Tir (25 Haziran) 2005'te dokuzuncu Hükümet iktidara geldikten sonra programını yazılı olarak sunmuştur. Bu programda faklı söylemsel göstergeler özellikle adaleti yaymak konusuna vurgu yapmıştır. Planın giriş kısmında İslami Devrim ve onun değerlerine vurgu yaparak devrimin başarı nedeni Humeyni'nin karizmatik liderliği olarak açıklanmıştır ve ardından Devrimci ilkeciğe odaklanarak Adalet yaymak, mehrverzi, ilerleme ve maddi ve menevi kalkınma ve hizmet bu söylemin ana temaları ve ilkeleri olarak açıklanmıştır. Ahmedinejad sık sık farklı konuşmalarda hatta neredeyse imzaladığı tüm kararlarda bu ilkelere vurgu yapmıştır (Hesam Ghazi, 2015: 144).

Ahmedinejad kendi söyleminde yoksul ve toplumun alt kesimlerini hedef almıştır. Kendi hayat tarzının da materyalizmden arındırılmış olması onun vaatlerinin inandırıcılık ve güvencibilirliğini arttırmıştır. Onun idealist yaklaşımı Devrimin vaat ettiği ve gerçekleştirmediği hedeflerin özüne geri dönmek olmuştur (Hesam Ghazi, 2015: 145-146).

9. ve 10. hükümetler, “yoksulluk, yolsuzluk, ayrımcılığı” eleştirerek ve devrimin değerleri ve sosyal adalete vurgu yaparak iktidara gelmiştir. Bu hükümetleri destekleyenler köylüler, şehirlerin az gelirli tabakaları ve Hatemi döneminde devrimci değerlerin önemsizleştiğini düşünen kesimler olmuştur. Bu hükümetlerin yapı ve doğasının iki önemli özelliği rantiyer yapısı ve popülizmdir. Ahmedinejad hükümetlerinin nitaliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Heyderi, 2016: 870):

- Kalkınmaya önem veren elitlerin olmaması ve kalkınma söylemiyle muhalefet: Bu dönemde hatta kalkınma kavramı yerine “Teali” yani yüceltme kullanılmıştır. Hükümet, ulusal kalkınma yerine sosyal refah dağıtımına odaklanılmıştır. 9. hükümetin ulusal programında ise iyilik yapmak, adaleti yaymak, Allah kullarına hizmet etmek ve ülkenin maddi ve manevi açıdan yüceltilmesi yeni amaçlar olarak belirlenmiştir (Heyderi, 2016: 870).
- Popülist siyasetlerin kurumsallaşması ve güçlendirilmesi: Ahmedinejad başarısının önemli nedenlerinden biri, toplumun alt ve bazı orta sınıflarını adaletçi ve ilginç sloganlar ve vaatlerle etkilemesi olmuştur. Ahmedinejad'ın Tahran Belediye başkanlığı dönemindeki tavrı bu algı oluşumunda önemli rol oynamıştır. Petrol gelirinin adilce dağıtımı ve halka doğrudan nakit yardımında bulunmak, Ahmedinejad'ın en uzak il ve ilçeleri ziyaret etmesi,

halkla doğrudan iletişime geçmesi ve her ziyarette halka yeni projelerin gerçekleştirilmesini vaat etmesi bu çerçevede değerlendirilmelidir (Heyderi, 2016: 871).

- Yeniden dağıtım ve genişleyici politikaların benimsenmesi: Bu zaman diliminde özellikle petrol fiyatlarının zirveye ulaşması Ahmedinejad'ın manevra alanını genişletmiştir. Böylece hükümet nakit yardım, Mehri- Reza Sandığı, Adalet paylarını ödemek, Mehr konutları inşa etmek (TOKİ'ye benzer) gibi siyasetleri başlatmıştır. Bu program ve politikaların hedef kitlesi yoksul ve az gelirli sınıflar olmuştur (Heyderi, 2016: 872).
- Ani ve düşünülmemiş kararların alınması: Ahmedinejad hükümetlerine yönlendirilen en önemli eleştirilerden biri bu hükümetlerde karar vermenin mantıksız olduğu ve ülkeyi geriye götürdüğü olmuştur. Halk eksenli olmak yerine halkçılık, öngörülmezlik, geçmişteki deneyimleri ihmal etmek, uzmanların görüşlerinin alınmaması, bilimsel ilkeler ve gerçeklere dikkat etmemek, toplumun temel sorunlarını görmezden gelmek, vizyonsuzluk, yasalar ve planlara bağlı kalmamak, bakanların yetki sahibi olmamaları, yüzeysellik, anlık kararlar almak Ahmedinejad'a yönlendirilen diğer eleştirilerdir (Heyderi, 2016: 873).
- Rantiyer yapının baskın olması ve kurumsal yapıların zayıflatılması: Devrimden sonra bütün hükümetlerin gelirleri, Ahmedinejad hükümetleri gelirinin sadece %57'sine tekabül etmiştir, ancak hükümetin ranttan gelen dövizleri yanlış kullanması, üretim ve petrol dışı ihracatın azalması, dolar fiyatının yükselmesi ve enflasyonun zirve yapması, halkın durumunu kötüleştirmiştir (Heyderi, 2016: 873-874)
- Güçlü, uzman, bağımsız ve nitelikli bürokratik kadronun olmaması (Heyderi, 2016: 875).
- Hükümetin, devletin diğer kurumlar ve kollarıyla yapıcı etkileşiminin olmaması (Heyderi, 2016: 875).
- Hukuksuzluk ve yasalara uymamak
- Mali ve ekonomik yolsuzluklar: Ahmedinejad dönemindeki yolsuzluk İslami Cumhuriyet boyunca zirve yapmıştır. Yolsuzlukların özellikle Ahmedinejad yakınları ve atadığı kişiler tarafından gerçekleşmesi, hesapsız bağışlar ve yer skandalları bu çerçevede yer almaktadır (Heyderi, 2016: 877).

Hatemi döneminde sivil toplumun kurulması ve halkın kurumsal bir çerçevede devlet ve siyaset ile ilgilenmesi hedeflenirken Ahmedinejad, teknokratları ve küçük burjuvaları ortadan

kaldırarak hükümetin doğrudan halk ile konuşmasını ve irtibata geçmesini sağlamıştır (Hesam Ghazi, 2015: 146).

Anoushirvan Ehteshami ve Mahjoob Zweiri Ahmedinejad dış politikasının temelini oluşturan 4 faktörü şöyle sıralamaktadırlar:

- Her türlü dış baskıyı reddetmek
- Ülkenin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak
- Bütün müslümanların haklarını savunmak
- Saldırgan olmayan devletlerle karşılıklı barışçıl ilişkiler kurmak (Ehteshami & Zweiri, 2008).

Ahmedinejad'ın kendi söylemi çerçevesinde ise yaklaşımını ve ilkelerini şu şekilde anlatmak mümkündür:

- Küresel değişimlerde ve gelişmelerde adalet ve maneviyeti tekrar canlandırmak: Bu çerçevede uluslararası toplumda dahi ayrımcılık ve kin tutmak, savaş ve terörizmin yolunu açmaktadır. Ahmedinejad'a göre dış politika davranışlarında maneviyet ve ahlak ve adaletli ilkeler egemen olmalıdır. Düzen ve barış sadece bu yoldan gerçekleşebilmektedir. Kibirli güçlere karşı çıkmak, taciz ve zulmü kınamak adalet odaklı yaklaşımdan kaynaklanmaktadır,
- Uluslararası siyasette haklar ve sorumluluklar arasında denge sağlamak,
- Dış ilişkilerin tüm boyutlarında ilerlemek: Sadece dış politika değil, sanayi teknoloji ve diğer alanlarda söz sahibi olabilmek,
- Saldırgan dış politika yaklaşımı: İran İslam Cumhuriyeti "İzzet, Hikmet ve Maslahat" ilkelerine dayanarak pasifliği bir kenara bırakıp ve etkileyici bir dış politika sahibi olmak için savunma pozisyonu değiştirerek, aktif ve proaktif bir dış politika benimsemelidir. Böylece fırsatlardan yararlanıp ve yeni fırsatları yaratmak mümkün olacaktır,
- Halk ve sivil kuruluşlara odaklanmak (Arap sokakları stratejisi): Bu çerçevede içte halkı dış politika dayanağı olarak kullanılmasının yanısıra uluslararası kamuoyunu ve farklı milletleri hitap alarak halk odaklı diplomasiye önem verilmiştir. Ayrıca farklı kültürel, medya ve akademik ve devlet dışı aktörleri ve yurt dışındaki İranlıları kullanarak bölgesel ve küresel kamuoyu üzerine yatırım yapmak gündemde bulunmuştur (RAND, 2009: 34),

- Birleşmiş Milletlere bakış açısı: BM Barış ve güvenliği uluslararası alanda sağlayabilecek en önemli uluslararası kurum olarak tüm konulara dengeli ve adaleli bir yaklaşım sergilemelidir. Ahmedinejad BM'in tek taraflılık, çifte standartlar uygulaması, farklı milletlere karşı savaş açmayı kınamış, Güvenlik Konsey'in yapısını eleştirmiş ve bu kurumun görevinin adalet sağlamak olması gerektiğine defalarca vurgu yapmıştır (sığ revizyonizm),
- Doğuya Bakış ve Güney- Güney yaklaşımının canlandırılması: Doğuya bakış eskide olan Batı'ya bakışın ağır gelmesinden dolayı ve bir çeşit denge kurmak amacıyla öne çıkmıştır. Ancak bu Batı'dan vazgeçmek anlamına gelmemektedir. Belki Batı ve Doğu ilişkilerinin arasında bir denge sağlanmalıdır. Doğuya bakış yaklaşımında Rusya, Çin ve Hint gibi Asya ülkeleri ve hatta güney doğu Asya ülkeleriyle ilişki kurmaya önem verilmektedir. Aynı şekilde Güney ülkeleriyle yani Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle ilişki kurmak ve Kuzey ülkelerinin sömürgeci yaklaşımlarına karşı çıkmaya vurgu yapılmıştır. Bolivya, Kuba ve Venezuela gibi ülkelerin Amerika karşıtı yaklaşımları İran'ı bu ülkelerle birlikte anti İstikbar bir birliği kurmayı düşündürmüştür.
- İlişkilerin niteliğine, niceliğinden daha çok önem vermek: Bu çerçevede ilişkilerin düzeni ve düzeyi, ekonomik ve siyasal ilişkileri geliştirmekten önemlidir. İlişkilerin düzenini sağlamak için kaç bouyta dikkat edilmelidir: 1. Öncelikle siyasi ve ekonomik ilişkileri eşitlemek. Örneğin eğer bir ülke İran'ın ekonomik alanında aktif ise ve bu yoldan bazı çıkarları elde etmekteyse İran'a da bazı siyasi çıkalar sağlamalıdır. 2. İşbirliğinde öncelik gelecek uluslararası sistemde İslam kutpunu kurmak için İslami ülkelere aittir. Ortak İslam Pazarı, İslami Banka, İslami Bursa, İslami uydu ve Şii ekseninde barışçıl ilişkilerin arttırılması için İslam dünyası ile ilişkilerin arttırılması gerekmektedir. 3. Uluslararası ilişkilerde bölgeye öncelik vermek ve komşularla kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye odaklanmak ve stratejik ilişkiler kurmak özellikle bölgesel güvenlik açısından önemlidir. 4. Bağımsızlar ve üçüncü dünya ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesidir.
- Dış politikada Mehrverzi: *"Biz tüm insanlığı seviyoruz... bize göre tüm insanlar birbirlerini sevmeliler ve birbirlerine aşık olmalılar böylece dünya da barış ve dostluk yüzü görebilir... biz herkesi seviyoruz dolayısıyla tehdide karşıyız"*.

Uluslararası şüpheli normlara meydan okumak: Muhammad Reza Dehşiri'ye göre günümüzdeki uluslararası sistemde bazı normlar inkar edilemez ve tabu olarak ortaya çıkmıştır.

Örneğin Ahmedinejad açısından Holokost bu normlardan biridir ve siyonist bir rejimin meşruiyetini sağlamak için yaratılmış bir efsanedir. Efsane gerçek olsa de Ortadoğu değil Avrupa yani bu suçu işleyenler cevap vermelidirler. Ona göre bu bir revizyonist eylemdir ve amacı siyasetlerin ve normların ılımlılaştırılması ve düzeltilmesidir (Revizyonizm) (Rehi Eyvezi, 2008: 216- 222).

Ahmedinejad döneminde dış politika alanında ortaya çıkan söylem *Muhafazakaryi-e Edalet mehver* yani adalet odaklı muhafazakarlıktır. Yukarıda anlatılan ilkeler ve yaklaşımlar bu söylemin ana hatlarını oluşturmaktadır. Ancak burada öncelikle Ahmedinejad ve onun söyleminin devlet, Devrim ve uluslararası sisteme bakışı analiz edilmektedir. 9. Hükümetin dış politika amaçları şöyle sıralanmıştır: Uluslararası düzeyde çok taraflılık stratejisini yaymak ve tek taraflılığa karşı çıkmak, bağımsız ülkeler ve Bağımsızlar ile ilişkileri geliştirmek. Ahmedinejad'ın dış politikadaki amaçlar, ilkeler ve stratejilerini tanımanın bir başka yolu 9. ve 10. Hükümetlerin programlarına bakmaktır. 9. Programın 2-8 maddeleri “dış politika yolları ve Uluslararası ilişkiler” adı altında amaçlar, ilkeler ve stratejiler bu şekilde sıralanmıştır (Rehi Eyvezi, 2008: 226):

Amaçlar:

- a) Ulusal amaçlar: İran'ın konumunu küresel alanlarda yükseltmek, İran'ın ticari, ekonomik ve bölgesel ilişkilerini genişletmek, küresel düzeyde güven arttırmak, detente ve tehditleri ortadan kaldırmak
- b) İdeolojik amaçlar: Gelecek çok kutuplu dünya da İslam dünyası kutpunu kurmak, güvensizlik, savaş ve milletlere hakarete karşı çıkmak, tek taraflılığa karşı çıkmak, tek kutuplu sisteme karşı direnmek, yeni sömürgeciliğe karşı direnmek

İlkeler:

- Adalet istemek,
- Barış istemek,
- İyilik yapmak
- hizmet sunmak (Mirzayi, 2013).

Adı geçen amaçları gerçekleştirmek için hükümet aşağıdaki stratejilere odaklanmıştır:

- Dış politikada aktif ve etkili diplomasi uygulamak

- Uluslararası ilişkileri İzzet, Hikmet ve Maslahat üzerine kurmak ve sürdürmek
- Dünya ile etkili ve pozitif iletişim sağlamak
- Detente ve tehditleri ortadan kaldırmak
- Küresel ve bölgesel fırsatlardan yararlanmak
- İslami ülkelerle ilişki kurmak
- Siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerde şu öncelikleri önemsemek: İslam dünyası, Fars körfezi, Hazer ve Orta Asya, Pasifik, Avrupa
- Tüm güç ve kapasite ile terörle mücadele
- Yeni sömürgeciliği tanıtmak ve ona karşı çıkmak
- Uluslararası sistemdeki baskıcılığa karşı çıkmak
- Bağımsız ülkeler ve bağımsızlarla ilişkileri İslami rejimin çıkarları ve Maslahatleri çerçevesinde genişletmek (Mansuri Moghaddam & Esmaili, 2008: 284-285).

Ahmedinejad'ın tanımladığı devlet çıkarı revizyonizmdir. Dolayısıyla diğer devletleri fethetme, topraklarının bir kısmını ele geçirme ve/ veya oyun kurallarını değiştirme arzusuna sahiptir. Bunu da izzetinefis ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Bu şartlar özellikle Ahmedinejad söyleminde açıktır. Küçük şeytan olan İsrail'in dünya haritasından silme arzusu, ABD ve Avrupalı ülkelerin kurduğu devletler topluluğu düzeyindeki düzeni değiştirme arzu ve çabası ve gelecekte kurulmasını arzu edilen İslam kutpunun liderlik söylemi, saldırgan diplomasi ve anlatılan diğer konular hepsi revizyonizmin göstergeleridir. Bu çerçevede Ahmedinejad adaletsiz ve zalim bulan düzen kurucularını düşman ve Öteki olarak tanımlamaktadır. Ahmedinejad hükümetinin dış politikasında nesnel çıkarları şöyle sıralamak mümkündür: Özerklik, fiziksel olarak varlığı sürdürme, kolektif özsaygı ve ekonomik refah.

2.2.3.2 Meclis

Yedinci Meclis'te (2004-2008) kombinasyonlar değişmiştir. Altıncı Meclis'te Azınlık Fraksiyonun başkanlığını yapan Golam Ali Heddad Adil bu Meclis'te, Meclis Başkanı olarak seçilmiştir. Başkan yardımcıları ise Muhammad Reza Bahoner ve Muhammad Hasan Abutorabi'ydi. Çoğunluk fraksiyonu Muhafazakarlara aittir. Ancak 3 farklı Muhafazakar fraksiyon mevcut bulunmuştur: Bağımsız Muhafazakarlar, Konsensüs ve Verimlilik fraksiyonu ve Hizbullah Fraksiyonu. Bu fraksiyonların önemli isimleri Omidvar Rezai ve Ali Esgeri olmuştur.

Azınlık fraksiyonu ise “İmam Yolu” adını taşıyan reformculardan oluşmuştur. Bu fraksiyonun önemli isimleri Muhammad Reza Tabeş, Gerami Mogaddam ve Elemi’dir (Majlis, 11.11.2016).

Sekizinci Meclis (2008-2012) çoğunluk Fraksiyonu Muhafazakarlara ait olmuştur. Meclis Başkanı, Ali Laricani ve yardımcıları ise Şehabeddin Sedr, Muhammad Reza Bahoner ve Muhammad Hasan Abu Torabi olmuştur. Çoğunluk fraksiyonun da başkanı Ali Laricani olmuştur. Meclis’te hükümeti desteklemek amacıyla iki farklı koalisyon oluşmuştur: “İslami Devrim” ve “Mehrverzi/ iyilik yapmak¹⁰³”. Birincisinin önemli isimleri Ruhollah Hoseynian (Başkan), Murteza Aga Tehrani ve Ali Asgar Zarei ve ikinci fraksiyonun önemli kişileri Seyed Kazem Musevi (Başkan), İszade ve Asgar Celaliyan’dır. Muhammad Reza Bahoner, “İlerleme ve Adalet” fraksiyonunu kurmuştur ancak bu fraksiyon aktif olmamıştır. Azınlık koalisyonu ise yine de “İmam yolu” adıyla reformculardan oluşmuştur. Fraksiyonun tanınan isimleri ise Muhammad Reza Tabiş, Mesud Pezeşkiyan ve Mustafa Kevakebiyan’dı. Bu Meclis’te yaklaşık 40 farklı fraksiyon kurulmuştur ancak önemli olan konu çoğunluk fraksiyonudur. Zira fraksiyonlar tescil olsa bile aktif oldukları anlamına gelmemektedir (Kazemiyan, 11.12.2011).

Ahmedinejad kendi kabinesinde daha çok genç adayları Meclis’e tanıtmıştır. Ahmedinejad döneminde anlatıldığı üzere hükümet yanlıları fraksiyon kurduklarına rağmen ve Meclis’te muhafazakarların çoğunlukta olmalarına rağmen bazı ilkler ve anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bir defa Ahmedinejad’ın önerdiği 4 bakan, Meclis’ten güvenoyu alamamıştır. Başka bir konu ise Ahmedinejad’ın bütçeyi belirli zamanda Meclis’e sunmamasıdır ki Meclis’in öfkesine neden olmuştur. Petrol fiyatlarının zirveye çıkmasına rağmen Meclis ve uzmanlar sık sık harcamaları eleştirmişler. Ahmedinejad ise onu eleştiren her bakanı ve sorumluyu hemen değiştirmekten çekinmemiştir. Hatta Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir şekilde Veli-ye Fakih ‘in direk hükümlerine karşı çıkmıştır. Bu çerçevede Esfendyar Rehim Meşşayi hakkında görevden alınma kararı yerine getirmemiştir. İstihbarat Bakanı’nı değiştirilmemesi ve tekrar görevlendirilmesi komutasına karşı direnip 11 gün evden çıkmayarak bu fermanının icrasını ertelemiş ve tekrar Önder ile olan görüş ayrılığına ve iktidar çekişmesine yeni bir örnek oluşturmuştur. Ancak bu süreden sonra Meclis ve diğer siyasi çevrelerde Ahmedinejad’a yönelik yeni düşünceler oluşmaya başlamış ve bu durum bir kırım noktası olmuştur öyleki İslam Devrimi fraksiyonu bile Meclis’te sessiz kalmayı tercih etmiştir. Meclis ilk defa Cumhurbaşkanı’dan soru sormayı ve denetlemeyi

¹⁰³مهرورزی

denemiştir. Ancak bu durum, İslami Cumhuriyet tarihinde, en güçlü Cumhurbaşkanı olan Ahmedinejad'ı kendi resmi gündeminden uzak tutamamıştır (Bultennews, 30.10.2012).

Ahmedinejad'ın siyasal tavrı iç ve dış politikada kutuplaşmaya ve aşırı gerginliğe yol açmıştır. Özellikle de Veliye- Fakih'i dinlemesi sonuç itibarıyla onu tekrar Cumhurbaşkanı olma planlarından alıkoymuştur. Mahmut Ahmedinejad, Eylül 2016'da Veli-ye Fakih ile görüşmüş ve onun onayını gelecek Cumhurbaşkanlık seçimlerine aday olmak için istemiş ve Önderin "katiyen hayır" cevabını almıştır (Tabnak,19.09.2016). Aynı dönemde ise adayları onaylamak sorumluluğunu sahip olan Koruyucular Meclisi'nin 10 üyesi gayri resmi olarak Ahmedinejad kayıt olursa onu diskalifiye edeceklerini söylemişlerdir (Entekhab, 19.09.2016). Ahmedinejad 27.09.2016 tarihli Veli-ye Fakih'e yazdığı mektupta resmi olarak Veli-ye Fakih'i dinleyeceğini ve en azından bu seçimlerde aday olmayacağını açıklamıştır. Ancak yine de Cumhurbaşkanlık adaylığı için kayıt yapmıştır. Ahmedinejad'ın popülerliğine rağmen diskalifiye edilmesi onun siyasetteki hayatının sonu geldiği anlamına gelmektedir (Aftabnews, 27.09.2016).

2.2.3.3 Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanları

Bu dönemde Bakanlar kurulunun çoğunluğunun kimliği, usulgeralıktır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı ile aynı söylem çerçevesinde yer almaktadırlar. Bu konu Cumhurbaşkanı'ı sınırlamamak ve engellemek açısından önemlidir. Detaylı bilgi tezin ek bölümünde aktarılmıştır.

Ahmedinejad sırayla Manuçehr Mütteki (24.08.2005- 13.12.2010) ve Ali Akber Salih (13.12.2010-15.08.2013, ilk 77 günde kayyum olarak) Dışişleri Bakanları olarak seçip Meclis'ten güvenoyu aldıktan sonra görevlendirmiştir. Mütteki ve Salih her ikisinde Usulgera yani İlkeci'dirler ve genel olarak Ahmedinejad'ın benimsediği ilkeleri benimsemişler. Ancak Ahmedinejad açısından sırf aynı söylemi benimsemek değil belki itaatkarlık gerekli ön şart olduğundan dolayı Mütteki ve Ahmedinejad arasındaki bazı görüş ayrılıkları onun bakanlık görevinden alınmasına neden olmuştur (Taamolnews & YJC, 30.04 2013).

2.2.4 Hasan Ruhani Cumhurbaşkanlığı

2.2.4.1 Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani

Kum'da din eğitimi alan ve daha sonra üniversite hayatını Doktora düzeyine kadar hukukta tamamlayan Hasan Ruhani, Devrimden önce Humeyni öncülüğünde farklı siyasi aktivitelerde

bulunmuş ve dafalarca tutuklanmıştır. Devrimden sonra farklı görevlere atanmıştır. 1980'dan itibaren beş dönem milletvekillik yapmıştır, ayrıca iki dönem Savunma Konseyi Başkanı ve iki dönem de Dış Politika Komisyon'u Başkanlığını yürütmüştür. 1989 yılında Ulusal Güvenlik Yüksek Konsey'de Veli-ye Fakih temsilcisi olarak yer almıştır ve 2005 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. İran'ın nükleer programı ilk defa bu dönemde (2003-2005) gündeme geldiğinde, başmüzakereci olarak dosyanın GK'ne gönderilmesini önleyerek başarılı bir diplomasi yürütmüştür. Hasan Ruhani pragmatist bir siyasetçi olarak da tanınmaktadır. İlk defa 2013 yılında Cumhurbaşkanı adayı olmuş ve reformcuların da desteğiyle oyların %51'ni kazanarak 7. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Ruhani, seçim kampanyasında santrifüjlerin harekete geçmesi, halkın durumunun iyileşmesi ve nükleer programda ılımlı bir yaklaşım benimseyerek bu sorunun halk için maliyetlerini azaltacağını vaat etmiştir (Rouhani, & Biographya, 14.05.2017 & Hamshahri, 12.07.2009).

Hasan Ruhani 2011 yılında "Ulusal güvenlik ve Nükleer Diplomasi" kitabında dış politika görüşlerini açıklamaktadır. Ona göre:

"Dış politikanın stratejisi, ulusal düzeyde anlaşmak ve oybirliği ve dış ilişkilerde İzzet, Hikmet ve Maslahat ilkelerine dayanarak işbirliği olarak tamamen yapıcı ve etkili bir yaklaşımdır. Bu ilkeler her zaman yüce liderimizin onayını almıştır. Adı geçen strateji ülkenin 20 yıllık programını gerçekleştirmek için ve ulusal güvenliği güçlendirmek, dış tehditleri ortadan kaldırmak, dünya da ve özellikle de bölgede İran korkusu yönünde propogandaları etkisiz hale getirerek, İran'ın itibar, saygı ve izzetinin bölgede, uluslararası toplumda ve değişen dünya da arttırmaktır. Bu çerçevede dış politika ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde makbul sonuçlara varmak için bir mekanizmadır. Bu makbul sonuçlar arasında gerginliği ve husumeti azaltmak, birlikler ve ittifaklar yaratmak ve güçlendirmek, ortak çıkarları maksimize etmek ve anlaşmazlıkları belirli yollardan doğru şekilde yönetmek sayılabilmektedir. Günümüzdeki diplomatik kurumlar bu amaçları gerçekleştirmek için mevcutlar ve kesinlike dış politika kurumları bu diplomatik kurumlardan en çok faydalanmaktadırlar" (Ruhani, 2011).

Ruhani hükümetinin söylemini tanımlayanlar farklı isimler ve bazen farklı ilkeleri ve kavramları kullanmaktadırlar. Farsça literatürde söylemin adlarından biri "kalkınma hükümet çerçevesinde yapıcı etkileşim" dir. Bu söylemin dış politikayla ilgili ilkelerini şöyle sıralamak mümkündür:

- Gerginlikten uzak durmak ve detente
- Mantık ve tedbir
- Güven arttırmak
- İran'ın prestij ve imajını küresel alanda arttırmak (Kimliksel değişim)
- Aktif ve dinamik diplomasi
- Dünya ülkeleri ve özellikle komşular ile ilişkileri dengeleştirmek ve iyileştirmek
- ABD ile mantık ve karşılıklı saygı ilkelerine dayanarak müzakere etmek
- Barışçıl şekilde bir arada yaşamak, yani:
 - Diğer ülkelerin toprak bütünlüğüne ve egemenliklerine saygı duymak
 - Diğer devletlerin içişlerine müdahale etmemek
 - Anlaşmazlıklara rağmen diğerlerini kabullenmek
 - Her türlü baskıyı reddetmek
 - Diğer ülkeler ile ilişkilerde uluslararası hukuka saygı göstermek
 - Barışçıl yollardan ve şiddet kullanılmadan anlaşmazlıkları çözmek
- Avrupa ülkeleriyle ilişkileri iyileştirmek
- Çin ile ilişkileri dengeleştirmek (Rezaei & Torabi, 2013: 131- 156).

Bu ilkelerin ve ana hatların amaçları mevcut siyasal ve güvenlik durumu değiştirmek ve ekonomik büyüme ve kalkınma için gereken atmosferi yaratmak ve ülkenin yumuşak ve sert gücünü ekonomik, siyasi ve askeri boyutlarda arttırmaktır. Kalkınma çerçevesinde Çin, Kore ve biraz da Türkiye örneklerine bakmak önemlidir (Rezaei & Torabi, 2013: 156- 159).

Literatürde ayrıca Hasan Ruhani yönetimine “İlmlilik Yönetimi” ve Ruhani'nin kendi tabiriyle “Gerçekçi idealizm” denilmektedir. İlmlilik söyleminin ana teması dengedir. Bu denge aşağıda sayılan konular arasında gerçekleştirilmelidir (Ruhani, 27.08.2013):

- İdealizm ve gerçekçilik arasında denge sağlamak
- Farklı mantıklar arasında denge sağlamak: Araçsal mantık, ahlak mantığı, eleştirel mantık, normatif, iletişimsel ve argüman mantıkları hepsi İran'ın dış politikasının dayanağını oluşturmaktadır.
- İslami maslahatler ve ulusal çıkarlar arasında denge sağlamak
- Dış politika amaçları arasında denge sağlamak: Ulusal ve İslami amaçlar

- Dış politika amaçları ve araçları arasında denge sağlamak: Ulusal güce uygun amaçlar belirlemek ve bu amaçlara uygun araçlar seçmek
- Ulusal güç öğeleri arasında denge sağlamak: Yumuşak ve sert güce aynı derecede odaklanmak ve birini diğerine feda etmemek
- Diploması ve güç gösterisi arasında denge sağlamak
- Hak ve sorumluluk arasında denge sağlamak (Özellikle nükleer program açısından)
- İzzet, hikmet ve maslahat arasında denge sağlamak
- Dış politika yapısında denge sağlamak: Her kurumun sorumlulukları ve yetkileri ve konumu dikkatlice dış politikada belirlenmelidir.
- Dış politika açılımı ve genişlemesinde denge sağlamak: Diğer ülkeler ile ilişkiler belirli kriterlere dayanarak öncelikli olarak sıralanabilir ancak bu diğer bölgelerin ihmali anlamına gelmemelidir, Batı ve Doğu arasında denge sağlamak (Dehgani, 2014: 5-14).

11. hükümetin Dışişleri Bakanlığının programına göre:” *İlmlilik ideal ve gerçeğin arasında gerçekleri ideallere sevk etmek yolunda denge sağlamaktır. İlmlilik söylemi Tedbir ve Umud hükümetinde gerçekçi, özgüvenli, dengeli ve akılcı hareket ederek çelişkiden (Tegabol) diyaloga, yapıcı etkileşime ve anlaşmaya doğru yürümek ve ülkenin konum, itibar, güvenlik ve kalkınmasını yükseltmektir*”. Bu çerçevede ılımlık için 4 özellik sayılmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 05.08.2013):

- Ötekiler ve öteki düşünceler ile çelişki yaşamak ve karşı karşıya gelmekten ise etkileşim, barış, müsahe için hazırlıklı olmak
- Reformu, devrime tercih etmek, bu ilke bir açıdan birinci özelliğin ön şartıdır (statükocu),
- Adım adım ve yavaşça değişime inanmak, ancak diğer esas kurumların değişimine neden olmadan bunu gerçekleştirmek,
- Akıllı ve sağduyulu insanlar arasında siyasi ve toplumsal düzen hakkında bir oybirliği vardır, siyasi sürecin bir bölümü bu oybirliği konusunu keşfetmek ve onu yasaya çevirmektir. Bu toplumsal oybirlik zamansal ve mekansal şartların değişimiyle değişebilmektedir. Bu çerçevede siyasetin son amacı devlet ve kamuoyunun görüşleri arasında tutarlılık ve uyum sağlamaktır,
- Farklı düşüncelere karşı hoşgörülü ve sabırlı olmak. Ancak eğer bu düşünceler 1-3 özellikleri taşımazsa radikalizm olarak sayılmaktadır (Rouhani, 2011).

Ruhani'nin dış politika hedefleri şöyle sıralanmaktadır:

- İran imajını düzeltmek
- Uluslararası alanda prestij kazanmak
- Çekişmeler ve gerginlikten uzak durmak
- Barış içinde bir arada yaşamak
- Uluslararası alanda güven arttırmak
- Kimliksel değişim konusunda konsensüs yaratmak (Rezaei & Torabi, 2013: 138-143).

Ruhani, dış politika alanında özellikle Mahmut Seriolghelem, Beheşti Ünversite'sinin profesörü ve İran ve kalkınma alanında farklı kitapların yazarından etkilenmektedir. Daha sonrada Cumhurbaşkanı danışmanı olarak seçilen Seriolghelem açısından İran'ın dış politika öncelikleri şöyle sıralanmıştır:

- Bölgesel ve küresel alanda İran ve İranlıların imajını değiştirmek
- Hükümeti ilgilendirmeyen konularla ilgilenmek yerine diğer aktörlerin endişelerini gidermelidir, örneğin İsrail'i gündemden çıkarmağa odaklanmalıdır
- Ekonomik büyüme ve kalkınmaya odaklanmak
- Bölgede Suudi Arabistan ve Türkiye ile ilişkileri iyileştirmek ve gerginlikleri gidermek, bölgesel çıkarlar uzun vadede böyle sağlanabilmektedir
- Kibir karşıtlığı yerine öncelik ulusal sorunları gidermek olsun
- Nükleer program sorununu halkçılıktan uzak tutmak, sorun hükümet, elitler ve uzmanları tarafından çözülmelidir (Reiscumhure Ma, 13.06.2015 & Afkarnews, 09.12.2013 & Recanews, 13.12.2013).

Ruhani'nin konuşmaları dikkate alındığında onun söylemindeki “Öteki”, siyonistler, Vahhabiler ve Amerikalı Evanjilistlerdir (Rouhani, Mayıs 2017).

Zerif'e göre Ruhani'nin dış politika söylemi gerçekçi ve ılımlıdır. Uzun vadede, yapıcı etkileşim ve konuşma temelinde ülkede kalkınmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede İslami devrimin ideallerini, İran'ın gerçek gücü ve sınırlarıyla birleştirmiştir, özgüvenle gerginlikten uzak durmuş ve ulusal ihtiyaçlar ve bölgesel ve küresel mantıklar ve mevcut siyasetler ve araçlar arasında, ve hedefler ve potansiyeller arasında denge kurmayı hedeflemiştir. Bu dönemde İİC dış politikası “İzzet, Hikmet, Maslahet” ilkelerine dayanarak, ulusal düzeyde oybirliğine varmak ve yapıcı

etkileşim yoluyla ulusal güvenliği güçlendirmek, dış tehditleri önlemek ve ortadan kaldırmak, İslam korkusu ve İran korkusuyla mücadele etmek ve ülkenin konumunu yükselterek ilerlemek olmuştur (Zarif, 2014).

Mahmut Seriolghelem'in popülizmi sürekli eleştirmesine rağmen ve Ahmedinejad dönemindeki halkçılık, Ruhani hükümeti tarafından kınandıysa da Ruhani döneminde popülizmin izleri gözükmemektedir. Ancak iki aktörün söylem farklılıkları yanısıra Ruhani'nin Ahmedinejad'dan en önemli farkı, popülizm söyleminin Ruhani döneminde baskın söylem olmamasıdır (Tabriz online, 13.05.2017). Farsça literatürde Ruhani'nin populist eylemleri şöyle sıralanmıştır: Ahmedinejad tarafından başlatılan “Evlilik kredisi” 3000 liradan 5000 liraya çıkartılması, verilen nakit yardımların ve Adalet paylarının devam ettirilmesi, diğer il ve ilçeleri ziyaret etmek ve yetimleri ziyaret ederek fotoğraf çektirmek (tıpkı Ahmedinejad gibi) (Alef, 25.01.2014).

Ruhani söyleminde tanımlanan öznel çıkarlar yani devlet çıkarı, tıpkı Hatemi dönemi gibi statükoculuktur. Statükocu devlet çıkarlarını benimseyen bir devlet diğer devletleri fethetmek, sınırları yeniden çizmek ya da uluslararası sistemin kurallarını değiştirmek ile ilgilenmemektedir. Bu tür devlet bir tehdidi önlemek için bir başka devlete saldırabilir ama diğer devletlerin haklarına tecavüzde bulunmak yönünde içkin bir arzusu yoktur. Bu devletler uluslararası konumlardan ‘memnun’, ‘kanunlara uyan’, kuralları ‘meşru’ bir ‘devletler topluluğunun üyeleri’ vs. türünden şemalara sahiptirler. Statükocu devletler sahip oldukları çıkarlara uluslararası düzen hakkındaki algıları ve bu düzen içinde arzuladıkları yer sayesinde sahip olurlar kaba maddi güçler sayesinde değil. Bunlar öznel çıkarlardır. Ancak Hatemi döneminden farklı olarak bu dönemde ulusal nesnel çıkarların sırası şöyledir: Kolektif özsaygı, hayat, ekonomik refah ve özgürlük/ özerklik.

2.2.4.2 Meclis

Dokuzuncu Meclis (2012-2016) seçimlerinde tek bir Muhafazakar seçim listesi hazırlama çabalarına rağmen farklı listeler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Meclis başkanı Ali Laricani'dir. Başkan yardımcılar olarak Seyed Muhammad Hasan Abutorabi Ferd ve Muhammad Reza Bahoner seçilmişlerdir. Dokuzuncu Meclis seçimlerinden sonra ilk ortaya çıkan fraksiyon “Rehrovane Vilayet / Vilayet Yolcuları” fraksiyonu 170 üye ile Meclis'in çoğunluk fraksiyonu olmuştur. Bu Fraksiyon güçlü olduğundan dolayı Ruhani önerdiği bakanlar hakkında en çok Laricani ile müzakere etmiştir. Ali Laricani, Kazem Celali, Ezzetollah Yusefiyan, Muhammad Reza Bahoner bu fraksiyonun önemli isimlerini oluşturmuşlardır. İkinci önemli fraksiyon ise Muhafazakar

Fraksiyon yaklaşık 100 üyeden oluşmuştur (IRNA, 08.07.2012). Ayrıca bu Meclis'te azınlık fraksiyonu yerine İşçi fraksiyonu 80 üye ile oluşmuştur. Alireza Mehcup, Tahran milletvekili bu fraksiyonun başkanı olmuştur (Tabnak, 08.07.2012). Dokuzuncu Meclis'in önemli özelliklerinden biri fraksiyon sayısındaki önemli artıştır. Bu Meclis'te Rehrovane Velayet, Muhafazakar olmalarına rağmen daha ılımlı yaklaşımlar benimsemişler. Bir başka fraksiyon ise "Direniş Cephesi"dir. Bu fraksiyonda Mahmut Ahmedinejad ve Ayatullah Mesbah Yazdi'ye yakın çevre yer almıştır. Diğer Muhafazakar fraksiyonlarla kıyasla daha radikal görüşler benimseyen Direniş Cephesi adı geçen ilk iki fraksiyonla iyi ilişkileri olmamasına rağmen birlikte Ruhani'nin önerdiği eğitim bakanlık adaylarını defalarca reddettirmiştiler (Khabaronline, 04.06.2012).

Onuncu Meclis, 28.05.2016 tarihinde işleme başlamıştır. Ali Laricani, Meclis Başkanı ve Mesud Pezeşkian ve Golam Reza Katip, Başkan yardımcıları'dır. Meclis'in önemli 2 fraksiyonu, 158 üye ile Umut Fraksiyonu (reformcular ve hükümet yanlıları) ve 118 üye ile Vilayet Fraksiyonu (Muhafazakarlar)'dur. Umut fraksiyonun başkanı Muhammad Reza Arif ve yardımcısı Muhammad Reza Tabiş ve Elyas Hezreti'dir (Etemaadonline, 07.05.2016).

Meclis'te bulunan diğer iki fraksiyon ise reformcu ve muhafazakar milletvekillerinden oluşan İtidal fraksiyonu (Radiozamanah, 07.06.2016) ve İran tarihinde ilk defa oluşan Türklerin Yoğun Yaşadığı Bölgeler Fraksiyonudur. Fraksiyonun başkanı Mesud Pezeşkiyan (Tebriz milletvekili) ve yardımcısı Nader Gazipur ve Reza Kerimi'dir. Söz konusu Fraksiyonun Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin sorunlarını gidermek ve milli gelirden adil pay elde etmesini sağlamak amacıyla kurulduğu açıklanmıştır (İSNA). İran Parlamentosu'nda ilk defa etnik bir fraksiyonun kurulması, ülke içinde farklı kesimlerden eleştirilerine maruz kalmıştır (İRAM, 28.12.2016).

İtidal Fraksiyonun başkanı Kazem Celali'dir. Bu fraksiyon Umut fraksiyonundan ayrılarak reformcular ve muhafazakarların katılabileceği bağımsız bir fraksiyon oluşturmaya çalıştıklarını söylemektedirler (Tabnak, 14.08.2016). Ancak bazı milletvekilleri İtidal fraksiyonunu Vilayet Fraksiyonunun bir kolu yani muhafazakar olarak tanımlamaktadırlar (Parsnews, 10.08.2016 & Entekhab 21/07/2016).

Bu Meclis başta iki fraksiyon kurmayı ön görmüştü ancak zamanla durum değişmiştir ve anlatıldığı üzere İtidal fraksiyonu ortaya çıkmış yine de haberler ve Milletvekillerinin ifadelerine göre fraksiyonun gerçek sayısı ve kimliği üzerinde oybirliği yoktur. Bu Meclis'te ilk defa fraksiyon sayısının azlığına rağmen karışıklık mevcuttur. Bu karışıklık her şeyden önce

Ruhani'nin ve kabinesinin siyasi geleceğine güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Özellikle seçimlere kalan son aylarda bu durum İran'ın iç siyasetinde daha anlaşılır olmaktadır (Afkarnews, 22.08.2016).

2.2.4.3 Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanı

Aşağıdaki tabloda da belirlendiği üzere Bakanlar kurulunun çoğunluğunun kimliği, usulgeralıktır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı ile aynı söylem çerçevesinde yer almaktadırlar. Bu konu Cumhurbaşkanı'ı sınırlamamak ve engellemek açısından önemlidir.

Ruhani'nin ilk Cumhurbaşkanlık dönemine denk gelen bu çalışmada Muhammad Cevad Zerif 15.08.2013 tarihinden itibaren Dışişleri Bakanı olarak görev yapmaktadır. Zerif bağımsız bir siyasi kimliğe sahiptir (Khosroşahin, 2015: 177-178). Zerif, Hatemi Cumhurbaşkanlığı döneminde Dışişleri Bakanlığının Hukuki ve Uluslararası işler sorumlusu, BM'de İran'ın temsilcisi ve akademisyendir. Daha önce Ruhani ile birlikte nükleer program müzakerelerin başında yer alan Zerif popüler bir siyasetçidir (Mehr, 05.08.2013).

Zerif kendisinin İslam öğretilerinden mantık ve devrim ve özellikle Humeyni'den öğrendiği değerler ve ilkelerden öz güvene bağlı olduğunu açıklamaktadır. Muhammad Javad Zerif Dışişleri Bakanı olarak ele aldığı farklı yazılarda özellikle şu konulara vurgulamaktadır (Zarif, 2014):

- İran'ın jeo-stratejik önemi
- İran'ın tarihsel ve kimliksel birikimi
- İran'ın bölgede barış, güvenlik ve istikrarı sağlamakta oynayabileceği önemli rol (Zarif, 2014).

Zarif'e göre Dışişleri Bakanlığı diğer devlet organlarıyla işbirlik yoluyla şu hedeflere ulaşmayı planlamaktadır:

- İran karşıtı uluslararası akımı etkisiz etmek ve dolayısıyla İran konusunu güvensizleştirmek
- Nükleer sorunu diplomasi aracılığıyla çözmek
- Bölgede özellikle Fars körfezi havzasında kolektif güvenlik işbirliklerinde bulunmak
- Karşılıklı saygı ve çıkar temeline Batılı ve Avrupalı ülkelerle ilişkileri tekrar kurmak ve genişletmek

- Çin, Hint ve Rusya ile ilişkileri geliştirmek
- İkili ve çok taraflı ilişkileri diğer devletler ve uluslararası organizasyonlarla anlamlı etkileşim aracılığıyla genişletmek
- Barış ve istikrarı sağlamak amacıyla diğer yakın devletlerle koalisyon kurmak
- İran uyruklu kişilerin bireysel ve toplumsal haklarını her yerde korumak
- İran, İslam değerlerini ve Farsça dili ve İslami deomkrasiyi yaymak
- Dünyadaki mağdur halkları özellikle Filistin'i desteklemek ve siyonistlerin İslam dünyasında müdahalelerini önlemek (Zarif, 2014).

Meclis başlığı altında açıklandığı üzere, Ruhani iktidara geldiği zaman Meclis'in çoğunluğu muhafazakar olduğundan dolayı, güvenoyu almak amacıyla Usulgera'lardan ona daha yakın olan Bakan adaylarını da seçmiştir. Ancak yine de kabinenin çoğunluğu bu dönemde reformculardan oluşmaktadır. Bakanlar kurulu kimliği hakkında detaylı bilgi tezin ek bölümünde aktarılmıştır.

2.3 DIŞ FAKTÖRLER

2.3.1 Bölgesel Konjonktür/ Yapı

11/9 olayından sonra bölgede ardı ardına patlak veren krizler, savaşlar ve askeri müdahaleler sürekli bölgede dengelerin değişmesine, rekabet ve düşmanlığa neden olmuştur. Eylül 2000'de başlayan ve 2005 yılına kadar süren ikinci intifa bölgede gerilimin artmasına yol açmıştır. İsrail'in uyguladığı sert politikaların yarattığı infial yanısıra İran ve Türkiye başta olmak üzere farklı Ortadoğu ülkeleri İsrail'i eleştirmiş ve kınamıştır. Üçüncü intifada ise Eylül 2015'da başlamış ve dönemin sonuna kadar devam etmiştir. İran açısından Filistin konusu her zaman İslam dünyasının birinci ve öncelikli gündemini oluşturmaktadır. İran her zaman dış politika ilkelerinde açıkladığı gibi dünyanın mağdur halkları özellikle Filistin halkını destekliyeceğini ilan etmiştir. Bu çerçevede yeni bölgesel sorunların ortaya çıkması Filistin'i gündemden çıkarmamalıdır. İran farklı uluslararası konferanslar düzenleyerek ve farklı platformlarda Filistin halkının mağduriyetinden bahsetmekte ve pratikte de bu direniş hareketlerini desteklemektedir. Özellikle Hamenei'ye göre müslüman ülkelerin aralarındaki farklılıklar ve anlaşmazlıklara rağmen Filistin konusu onları birleştirmelidir. Hamenei sürekli Siyonistlerin Filistin halkına yönelik uyguladıkları barbarca politikalar ve davranışları ve onu destekleyen ABD ve diğer Batılı ülkeleri kınamaktadır. İran, diğer Arap müslüman ülkeleri Filistin halkını desteklemedikleri iddiasıyla sürekli kınadığından dolayı, bu konu başlı başına İran'ın diğer bölgesel ülkelerle ilişkilerinde bir gerginlik

nedeni olmaktadır. Bu yaklaşım Hatemi döneminde daha az gündeme gelmiştir. Ancak Ahmedinejad döneminde Holokost konusu da gündeme getirilerek daha sert bir tutum sergilenmiştir. Ruhani döneminde ise üçüncü intifadanın gerçekleşmesine rağmen hükümet Filistin halkının mağduriyeti ve İsrail'in acımasız eylemlerini kınamasına rağmen, benimsediği detente politikasından dolayı, tıpkı Hatemi döneminde olduğu gibi bu konunun diğer komşu ve bölgesel ülkelerle bir anlaşmazlık ve tartışma konusu haline getirilmesinden uzak durmuştur (YJC, 21.02.2017 & İlna, 09.11.2016 & Pars Today, 08.12.2016 & Mashreghnews, 28.09.2016).

Bu dönemde bölgenin dengelerini değiştiren en önemli konu öncelikle 2003'te gerçekleşen Irak saldırısı olmuştur. Bölge ülkeleri başta Türkiye, İran ve Suriye olmak üzere bu saldırıya karşı çıkmış ve hatta Türkiye öncülüğünde düzenlenen Irak'ın Komşu Ülkeleri toplantılarına katılarak durumu analiz edip negatif etkileri önlemeye çalışmışlardır. İran'ın Şii nüfus üzerindeki etkisi ve Şiilerin yeni düzende ağırlıkları bölgedeki farklı Sünni ülkeleri başta Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye olmak üzere kaygılandırmıştır. Bu endişenin yanısıra Türkiye, Suriye ve İran arasında Kürtlerin Irak'ta hareketlerinden gergin olduklarından dolayı bir stratejik yakınlaşma gerçekleşmiştir. Bu çerçevede İran, Irak saldırısı sonucu hem Saddam Hüseyin ve Baas rejiminden kurtulmuş hem değişen denegeler onun lehine olduğundan etki alanı genişlemiştir. Ancak ABD'nin İran'ın doğu sınırlarında bulunması ve Kürt sorunu İran'ı rahatsız etmiştir. Irak konusu ve diğer boyutlar dördüncü bölümde anlatılmıştır (Yeşilyurt, 2013: 406-407).

Bölgede başka bir konu Temmuz 2006'da Hizbullah- İsrail çatışmalarının Lübnan'a sıçraması olmuştur. Bu sorun bölgesel düzeyde dolaylı yoldan İran, Türkiye ve Suriye'yi de etkilediğinden dolayı bölgesel bir krize dönüşmüştür. 2008-2009 kışında Gazze krizi de aynı şekilde bölgeyi etkilemiştir (Yeşilyurt, 2013: 416 & 431).

Anlatılan bu çerçevede Hatemi, Asya ve Okyanusya bölgesinde özellikle Çin, Japonya ve Malezya gibi ülkeler ve ASEAN örgütüyle ilişkilerin geliştirilmesi için ziyaretlerde bulunmuştur. GCC ve Ortadoğu ülkelerine yönelik daha etkin bir diplomasi yürütmüş ve özellikle Suudi Arabistan ile ilişkilerin normalleşmesi yönünde önemli adımlar atmıştır. Hatemi'nin Suudi Arabistan'ı ziyaretinin, samimi karşılanması ve varılan mutabakatlar önemli bir başarı olarak değerlendirilmiştir. Cezeyir ile ilişkiler yeniden kurulmuş ve karşılıklı Büyükelçi atanmıştır. Sadat'a suikast ve Kamp David anlaşması sonrasındaki gelişmeler İran- Mısır ilişkilerine nokta koymuşsa da bu dönemde bir yumuşama yaşanmıştır. İslam Konferansı Teşkilatı'nda İran

öncülüğüyle Filistin barış konusu tekrar canlanmıştır. Teşkilatın Tahran'da ofisinin açılmasıyla, bu çerçevede Tahran en hareketli başkentlerden birine dönüşmüştür. Avrupa ile ilişkiler ise Devrimden sonra en yüksek düzeye ulaşmıştır. İngiltere ve Norveç ile ilişkiler Büyükelçi düzeyinde kurulmuş ve daha önce de anlatıldığı üzere Fransa, İtalya ve Almanya ile gerçekleştirilen ziyaretler sonrası önemli gelişmeler kaydedilmiştir (İrankültürevi, 27.12.2016).

Ahmedinejad'ın Antisemitizm söylemi (siyonistsiz bir dünya, Holokost bir efsanedir, İsrail'i yerküre haritasından silmek) bölgesel boyutu aşarak İran, Batı ve ABD arasında önemli ve hasmane bir tartışma konusu olmuş ve 26 Ocak 2007'de BM'de yeni bir kararın onaylanmasına neden olmuştur. Ahmedinejad'ın Holokost konusunda sürekli deyimleri 27 Ocak, *Uluslararası Holokost Anma günü* olarak adlandırılmasına bile neden olmuştur. Ahmedinejad'ın Arap sokakları politikası, onun saldırgan diplomasisine rağmen, mağdur halkları desteklediğinden dolayı popüler olmasına neden olmuştur (Niyakuyi & Zamani, 2015:191).

Ruhani söylemine göre dış politikanın esası ulusal çıkarları ve ulusal güvenliği karşılamak olmalıdır. Böyle bir dış politika, ideal bir dış politika olarak maliyetleri azaltıp ve çıkarları arttırarak ülkenin kalkınmasını sağlayabilmektedir. Ruhani'nin dış politika söyleminde aşağıdaki kavramlar ve kimlikler ortaya çıkmaktadır:

- İlmîlilik
- Uluslararası güç talebinde olmanın gerçekçi dayanakları olması
- Uluslararası sistem ile etkileşim
- İlmîlilik tabanlı güç dengesi
- Detente
- Fayda- maliyet yaklaşımı (Niyakuyi & Zamani, 2015:193-194).

Ruhani yeni söylem benimseyerek, hem bölgede ve hem uluslararası alanda İran'dan yeni bir barışçı imaj vermeyi, komşu ülkelerle ilişkileri geliştirmeyi, güven artırmayı hedeflemiştir. Ancak Ruhani döneminde özellikle küresel gündemde de yer alan İŞİD konusu, İran'ın bölgesel politikalarını etkilemiştir. Irak'tan başlayan ve Suriye'ye kadar uzanan bu sorun, İran tarafından önemli bir güvenlik gündemi olarak ortaya çıkmıştır. İŞİD sadece İran müttefiklerinin toprak bütünlüğü ve siyasi rejimlerini tehlikeye atmamış belki İran'ın güvenlik ve ideolojisi açısından da tehdit oluşturmuştur. Ancak bu konu Ruhani'nin insiyatifine bırakılmaktan ziyade dördüncü

bölümde anlatıldığı üzere Valiye- Fakih ve İran Devrim Muhafızları Ordusu kontrolünde kalmıştır. İran, Irak ve Suriye’de İŞİD’e yönelik benimsediği politikada iki ülkenin toprak bütünlüğü, kendi ulusal çıkarlarının sağlanması ve bölgede radikalizmi azaltmağı dikkate almıştır. İŞİD’in ortaya çıkması İran açısından Sünni radikalizmi kontrol etmek ve terörle mücadelede ABD yanında yer almak açısından yeni bir dönem başlatmıştır. Pratikte İran öncelikle Irak halkına yardım göndermiştir. İkinci aşamada kendisiyle İŞİD’le mücadelede ortak çıkarları olan aktörlerle işbirliği yapmıştır ve son olarak da Kudus ordusu güçlerini doğrudan Irak ve Suriye’ye göndermiştir. İran’ın amacı radikalizmi önlemek ve barış ve istikrarı bölgeye geri getirmek ilan edilmiştir. Ancak dördüncü bölümde anlatıldığı üzere Irak ve Suriye’de farklı bölgesel ve küresel aktörlerin ve koalisyonların var olması bir rekabet ve savaş meydanını oluşturmuştur (Senayi & Kavyanpur, 2016: 159-160).

Aralık 2010’da Tunus’ta başlayan Arap Baharı kısa zamanda Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn, Suriye’de devam etmiştir. Bu çerçevede yeni ittifaklar kurulmuş ve bozulmuştur. Bölgesel düzeyde İran, Türkiye ve Arabistan 3 bölgesel güç olarak yeni roller ve sorumluluklar üstlenmişler. İran bu akımı, Suriye’ye varmadan önce “Arap Uyanışı” olarak adlandırmış ve Valiye Fakih bu uyanışın İran İslam Devrimin etkisinden kaynaklandığını öne sürerek özgürlük ve hakikat peşinde olan halkları desteklemeye hazır olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca İran modelini onlara sunmuştur. Ancak Türkiye, son yıllardaki başarıları ve Avrupa ve ABD’nin desteğiyle önemli bir rakip model sunmuştur ve İran’ı bu konuda geride bırakmıştır. “One minute” ve “Marmara” olayları ayrıca Türkiye’nin Arap halkı arasında popüler olmasını sağlamıştır. 2009’dan itibaren Türkiye-İsrail arasında yaşanan siyasi krizler, Eylül 2011’den askeri ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. Bu durum ABD’yi rahatsız etse bile İran’ı, İsrail bir müttefikini kaybettiğinden dolayı mutlu etmiştir (Yeşilyurt, 2013: 426 & 448).

2010 yılının sonunda Dera’da başlayan protestolar kısa zamanda Humus ve Şam ardından da dış müdahalenin ve kutuplaşmanın etkisiyle de ülkenin her tarafına sıçramıştır. Şam’daki yoğunlaşan protestolar hükümetin istifasına neden olmuştur. Asad şiddetin artması ve ölümlerin sayısının artması ardından yarım yüzyıl devam eden olağanüstü hal durumu sonlandırmak, gösteri hakkı vermek ve güvenlik mahkemelere son veren kararname çıkarılmıştır, ancak muhalefet Asad’ın niyetine inanmayarak bu eylemleri olumlu karşılamamıştır. 2011’den itibaren farklı ülkeler Suriye’den büyükelçilerini çağırılmışlar, Asad’e görevi bırakma çağrısında bulunmuş ve

Suriye’de farklı kurum ve şahıslara yaptırım uygulamışlar. Muhalifler ise Ulusal Konsey kurmak üzere İstanbul’da buluşmuşlar. Ocak 2012 Al Nusra kurularak çok sayıda yabancı savaşçıyı cezbetmiştir. Ülkenin yeni Anayasa’sı ise halk referandum sonucu kabul edilmiştir. Mart 2012’de Türkiye, Suriye Büyükelçiliğini kapatmıştır (Varlı, 29.08.2016).

Asad 6 maddelik Annan planını uygulayacağını açıklamıştır. Cenevre’de toplanan uluslararası konferansta geçiş hükümeti üzerine uzlaşmaya varılmıştır. ABD, İran’ı Asad’ı silah ve askeri eğitim vermekle suçlamıştır. Doha’da bir araya gelen muhalifler bu defa Suriye Devrimi Muhalefet Güçleri Koalisyonu’nu (SMDK) kurmuştur ve Arap Birliği tarafından bu kurumda Suriye yönetimi yerine geçmiştir. Arap Birliği, AB ve ABD, Asad’ın gitmesini isterken, Lübnan Hizbullah’ı, Rusya, Çin ve İran Asad rejimini destekleyeceklerini açıklamışlar. Ağustos 2013’te gerçekleşen kimyasal silah saldırısı sonucu Obama, kongreden müdahale yetkisi talep etmiştir, ancak bu sırada Rusya ile, Suriye’nin kimyasal silahlarının ülke dışına çıkarılması konusunda bir uzlaşmaya varılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, İŞİD hilafetini ilan etmiştir. Dengeleri değiştiren bu yeni dinamik ABD başta olmak üzere farklı ülkelerin önceliğini değiştirmiştir. 2012 yazında Kobani, Afrin ve Haseke’yi ele geçiren PYD, Ocak 2014’te özerklik ilan etmiştir. ABD ise Eylül’den itibaren YPG ve İŞİD arasındaki sert mücadelelerde YPG’ye destek vermeye başlamıştır. Asad, Haziran 2014’teki Cumhurbaşkanlık seçimlerini %88 oy oranıyla kazanmıştır (NTV, 15.03.2017).

2015 yılı başlarken, İŞİD topraklarını Suriye’de arttırmıştır, PYD kendi kantonlarını ilan etmiştir, muhalifler ise özellikle dış yardımlar sayesinde askeri açıdan güçlenmiştir. Mart 2015’te muhalifler İdlib’i ele geçirerek özgüven almışken mücadeleye devam etmeyi düşünmüşlerdir. Ancak Eylül 2015’te Rusya’nın Asad davetiyle Suriye’de askeri müdahalede bulunması, İran’ın da desteğiyle iç dengeleri tekrar değiştirmiştir. Muhalifler büyük oranda geri çekilmiş, İŞİD mevzileri sürekli ateş altına alınmıştır. Moskova ile ilişkilerini düzelterken Türkiye, Ağustos 2016’da Fırat Kalkanı operasyonunu ÖSO ile başlatmıştır ve Cerablus, El Rai ve Dabık dahil bazı noktaları İŞİD’den geri almıştır. Kaç ay sonra Rusya hava desteğini alan Suriye rejimi, kanlı operasyonlar ardından stratejik öneme sahip olan Halep’i geri almıştır. Savaşçıları Halep’ten çıkaran Rusya-Türkiye ve ayrıca İran, 21 Aralık’ta bir mutabakat metni imzalamışlardır. Mutabakata göre taraflar Suriye rejimini tanımışlardır, Al Nusra ve İŞİD’e karşı mücadele edeceklerini kabul etmişlerdir (Tatari, 25.01.2017).

Bu süreçte farklı uluslararası konferansların gerçekleşmesi yanısıra defalarca da ateşkes ilan edilmiştir (Jamaran, 14.03.2016). Suriye’de bu zaman diliminde yaklaşık 400 bin kişi ölmüştür, 130 bin kişiden haber alınmamaktadır, 4 milyondan fazla insan komşu ülkelerde sığınmacı statüsüne düşmüştür, yaklaşık 6 milyon kişi ise ülke içinde göç etmiştir (NTV, 15.03.2017).

Suriye savaş sahnesine dönüştüğü zamandan farklı ulusal, bölgesel ve küresel aktörler bu meydana, farklı kimlik ve çıkarlarla yer almaktadırlar. Bu zaman diliminde önemli aktörleri şöyle sıralamak mümkündür: ABD, Rusya, Arabistan, Türkiye, İran, İŞİD, Asad, Kürtler/PYD, ÖSO, Al Nusra, Hizbullah, Ahraruş Şam, Fetih Ordusu. Ancak burada İran ve Türkiye üzerinde odaklanmaktayız (Varlı, 29.08.2016).

İran İslam Cumhuriyeti’nin Suriye’ye yönelik politikası hakkında Farsça literatürde 3 farklı yaklaşım mevcuttur:

- İnsan hakları: Bu çerçevede Beşşar Asad’ın Baas yönetimi gayri demokratik ve adil olmayan bir yapıya sahiptir ve muhaliflere yönelik bastırıcı tutumu insan haklarını yaygın bir şekilde ihlal etmektedir ve İİC de bu çerçevede bir dış politika benimsemesi gerek, dolayısıyla Suriye’ye yönelik yaptırımlara katılarak Beşşar Asad yönetiminin düşüşünü sağlamalıdır.
- İdeolojik yaklaşım: Bu çerçevede Suriye, stratejik konumu ve Asad rejimi şartlar ne olursa olsun korunmalıdır (Mottegi & Saidi, 2016: 23).
- Jeopolitik yaklaşım: Bu yaklaşımı benimseyenlere göre İİC, bölgeye hakim siyasi ve güvenlik yapıda bir bölgesel güçtür. Bölgede güç dengesi, İran’ın Hizbullah gibi direniş gruplarla ilişkisi ve Suriye gibi stratejik bir ülkeyle güçlü ilişkileri bu konumu güçlendirmektedir ancak Suriye’de Asad’ın iktidardan düşmesi İran’ın bu konumu tehlikeye atarak mevcut dengeyi, İran’ın bölgesel rakipleri ve küresel mühalifleri lehine değiştirebilmektedir (Mottegi & Saidi, 2016: 24)

İran Dışişleri Bakanlığı’na göre İİC’nin Suriye politikası 4 tabandan oluşmaktadır:

- Suriye’de şiddet ve ölümü durdurmak
- Yabancıların siyasal ve askeri müdahalelerinin önünü almak
- Beşşar Asad yönetimini korumak

- İç reformları gerçekleştirmek ve ülkenin geleceğini belirlemek için halka başvurmak (Mottegi & Saidi, 2016: 24)

Suriye'deki istikrarsız ve şiddet ortamı terör grupların oluşumuna Zemin hazırlaması İran'ın güvenliğini de tehlikeye atmaktadır. Diğer taraftan Suriye'de Asad'ı desteklemek ülkedeki şiddet ve insani facia perspektifinden bu ülkenin meşruiyetini tehlikeye atmaktadır. İran, Suriye'deki itirazları yabancı kaynaklı fitne olarak adlandırmıştır ve Asad rejimini Direniş ekseninde herhangi bir koşullar altında destekleyeceğini ve koruyacağını açıklamıştır. Bu çerçevede İran dış politikasında bu konuyu ele alan temel aktörler Veliye- fakih ve İslami Devrim Muhafızları Ordusu olmuştur. Suriye'nin stratejik önemi yanısıra İran bu ülkeni İŞİD ile mücadelede ön hat olarak tanımlamıştır (Bassiri Tabrizi & Pantucci, 2016: 3).

2.3.2 Uluslararası Konjonktür/ Yapı

ABD, devrimden önce 1941- 1979 yılları arası Muhammad Reza Pehlevi'yi desteklemiştir. Soğuk savaş döneminde gerçekleşen bu destek, İran'ı iki açıdan önemli kılmıştır: Öncelikle İran komünizmin yayılmasını önlemek için bir bariyer işlemi yapmıştır, ikincisi enerji koridoru olarak özellikle Batı bloka petrol transferi için çok önemli role sahip bulunmuştur. 1970'li yıllarda Richard Nixon'un doktrini çerçevesinde İran, ABD'nin Jandarması olarak ortaya çıkmıştır. Nixon doktrinine göre İran askeri yönden ve Suudi Arabistan ekonomik açıdan ABD'nin çıkarlarını bölgede sağlamakta ve komünizmin tehdidini doğrudan müdahaleye gerek olmadan en az seviyeye indirebilmiştir. Bu çerçevede ABD, İngiltere'nin yardımıyla İran'ı Fars körfezin tartışılmaz askeri gücüne çevirmiştir. Böylece İran, ABD'nin temsilcisi ve önemli müttefiki olarak Fars körfezinde güvenliği ve istikrarı sağlamak ile sorumlu olmuştur (Takhşid, 2016: 75-84).

Ancak Devrimden sonra ABD- İran ilişkilerinin doğası değişmiştir. İran bölgesel jandarma rolünü reddetmiş ve bu rolün kimsenin üstlenmesini de istememiştir. İran'ın stratejik konumu bu ilişkileri daha da karmaşık hale getirmiştir. İki aktör arasında kriz 4 Kasım 1979'ta ve İranlı öğrencilerin ABD büyükelçiliğindeki rehine alma olayı ve bu krizin 444 gün sürmesiyle büyümüştür. ABD'nin bu olaya ilk tepkisi İran'ın yurtdışındaki 10 milyar değerinde varlığını dondurması ve Pehlevi rejimi döneminde İran'a verilmesi onaylanan borçların iptal olması olmuştur. Burada ilginç olan nokta ABD'nin bu sorunu demokratik yollardan çözmeye çalışması ve başarısızlığın ardından, gizlice askeri harekâtı denemesi (Tabes Olayı) ve ardından ilişkileri kesmeye karar vermesidir. Genel kaniya rağmen aslında ilk defa ABD İran'a uçuşlarını iptal etmiş

ve ilişkileri kesmek yolunda karar almıştır. Ancak bu eylemlerin o dönemde radikal bir yönetim tarafından “Büyük Şeytan’a” yönelik gerçekleşmemesinin nedeni yönetimin bu çerçevede deneyimsiz olması ve iç gündeme odaklanması olarak açıklanmıştır (Ricks, 1992).

İki aktör arasındaki husumet İran- Irak savaşı sırasında ve sonrasında da devam etmiştir. Savaştan sonra (1988) İran’ın ilk önceliği ekonomik imar olarak belirlenmiştir. Ancak ABD, İran’a yönelik uyguladığı yaptırımlarla hükümeti ekonomik ve siyasi boyutlarda izole etmeye ve rejimi devirmeye çalışmıştır. ABD ayrıca Avrupalı ülkeleri aşağıdaki nedenlerden dolayı İran’a karşı yaptırımlar uygulamaya teşvik etmiştir:

- İran’ın Ortadoğu’da barışa karşı çıkması
- İran’ın kitle imha silahları elde etme çabası
- İnsan hakları ihlali
- Teröre destek vermek (SNN, 03.11.2012).

Humeyni ABD’yi “Büyük Şeytan” ve terör hükümeti olarak adlandırmıştır ve İran – ABD ilişkilerinin tekrar gündeme gelebilmesi için İran bazı ön şartlar belirlemiştir:

- ABD, İran’ın bağımsızlık ve çıkarlarına saygı duymalıdır
- İran’ın iç işlerinde müdahale etmemelidir
- İlişkilerde her iki taraf eşit müamele görmelidir (Tebyan, 01.11.2015).

Bu şartlar defalarca Humeyni’nin konuşmalarında dile getirilmiştir. Bazı Avrupalı ülkeler İran’ın yaklaşımını ABD’ye yönelik değiştirmek için çabalamışlardır. Bu konu Avrupalı ülkeler arasında tartışma nedeni olmuştur. Tartışmalar özellikle ABD, İran ve Irak’a yönelik çifte çevreleme politikasını (1993) ilan ederken durağa varmıştır. ABD, İran ve Irak’ı kendi çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak görmüştür. Çifte Çevreleme politikanın da amacı, adı geçen iki aktörü uluslararası ekonomiden uzak tutmak ve dolayısıyla rejim değişikliğini bu ülkelerde hızlandırmakmış. Fars körfezinde ABD’nin petrol rezervlere egemenliği, İran’ın rezervlerini içermiştir dolayısıyla ABD İran’ın petrol ve doğal gaz sektörlerini baskı altına almak için Avrupalı ülkelerin yardımına ihtiyaç duymuştur (Solatani & Ekhtiyari, 2010:200-201).

Devrim İran’ın ilişkilerini Avrupalı devletler ile değiştirmiştir. İranlı politikacılar açısından bu ülkeler ABD ve SSCB’nin yerini almak için düşünülebilir alternatifler olabilmişler. Bu seçimin nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür:

- ABD, Batı blokun simgesi ve SSCB, Doğu blokun simgesi olmuştur. İran ise “Ne Batı, Ne Doğu” politikası doğrultusunda Avrupa’yı ABD ve SSCB’ye bu mantığın sonucu olarak tercih etmiştir.
- İngiltere, ABD ve SSCB Pehlevi rejimiyle yakın ilişkileri varmış ancak diğer Avrupalı ülkeler özellikle Almanya, İran’ın bağımsızlığını baştan savunmuştur ve ABD ya SSCB gibi olumsuz tarihi deneyimler söz konusu değildir (Zarumi, 2004).

İran İslam Cumhuriyeti’nin bu bakış açısı Avrupalı ülkeleri yeni rejimin tanınmasına ve ilişkilerinin güçlendirmesine sevk etmiştir. Fransa, İngiltere ve Almanya (1978-1979) yeni rejimi, İran’ın Uluslararası toplumda yasal hükümeti olarak tanımışlar. Ancak zamanla gelişen olaylar ilişkilerin seyrini değiştirmiştir ve gerginliklere neden olmuştur. Amerikalı rehinelere olayı bu gerginliğin başlangıcı olmuştur. Humeyni’nin bu eylemi desteklemesi ABD ve Avrupalı ülkeler tarafından kınanmıştır. Ardından, Jimmy Carter, ABD’nin Cumhurbaşkanı, Avrupalı ülkelerin desteğini ve İran’a yaptırımlar uygulamayı istemiştir. Ancak İran’ın bu gibi açılım inisiyatifleri ABD ve Batılı ülkeler tarafından olumlu karşılanmamıştır. 1990- 2000 yılları arasında Domato ve Çifte Çevreleme Politikası gibi yeni siyasetler İran’ı durdurmak ve kontrol etmek amacıyla onaylanmış ve Hatemi döneminde dahi uygulanmıştır (Solatani & Ekhtiyari, 2010:201-202).

2000’li yıllar başladığında İran’da Muhammad Hatemi Cumhurbaşkanı’dı. Eski kültür Bakanı olan Hatemi, Haşemi Refsancani’den sonra (Onarım Hükümeti سازندگی) halk tarafından seçilmiştir. Anlatıldığı üzere Hatemi iç ve dış politikada reformlara ve açılıma odaklanmıştır. Refsancani döneminde de bazı açılımlar iç ve dış politikada söz konusu olmuştur. Remezani (2004) anlattığı üzere bu dönemlerde İran dünya halkına ve özellikle Amerika halkına barış ve dostluk mesajları göndererek detente, barış ve demokrasi ve uygarlıklar arası diyalog gibi öneriler ve uluslararası normlar ve kurallara saygı göstererek bölgesel ve küresel işbirliklerini geliştirmeye çaba göstermiştir. Örneğin Irak ve Afganistan’da terör ile mücadeleye destek vermiştir. Mayıs 2003’te İran Beyaz Saray’a *Grand Bargain* adı verilen bir öneride bulunmuştur. Bu öneriye göre İran Irak’ta ABD’ye yardımcı olmak için öneride bulunmuş, Hamas ve Hizbullah’ı kontrol edeceğine söz vermiştir, uranyum zenginleştirilmesini askıya almayı ve ABD ile ilişkilerini normalleştirmeyi önermiştir. Karşılığında ABD, İran’a uygulanan ekonomik yaptırımları kaldırmak ve rejimi yıkmamak konusunda güvence vermesi istenmiştir. Ayrıca İran’a karşı hasmane tutumunu

değiştirip İran'ın bölgesel ve uluslararası konumunu tanınması talep edilmişti (Farsnews, 13.07.2010).

11/9/ 2001 olayı, soğuk savaştan sonra uluslararası sistemdeki boşluğu doldurmuş ve yeni bir düzenin başlangıcı olmuştur. Bush döneminde ABD'nin İran'a yönelik söylemleri değişmiştir. Bu çerçevede öne çıkan en önemli konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ABD açısından İran terörü destekleyen aktörler arasında en önde gelmiştir, bunun nedeni İran'ın Hizbullah gibi Filistinli ve Lübnanlı grupları desteklemesidir. İran'ı şer eksenini denilen ülkeler arasında sayması, Irak ardından İran'a saldırmanın gerekli olduğunun üzerine durulması özellikle ABD'deki Evangelistlerin bu konular üzerinde durmaları ve İran'ı kitlesel imha silahları peşinde olduğunu iddia etmeleri aradaki mevcut mesafeyi arttırmış ve yaklaşımları karşılıklı olarak sertleştirmiştir. Ancak ABD'nin Irak'ta düştüğü durum onu en azından yakın zamanda İran'a saldırmaktan vazgeçtirmiş ve 2005 yılından itibaren yeni bir stratejinin uygulanmasına yol açmıştır (Mensuri Moghaddam & Esmaili, 2011: 292):
 1. Sivil itaetsizlik ve direniş gibi yumuşak yollardan İran rejimini değiştirmeye çalışmak
 2. İran'ın etkisini bölgesel ve küresel düzeyde sınırlamak ve etkisizleştirmek amacıyla İran'ı ekonomik, siyasi, askeri ve diplomatik yalnızlığa sevk ettirmek
 3. CIA aracılığıyla İran'ın tüm finansal aktivitelerini küresel düzeyde askıya almak

Bu çerçevede de amaç İran İslam Cumhuriyeti rejimini çöktürmek ilan olmuştur. Bu dönemde Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen para ve diplomatik kaynaklar artış göstermiştir. Bu çerçevede ABD kongresi 2005 baharında "İran'ın Özgürleşmesine Destek" adlı bir programı onaylamıştır. Ardından Beyaz Saray 75 milyon dolarlık bütçe isteğinin 66 milyon dolarını onaylamıştır (Mensuri Moghaddam & Esmaili, 2011: 292).

- İran tarafından Mayıs 2003'te önerilen barış ve dostluk önerisi ABD tarafından reddedilmiştir. Bu önerinin reddedilmesi Nisan 2003'te, Saddam'ın iktidardan indirilmesinden sonra ve ABD'nin Ortadoğu politikasının Savunma Bakanlığı ve Neocon'lar tarafından yönlendirildiği bir dönemde olmuştur. Bu tarihte ABD hala Irak'ta başarılı olarak tanınıyormuş ve sırada İran'ın olacağını düşünülmüştür (Mensuri Moghaddam & Esmaili, 2011: 293).

- Adı geçen önerinin ABD tarafından reddedildikten bir ay sonra ABD, İran'ın kitle imha silahları elde etmeye çalıştığına dair iddiaları ortaya koymuştur ve İran'ın nükleer programı dosyasını UAEA'de açıklamış ve konuyu siyasallaştırmıştır.
- ABD'nin İran'a yönelik bölgesel tehditlerinin artması: Afganistan ve Irak'a saldırı, ABD ve İngiltere'nin deniz filolarının Fars Körfezinde aktif rol oynaması, Kafkaslardaki anti İran birliği ve yaklaşımı güçlendirmek, Fars Körfezindeki İran düşmanlığını arttırmak, Ortadoğu'da İran karşıtlığını güçlendirmek gibi davranışlar ve eylemler bu çerçevede değerlendirilmelidir (Mensuri Moghaddam & Esmaili, 2011: 294-296)

İran 9/11 olayını ABD'ye yönelik pozitif düşüncelerini iletmek için bir fırsat olarak değerlendirmişti. Öncelikle Cumhurbaşkanı Hatemi, bu “anti- İslam” ve “barbarca” hareketten dolayı başsağlığı dileklerini iletmış ve ardından, Hamenei, Valiy-e Fakih, “ *bu faciaları nerede olsa ve mağdurları kim olursa olsun*” kınamıştır. ABD'deki İran diasporası sempatisini sokak gösterilerine katılarak ve terörü lanetleyerek göstermiştir. Korku veya saygı nedeni her ne olsa İran'da ilk defa kaç hafta boyunca Cuma namazlarında Amerika'ya lanet okunmamıştır (Mensuri Moghaddam & Esmaili, 2011: 245-246)

Afrasiabi ve Meleki'ye göre İran 9/11'den sonra dış politika ve diplomaside aktif bir rol oynamaya ve değişen sistemle uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede yazarlar aşağıdaki eylemlere işaret etmektedirler:

- Amerika'ya yönelik esnek bir yaklaşım
- Rusya ile ilişkileri teşvik etmek
- AB ile detente
- Uluslararası örgütlerde İran'ın profilini yükseltmek
- Fars körfezi ülkeleriyle ilişkileri iyileştirmek
- Bölgesel işbirliğini arttırmak
- Türkiye, Pakistan ve Irak'la ilişkileri istikrarlı hale getirmek
- Savunma kapasitesini yükseltmek (Afrasiabi & Maleki, 2003: 256)

ABD, İran'ın işbirlikçi ve samimi tarzını Taliban rejimini ortadan kaldırmak için fark etmiştir. Taliban İran'ın en önemli düşmanlarından biri sayılmıştır ve Radikal Sünni yaklaşımıyla Şii Hazaralar'ı rahatsız edip İran'ın doğu sınırlarında güvensizliğe yol açmıştır. Ayrıca İran'ın

çabalarını Afganistan'da ekonomik ve ideolojik etki yaratmak için etkisiz etmiştir. 1998 yılında İranlı diplomatların Taliban tarafından öldürülmesi nedeniyle İran ve Taliban, tam bir savaş eşliğinden geri dönmüşlerdi (Afghanpaper, 25.07.2014).

Hamenei, ABD'deki olayı kınamasına rağmen bu olayın ABD'nin Afganistan'a saldırma nedeni olmaması hakkında uyarmıştır. Buna paralel olarak da Hatemi bir taraftan Cenevra'da ABD ile Afganistan'da iletişimde bulunurken diğer taraftan içte muhafazakarları aşağıdaki nedenleri sayarak savaşın İran'ın çıkarları doğrultusunda olduğu konusunda ikna etmeye çalışmıştır:

- Savaş Taliban tehdidini ortadan kaldırmaktadır
- Pakistan'ı bu konuda zayıflatmaktadır
- ABD ile ilişkilerde köprüleri yeniden kurmak için yardımcı olabilmektedir (Milani, 2006:246-247).

İran- ABD'nin bu başarılı işbirliği ardından ve iki aktörün aynı yaklaşımı benimsemelerine rağmen, Devrimden sonra en demokratik anları yaşayan İran, Bush tarafından Ocak 2002 tarihinde Irak ve Kuzey Kore ile birlikte Şer eksenini olarak adlandırılmıştır ve bu ülkeleri dünyanın barışı için bir tehdit olduğunu ve onları giderek büyüyen tehditler ve teröristlerin destekçisi olarak tanımlamıştır. Bush'un bu ifadeleri İran'da öncelikle Reformcuları büyük hayal kırıklığına uğratmıştır ve Muhafazakarların ellerini güçlendirmiştir ve ABD'nin güvenilmez olmadığına dair yeni bir kanıt sunmuştur. Hamenei bu konuya şöyle tepki vermiştir: ” *Dünyanın en büyük kötülüğü tarafından nefret ve öfke amacı olduğumuzdan dolayı gurur duymaktayız...* ”. Hatemi ise Bush'u savaş tüccarlığı yapmakla suçlamıştır (IUS News, 01.02.2017).

Ahmedinejad dönemi (3 Ağustos, 2005- 3 Ağustos 2013) ABD'de Georg W. Bush dönemi (20 Ocak, 2001- 20 Ocak, 2009) ve Barack Obama dönemine (20 Ocak, 2009- 20 Ocak, 2017) denk gelmektedir. Bush döneminde ortaya konulan hasmane normlar ve tutum Obama dönemine kadar sürmüştür. Batı ve ABD'nin İran'a yönelik hasmane tutumu bu dönemde İran'ın iç siyasetini de etkileyerek bazı sosyal ve siyasal grupların radikalleşmesine zemin oluşturmuştur. Ahmedinejad'ın da İsrail ve Amerika karşıtı söylemi ve İran'ın nükleer programa sert yaklaşımı iki aktörün tutumlarını karşılıklı olarak güçlendirmiştir. Bush yönetiminin dış politika tutumu ve demokratik normların, güvenlik uğruna zayıflatılması, Şer eksenini gibi söylemlerin ortaya çıkması ve İran'ın bu ekseninde sayılması her şeyden önce İran halkını hayal kırıklığına uğratmıştır. Halk önceki hükümetlerin barışçıl ve dostca tavırlarının ABD ve Batı'yı yumuşatacağını ve ilişkilerin

iyileşmesini umut etmişler. Ancak İran'ın Afganistan ve Irak'ta olumlu tutumu ve direk ve dolaylı yardımlarının değerlendirilip ve teşvik olmaması gibi yaklaşımlar İran'ın bir sonraki saldırı noktası olarak gündeme gelmesi Ahmedinejad'ın sert tutumunu daha da radikalleştirmiştir. Şer ekseni söylemi İran- ABD istihbarat işbirliği konusunda ortaya çıkan umutları söndürmüştür (Zarumi, 2004).

Bu durumda Ahmedinejad'ın da dünya görüşü önemlidir. Ahmedinejad, Hatemi'nin dış politikasını infialcı, pragmatik ve özellikle devrimci değerlerden uzak olduğunu ilan ederek kendi dış politikasını saldırganlık üzerine inşa etmiştir. Ahmedinejad kendisinin bir küresel misyonu olduğuna inanmıştır ve küresel söylemi ve düzeni reform etmek, güç ve varlıkları yeniden dağıtmak, dünya halkının algısını İran'dan değiştirmek ve ABD, Avrupa ve Siyonizmi yalnızlaştırmayı hedeflemiştir. Bu açıdan Ahmedinejad, İran'ın Bush'u olmuştur. Batılı medya ile sürekli iletişimde olması, her yıl BM'da konuşma yapması ve farklı ülkelerin liderlerine mektup ve mesaj göndermesi ve çok sayıda dış ülkeleri ziyareti bu yönde değerlendirilmektedir (Ghasemi & Rezzaghipur, 2016: 317).

Durum böyleyken karşılıklı olarak İran askeri harcamalarını arttırmış ve askeri ve savunma alanında küresel düzeyde konumunu yükseltmeye yönelmiş ve nükleer tesislerin üzerindeki mührü kaldırarak aktivitelerini sürdürmeye devam etmiştir. Obama döneminde ise ABD'nin hasmane yaklaşımı sürmüş ve petrol, finans, bankacılık, gemicilik alanlarında ilişkilerin tamamen kopmasına kadar ilerlemiştir. Karşılıklı bir şekilde İran'ın dış politikasında direniş artmıştır. Bu çerçevede İran ve Batı, ABD ve İsrail'in yaklaşımına şu eylemler çerçevesinde tepki göstermiştir:

- Ağustos 2005 'te İsfahan Şehrindeki U.C.F tesisinin mührünü kaldırmıştır,
- Aralık 2011 tarihinde, ABD ve İngiltere İran'a yönelik yeni finansal yaptırımlar onayladıktan sonra, İran Parlamentosu İran- İngiltere diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar düzeyine indirmiştir.
- Şubat 2012, İran'a yönelik yeni yaptırımların onaylanması söz konusu olduğunda İran, ham petrolün İngiltere ve Fransa'ya satılmasını yasaklamıştır (İran'ın petrol ihracının %18'i AB'yedir),
- Aralık 2009, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu İran'da Ferdu ve Kum nükleer tesislerinin aktivitelerini askıya alınması gerektiği yönünde bir karar çıkartmıştır. Bu karara tepki

olarak, İran 10 yeni nükleer tesis yapacağını açıklamıştır. İran'ın Atom Enerji Kurumu Başkanı'na göre bu tarihten önce İran'ın böyle bir planı bulunmamıştır.

- 1929 numaralı BM kararı ardından, ve ekonomik ve siyasi yaptırımların artmasından sonra İran P5+1 ülkeleriyle müzakereleri ertelemiştir ve bunu Batı'yı cezalandırmak için yaptığını ilan etmiştir. Ahmedinejad'a göre bu şekilde belki Batı diğer uluslar ile nasıl davranacağını öğrenebilirdi (Mohammad Nia, 2015:192-193).

11. hükümetin dış politikası ılımlılık ve tedbir olarak tanımlanmıştır. Radikal bir dönemin ardından Batı ihtiyatlı ve temkinli olarak yeni yönetime yaklaşmıştır. Küresel düzeyde, iki tarafın davranışlarındaki ortaya çıkan esneklik ve temkin, yaptırımları yumuşatma, yıkıcı ve güvensizlik artırıcı söylemlerden uzak durmaya çalışmak ve genel anlamda yapıcı bir tutumun her iki taraftan sergilenmiş olması bazı konularda anlaşma sağlamaya neden olmuştur. Dolayısıyla umutlar nükleer krizin diplomatik yollardan çözülmesi için ve ekonomik ve siyasi ilişkilerin Avrupa ile artması için her iki tarafta yükselmiştir. İlimlilik hükümeti, 25 Eylül, 2013 yılında BM Genel Kurulunun 68. toplantısında İran'dan yeni bir barışçıl imajı uluslararası topluma vermeye çalışmıştır ve bu çerçevede “şiddet ve radikalizmden arınmış bir dünya” düşüncesini ortaya koymuştur. Ruhani hükümetinin yaklaşımı uluslararası toplumu tutum ve yaklaşımlarında muhafazakarlık ve revize edilmeye itmiştir. Bu çerçevede ABD ve diğer Batılı ülkeler anlaşmaya uymaya ve yeni yaptırımlardan kaçınmaya çalışmışlardır. Öyleki ABD'nin siyasi yapısında bir ayrışmaya yol açılmış ve Obama İran ile müzakereleri engelleyecek her türlü kararı veto edeceği yönünde tehdit etmiştir. Bu tutum iç politikada da karşılıksız kalmamıştır (Mohammad Nia, 2015:199). İran'ın ABD ile ilişkileri nükleer genellikle müzakere ekseninde olmuştur. Bu konu detaylı olarak dördüncü bölümde açıklanmıştır. Arap Baharı da bölgesel konjonktürde anlatıldığı üzere tekrar dengeleri bozmuş ve özellikle Irak ve Suriye'de İran'ı bazı bölgesel aktörlerden uzaklaştırdığı gibi Batı'yla da karşı karşıya getirmiştir.

2.4 ANARŞİK KÜLTÜR ALGISI

Kurumsal çerçevede anlatıldığı üzere üç tür anarşik kültür mevcuttur. Bu kültürler Hobbescu, Locke ve Kantçı anarşik kültürler olarak birinci bölümde anlatılmıştır ve her kültürün dış politikada etkiler ve sonuçları açıklanmıştır. Anlatılan çerçeveye göre burada sırayla İran hükümetlerinin Muhammad Hatemi, Mahmut Ahmedinejad ve Hasan Ruhani dönemlerinde açıklanacaktır. Muhammad Hatemi ve Hasan Ruhani hükümetlerinin dış politika söylem ve çıkarları dikkate alındığında, aralarındaki bazı farklılıklara rağmen bu hükümetlerin algıladıkları anarşik kültür Locke ve Kantçı kültürdür. Locke ve Kantçı anarşik kültürü dış politikaya bu ilkelerle yansıtmaktadır. Bu ilkeler ve davranışlar anlatılan söylem ve politikalar çerçevesinde gözlemlenmektedir:

- Ne tür anlaşmazlıkları olursa olsun devletler birbirlerinin egemenliğine karşı satatükocu bir şekilde davranmalıdır.
- İkinci sonuç rasyonel davranışın doğası ile ilgilidir. Egemenlik kurumu güvenliği daha az "kıt" kıldığından riskler daha azdır gelecek daha önemlidir ve mutlak kazançlar görece kayıplara göre daha ağır basmaktadır.
- Görece askeri güç halen önemlidir çünkü rakipler diğerlerinin anlaşmazlıksızlarını çözmek için güç kullanabileceğini bilirler fakat bunun anlamı düşmanlar için olduğundan farklıdır çünkü egemenlik kurumu tehdit dengesini değiştirmektedir. Tehditler varoluşsal değildir ve kişinin kendi gücü yetersiz olduğundan müttefiklere daha kolaylıkla güvenmektedir.
- Eğer anlaşmazlıklar savaşa dönüşürse rakipler kendi şiddetlerini sınırlıyacaktır. Vestfalya sisteminde bu sınırlar adil savaş teorisinde ve medeniyetin standartlarında ifade edilmiştir. Düşmanlar ve rakipler aynı derecede şiddete meyillidir fakat rollerde küçük bir fark şiddet derecesinde büyük bir fark yaratmaktadır (Wendt, 1999(b): 348).

Mahmut Ahmedinejad hükümetinin dış politika söylemi ve çıkarları dikkate alındığında, hükümetin algıladığı anarşik kültür Hobbescu kültürüdür. Bu kültürün bir devletin dış politika duruşu ve davranışı açısından belli bir etkileşim mantığı üreten en azından 4 sonucu bulunmaktadır.

- Devletler düşmanlarına kendilerini yoğun derecede revizyonistlermiş gibi göstererek karşılık verme eğilimindedirler yani onları yıkmaya ya da işgal etmeye çalışacaklardır. Bu onların çıkarlarının mutlaka revizyonist olacağı anlamına gelmemektedir. Esasında bir

devletin statükocu çıkarları olabilir fakat düşman güçlerinin tehdidi onu “ öldür ya da öldürül” ilkesi uyarınca yoğun derecede revizyonistmiş gibi davranmaya zorlayabilmektedir.

- Karar alma geleceği bir hayli az önemseme ve en kötü duruma yönelme eğilimindedir. Beklenen fayda teorisinden çok olasılık teorisi “rasyonel” davranış temelini oluşturabilmektedir.
- Görece askeri kabiliyetler önemli olarak görülecektir. Düşmanlık kabiliyetlere özel bir anlam vermektedir. Bu anlamın kaynağı ne onların doğal nitelikleri ne de anarşidir fakat rol ilişkisi yapısıdır.
- Eğer fiili savaş durumu gerçekleşirse devletler düşmanın (algılanan) koşulları uyarınca savaşıacaklardır ve eğer savaş henüz patlak vermemişse fakat yakın bir tarihte çıkacağı açıksa, devletler düşmanı etkisizleştirmek için önce davranmaya hazırlanmak zorundadır, özellikle düşman ilk saldırı sonucunda öldürücü üstünlük kazanmasın diye saldırgan teknolojiye hakim özellikse (Wendt, 1999(b): 323-324).

Bu kültürler hakkında detaylı bilgi birinci bölümde verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKA KİMLİKSEL SÖYLEMLERİ, ÇIKARLARI VE ANARŞİK KÜLTÜR ALGISI

3.1 İÇ FAKTÖRLER : TÜRKİYE'DE SİYASİ KİMLİK SÖYLEMLERİ

Türkiye’de siyasal kimlikler arasında Sosyal demokrasi’nin de adı geçmektedir, ancak bu söylemin kurumsallaşmadığı ve aynı zamanda dış politikada rol oynamadığından dolayı burada dikkate alınmamaktadır. Türkiye’de Sosyal Demokrasi daha çok evrensel ilkeleri benimsemektedir. Yine de bu söylem Türkiye’de pek kabul görmemekte ve dolayısıyla gelişmemektedir. Bu nedenle de bir söylem olmasına rağmen ve ilkesel olarak CHP tarafından da ortaya konulmasına rağmen bu çalışma zarfında iktidarda yer almadığından ve etkili olmadığından ona odaklanılmamaktadır (Cingi, 2011: 1-9).

3.1.1 Kemalizm / Sekülerizm

“*Kemalizm, Türk ulusalcılığını toprağa bağlı bir kimlik olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre Türkiye coğrafi bir kavram, Türk halkı da bu toprak üzerinde yaşayan insanlar olarak Kabul edilir*” (Karakaş, 2013: 28). Kemalizm, bir yandan bütüncül ve kapsamlı bir sekülerizasyon projesi olarak ortaya çıkmakta ve diğer taraftan İslami, kamusal alandan çıkarmasına rağmen müslümanlık, Türk milliyetçilik felsefesinde temel ve tanımlayıcı bir unsur olarak görev yapmaktadır. Yeni rejim bir taraftan ülkeyi laikleştirirken öte yandan da Anadolu’yu müslümanlaştırmıştır. Kemalist söyleminde Batı’nın yeri Sevr sendromundan dolayı Batı’ya rağmen Batılaşmak tanımlanmıştır (Kösebalaban, 2014: 111-113).

“Jakoben kemalist” gelenekte askeri bürokrasi, halk adına en iyisine karar veren ve halka en doğruyu gösteren bir öncü olarak görülmüştür. Kemalistlere göre imparatorluğun çökmesinin nedeni dini ve etnik çoğulculuğa dayanan yapı olmuştur. Bu nedenle de ülkenin etnik ve dini çoğulculuğu tehdit olarak görülüp ve Türk milliyetçiliği etnik homojen bir ulus kavramı üzerinden tanımlanmıştır (Kösebalaban, 2014: 357).

Bu çerçevede laikleşme, geleneksel topluluğun ‘metafizik insan’ından kapitalizmin ‘akılcı-ekonomik bireyi’ne geçiş olarak tanımlanabilmektedir. Bu bakımdan, sekülerleşme, piyasa koşulları ve yükselen burjuvazi ile toplumsal bilinç arasında otorite ve meşruiyet ilişkisi yaratarak modern ulus devletinin kültürel ideolojik alt yapısını oluşturmaktadır. Laiklik, egemenleşen

burjuvazinin ulus devletin ticari piyasaya dayalı doğasına ilişkin ekonomik taleplerinin siyasal-kültürel yansımasıdır. Bazı uzmanlara göre laikleşmenin Türkiye coğrafyasındaki tarihinin, çıkış zamanı ve mekanı itibarıyla, tam da Osmanlı'nın kapitalizme açılma dönemine denk gelişi, bu bakımdan rastlantı değildir (Koçal, 2012: 111-112).

Sekülerizm aslında Batıcılığı benimsemekle ilgilidir. Türkiye kendisini Batı kampında tanımlamak için onun sekülerist kimliğini benimseyerek kendisini Batılı olarak tanıtmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda sekülerizm kemalizmin bir parçası olduğu gibi Batıcılık/Avrupalılaştırma başlığı altında da yerleştirilmesi doğru olmaktadır. Kemalizm söyleminde dış politika ilkeleri Atatürk'ün ilkeleri olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bağımsızlık
- Barışçılık
- Gerçekçilik ve diyaloga açık olmak
- Batılaştırma ve çağdaştırma
- Aktif olma
- Milli güce dayanma ve ittifaklar sistemi (Can, bilinmez:1-10).

3.1.2 Türkçülük

II. Meşrutiyet sonrasında kültürel söylem olma yönünde önemli bir mesafe alan Türkçülük, zaman içinde siyaset üretmenin bir aracı haline gelip, siyasi talepleri olan bir düşünce akımına dönüşmüştür. Milli mücadele sürecinde Türkçülük, Türk ulusalcılığına dönüşmektedir. Siyasi bir seçenek olarak Türkçülük ve Türk milli kimliği Cumhuriyet'in bir siyasi seçimi olarak resmi ideoloji haline gelmiştir. Cumhuriyet elitlerinin iradesini yansıtan ve Cumhuriyet'in resmi ideolojisinin temel boyutlarından birini oluşturan yeni ulusalcılık anlayışı 'Resmi Türk Ulusalcılığı' ya da 'Atatürk Ulusalcılığı' olarak anılmaktadır. Ulusalcılık temelinde inşa edilen milli kimlikler, aynı zamanda bir "ötekileştirme" sürecidir (Karakaş, 2013: 14-19).

1940'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan Türk-İslam sentezi, Kemalist ulusalcılığın dine karşı radikal tavrını derinden sarsmaktadır. Yeni gelişmelerin bir sonucu olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve ülkücü hareket, Türk ulusalcılığı içinde yeni bir farklılaşmayı göstermesi açısından önemlidir. "Özellikle Türk-İslam sentezi ülküsü, Kemalizm'in anti-tezlerinden biri olarak siyasal arenadaki yerini" almaktadır (Karakaş, 2013: 28).

Bu kimliğin içeriği ırk odaklıdır. Bu kimlik Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda önemli bir röle sahiptir ve Atatürkçülüğün de önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Ancak günümüzde bu kimliği öne çıkartan iki önemli iç ve dış gelişme mevcut bulunmaktadır. Dış cephede, soğuk savaşın bitişi, SSCB'nin dağılımı ve yeni Türk cumhuriyetlerin oluşumu ve iç cephede Kürt kimliğinin özellikle PKK'den dolayı yeni bir öteki olarak ortaya çıkışı ve yeni bir öteki rolü oynamasıdır. Siyasi anlamda bu kimliği ve görüşü temsil eden en önemli parti, Milliyetçi Hareket Partisidir. Bu parti 1969'da kurulup ve 1999 yılında Devlet Bahçeli Genel Başkanlığıyla en popüler düzeyine ulaşmıştır. Parti Kurucusu, Alparsalan Türkeş, ideolojisini "*Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Endüstri ve Teknikçilik, Köycülük, Gelişmecilik ve Halkçılık, Hürriyet ve Şahsiyetçilik*" olmak üzere dokuz ilkeyle açıklamıştır (Al Jazeera Turk, 25.02.2013). Ancak partinin değer ve ilkeleri zaman içinde değişip ve şu şekilde sıralanmıştır: Milliyetçilik, demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü, laiklik, milli birlik ve bütünlük, sosyal devlet, sosyal adalet ve Türk toplumculuğu, yönetimde şeffaflık. MHP, Türkiye'nin Kafkasya ve Balkanlar bölgesinde lider ülke olmasını hedeflemektedir. MHP'nin dış politikada benimsediği ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz: Uluslararası iş birliğine önem veren etkin bir dış politika, caydırıcı dış politika, Türk dünyasına öncelik vermek, Çok yönlü dış politika (MHP Parti Programı, 2009: 124-129). MHP'nin dış politika hedefleri ağırlıklı olarak Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Kıbrıs, Kafkasya coğrafyasında kurulacak stratejik ve ekonomik ortaklık ile kültürel ve siyasi işbirliği yapılması üzerinde yoğunlaşmaktadır. MHP, Orta Doğu'da ise işbirliği ve istikrar sağlayıcı politika üretilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede Kıbrıs, Türkiye'nin en önemli milli meselesi olarak tanımlanmaktadır. AB konusunda ise müzakerelerin tam üyelik amacıyla ülkenin Yunanistan, Ermenistan ve Kıbrıs gibi konularda çıkarlarına zarar vermediği şekilde devam edebileceğini savunulmaktadır. ABD ile ilişkiler ise "karşılıklı çıkar" çerçevesinde tanımlanmaktadır. Ayrıca Rusya ve İran gibi bölgesel ülkeler ve Afrika ve Uzak doğu ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin gelişmesi hedeflenmektedir (MHP Parti Programı, 2009:124-130).

3.1.3 Avrupacılık/Batıcılık

Batı'nın Türk kimliğinin tanınmasında her zaman önemli bir konumu olmuştur. Bu konum Osmanlı tarihinde Gülhane Hattı Hümayunu'nun ve modern reformların başlangıcına dek geri gittiği bilinmektedir. Cumhuriyet tarihinde ise Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde Batı iç ve dış politikanın bir amacı ve aynı zamanda kimliğinin bir parçası olmuştur ve resmi bir şekilde

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik çabaları şeklinde kendisini göstermektedir. Bu çerçevede bazı araştırmacılar Türkiye'nin Avrupalılaşıma çabasını, Türkiye'nin 200 yıllık Batılaşıma süreci içinde incelemeyi daha doğru bulmaktadırlar. Osmanlı elitleri Batı'yı tanımlamakta iki farklı kavramı kullanmışlardır: Siyasi ve askeri düşman olarak Batı ve Batı uygarlığı. Bu ayırım Batı'ya rağmen Batılaşıma gibi sloganların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kimlik açısından Osmanlı ve Avrupalı tarih yazınlarında, bu iki aktör diğeri için her zaman bir Ötekiyi oluşturmuştur. Avrupa'ya ait olup veya olmamak duygusu, medeniyet bağlamında Türk kimliğinin bir parçasını oluşturmaktadır.

Günümüzde siyasi hayata baktığımızda Avrupalılaşıma veya başka bir deyişle AB'li olmaya yönelik farklı siyasi görüşler mevcuttur: Birinci grup AB'nin üyesi olmayı, küreselleşen dünya da bir ekonomik ve güvenlik gelişme noktası olarak görmektedir. İkinci grup ise AB üyeliğine daha çok jeopolitik ve ekonomik bir çerçevede yaklaşmaktadır. Bunlara göre Türkiye'nin ulus-devlet oluşturma süreci yarım kalan bir süreçtir ve dış etkenler bu sürecin doğru yolundan saplanmasına neden olabilir. Üçüncü grup ise AB'ye bir siyasi ve medeniyet referansı olarak bakmaktadır. Bu grup AB'nin siyasi felsefe ve prensiplerini Türkiye'nin özgürlük, refah ve güvenlik yolunda kullanılmasının mümkün olduğuna inanmaktadır. Ancak bazı yazarlara göre bu tartışmalar sadece devlet ve elitler düzeyinde olduğu için ve halk bu süreçten daima uzak kaldığı için hep eksik kalmaktadır. Cumhuriyet'in siyasal tarihinde genellikle solcu ulusalcılar, milli özgürlük, ekonomi ve devletleşmeye vurgu yapmaktadırlar. Bunlar AB üyeliğini, siyasi özgürlüğün bir parçasından vazgeçme ve aynı zamanda emperyalist bir yaklaşımla reddetmekte ve Türkiye'nin çıkarlarını AB'yle değil Türk dünyasıyla işbirliğinden karşılanacağını savunmaktalar. Kazgan ve Aybar bu görüşün temsilcilerindendirler. Sağcılar ise Türkiye'nin AB üyeliğini genellikle milli değerlerin – dini değerler- yok olmasına yol açacağından dolayı eleştirmektedirler. Ulusalcılar ise Sevr ve Tanzimat sendromlarına vurgu yaparak AB üyeliği projesini Türkiye'yi dize getirmek isteyen bir emperyalist proje olarak değerlendirmektedirler (Yeşilyurt Gündz, 2004: 1-16).

Diğeri bir yaklaşıma göre Türkiye'nin AB'ye üyeliği bu ülkeyi mevcut kimlik krizinden kurtarabilecek potansiyele sahiptir. İç ve ulusal kimlik açısından bu konu ne kadar da tartışmaya açık olsa da dış politika kimliği açısından daha geçerli olduğu muhtemel gözükmektedir. Türkiye'nin Avrupalı olduğunu savunanlar coğrafi, tarihsel ve kültürel argümanların yanısıra 30

Mart 1856 Paris Barış Antlaşması'na gönderme yaparak bu antlaşmanın Osmanlı İmparatorluğu, Rusya, Fransa ve Britanya'nın arasında imzalandığı ve Osmanlı'nın Avrupa devletler Topluluğunun bir üyesi olarak tanındığını öne sürmektedirler (Denk, 2016: 25).

3.1.4 Muhafazakarlık

Maistre, Felicite, Tocqueville, Burckhardt, (Muhafazakarlık), Kirk (Yeni Muhafazakarlık) tarafından geliştirilen bu akım 2000'li yıllarda tekrar gündeme gelmektedir. Siyasi yazında Muhafazakarlık düşüncesi eşitlik yerine hiyerarşiyi temel almakta ve evrendeki en alt düzeyden Tanrı katına kadar varlık zincirini etkili bulmaktadır. Bu nedenle de her türlü toplumsal düzensizliğe karşı çıkmakta ve bu kurumların tekrar inşasına girişmektedir (Köse, 2010: 35). Karl Mannheim'e göre muhafazakarlık, bilinçli hale gelmiş gelenekçiliktir. Muhafazakarlık dar anlamda bir parti ya da grupla sınırlandırılabilir bir siyasi hareketin adı olmaktan öte, herhangi bir ülkedeki bütün fikir atmosferlerini etkileyen Viereck'in "muhafazakar mizaç" olarak tanımladığı "düşünme stili" olarak bir siyaset tarzını da ifade etmektedir (Akkır, 2006: 10). Ögün'e göre kendisini siyaset dışı veya siyaset üstü olarak tanımlamaya çalışan Muhafazakarlık yine de siyasette sağ akımın bir parçasıdır (Akkır, 2006:13).

Muhafazakarlıkla ilgili tek bir tanım sunmanın zorluğuna rağmen farklı tanımlarda öne çıkan temel unsurları şöyle sıralamak mümkündür:

- Dinin önemi
- Reform adına kişilere haksızlık yapılma tehlikesi
- Rütbe ya da görev ayrımlarının gerçekliği ve arzu edilebilirliği
- Özel mülkiyetin dokunulmazlığı
- Toplumun bir organizma olarak algılama
- Geçmişle kurulan sürekli bağ (Akkır, 2006:11-12).
- Geleneklerin önemi
- Soyut ilke ve düşünce sistemlerine güvenmemekten dolayı pragmatizm
- İnsanın kusurlu olmasına inanmak
- Organizmacılık ve toplumda aileye verilen değer
- Hiyerarşi
- Otorite ve liderliğin toplumsal düzen açısından vazgeçilmezliği

- Mülkiyetin özgürlük açısından önemi (Akkır, 2006:14-15).

Türkiye'nin dış politikasında kimliği muhafazakar olarak tanımlamak çok zordur. Çünkü muhafazakarlık tek ve bağımsız/özerk bir kimlik olarak ortaya çıkmamaktadır belki farklı bağlamlarda bir görüş olarak gözükmektedir. Demokrat Parti ve çok partili döneme geçişle Demokrat Parti'nin varisleri yani Adalet Partisi, Anavatan Partisi, Doğru yol Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisini bu alt kimlik altında sınıflandırmak mümkündür (Bayraklı, 2012: 414). Özellikle AK Parti Türkiye'de "muhafazakar demokrasi" gibi pragmatik bir tanımlama geliştirmiştir. Bu yeni kimlik siyasi iktidarın sınırlı ve tanımlanmış bir şekli olarak halkın egemenliği ve hukukun üstünlüğü gibi kavramları ön plana çıkartmaktadır (Kösebalaban, 2014: s. 283).

Latince'de "conservare" ve "conservatismus" kelimelerinden gelen muhafazakarlığın anlamı "korumak" ya da "olduğu gibi muhafaza etmek" olmasına rağmen Türkiye'de Turgut Özal bu kavramı yeniden yorumlamıştır (Akkır, 2006:8). Özal, partisinin muhafazakarlık anlayışını şöyle açıklamıştır: *"Bizim muhafazakarlığımız, bazılarının tanıdığı, düşündüğü gibi bir tutuculuk değildir. Bizim muhafazakarlığımız adetlerimize, ananemize, tarihimize ve inançlarımıza saygıdır. Ve bu adet ve ananelerimizden devre uyan en iyilerini, en iyi şekilde muhafaza etmektir"*. ANAP muhafazakarlığın özü çağa uygun örf ve geleneklerin korunması veya zamana uygun olarak yeniden yorumlanmasıydı. Özal'ın dini özgürlüğü, düşünce özgürlüğünden üstün tutması ve dini kuruluşları sivil toplumla eş anlamlı yorumlaması İslami akımın gelişmesine neden olmuştur (Köse, 2010: 74).

AK Parti ise Muhafazakarlığı tekrar yorumlamış ve daha liberal bir anlayışla yeni bir tanım ortaya koymuştur:

"Muhafazakarlığın her türlü otoriterleşmeye karşı sınırlı iktidarı savunan, değişimi doğal süreç içinde toplumsal dinamiklere bırakan, özgürlüğün soyut değil somut şekliyle anlam taşıyacağını vurgulayan, aile, gönüllü kuruluşlar, vakıflar gibi toplumsal ara koruma mekanizmalarını önemseyen yapısı, demokratik anlayışla telif edilebilecek bir siyasi öz ortaya koymaktadır. Bu süreçte eleştirel aklın, fikri ve davranış çoğulculuğunun, yanılabilirlik anlayışının geliştirilmesi kadar, temel hak ve özgürlükleri merkeze alan, sivilite ve toleransı gözetilen bir siyasi tasavvurun ön plana çıkarılması, muhafazakarlığı demokratik formatta yeniden

tanımlamıştır”. “Muhafazakarlığı değişime karşı olmak değil, totaliter, otokratik ve radikal değişimlere karşı olmak şeklinde” algılanmaktadır (AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu, 2012: 4-5).

“AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi” kitabında Yalçın Akdoğan detaylı olarak bu partinin muhafazakarlık anlayışını açıklamaktadır. Recep Tayyip Erdoğan’ın bu kitaba yazdığı önsözde “siyaseti radikalleştiren cemaat anlayışına” karşı olduğunu belirtmiştir. Erdoğan, AK Parti’nin “merkez sağı tartışmasız tek gücü haline gelmiş” olduğunu ileri sürmektedir. ona göre AK Parti’nin muhafazakarlık anlayışı, değişime karşı değildir; “değişimi gelişim ve ilerleme anlamında savunmaktadır. AK Parti geçmişin statükoculuk üzerine bina edilen muhafazakarlığı yerine, yeniliğe açık modern bir muhafazakarlık üzerinde durmaktadır. AK Parti’nin muhafazakarlıktan anlayışı mevcut yapıların korunması değil, bazı değerlerin ve kazanımların korunmasıdır. Bu koruma anlayışı ise ilerlemeye topyekün karşı ve kapalı olma değil, mevcut değeri yitirmeden gelişmeye uyum sağlamaktır” “Muhafazakar demokrasi kimliğimiz, her türlü toplumsal ve siyasal mühendisliğe karşıdır” (Kandemir, 2013:123-124).

3.1.5 Milliyetçilik

Milliyetçilik, ulusculuk veya nasyonalizmin ortaya çıkması için öncelikle ulusal veya milli bilincin oluşması gerekmektedir. Anthony Smith’e göre bu akım etnik merkezlidir. Ancak tarihsel ve kültürel (din, dil vs.) açıdan ortaklıkların olması gerekmektedir. Uzer’e göre, Türkiye ve Kıbrıs’ta milliyetçilik endüstrileşmeden önce ortaya çıkmıştır (Uzer, 2011: 26-27).

Literatürde Türkiye’de milliyetçiliğin 19. yüzyılın sonlarından ve modernleşme çabalarıyla başladığına dikkat çekilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda İslami kimlik ve Osmanlılık bir üst kimlik olarak Türklüğün unutulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Türk milliyetçiliğin ortaya çıkışını geciktirmiştir. Modernleşme çabaları, Balkan savaşları, Türkoloji, Turancılık, gizli dernekler, entelektüellerin etkisi Türk milliyetçiliği gelişiminde etkili olan öğelerdirler (Yıldırım, 2014: 76-79).

Cumhuriyet doğmadan önce hayata geçen bu akımın manifestosu Yusuf Akçura’nın Üç Tarzı Siyaset eseri olmuştur. Başlangıçta İslami mantıkla iki nedenle reddedilen bu akım- İslam’ın esas olarak Milliyetçiliği dışlaması ve Milliyetçiliğin İslami kardeşlik duygusunu yok etmesi- zamanla yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecinde Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliği kimliğinin tanımlanmasında ve ideoloji haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Gökalp’e göre “milliyetçiliğin asıl sorunu modernliği kendi

milli egemenlik projesi ile bağdaştırılabilmektedir. Bu nedenle, Batı'dan alınacak ögeler yalnızca maddi kültür alanıyla, yani bilimsel ve teknolojik bilgilerle sınırlı bırakılmalıdır. Kültürün manevi özü Batı tarafından "kirletilmemelidir"(Yıldırım, 2014: 80-83).

1908 devrimi ve II. Meşrutiyet Jön Türk'leri merkez güç haline getirerek bu süreci hızlandırmaktadır. Zamanla vatan, yurttaşlık ve kurucu millet gibi kavramlar yaygınlaşmıştır. Türk Milliyetçiliği ise Milli Mücadele savaşı ve Misak-ı Milli ile resmen hayata geçmiştir (Yıldırım, 2014: 85-87).

Milliyetçilik Cumhuriyet döneminde farklı şekiller almıştır. Tanıl Bora'ya göre Türkiye'de 1990'lı yıllarda beş farklı Milliyetçilik anlayışı vardır: Resmi Milliyetçilik veya Atatürk Milliyetçiliği, Kemalist Ulusçuluk, Liberal Yeni Milliyetçilik, Türkçü Yeni Milliyetçilik ve İslami Milliyetçilik. Resmi Milliyetçiliğin odak noktası ulus- devletin inşası ve beka konusudur. Bu söylemde sürekli bir tehdit algısı mevcuttur dolayısıyla Öteki ve ordunun gücü önemlidir. Köklerinin 1960'lara dayanan Kemalist Ulusçulukta ise emperyalizm karşıtlığı ve bağımsızlığa vurgu yapılmaktadır. Bu akım 1990'lardan sonra laikliğe önem vermiştir. Laikliğe verilen önemden dolayı hatta Milliyetçilik yerine Ulusçuluk kelimesinin kullanılmasına dikkat edilmiştir. Liberal Milliyetçilik Atatürkçü milliyetçilikle daha çok benzerlik taşımakta ancak bu akımda modernleşme ve Batıcılık ön plana çıkmaktadır. Bu söylemde ekonomik başarılar vurgulanmakta olduğundan zaman zaman sınıf ırkçılığına da dönüşebilmektedir. Türkçü Milliyetçilik ise tüm Türk dünyasını vatan olarak kabul etmektedir. Özellikle SSCB'nin dağılımıyla canlanmıştır. Bu söylemde ırkçılıktan ziyade ortak tarih ve kültürün öne çıkmasına dikkat edilmiştir. İslami Milliyetçilik'te ise kalkınma ve gelişmeye önem verilmektedir ve İslam dünyasında lider ve önder rolünü oynamayı arzulamaktadır. Genel olarak bu söylemde Batı karşıtlığı ve dolayısıyla yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık söz konusu olabilmektedir (Özkırmımlı, 21.07.2013).

Umut özkırmımlı'ya göre 2000'li yıllarda ulusalcılık anlam değiştirmiştir. Yeni akım resmi Milliyetçilik, Kemalist Ulusçuluk ve Liberal Milliyetçiliğin bir tür birleşiminden oluşmuştur. Yeni ulusalcılıkta genel bir Batı karşıtlığı, laiklik, genel bir Atatürkçülük, modernleşme ve Batıcılık, sınıf temelli ırkçılık, düşman figürleri (Öteki) temel ögeler olarak ortaya çıkmaktadır. MHP'ye yakın olan bu söylem AK Parti ile bir rekabette olmuştur (Özkırmımlı, 21.07.2013).

Barış Çoban'a göre milliyetçilik söylemi Öteki, şiddet ve ırkçılık konularını gündeme getirerek özellikle açık medya üzerinden toplumsal parçalanmaya neden olabilmektedir (Çoban, 2007:551).

3.1.6 İslamcılık

Türkiye'de İslamcılık genellikle milli kimlik açısından önemli bir sorun ve yıkıcı bir güç olarak uluslaşmaya ve modernleşmeye karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi hayatında İslami hareketlerin başlangıcı 1970'li yıllara uzanmaktadır. Siyasal İslam'ın doğuşu Milli Görüş hareketiyle ortaya çıkmıştır (Karakaş, 2013: 30).

AKP'nin iktidara gelmesinden önce Türkiye'de İslami hareketler ve liderler Türkiye'nin AB'ne üyeliğine kesinlikle karşı çıkmışlardır. Bunlara göre AB'ne üyelik Türkiye'yi, Türk Cumhuriyetleri, Balkanlar ve Ortadoğu'daki çıkarlarından mahrum etmiştir. Ayrıca kimliklerinin parçalanmasına ve tarihsel ve kültürel değerlerin yok olmasına neden olabilmektedir. Türkiye'de aktif İslami hareketler 1950'li yıllardan itibaren iki grupta sınıflandırmak mümkündür: Sosyal hareketler ve siyasal hareketler. Diğer bir deyişle siyasal İslam ve gayri- siyasal İslam. Siyasal İslam'ın ilk hareketliliği Cumhuriyet'in çok partili döneme geçişiyle başlamıştır. Demokrat Parti (DP), İlk yarı İslami parti olarak Celal Bayar liderliğiyle 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. Parti, yarı seküler ve yarı muhafazakar bir davranış sergilemiştir. Kösebalaban'a göre Demokratik Parti dönemi boyunca Türk dış politikasının ana yönelimi "aktif entegrasyonizm" kavramıyla izah edilebilmektedir (Kösebalaban, 2014: 370). Parti 1961 yılında münhel olunca yerine Adalet partisi kurulmuştur. Ancak siyasal İslam'ın gerçek ortaya çıkışı 1961 yılına kadar ertelenmiştir. Bu yılda Mehmed Zahid Kotku, İskenderpaşa cemaatinin lideri, Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurup ve Necmettin Erbakan'ı partinin başına geçirmiştir. Parti 26 Ocak 1970 yılında kurulmuştur ve küçük esnafın çıkarlarını korumakla kendisini sorumlu bilmiştir. Bu partinin açık İslami söylemi olmamasına rağmen sürekli sekülerizme karşı çıkmıştır. Parti Türk siyasal hayatında, özerk İslami hareketin ilk önemli adımını atmıştır, ancak ömrü pek uzun sürmemiş ve 20 Mayıs 1971 yılında Anayasa mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Partinin kapanışından sonra, Milli Selamet Parti'si (MSP) kurulmuştur. Bu parti dış politika alanında ortak Pazar ve İslam dünyasına açılışı benimsemiştir. Partinin giderek artan radikal eylemleri 1978 yılında sonunu getirmiştir. 1983 yılında Refah Partisi kurulmuş ancak seçimlere girme fırsatı olmamıştır. Böylece Turgut Özal, Anavatan Partisini kurup bir çok dini grubun desteğini kazanmıştır. Bu parti 1987 yılından itibaren

siyasi hayata dahil olmuştur. Erbakan'ın başarısı 1989 yılında genel seçimlerden başlayıp 1995 yılında Başbakanlığa ve 28 Şubat 1997 askeri darbeye kadar devam etmiştir. Muhafazakar değerlerle küresel bakış açısını paylaşan yeni liderlik sınıfının ortaya çıkışı Türkiye'nin 1990'ların başından itibaren tecrübe ettiği sosyo-ekonomik dönüşümün bir sonucuydu (Kösebalaban, 2014: 281). Refah Parti'nin kapatılmasının ardından Fazilet Partisi (FP), Recayi Kutan liderliğiyle kurulmuştur. Bu parti kendi içinde iki farklı kola bölünmüştür: Geleneksel ve modern. Partinin kapanmasından sonra, geleneksel kol Saadet Partisini (SP) kurup diğer dal ise Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül öncülüğüyle AK Parti'ni kurmuşlardır. Parti kendisini demokrat muhafazakar olarak tanımlamakta ve dış politikada AB'ne üyeliği kendi amacı olarak belirlemiştir. Türkiye'nin siyasal hayatı 2002 yılından itibaren AK Parti iktidarı altında günümüze dek her gün farklı değişikliklere sahne olmuştur. Kösebalaban, İslami söylemi iki alt başlık altında sınıflandırmaktadır: Milliyetçi İslamcılık ve Liberal İslamcılık ve AK Parti'yi liberal İslamci olarak tanımlamaktadır (Kösebalaban, 2014).

Baskın Oran, AK Parti'nin iki temel kökenini şu şekilde sıralamaktadır:

- Ulusalcı/ittihatçı olmama kökeni: Bu anlamda AK Parti 1930'larda kurulan ve devam eden bir jakoben düzenin karşıtı olarak kendisini tanımlamıştır. Ancak bu negatif tanım AK Parti'nin meşrulaşma ihtiyacından dolayı pragmatik ve liberal açılımlar üretmesini de engellememiştir.
- Kasaba kökeni: Bu anlamda kasaba tutucu yerel değerlere sahip olmanın simgesidir ki Türkiye'de İslami, Muhafazakar, gelenekçi ve milliyetçi bir yaklaşım yaratmaktadır. Oran'a göre *"bu yaklaşım 12 Eylül askeri diktatörlüğü döneminde resmi ideoloji haline sokulan "Türk-İslam Senteziyle" ve "AK Parti'li seçkinlerin genellikle İmam Hatip okullarından eğitim görmüş olmalarıyla pekişmiştir"* (Oran, 2013: 132-133).

Erman Akıllı'ya göre İslamcılık ya da Siyasal İslam söylemi veya Ümmetçiliğin hedeflerini böyle sıralamak mümkündür: Müslüman ülkeler ve özellikle Ortadoğulu Arap ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye'nin Batı sözcülüğü yerine Halifelik sancağının yeniden kuşanması gerekmektedir. Dünya İslam Birliği, Müslüman NATO, Müslüman serbest piyasa, hatta ortak para birimi ve D8 gibi inisiyatifler de bu çerçevede değerlendirilmektedir (Akıllı, 2016: 77-78).

3.1.7 Yeni Osmanlılık

Osmanlı devleti sınırları içinde yaşayan tüm bireylerin ilk siyasi kimliği yani üst kimlikleri Osmanlılıktı. Bu kimliğin kökü devlet vatandaşlığı olmuştur. Yani Osmanlı vatandaşı olan herkes din, dil, cinsiyet, sosyal sınıf farkı gözetmeksizin Osmanlı kimliğine sahip bulunmuştur. Böylece bireyler sultanın kulu olmaktan çıkıp devlet vatandaşlık hakkını kazanmışlardır. Kökü Tanzimat ve özellikle 1856 İslahat Fermanı'nda bulunan Osmanlılık kavramı 1864 yılında çıkarılan vatandaşlık kanunu ile tarihte ilk kez Osmanlı ülkesinde yaşayan insanlara devlet eli ile yeni bir kimlik vermekle sonuçlanmıştır. Osmanlılık kavramının fiili kökü, Osmanlı devleti'nin modern devlet şekline girmesi III. Selim ve özellikle II. Mahmut'un merkezîyetçilik siyasetine dayanmaktadır. Bu iki sultan, Osmanlı devletinin yaşayabilmesi için her alanda yeni kurumların oluşturulmasını ve bunun için devletin ön planda yer almasını bir zorunluluk olarak görmüşlerdir (Karpat, 2009: 64-65).

Bazı yazarlar Yeni Osmanlılığı, tıpkı Osmanlılık döneminde olduğu gibi, soğuk savaş sonrası ortaya çıkan kimlik krizi için bir çözüm olarak öne çıktığını iddia etmektedirler. Yeni Osmanlılık düşünceleri Cumhuriyet döneminde, ilk olarak Turgut Özal tarafından ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, Cumhuriyet'in, Osmanlı mirasıyla barışmasını arzu etmiştir. Bu yeni kimlik, kemalistler tarafından dışlanan diğer kimlikleri de kendileriyle birleştirmeyi ve Cumhuriyetin yumuşak gücünü Osmanlı imparatorluğundan doğan ülkelerle ekonomik ve kültürel ilişkilerin güçlenme aksiyonlarını savunmuştur. Ancak Özal'ın yaklaşımı teorik bütünlükten uzak ve Türk dış politikasında pragmatik bir yaklaşımdı ve emperyalist içeriğiyle eleştirilmiştir. AK Parti döneminde ise Yeni Osmanlılık söylemi güçlü bir söylem olarak ortaya çıkıp ve bir çok araştırmacının bakışına göre Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik Doktrini bu yeni kimliğin dış politikada ana tezini oluşturmuştur. Ancak bu yeni kimlik iç politikada ne kadar da gündemde olsa, dış politikada, Davutoğlu ve diğer siyasi liderler tarafından sık sık inkar edilmiştir. Bunun nedeniyse bu çerçevede Türk dış politikasının agresif ve yayılmacı arzuları olmasıyla eleştirilmesiydi. Oysa Türk devlet adamlarına göre yeni Osmanlılık bir kimliksel söylemdir ve Türkiye'nin olumlu eğilimleri ve yaklaşımlarını eski Osmanlı topraklarında yaşayan halk ve devletlere yönelik ve bunlarla ilişkileri en üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir (Karakaş, 2013: 1-40).

Bazı uzmanlara göre Türkiye'nin izlediği yeni Osmanlıcılık siyaseti, emperyalist amaçlar taşımaktadır ve Davutoğlu'nun öne sürdüğü stratejik derinlik kavramı bu amaca hizmet için ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede “geçmişte Osmanlı hakimiyeti altındaki coğrafi koordinatları kapsayan Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika ve Mezopotamya'yı kapsayan bölgelerin bölgesel lideri olduğu tezi üzerine inşa edilmektedir”. Brzezinski'ye göre bu yaklaşım, dini saiklerden değil, tarihsel-jeopolitik motivasyonlardan kaynaklanmaktadır. Tarihsel olarak sönen münasebetlerin yeniden kurulması amacıyla 2010'da dünyanın onyedinci ekonomisi olan - Ankara'nın mevcut sosyoekonomik potansiyelini kullanmasını öngörmektedir (Çakmak, 2013: 90, 154-155)

Şaban H. Çalış'a göre yeni Osmanlıcılık, Osmanlı imparatorluğunu toprakları üzerinden ayağa kalkmaktadır. Ona göre Batıcılık kimlik algısına bir alternatif jeopolitik veya dış politika açısından Yeni Osmanlıcılıktır (Akıllı, 2016:74). Hakan Yavuz yeni Osmanlıcılığın üç temel üzerinde şekillendiğini düşünmektedir: Türk milliyetçiliğinin yeniden biçimlenmesi ve siyasal ve kültürel hoşgörünün tesisi, Ortadoğu, Kafkas ve Balkanlar'da ekonomik sınırların yok edilmesi ve komşu ülkelerin siyasi sınırlarının tanımlanması. Yavuz'a göre bu söylem birleşmiş bir Osmanlı devleti kurmak peşinde değil belki Osmanlı-İslami mirası paylaşan ve paylaşacak toplumlar arasında yeni makro kimlik oluşturmayı hedeflemektedir. Yavuz, Yeni Osmanlıcılık söylemini hayal edilen Osmanlı imparatorluk projesinin Türklük ile aynı tanımlayarak Osmanlı devletini Müslüman Türklerin görkemli başarısı olarak etnikleştirme çabası olduğunu iddia etmektedir. Bu çerçevede Necmettin ErbakanRefah Parti'yi hitap olarak dış politika hedefini şöyle açıklamıştır: ”Osmanlıların yapmış olduğu gibi daha büyük bir Türkiye yaratmak”. Ancak Yavuz'a göre Yeni Osmanlıcılık somut bir kimlik ya da ülkeye işaret etmekten ziyade bir alanı hatırlatan okumadır. Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in “Adriyatikten Çin Denizi'ne kadar Türk dünyası” söylemi da bu çerçevede yer almaktadır (Akıllı, 2016: 75-76).

Erman Akıllı'ya göre Yeni Osmanlıcılık bir kimlik arayışıdır. Hem Brüksel'den soğumuş ve hem Soğuk savaş sonrası Batı Bloku kimliğini kaybeden Türkiye kendisinin hala önemli olduğunu kanıtlamak için tarihsel geri dönüş yaparak veya Akıllı'nın dediği gibi “Osmanlı mirası sayılabilecek bölgelerde Osmanlı hayaleti peşinde” koşarak bunu yapmaktadır. Ancak ona göre bu düşünsel alandaki revizyon irredantist bir gaye taşımaktadır. Yani Osmanlı havzasındaki ülkeler ile ekonomik sınırların kaldırılması hedeflenmektedir. Bu yaklaşımda ise Osmanlı kimliği ve özellikle İslam kardeşliği üzerine odaklanmaktadır. Akıllı bu projenin Turgut Özal'ın vefatıyla

gerçekleşmediğine ve dolayısıyla tekrar AK Parti ile gündeme taşındığına vurgu yapmaktadır (Akıllı, 2016:77).

3.1.8 Kürt Milliyetçiliği

Kürt milliyetçiliğinin yönelttiği tehdit daima Türk diplomatların hafızalarında varlığını muhafaza etmektedir. 1984'te başlayan PKK isyanına kadar Kürt milliyetçiliği Türk dış politikasının küçük bir sorunu olmuştur. Erbakan Kürt sorunu müslümanların kardeşliği temelinde çözmeye ya da en azından sınırlandırma amacı kesin olarak başarısızlığa uğradığına inanmıştır. Kürt çözümünün birincil amacı Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruması olan Türk dış politikasının başat gündem maddesi olarak varlığını sürmektir (Mango, 2002: 19- 20).

Yeni milenyumda Türkiye'nin en tartışmalı kimlik alanlarından biri de farklı yorumlara maruz kalan Kürt kimliğidir. Uzmanlara göre Şark, Kürt, PKK, Güneydoğu sorunu gibi tanımlanan sorununun temelinde kimlik yatmaktadır. Cumhuriyetle oluşturulan Türk kimliği seküler ilkeleri benimseyerek kapsayıcı olması yanısıra tekil bir din, dil ve etnisite vurgusuyla da dışlayıcı bir yaklaşım sergilemiştir (Altuni, 2013:56).

1960'lı yıllardan sonra siyasi bir yapılanma arayışında olan Kürtler, dönem dönem Demokrat Parti ve Türkiye komünist partileri gibi onlara ilgi gösteren kuruluşlarda yer bulmuşlardır. 60'lı yıllarda ise kentli ve eğitilmiş olan Kürtler'den oluşan bir Kürt söylemi ortaya çıkmakta ve Kürt sorununun temelini doğudaki sömürü ve geri kalmışlık ile açıklamıştır (Altuni, 2013:58). Bilgiç ve Aykürk'e göre ise Kürtler arasında ayrılıkçılık algısı etnisiteden çok sosyo-kültürel temele dayanmaktadır (Bilgiç & Akyürek, 2012: 227). Kürtler daha sonra SHP, RP, HADEP, DEHAP, BDP ve AK Parti gibi farklı siyasi partiler içinde yer alarak etnik ve kültürel Kürt taleplerini gündeme taşımakta ve çözüm aramaktalar (Altuni, 2013:58).

Günümüzde devletlerin zorla tek bir kimlik yaratmaları demokrasi temelinde farklılıklara önem veren çoğulcu politikalar benimsemeleri gerektiğinden çağdaş kimlik tanımlama arayışları daha meşru görülmektedir. Türkiye'de de devlet tarafından etnik milliyetçilik esas alınarak inkar-baskı- asimilasyon politikası, güvenlikleştirilmeye neden olarak, etnik milliyetçi söylemlerle toplumda kutuplaşmaya neden olup ve mücadele ve tepki sonucu olarak tanıma- kültürel haklar-statü temelinde şekillenmiştir. Bu direnmede terör ve şiddete başvurulduğu gibi demokrasi ve

hukuk çerçevesi de ele alınmıştır (Altuni, 2013: 60 & 63). Günümüzde Kürt ulusculuğu, ötekileştirerek kendisini inşa etmeye çalışmaktadır (Altuni, 2013:60).

SETA'nın araştırmasına göre toplumsal yaklaşım Kürtlerin Anayasal kimliğe sahip olmaları konusunda yüksek derecede olumsuzdur (Aras ve Diğerleri, 2009: 104). Ayrıca Kürt milliyetçiliği Kürtlerin kendilerine özgün bir devlet kurmak arayışında olduğuna dairdir (Aras ve Diğerleri, 2009: 107). Kültürel ve kimlik talebinde bulunan kürtler ve terör destekçilerin aktörleri ve amaçlarını ayırmak gerekmektedir. Ancak SETA'nın çalışması gösterdiği gibi toplumun algısı Kürtlerin taleplerinden genel olarak bir ayrılıkçı hareket olması yönündedir. Öcalan'a tamamen katılmamalarına rağmen Kürtlerin arasındaki olan “ *Kürt kimliğinin tanınması Öcalan sayesinde gerçekleşmiştir*” söylemi dikkate alındığında ve PKK, BDP, KCK ve DTK gibi başat aktörlerin ve amaç ve araçları hakkındaki önemli bilgi eksikliği düşünülürken bu algı oluşumunun ve Kürt Milliyetçiliğe olan olumsuz bakış açısının temelleri ortaya çıkmaktadır (Bilgiç & Akyürek, 2012: 228, 232 ve 235).

AK Parti iktidari döneminde Kürt sorunun resmi devlet kanallarından ele alınması ve Kürt açılımı çerçevesinde bazı kültürel hakların tanınması, bu sorunun güvensizlikleştirilmesi yönündeki çabalar ve Kürt partilerinin TBMM'de eskiye oranla yüksek düzeyde temsili 2013 yılına kadar çözüm üretmek yolunda ilerlemiştir, ancak bu yıldan itibaren sürecin gidişatı ve güven sorunun hala çözülmemesi tekrar Kürt sorunun güvenikleştirilmesine ve diyalogun yerini sert güç alması neden olmuştur. AK Parti döneminde TBMM'ye giren Kürt siyasi partiler, çalışmanın devamında ele alınmıştır.

3.1.9 Popülizm

Popülizm siyasal yazında en uzun ve en çok tartışılan konulardan biri olarak genelde demokrasinin bir hastalığı ve en azından siyasette istikrarasızlaştırma fakörü olarak bilinmektedir. Popülistler ise otoriter demagog, oy veren kitle desteğini kazanmak amacıyla hisleri kullanan kişilerdir. Bu tür popülizmin yazarları popülizmi bir siyasi stil veya siyasi strateji yani kişilikli liderlerin farklı siyasi kurumları kontrol veya baskı altına alarak ve onların aracılığıyla yukarıdan-aşağıya siyasi mobilizasyonla tanımlamaktadır. Weyland'e göre popülizm bir siyasi strateji olarak karakterli lider tarafından siyasi gücü elde etmek veya uygulamak için direk, aracılıksız ve kurumsal olmayan yollardan çoğunlukla tanınmayan halkın desteğini elde etmek için kullanılmaktadır. Alan Knight'a göre ise özellikle kriz ve mobilizasyon dönemlerinde popülistler

halk ile ilişki kurmak için “Onlar (Öteki) ve Biz (Benlik)” zihniyeti kullanmaktadırlar (Özdemir, 2015: 3-4).

Popülizmin ekonomik temellerine de odaklanan bu yaklaşımın en iyi tanımını Roberts tarafından açıklanmaktadır:

- Ataerkil ve kişilik¹⁰⁴ sahibi siyasi lider
- Toplumun alt sınıflarına odaklanan, heterojen, çok sınıflı siyasi koalisyon
- Siyasi aracılık kurumsallaşmış yolları atlayan veya onları daha direk bağlantılar kullandırmaya zorlayan yukarıdan- aşağıya bir siyasi mobilizasyon süreci
- Toplumun alt sınıflarını yücelten veya elit karşıtı veya kurumsallaşmaya karşı olan ve şeffaf olmayan veya elektronik bir ideoloji
- Yeniden paylaşım ya da müşteri odaklı yolları kullanarak popüler destek amacıyla maddi temel yaratmak için bir ekonomik proje (Özdemir, 2015: 4-5).

AK Parti ve Erdoğan söylemi de Popülizm söylemler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede bir çok uzmana göre AK Parti'nin neo liberal reformlarının ve politikaların benimsemesi çelişkili olarak değerlendirilmiştir. AK Parti tabanının genel olarak “sosyal adalet” talebinde olan toplumun alt sınıflarından oluşması ve buna rağmen bu partinin kendisini muhafazakar liberal kimlik ile tanıtmaması ve uluslararası mali kurumları en baştan memnun etmek çabasında olması bu görüşün nedenidir. Aynı zamanda AK Parti daha yoksul kitleler arasında gittikçe popülerleşmiştir. 2001 ekonomik krizinin ardından uygulanan ekonomik programlar Türkiye’de popülizmin yolunu açmıştır. Ayrıca 1991-2002 zaman diliminde iktidara gelen koalisyon istikrarsız olmuştur ve mevcut siyasi partiler ve mevcut siyasi kurumlara güven en düşük düzeydeydi. Bu durum 2002 yılında sandıklara yansımıştır ve AK Parti 14 aylık bir parti olarak çoğunluğu kazanarak tek başına iktidara gelmiştir. Bir anket araştırmasının sonuçlarına göre en çok AK Parti’ye oyu veren kitle ev kadınları, çiftçiler, özel sektörde çalışan iş gücü ve işsizlerden oluşmaktadır (Özdemir, 2015: 8).

2000’li yıllarda siyasi partiler, sendikalar, sosyal organizasyonlar gibi temsilcilik kurumlarının zayıf olması Erdoğan için büyük bir avantaj oluşturmuştur çünkü bu Erdoğan - AK Parti ve yurttaşlar arasında doğrudan ilişki kurulmasını sağlamıştır. Bu çerçevede 2001 yılı mali krizi önemli bir rol oynamıştır. Bir çok uzmanın ifade ettiği gibi derin krizler yurttaşlar ve hükümetler

¹⁰⁴Personalistic and Paternalistic

arasında uzaklaşmayı sağladığı kadar popülizme de neden olabilmektedir. Dolayısıyla da 2000’li yıllarda popülizmin Türkiye’de ortaya çıkması şaşkıncı değildir. Özdemir bu söylemin ortaya çıkmasındaki diğer faktörleri şöyle sıralamaktadır: Hukuk üstünlüğünün zayıf olması, devletin siyasi doğası, siyasi açıdan güvenebilirliğin yoksunluğu, yüksek derecede eşitsizlik ve sosyal ihtiyaçların karşılanmaması ve geleneksel kültürün karizmatik ve ataerkil liderlerin ortaya çıkmasını kabul edirliliği (Özdemir, 2015: 9).

Özdemir, AK Parti’nin popülizmine yardımcı olan politikalarını şu konulara değinerek açıklamaktadır: Neolibereal ekonomik stratejileri benimserken yoksul kesimlere finansal olarak yardımcı olan politikalar uygulamak, inşaat sektörünü ekonomik büyüme yanısıra siyasi propaganda amaçlarıyla kullanmak. Özdemir, Toki’ye istinaden Türkiye ekonomisini “inşaatla bağlı büyüme” olarak adlandırmaktadır. Özdemir ayrıca sosyal güvenlik politikaları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SGYDM)’nin ve SOYBİS’in AK Parti popülizmi ve siyasi hegemonyasındaki rolüne vurgu yapıp ve yoksul kesimlerle doğrudan temasların bu kitleye yardımlarının devam etmesinin AK Parti iktidarının devamlılığına bağlar (Özdemir, 2015: 12-23).

Şengül Hablemitoğlu’nun da vurguladığı gibi AK Parti sosyal devlet yerine hayırseverliği benimsemektedir. Hayırseverlik özellikle hayırsever belediyeçilik vefa, memnuniyet ve minnet gibi duyguları seçim sandıklarında yansıtılmasını hedeflemektedir ve bu yöntem yoksullukla mücadeleye odaklanmamaktadır. Oysa yoksullukla mücadele bir sosyal hak olarak haklar çerçevesinde düzenlenmelidir. Böylece hükümet bir sosyal refah hükümeti olarak bütün yurttaşlarla eşit davranmak yükümlülüğüne geçecektir. Oysa AK Parti döneminde bu konu hak değil, belediye ve bir çok hayır kurum aracılığıyla keyfi olarak her aktörün kendi istediği şekilde düzensiz ve politik etkiye açık şekilde uygulanmaktadır. Bu uygulamalarında medya tarafından sesli bir şekilde propogandasının yapılması hem psikolojik açıdan ve hem yoksulları kısa vadede rahatlatmasından dolayı yüksek oy sağlamaktadır. Hablemitoğlu’na göre “*Türkiye’de yeşil kart, nakit yardımı gibi devlet eli ile yürütülen sosyal politikalara ek olarak; Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF), özel sektör, gönüllü kuruluşlar, cemaatler, vakıflar, derneklerin oluşturduğu dayanışma ağının sağladığı kömür, yiyecek, giyecek gibi çeşitli ihtiyaçları belediyelerin karşılaması, AK Parti il ve ilçe başkanlıklarını en yaygın sosyal güvenlik örgütü haline getirmektedir*” (Hablemitoğlu, 2010: 105-17).

Yıldırım (2009), U. Bozkurt (2013), Z. Öniş (2014), Öniş ve S.E Aytaç (2014), Türkiye’de AK Parti döneminde popülizmi çalışan yazar uzmanlar olarak da yukarıda belirlenen çerçevedeki bir çok görüşü benimsemektedirler.

3.2 Dış Politika Aktörleri

Tarihi açıdan baktığımızda, Başbakan yanısıra dış politika karar alma süreçlerine Dışişleri Bakanı, Genel Kurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri de dahil olmuşlardır. Bu aktörler çalışmanın devamında her dönemde ele alınmıştır (Çakmak, 2013: 140-141). Anayasa’nın 87. maddesine göre TBMM’nin yedinci görev ve yetkisi “*milletlerarası anlaşmaların onaylanmasını uygun bulmaktır*”. Anayasa’nın metninde anlaşma yapma yetkisi, yani görüşmeler yapma ve anlaşma metnini tespit etme yetkisinin kime veya hangi organa ait olduğunu gösteren bir hüküm yoktur. Ancak uygulamada anlaşma yapma yetkisinin yürütme organına ait olduğu kabul edilmektedir. Bugünkü uygulamaya göre Türkiye adına Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı yetki belgesine gerek kalmadan ve ayrıca Dışişleri Bakanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan yetki belgesiyle görevlendirilen kişiler Türkiye adına milletlerarası anlaşma yapma yetkisine sahiptirler. Yukarıdaki kişilerce yapılan anlaşmanın bağlayıcılık kazanması için “onaylanması ve yayımlanması” gerekir. Anlaşmaları onaylama ve yayımlama yetkisi ise, Cumhurbaşkanıya verilmiştir (Anayasa, madde104).

Dışişleri Bakanlığın tüzüğünün 2.maddesine göre bu Bakanlık aşağıdaki ilkeler çerçevesinde hareket etmelidir:

- Bölgesinde ve dünya da barışçıl, adil ve kalkınmaya imkan tanıyan bir ortamın kalıcı şekilde tesisi ve güçlendirilmesi,
- Ulusal hak ve çıkarların savunulması ve korunması,
- Her türlü toplumsal yaşamın temelini oluşturan insan haklarının ve demokratik değerlerin savunulması ve ileriye götürülmesi, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle yapılan her türlü ayrımcılık ile mücadele edilmesi,
- İnsanlığın kültürel mirasının, çevrenin ve yerkürenin doğal yaşam alanlarının korunması,
- Uluslararası hukukun ve ona olan saygının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi,

Bakanlığın görev ve yetkileri ise şöyle sıralanmıştır:

- Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının tespiti için hazırlık çalışmaları yapmak ve tekliflerde bulunmak, Hükümet tarafından tayin ve tespit edilen hedef ve esaslara göre dış politikayı uygulamak ve koordine etmek,

- Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Hükümetini yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde yetkili makam olarak temsil etmek, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla temas ve müzakereleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle yürütmek, Türkiye Cumhuriyetinin dış ilişkilerini tüm boyutlarıyla ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle tesis etmek, yürütmek, yönlendirmek, geliştirmek ve ülkenin çıkarlarını korumak,

- Devlet organlarının uluslararası temaslarının yürütülmesinde bu organlara yardımcı olmak,

- 5/5/1969 tarihli ve 1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun çerçevesinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca dış politika ile bağlantılı olarak yurtdışında yürütülen faaliyetlerin Hükümetçe saptanan dış politikaya uygunluğunu gözetmek, bu faaliyetleri koordine etmek ve bunlara katılım sağlamak,

- Hükümeti dış dünyadaki gelişmeler ve değişen şartlar konusunda bilgilendirmek,

- Türkiye Cumhuriyeti'ni hakkında yurtdışında bilgilendirici faaliyetler yürütmek,

-Yurtdışında yaşayan vatandaşların hak ve menfaatlerini korumak ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar yürütmek, ülke dışındaki vatandaşlara ve Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunu taşıyan tüzel kişilere destek, yardım ve konsolosluk himayesi sağlamak,

- Uluslararası hukukun ve uluslararası hukuk içtihadının gelişimine yönelik süreçleri takip etmek ve bu süreçlere iştirak etmek,

- Türkiye Cumhuriyetinin tarafı olduğu siyasi nitelikli uluslararası davaları ve Adalet Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki davaları ikame ve takip etmek,

- Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yurtdışı teşkilatı kurulması ve dış temsilcilik açılması konusunda görüş bildirmek,

- Uluslararası kuruluşlarla işbirliğini geliştirmek,

- Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak (TBMM, 28.04.2017).

Bu çalışmada Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı, Bakanlar Kurulu ve TBMM dış politika aktörleri olarak dikkate alınmaktadır.

3.3 TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKA KİMLİKSEL SÖYLEMLER VE ÇIKARLARI

3.3.1 Devlet ve Hükümetlerin Kimliksel Söylem ve Çıkarları

3.3.1.1 Kurucu Söylemde Devlet Kimliği ve Çıkarları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Atatürk söylemine bakıldığında “Yurtta sulh, Cihanda sulh” politikası Atatürk dönemi Türkiye'sinin iç ve dış politikasında belirleyici bir yer tutmaktadır. Üstelik bu politika daha çok kısa bir süre önce Osmanlı devleti çatısı altında bulunan milletlere yönelik olarak ifade edilmiştir (Günay, 2015:1).

Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra on yıllık savaş döneminde yanmış yıkılmış ülkeyi derleyip toplamak ve geliştirebilmek için dış politikasını da problemsiz yürütmek ihtiyacı hissetmiştir. Böylece yeni oluşan idari siyasi yapılar ve özellikle savaşın galibi durumundaki Batılı devletler ile herhangi bir sorunu olmadığını her platformda ve her fırsatta dile getirmiştir. Üzerinde ısrarla durduğu husus Türk milletinin bağımsız yaşamayı hak ettiği ve bu hakkı medeni olduğunu iddia eden dünya tarafından tanınmasıydı. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin politikalarını belirlerken gerçekçi davranmıştır. Ülke coğrafyasının özelliklerini, milletin niteliklerini ve yakın dönemde yaşanmış tecrübeleri dikkate alarak akılcı politikalar üretmiştir. Atatürk “*kuvvet birdir ve o milletindir*” anlayışının böyle davranmayı gerektirdiğinin de altını çizmiştir. Burada vurgulanan bir diğer husus takip edilen programının prensiplerinin “dini dogmalar gibi değerlendirilmemesidir”. Çünkü programın ilhamı doğrudan doğruya hayattan alınmıştır (Günay, 2015:2).

Atatürk dönemi dış politika öncelikleri Balkanlar, Batı Asya ve Doğu Akdeniz'de barışın korunması öncelikleriydi. İtalya ve Almanya'nın revizyonist politikalarına karşı barışı korumak ve barış ortamı içinde kalkınmak Türkiye'nin birinci hedefi olmuştur. Atatürk'ün cumhuriyeti kurduktan sonra politikalarını düzenlerken jeopolitik ve tarihi geçmişi daima dikkate aldığı gözlemlenmektedir (Günay, 2015:3).

Türkiye Cumhuriyeti'ni devleti ilk onbeş yılda uyguladığı dış politikasıyla Osmanlı devletinin hinterlandını siyaseten komşuları ile iyi ilişkiler sayesinde kontrol edebilecek duruma

gelmiştir. Bu yaklaşım Türkiye’de bazı dış politika uzmanlarca “Osmanlı devletinin emperyal politikasına geri dönmek “olarak adlanırken muhatep ülkelerce bölge barışına katkı olarak kutlanmıştır (Günay, 2015:4).

Aralık 1921’te savaş daha devam ederken Mustafa Kemal dış politikada hem pan-İslamizmi (tüm müslümanların birliği) ve hem pan- Türkizmi (bütün Türk kökenli halkların birliği) bir kenara bırakmıştır. Türk ulusunu uçurumun kenarına getiren eylemlerin kökeninde hayalperestlik ve duygusallığın yattığını belirten Atatürk, Türklerin asla pan-İslamist ya da pan Türkist ideolojileri gütmediklerini ama böyle yapma tehdidinde bulunmasının bile düşmanların sayısını ve baskısını arttırdığını ifade etmiştir (Mango, 2002:15).

Fakat irredantizmi¹⁰⁵ bırakmak iç ve dış politikadan etnik faktörü soyutlayamamıştır (Mango, 2002: 16). Baskın Oran’a göre Türk kelimesi etnik bir anlam taşımaktadır (Oran, 2005:2). Doğan Heper, Türkiye’nin gerçek gündemini “büyüme, zenginleşme ve bölgesel bir güç olmak” şeklinde tarif etmektedir (Mango, 2002: 21).

Atatürk’ün dış politika ilkelerini şöyle sıralamak mümkündür:

- Milliyetçilik / Milli dış politika

Atatürk, Türklüğü ve Türk milliyetçiliği Türk milletinin başlıca onur kaynağı haline getirmeye çalışmıştır ve iç politikada olduğu gibi dış politikada da milliyetçilik ilkesini öne çıkartmıştır.

” *Benim hayatta yegane fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir*” (Atatürk).

Milli Mücadele döneminde Milliyetçilik ilkesinin uygulanması “Milli Devlet “kavramı şeklinde tatbik edilirken Cumhuriyet dönemi dış politikasında “*Türkiye’nin menfaatlerini her şeyin üstünde tutma*” şeklinde uygulanmıştır. Atatürk’ün Milli siyasetten kastettiği mana şudur: “*Kendi Milli sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze, kuvvetimize dayanarak varlığını muhafaza etmek sureti ile millet ve memleketin saadet ve imarına çalışmak... Aşırı emeller peşinde Milleti meşgul etmemek ve zarara sokmamak*” (Can, Bilinmez, 1-3).

- Bağımsızlık

¹⁰⁵ Yayılmacı Milliyetçilik

Atatürk için tam bağımsızlık dış politikanın en önemli amaçlar ve ilkeleri arasında yer almakta ve bu ilkeyi bir milletin haysiyeti ile yakından ilgili olduğuna inanmıştır:

“Tam bağımsızlık denildiği zaman elbette, siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestliktir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet millet ve memleketin gerçek manasında bütün bağımsızlığından mahrumiyet demektir ... Esas, Türk Milleti'nin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla sağlanabilir” (Can, bilinmez: s.3). (Statükocu)

- Barışçılık

Bu ilke “yurtta sulh, cihanda sulh” şeklinde daha sonra da Cumhuriyet tarihinde benimsenilen önemli bir ilke olarak, barış, istikrar ve huzura önem vermektedir.

“Hiç kimsenin hakkına tecavüz etmek istemediğimiz gibi diğerleri tarafından da hakk-ı hayat ve istiklalimize riayet olunmasından başka bir davamız yoktur. Hudud-u milliyemiz dahilinde müdahale-i ecnebiyeden azade olarak her medeni millet gibi hür yaşamaktan başka bir gayesi olmayan Türk Milletinin hakk-ı meşruu nihayet alem-i insaniyet ve medeniyet tarafından teslim olunacaktır. Meclisimiz ve hükümeti cenkçü ve maceraperest olmaktan uzaktır. Bilakis sulh ve selameti tercih eder...” (Statükocu).

“Beşeriyetin tümünü bir vücut bir milleti de bunun bir uzvu gibi kabul ederek, parmaktaki bir acıdan bütün vücut etkilendiği gibi, dünyanın herhangi bir yerinde ki rahatsızlığın bütün milletleri etkileyeceğine dikkat çekmiştir” (Can, Bilinmez: 4-5)

“Hiç kimsenin hakkına el uzatmak istemediğimiz gibi başkalarının da yaşama ve bağımsızlık hakkımıza saygı gösterilmesinden başka bir isteğimiz yoktur. Ulusal sınırlarımız içinde yabancıların işlerimize el sokmalarından uzak olarak her uygar ulus gibi özgür yaşamaktan başka bir amacı olmayan Türk ulusunun bu yasal hakkı sonunda insanlık ve uygarlık dünyasınca kabul edilecektir. Meclisimiz ve Meclisimizin hükümeti savaş ve serüven düşkünü olmaktan uzaktır. Tersine, barışı ve esenliği yeğler. Özellikle insancıl ve uygar ülkelerinin gerçekleşmesinden yanadırlar. İşte bu ilkeler doğrultusunda gerek Doğu gerek Batı dünyasıyla iyi ilişkiler ve dostluk bağları ararlar” (Bayraktar, s.2).

- Gerçekçilik ve diyaloga açık olmak

Gerçekçilik Atatürk söyleminde gücün sınırlarını bilmek ve amaçları ona göre tespit etmek demektir. Misak-ı Milli de bu çerçevede değerlendirilmektedir.

“...Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar görünen sahtekar insanlardan değiliz. Büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve milletin üzerine çektik.... bütün cihana korku ve telaş veren mefhumlar üzerine koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyikatı tezyid etmekten ise hadd-i tabiiye (tabii duruma), hadd-ı meşrua ruca edelim. Haddimizi bilelim... biz hayat ve istiklal isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzal ederiz“ (Can, bilinmez: 6).

- Batılılaşma ve Çağdaşlaşma

Atatürk batılılaşma, çağdaşlaşma, modernleşme ve uygarlaşma terimlerini eş anlamlı olarak kullanmıştır. Batı’yı çağdaş ve modern gördüğünden de dolayı dış ilişkilerde de Batı’ya öncelik vermiştir. Ancak aynı zamanda da emperyalizme karşı çıkmıştır.

“Bizim Siyaset–ı Hariciyemizde herhangi bir devletin hukukuna tecavüz yoktur. Biz ecnebilere karşı hasmane bir his beslemediğimiz gibi, onlarla samimane münasebetler tesis etmek arzusundadır. Türkler bütün milletlerin dostudur” (Can, bilinmez: 9).

Aktif olma ve Milli güce dayanma ve ittifaklar sistemi kurmak Mustafa Kemal’in dış politika söylemindeki diğer ilkelerdir (Can, bilinmez: 1-10). Ayrıca Dış politika stratejileri olarak Atatürk bölgesel ve uluslararası alanda şu yöntemleri benimsemiştir:

- Barışçı faaliyetlere katılmak
- Bölgesel ittifaklara yönelmek
- Çok yönlü dış politika
- Tarafsızlık (Arnavutluk işgalı dışında)
- Karşılıklık (Azınlıklara karşı)
- Esenlik (Sarıay, Bilinmez)

Atatürk döneminde fiili olarak dış politikanın dayandığı başlıca esaslar ve ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

- Milli güce dayanmak ve bağımsızlığı üstün tutmak,
- Milli sınırlar içinde kalmak,
- Uluslararası ilişkilerde eşitliğe dayanan ilişkiler kurmak,
- Milli politikayı yürütürken iç teşkilatı dikkate almak,

- Başka devletlerin politika ve yönetim sistemlerinden etkilenmemek,
- Bilim ve teknolojiyi rehber kabul etmek

Dış politika hedefleri ise:

- Komşu devletlerle iyi ilişkiler kurmak
- Çıkan problemleri barışçıl yollarla çözmek
- Diğer devletlerle olan ilişkileri geliştirmek (Asyaahalileri, 07.03.2013).
- Bağımsızlık
- Modernleşme, çağdaşlaşma

Stratejiler:

- Gerçekçilik
- Uluslararası hukuka saygı duymak
- Barışçıl yollar ve diyaloga her zaman öncelik vermek (Göl, 2014:57-58)

Sadi Irmak'a göre Atatürk'ün dünya görüşü ve dış politika ilkeleri üç noktada uyum göstermektedir:

- Tam bağımsızlık
- Millet egemenliği
- Kökten çağdaşlaşma (Irmak, 487)

Bu çerçevede Atatürk döneminde devlet statükocu bir tavır sergilemektedir. Yani Türkiye devleti Atatürk döneminde

- diğer devletleri fethetmek,
- sınırları yeniden çizmek
- ya da uluslararası sistemin kurallarını değiştirmek

ile alakadar olmayan yani statükocu bir devlet tutumu sergilemektedir.

Özay Göztepe, Kemal Atatürk'ün söylemlerini analiz ettiği eserde Atatürk'ün söylemini Halkçılık, Milliyetçilik, Batıcılık ve laiklik söylemlerinden oluştuğunu vurgulamaktadır (Göztepe, 2016).

Kuramsal çerçeve kapsamında Atatürk'ün devletin öznel çıkarlardan anlayışı statükocu devlet çıkarlarıdır. Bu çıkarlar daha önce anlatıldığından dolayı burada tekrar edilmeyecektir. Atatürk'ün benimsediği nesnel ulusal çıkarları ise şöyle sıralamak mümkündür: Fiziksel olarak varlığı sürdürmek, özerklik, Kolektif özsaygı ve ekonomik refah.

3.3.2 Hükümetlerin Kimlik ve Çıkarları

3.3.2.1 2001-2003

3.3.2.1.1 Cumhurbaşkanı ve Başbakan

Cumhurbaşkan Ahmet Necdet Sezer: 16 Mayıs 2000- 28 Ağustos 2007

Mayıs 2000 tarihinde 10. Cumhurbaşkanı seçilen Sezer, farklı konuşmalarında düşünce özgürlüğü, demokrasi çağırısı yaparak 1982 Anayasası'nı eleştirmiştir. Aydın ve Taşkın'a göre Sezer Cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra onun hukukçu kimliği baskın kimlik olarak ortaya çıkmıştır. Dış politika alanında ise özellikle Süleyman Demirel'e kıyasla kişisel bağlantı kurmamakla eleştirilmiştir. Sezer'in halk güveni ve saygınlığını kazanması hakkında Cumhurbaşkanlık kurumunun TSK'yi geride bırakmasını bir gösterge kabul etmek yerinde olacaktır. Sezer DSP-MHP- ANAP koalisyonu döneminde demokratik ve AB yanlısı bir politika izlemiştir (Aydın & Taşkın, 2014).

Sezer, Cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk açıklamada şu konulara vurgu yapmıştır:

"Ülke bütünlüğünü korumak ve pekiştirmenin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ile laiklik ilkesinin gereği, kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya karıştırılmamasını sağlamak" (Kurt, 2002: 198).

Özellikle Başbakanı, Bülent Ecevit'i yolsuzlukla eleştiren ve hukuk ve demokrasiye önem veren Sezer, AK Parti Meclis'te çoğunluğu kazandıktan sonra daha çok yetkilerini kullanma yoluna giderek devletçi ve statükocu bir söylem sergilemekte ve MGK ve atanmış çevrelerle daha yakın ilişkiler kurmuştur (Aydın & Taşkın, 2014: 456).

Sezer Cumhurbaşkanlığı döneminde AB'ne katılmayı, daha demokratik olmayı, hukuk üstünlüğünü ve seküler kurumları korumayı desteklemiştir. Sezer düşünce özgürlüğünün gerekliliğine sürekli vurgu yapmıştır ve sürekli Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve laikliğe bağlılığı ve sadakatini de hatırlatmıştır. Sezer, Ecevit ile anlaşmazlıklarına rağmen, 2001 krizi ve deprem

faciasını yeni atlatmış bir Türkiye için ve özellikle IMF'ten borç almanın tehlikeye girmemesi için Ecevit'i görevden almamıştır. Michael Aliprandini'ye göre Sezer ve Ecevit ikisi de Atatürkçü söyleminin bir çok ilkesini benimsemiştirler (Aliprandini, 2007:1). Ayrıca unutmayalım ki Sezer'in Cumhurbaşkanlık adaylığını destekleyen önemli isimlerden biri Ecevit'tir (Kurt, 2002: 195).

Sezer'e göre Türkiye Cumhuriyet'i doğduğu günden itibaren ülkenin modernleşmesi ve Batılılaşması devletin amaçlarını oluşturmuştur. Bu çerçevede AB'nin üyesi olmak bu amacın gerçekleştirilmesini sağlayabilmiştir. Türkiye'nin Avrupa ile uzun yıllarca ittifakı ayrıca Türkiye'nin Avrupa ile ortak değerleri benimsediğini göstermiştir. Sezer bu amacı gerçekleştirmek için ülkede Anayasal reformları gerçekleştirmiştir. 2002 yılında ölüm cezasını kaldırmak, eğitim sisteminde reform bu doğrultuda değerlendirilmektedir (Aliprandini, 2007:2).

Sezer'in söyleminde Batıcılık/ Avrupacılık, sekülerizm yanında Atatürkçülük de baskın söylem olarak tanımlamak mümkündür. Sezer'in öznel çıkarları statükoculuktur. Bu çerçevede Ahmet Necdet Sezer'in nesnel çıkarlarını şöyle sıralamak mümkündür: Kolektif özsaygı, ekonomik refah, fiziksel olarak varlığı sürdürme ve Özerklik.

Başbakan Bülent Ecevit: 28 Mayıs 1999- 19 Kasım 2002

Siyasal hayatı boyunca 5 defa Başbakanlık görevini üstlenen Bülent Ecevit en son 28 Mayıs 1999- 19 Kasım 2002, tarihinde DSP- ANAP-MHP koalisyonu döneminde Başbakanlık yapmıştır. Dünya'da Kıbrıs Harekatı sayesinde tanınan Ecevit, çok yönlü dış politika anlayışını esas almıştır:

"...Coğrafi ve stratejik durumu nedeniyle de Türkiye, mecbur bırakılmadıkça Batı'yla ilişkilerini kesmek veya gevşetmek istemez. Türkiye için bu ilişkileri, kendi demokratik, sosyal ve ekonomik gelişmesi açısından sakıncasız kılabilme olanağı vardır. Türkiye, Batı ile ilişkilerini sürdürürken, bağlantısızlarla, özellikle komşu ülkelerle, Arap ülkeleriyle ve ayrıca sosyalist ülkelerle de yakın ilişkiler kurabilecek durumdadır " (Çakmak, 2013: 84).

Çok yönlü dış politika ve ekonomi- dış politika bütünleşmesi, Ecevit'in getirdiği dış politika yenilikleri olarak Türk siyasi tarihinde belirlenmektedir. Siyasi hayatı CHP'yle başlayan Bülent Ecevit'in de söyleminde Batıcılık/ Avrupacılık, Sekülerizm ve Atatürkçülük ön plana çıkmaktadır (Çakmak, 2013: 86).

Sekülerizm söylemi çerçevesinde kendisini tanımlayan Ecevit döneminde KHK krizleri, Devlet krizi (yolsuzluklar ve Anayasa fırlatma olayı), hükümetin depreme hızlıca cevap vermemesi, siyasi İslam karşıtlığı, ekonomik kriz ve Ecevit'in hastalığı, sonuç itibariyle Ecevit hükümetini düşürmüştür (Britannica, 2014).

Statükocu bir dış politika anlayışına sahip olan Ecevit için nesnel çıkarları şöyle sıralamak mümkündür: Kolektif özsaygı, ekonomik refah, fiziksel olarak varlığı sürdürme ve Özerklik.

Başbakan Abdullah Gül: 18 Kasım 2002- 14 Mart 2003

Abdullah Gül, AK Parti iktidarı döneminde şu sorumlulukları üstlenmiştir:

- AK Parti kurucusu 2001
- 18 Kasım 2002- 14 Mart 2003 Başbakan
- 14 Mart 2003- 28 Ağustos 2007 Dışişleri Bakanı
- Başbakan (Erdoğan) Yardımcısı 28 Mart 2003- 28 Ağustos 2007
- 28 Ağustos 2007- 28 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanı

1991 yılında Refah Partisi'nde Kayseri Milletvekili olarak seçilen Abdullah Gül böylece aktif siyasal hayata girmiştir. Daha sonra Fazilet Partisine katılan Gül 2001'de kurulan AK Parti'ye katılarak bu partinin ikinci adamı olarak 58. Hükümeti kurmuş ve daha sonra Dışişleri Bakanı, Başbakan yardımcısı ve Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Gül özellikle Erdoğan'a kıyasla liberal ve demokratik değerleri daha çok benimseyen ve AB'ne verdiği öneminin yanısıra Türk ve Batılı çevrelerde daha iyi ilişkiler kurarak etkili olmayı başarmıştır. Gül Cumhurbaşkanlığının özellikle ilk yıllarında ekonomik çıkar vizyonu taşıyan bir dış politika yaklaşımına öncelik vermiştir (Aydın & Taşkın, 2014: 481-482).

Kadir ve Nilüfer Canöz (2014) Abdullah Gül'ün kişisel imajını belirlemeye yönelik yaptığı bir çalışmada Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlık döneminde halk üzerinde olduğu imajı büyük oranda olumlu değerlendirmektedirler. Gül halk tarafından sempatik, babacan, mütevazı, sakin ve dürüst karakterler ile tanımlanmaktadır. Bu imajı oluşturmakta olan en önemli özellikler ise kibarlık, konuşma tarzı, deneyim, samimiyet ve özgüven gibi özellikler olmuştur (Canöz, 2014: 401-428).

Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlık döneminde yaptığı farklı ulusal ve uluslararası konuşmalardaki bazı konuşmalarını incelerken bu konuşmalarda öne çıkan dış politika ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Çok yönlü ve çok boyutlu içeriğe sahip dış politika yürütmek
- Dinamik ve etkin bir dış politika
- İttifak ilişkilerinin yürütülmesi (strateji) (Ankara, 26 Mart 2003)
- Yeni yüzyılda yeni bir dünya düzeni arayışı
- Uluslararası hukuk sistemin ve BM'nin korunması ve güçlendirilmesi
- Komşularla sorunların çözülmesi (Moskova, 26 Şubat 2004)
- İşbirliği anlayışına sahip olmak (İstanbul, 24 Temmuz 2004)

Ona göre dış politikanın yeni ufukları şöyledir:

- Çok taraflılık
- Bölgesel işbirliği ve entegrasyon
- Çağdaş demokrasi
- Çağdaş ilkeleri benimsemek
- Yönetişim (İstanbul, 22 Mayıs 2004).

Gül dış politika'da 3 ana eksenini belirlemektedir:

- Batı dünyası, Avrupa ve Avrupa- Atlantik kurumlar: Burada amaç AB üyeliği, ABD ve NATO gibi kurumlar ile ilişkilerin sürdürülmesidir
- Ortadoğu: Arap- İsrail ve Irak sorunu özellikle vurgulanmaktadır
- Avrasya: Burada uzun vadeli bir yaklaşım benimsenmektedir ve Rusya ile rekabet ve düşmanlık yerine dostluk ve işbirliğini gerçekleştirme amaçlanmaktadır (Moskova, 26 Şubat 2004). “ Avrasya Eylem Planı” da bu çerçevede değerlendirilmelidir (İstanbul, 22 Mayıs 2004).

Dış politikada güdülen amaçlar ise:

- AB'ye üyelik
- Küresel düzeyde etkin bir oyuncu olmak (İstanbul, 22 Mayıs 2004).
- Uzlaşma kültürünü yaşama ve yayma (İstanbul, 22 Mayıs 2004).

- Barış, refah ve güvenliği yürütmek (Ankara, 26 Mart 2003)
- İlham kaynağı olmak
- Sorunlara çözüm üretmek
- Ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi (İstanbul, 24 Temmuz 2004)
- Tüm dünya ile ilişki kurmak (Ankara, 24 Aralık 2004)
- Türkiye'nin hub özelliğini geliştirmek ve etkin kullanmak
- Yumuşak güç ve sert güç arasında yeni bir denge kurmak (Washington, 7 Haziran 2005)

Stratejiler ve yaklaşımlar:

- Bölgesel örgütlerin etkinliğini arttırmak
- Bölgesel ve küresel ittifaklar kurmak veya onlarda yer almak (İstanbul, 22 Mayıs 2004).
- Yapıcı Anganjman yaklaşımı
- Kazan- kazan yaklaşımı
- Çok boyutlu dış politika, gerçekçi+ idealist (Londra, 14 Mart 2005)

Gül'ün bu dönemde yaptığı konuşmalarında dış politika ilkeleri ve amaçlarını teorik boyutuna daha az işaret edip ve somut vakalar konusunda konuşmakta ve genelde de genel değerlendirmeler yapma eğilimindedir. Ayrıca teorik çerçeveye az değilmesine rağmen Startejik Derinlik doktrinin bir çok ilkesini benimsemektedir. Bu dönemde bölgesel ve uluslararası konjöntür bölümünde açıklandığı gibi Afganistan savaşı, Mart tezkeresi, Irak savaşı, Kıbrıs açılımı, Ermeni açılımı, AB ile müzakerelein başlanması dış politikanın en önemli gündemini oluşturmuştur.

“Bu dönemde dış politikamızı uzun vadeli bir perpektifle, bölgesel ve küresel konjontürün dinamiklerine uyumlu halde yürütme kararlılığındaız. Bu politika ilkelı, dengelı, ve gerçekçi olmak durumundadır... Ulusal çıkarlarımız gereğince ilgili bölge ve kıta ölçekli gelişmeleri sadece izleyen değil aynı zamanda yönlendiren faal bir diplomasi uygulamaktayız.Ülkemizin... çevresindeki bunalımların çözümüne somut katkı sağlamaya çalışması gerekmektedir...Bu bölgesel ve küresel ortamda Türkiye'nin izleyeceğı politikalar, sadece ülkemiz ve bölgemiz için değil belki küresel ölçekte de önem taşımaktadır. Türkiye'nin bu denli merkezi hale gelen konumu sadece coğrafyaya da bağlanmayacaktır. Hem Batı hem İslam alemine mensup demokratik, laik,

sosyal bir hukuk devleti olma özelliğine sahip olan ülkemiz çağdaşlaşma özlemi duyan tüm halklar için bir ilham kaynağı teşkil etmektedir” (Ankara, 26 Mart 2003).

Abdullah Gül Laissez- Faire bir lider olarak statükocu bir devlet tutumunu benimsemiştir ve Lockecu bir anarşik kültürünü algılamıştır. Onun için nesnel ulusal çıkarlar şu sırayla algılanmıştır: Kolektif özsaygı, ekonomik refah, fiziksel olarak varlığı sürdürme ve Özerklik.

3.3.2.1.2 Meclis

Dış politika aktörleri başlığı altında anlatılan Meclis'in dış politikada rolünden ve Meclis'in iktidardaki olan hükümetle aynı görüşü paylaşması veya hükümetin kararlarını desteklemesi diğer dış politika aktörlerini ve kararlarını etkilediğinden dolayı burada her hükümette Meclis'teki partilerin ve çoğunluğun kimliği belirlenmektedir.

3.3.2.1.3 Bakanlar Kurulu ve DışişleriBakanları

Çalışmanın devamında Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanı'nın kimliği, dış politika aktörleri başlığı altında anlatıldığı üzere bu aktörlerin dış politikada daha önce anlatıldığı üzere yer aldıkları rollerden dolayı belirlenmektedir:

AK Parti kurucu üyelerinden olan Yaşar Yakış, bu hükümette Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Daha sonra farklı görüşler benimsemesine rağmen bu hükümette öne çıkan siyasi kimliği AK Parti çerçevesinde tanımlanmıştır.

3.3.2.2 2003-2013: Tek Parti Hükümeti Olan Adalet ve Kalkınma Partisi

Bu çalışmada ve AK Parti döneminde neredeyse tüm dış politika aktörlerinin aynı parti ve söylem çerçevesinde yer aldıklarından dolayı ve Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu gibi başat aktörlerin birden fazla konumda (Başbakan yardımcılığı, Dışişleri Bakanı, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlık) bulduklarından politikaların sürekliliğinin sağlanmasının yanısıra her aktör sadece ilk başlık altında değerlendirilmektedir. Bu aktörlerin kimliklerinde iktidarda oldukları süreçte değişiklik olmadığından bu yaklaşımı benimsemek uygun bulunmaktadır. Burada öncelikle AK Parti'nin ilke, amaç ve söylemleri dönemin neredeyse hepsini kapsadığından dolayı açıklanıp analiz edilmektedir.

AK Parti kuruluşunda Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Abdüllatif Şener, Abdülkadir Aksu, Cemil Çiçek, Melih Gökçek, İsmail Kahraman, Abdullah Çalışkan, Bülent Arınç en önemli

isimler olarak yer almaktydılar. Parti Tüzüğünü ise on kişilik bir grup özellikle Hayati Yazıcı, Sadık Yakut ve Mehmet Ali Şahin hazırlamıştırlar. Bu grup genel olarak farklı partilerin milletvekillerinden oluşmuştur. AK Parti siyasi kimliğini tanımlarken siyasal sistemde uzlaşıcı ve kabul edilebilir bir görünüm sağlayabilmek için Milli görüş gömleğini çıkardığını defalarca açıklamakta olup ve İslami kimlikten ziyade bir kitle partisi olduğunu belirtmiştir. Ancak kurucuların hayat tarzı ve aile yapısı İslamcı kesimin onlarla özdeşleştirilmesini sağlamıştır. Parti bir önceki İslami partilere göre reforma tabii olup çağdaş politikalar da benimsemiştir. Özdemir’e göre parti programı ve politikaları incelendiğinde “AK Parti *“muhafazakar” bir partiden çok, “liberal” görünüme sahip olan bir parti profili çizmektedir*”. AK Parti kendisi ise bir muhafazakar demokrat siyasal kimliğe sahip olduğunu açıklamıştır (Özdemir, 2012:198). Kandemir’in çalışmasının sonucuna göre AKP’li Milletvekil ve yöneticilerin %52’si AK Parti’nin yeni bir parti olduğunu ve kendilerini hiçbir partinin devamı olarak görmediklerini söylemektedirler. %48, AK Parti’yi DP ve ANAP’ın devamı olarak görmektedir. Kendilerini Milli Görüş’ün devamı olan görenlerin oranı ise %2’dir (Kandemir, 2013:121).

Muhafazakar demokrasi vurgusunda, sınırlı devlet, hukuk devleti, bireyin merkez olması, serbest piyasa ekonomisi, güçlü sivil toplum, evrensel insan hakları, diyalog ve hoş görünün önemi gibi demokratik ve liberal değerler, sürekli olarak vurgulanmaktadır. Bu değerler, muhafazakar olmaktan çok, liberal bir ideolojiyi çağrıştırmaktadır. AK Parti’nin önde gelen isimlerinin Liberal sıfatını kullanmaktan hoşlanmamalarına rağmen bu değerleri taşımaktadırlar. Bu hoşlanmamanın nedeni, gündelik Türkçede liberalizmin bazen aşırı hoşgörü veya gevşek davranışlarla özdeşleştiriliyor olmasıdır (Kandemir, 2013:124).

Carol Migdalovitz’e göre Türk dış politikası AK Parti dönemine kadar izlediği izole politika bu dönemde aktif bir politikaya dönüşmüş ve paradigma değişikliği yönünde ilerlemiştir (Demir, 2014: 65). Philip Robins’in eserinde ise AK Parti’nin iktidare gelmesiyle siyasi-ideolojik kemalist düzeni reddedilerek bürokratik/askeri vesayet kırıları yerine ekonomik büyüme amaçlı bir siyasi düzen öngörülmüştür. Robins de AK Parti’nin yeni dış politikasını sıfır sorun, merkez ülke, model ülke, küresel ve çok yönlü diplomasi kavramları üzerinden açıklamaktadır (Demir, 2014: 67).

Davutoğlu dış politikada değer merkezilik ve demokrasinin önemini vurguluyarak bu ifadeleri kullanmaktadır:

“Küresel hedeflere ulaşmak için insanlığın bilincine ve sağduyusuna kulak vereceğiz ve evrensel değerlerin kararlı bir savunucusu olacağız. Bu evrensel ilkeleri benimserken onları yerel değerlerle birleştireceğiz ve özellikle insan hakları ve demokrasi, iyi yönetim şeffaflık ve hukukun üstünlüğü gibi normları savunacağız” (Demir, 2014: 69).

Nezih Akyeşilmen’e göre Turgut Özal döneminde başlayan değişim ve dönüşüm AK Parti ile birlikte daha hızlı bir şekilde devam etmiştir. Burada iç ve dış politika boyutunda güçlü bir insan hakları ve demokrasi söylemi mevcuttur ancak bu söylem resmi olarak dış politikaya eklenmemesi ve seçici kullanılması bir handicap olarak görülmektedir (Demir, 2014: 65). Keyman ve Düzgit Türkiye’nin bir çok demokratik olmayan komşu ve müttefikleriyle ilişkilerini sürdürmesine rağmen bu ilişkilerde demokrasi ve insan haklarını vurgulamaktan kaçındığına dikkat çekmektedir (Demir, 2014: 70). Demir bu davranışa Türkiye’nin Kürtlerin Rojova’daki talep ve Esad mücadelerine enegle çıkartmasını örnek vermektedir (Demir, 2014: 71). Henry Barkey’ye göre ise tarih boyunca sürekli gücü altında dış politika yürüten Türkiye ilk defa AK Parti döneminde gücü üzerinde dış politika izlemektedir ancak Barkey bu politikanın ne kadar sürdürebilir olduğunu merak etmektedir (Demir, 2014: 72).

Bilal Sambur’e göre AK Parti homojen toplum anlayışını reddetmeye çalışmıştır. Ona göre AK Parti, Osmanlı’ya atıf bu çerçevede barış ve çoğulculuğu çok kültürlü bir toplumsal yapıda temsil etmektedir ve Osmanlı mirası burada tekçi, laik, katı Kemalist kimliğine karşı yeni bir özgürlükçü ve çoğulcu sosyal kimlik üretme çabası olarak görülmektedir. Osmanlılık ve Osmancılığı birbirinden ayırt eden Sambur’a göre AK Parti’nin bir Osmanlılık boyutu olmasına rağmen Osmancı dış politikası yoktur. Osmanlılık boyutu uluslararası düzeyde komşu bölgelerde ortak dilsel, dinsel, kültürel bağları vurgulamaktadır ve Türk dış politikası Ortadoğu ötesinde keşfetme sürecini başlatmıştır. Türkiye’nin eski Osmanlı coğrafyasına yönelik yaklaşımı, liderlik, paternalist ve bölgesel/küresel güç ve liderlik söylemleri beraberinde bu ülkeler tarafından özellikle Balkanlar ve Arap coğrafyasında olumsuz deneyimlerden dolayı negatif karşılanmıştır (Demir, 2014: 81-82).

Sambur’un ifadelerine göre *“Davutoğlu dış politika ve Yeni Osmanlıcılık arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir şekilde kurmaktadır...Davutoğlu Türk dış politikasında Yeni Osmancılığı bütünlükçü dış politika vizyonu olarak uygulamaya koyan kişi olarak nitelenmektedir”* (Demir, 2014: 84). Davutoğlucu yaklaşımı savunanalar Osmanlı mirasının bizzat kendisinin değer olduğunu esas

almaktadır. Osmanlı Mirasının ihmal edilmesini eleştiren Davutoğlu'na göre bu ihmal oryantalizm ve Avrupa merkezilikten kaynaklanmaktadır (Demir, 2014: 83-84). Davutoğlu Osmanlı'nın yumuşak gücünün kullanılması ve Türk dış politikasına yeni bir boyut kazandırması gerektiğine inanmaktadır (Demir, 2014: 85).

Bu çerçevede Osmanlı mirasına atf İslam dinini Batı karşıtı ekseninden çıkarmaktadır (Demir, 2014: 87). Stratejik derinlik doktrini Türkiye'nin ben idrakını yeniden tanımlama çabasıdır (Demir, 2014: 88). Sambur'a göre "üç tarafı denizler dört tarafı düşmanlarla çevrili ülke" söylemi Türkiye'nin stratejik derinlikte bir politika" izlemesini engellemiştir (Demir, 2014: 91).

Bu konu çalışmanın devamında "2023 Siyasi Vizyon" çerçevesinde ele alınmaktadır. AK Parti'nin "2023 Siyasi Vizyonu"nda AK Parti'nin siyasi kimliği şu şekilde açıklanmaktadır: "Adalet ve Kalkınma Partisi kendisini siyasetin merkezinde konumlandıran muhafazakar demokrat bir kitle partisidir". AK Parti bu kurumsallışmış siyasi kimliği partinin cazibe merkezi olduğuna vurgu yaparak muhafazakar kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: "Muhafazakarlığın her türlü otoriterleşmeye karşı sınırlı iktidarı savunan, değişimi doğal süreç içinde toplumsal dinamiklere bırakan, özgürlüğün soyut değil somut şekliyle anlam taşıyacağını vurgulayan, aile, gönüllü kuruluşlar, vakıflar gibi toplumsal ara koruma mekanizmalarını önemseyen yapısı, demokratik anlayışla telif edilebilecek bir siyasi öz ortaya koymaktadır. Bu süreçte eleştirel aklın, fikri ve davranış çoğulculuğunun, yanılabilirlik anlayışının geliştirilmesi kadar, temel hak ve özgürlükleri merkeze alan, sivillik ve toleransı gözetilen bir siyasi tasavvurun ön plana çıkarılması, muhafazakarlığı demokratik formatta yeniden tanımlamıştır". "Muhafazakarlığı değişime karşı olmak değil, totaliter, otokratik ve radikal değişimlere karşı olmak şeklinde" algılamaktadır (AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu, 2012: 4-5).

Bu siyasi kimlikte öne çıkan kavramlar ve ilkeleri Vizyona göre şu şekilde sırlayabiliriz:

- Uzlaşma kültürüne dayalı siyaset: İnsanlığın ortak değerlerine dayalı, Hukuk devleti gereği evrensel değerlere dayanan objektif kurallara dayalı küçük bir devletin asli fonksiyonu dinamik ve etkili bir devlet olmalıdır,
- Reform siyaseti: Tepeden inmece değişim anlayışına karşı tedrici ve aşamalı değişim anlayışına dayanmaktadır. Radikalizm ve toplum mühendisliğini reddetmektedir, uzlaşma, bütünleşme ve hoşgörü üzerine kurulmuştur,

- Sistemi normalleştiren siyaset: Sun’i gerilimler ve krizler üreten vesayetçi anlayışları gerileterek sistemi önemli ölçüde normalleştirmiştir,
- Gerçekçi siyaset,
- Kucaklayıcı birlik siyaseti: “*Biz ve Diğerleri*” ayrımı yapmayan,
- Değişimci siyaset: Tedrici değişimlerle “*sessiz devrim*” denilen dönüşümleri gerçekleştirmektedir,
- İlkeli siyaset: Reel politika ile normatif politika arasında doğru ilişki kuran, programlı bir siyaset,
- Yüksek siyaset: Hem mikro ve hem Makro sorunları ele alan bir siyaseti benimsemek (AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu, 2012: 4-12).

Ayrıca vizyona göre dış politika alanında ise bu hedefler ve ilkeler benimsenmektedir:

- Büyük ve güçlü bir Türkiye tasavvuru doğrultusunda, Türkiye’yi küresel güç dengesinin önemli aktörlerinden biri haline getirmek, bölgede barış ve istikrarı tesis için çalışan belirleyici konumuna yükseltmek, çok yönlü ve çok boyutlu bir perspektif çerçevesinde bölgesel bir çekim merkezi ve uluslararası ilişkiler merkezi niteliğini güçlendirmek, pozitif yaklaşımı benimseyen tüm aktörlerle yeni bir dili ve dünya vizyonunu inşa etmek, milletin güvenini ve dış politikaya pranga vuran sendromları ortadan kaldırmak, arabuluculuğuna başvurulmuş ülke, bölgesel barış ve istikrar, değerlere bağlı ve dinamik bir dış politika izlemek, ABD’yle ilişkilerde de NATO’yla ilişkilerde olduğu gibi eşit olarak görülme,
- Küresel etkinlik: Türkiye’nin uluslararası sistem ve düzendeki rolünü geliştirmek, itibarını, görünürlüğünü ve etkinliğini arttırmak, Türkiye imajını tamamen değiştirmek, AB’yle vizesiz seyahat uygulaması ve enerjide ağırlığı arttırmak,
- Yeni bir coğrafya tasavvuru: Stratejik Derinlik ve etkin rolünü tüm bölgelerde gerçekleştirmek,
- Küresel barış: Medeniyetler ittifakı gibi girişimlerle barış ve huzur sağlamak
- AB’ye tam üyelik AKP’nin stratejik hedefidir: “*Ülkemizin stratejik hedefi olan AB’ye tam üyelik için devrim niteliğinde reformlar yaptık. Önümüze çıkartılan tüm engellere rağmen, üyelik için gerekli “Kopenhag Kriterleri”ni, gerekirse “Ankara Kriterleri” olarak tanımlar ve yolumuza öyle devam ederiz dedik. Çünkü biz AB üyeliğini kendi başına bir*

amaç değil, halkımızın hak ettiği evrensel değerleri elde etmek için bir araç olarak görüyoruz” (AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu, 2012: 60).

- Komşu ülkelerle ilişkilerimiz ve Balkanlar’dan Kafkaslar’a, Orta Asya’dan Ortadoğu’ya kadar geniş bir coğrafya da bölgesel rolümüzü güçlendirmek, bu çerçevede aşağıdaki konular dikkate alınmıştır:
 - Arap devrimleri: Zulme karşı halkların yanlarında durmak ve meşru taleplerini desteklemek
 - Kıbrıs
 - Savunma: Bölgede ve dünyada lider ülke olma vizyonunu gerçekleştirmek doğrultusunda savunmanın etkili, caydırıcı ve modern olması, savunma sanayinin geliştirmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla 2023 vizyonu çerçevesinde bütün askeri savunma ihtiyaçlarını tasarlamak ve üretmek (AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu, 2012: 57- 70).

3.3.2.2.1 Cumhurbaşkanı ve Başbakan

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan: 14 Mart 2003- 29 Ağustos 2007

1973’te İmam Hatip lisesi mezunu “Kasımpaşalı ve futbolcu Erdoğan” 1985 yılında İstanbul İl Başkanlığına ve 1994 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak seçilmiştir. Pınarhisar cezaevinde kalırken yeni parti kurma girişimlerinde bulunan Erdoğan 14 Ağustos 2001’de Adalet ve Kalkınma Partisini kurup ve Genel Başkanı olarak seçildiğinde siyasi yasakları devam etmiştir. Ancak CHP’yle varılan uzlaşma ve Anayasa değişikliği sonucu Erdoğan’ın siyasi yasağı kalkarak 2003’te TBMM’ye girmeyi başarmış ve daha sonra Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak en üst makamlara varmıştır. Erdoğan yeni örgütlenme modelleri benimseyerek tüm kitlelere ulaşmayı hedeflemiş ve bu amaçla parti tanıtımında bulunmuştur (Aydın & Taşkın, 2014: 463).

Aydın ve Taşkın’a göre farklı iç ve dış politikalarda hem statükocu ve he reformcu tavırlar sergileyen Erdoğan zaman zaman otoriter eylemlerle eleştirilmiştir. Eleştiriler 2013 yılından sonra artış göstermiştir (Aydın & Taşkın, 2014: 463-468-469). Erdoğan AKP’nin milli görüş gömleğini çıkardığını ve Muhafazakar Demokrat kimliğe sahip olduğuna vurgu yapmıştır. Aydın ve Taşkın’a göre bu siyasi seçim AKP’nin Demokrat Parti’yle başlayan Merkez Sağ siyaset geleneğini

benimsediğini göstermiştir. Bu gelenek ise dış politika başarılarını iç politikada avantaja çevirmiştir (Aydın & Taşkın, 2014: 471).

2010 Anayasa değişikliği referandumundan sonra toplumun Liberal çevreleri AKP'den uzaklaşmıştır, özellikle 2011 seçimlerinden sonra Erdoğan'a yönetilen otoriterleşme eleştirileri artmıştır. Bu eleştiriler Batı ve özellikle AB'yle müzakere süreci ve ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Yumuşak güç ve Model olma söylemi de zamanla aynı şekilde ve olumsuz olarak iç politikadan etkilenmektedir (Aydın & Taşkın, 2014: 492).

Recep Tayyip Erdoğan 2001 yılından itibaren 2016 yılına kadar, aşağıdaki sorumlulukları üstlenmiştir:

- AK Parti kurucusu, 2001
- Sivas Milletvekilliği, 200
- 14 Mart 2003- 29 Ağustos 2007 (I. Erdoğan)
- 29 Ağustos 2007- 6 Temmuz 2011 (II. Erdoğan)
- 6 Temmuz 2011- 28 Ağustos 2014 (III. Erdoğan)
- 28 Ağustos 2014- Günümüze Cumhurbaşkanlık

Recep Tayyip Erdoğan, AK Parti lideri sıfatı yanı sıra yukarıda belirlenen tarihler arasında çalışmanın devamında anlatılan nedenlerden dolayı Türk Dış Politikasında en önemli aktör olarak ortaya çıkmaktadır. Haydar Çakmak (2013) Erdoğan konulu, inşacı analizinde 3 liderlik tarzını saymaktadır: Laissez- faire lider, İş görücü lider ve Değişimci lider. Laissez- faire lider kendi sorumlulukları dışında kalan konulara müdahalede bulunmamaktadır. Ancak iş görücü lider aktif ve katılımcı olmakla beraber yönetimde daha pozitif bir rol benimseyip pragmatik amaçlar ve düşüncelerle motive olmaktadır. Parti birliği, hükümetin bütünlüğünün devamlılığı, kamu desteğinin devamı ve seçim güvenilirliğinin güçlendirilmesi bu pratik amaçlar içinde bulunmaktadır. Çakmak bu liderlerin rakip bireylerin, partilerin ve çıkarların uzlaşmasını sağlamakta olduğunu ve arabuluculuk yapmakta olduklarını vurgulamaktadır. Değişimci lider ise bir ilham kaynağı olarak güçlü ideolojik düşüncelerle motive olmakta ve bu fikirleri gerçekleştirmek için gerekli kararlık ve iradeye sahip bulunmaktadır. *“Değişimci liderler oybirliği ve uzlaşma aramak yerine kendi kişisel vizyonlarını gerçekleştirmek için hükümet, parti ve genel kamuoyu desteğinin harekete geçirmeye çalışırlar”*. Çakmak Erdoğan'ı iş görücü ve değişimci lider olarak tanımlamaktadır. Bu kitap 2013 yılına kadar bir çalışmadır ancak yazara göre bu iş

gürücü lider vasfı 2013 yılına kadar Erdoğan hakkında geçerli olmaktadır ve özellikle bu tarihten sonra değişimci lider vasıfları çok daha baskın olmaktadır (Çakmak, 2013: 128-129). Nebi Miş ve diğerlerine göre özellikle Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlık döneminde neredeyse tüm dış politika konuları onun tarafından yürütülmüştür. Diğer ülkeleri ziyaret, uluslararası ve bölgesel kuruluşların toplantılarına katılım ve genel olarak Türkiye'yi dışta bizzat temsil etmek, ulusal düzeyde konuşma ve açıklamalarda güncel politikaları yönlendirmek ve etkilemek bu çerçevede değerlendirilmiştir (Miş vd., 2017: 72). Özellikle 15 Temmuz sonrası Erdoğan iç ve dış politikanın tüm konularında baş aktör olduğunu farklı durumlarda kanıtlamıştır (Miş vd., 2017: 77).

Erdoğan ve AK Parti muhafazakar, milliyetçi ve ekonomik açıdan neoliberal kesimlerin oyunu kazanarak iktidara geldiğine inanmaktadır. Erdoğan seçildikten sonraki yıllarda vaat ettiği programlara sadık kalmaya çalışmıştır. Aralık 2002- Mart 2003 arasında iktidarda olan AK Parti 45'ten fazla Anayasal ve hukuki değişiklikle ülkeyi AB'ye katılma sürecinde önemli adımlar atmıştır. Bu siyasi girişimler ülke profilini yükselterek ekonomik boyutta da dış yatırımların artmasıyla kendisini göstermiştir. Ayrıca 30 yıl sonra ilk defa 2004 yılında enflasyon oranı %10 altına düşmüştür ve Türkiye'nin G 20'de yer almasını sağlamıştır (Esposito, 2016: 16-17).

Erdoğan 21. yüzyıl uluslararası sistemin diplomatik denkleminde Türkiye'yi oyunbozucu ve yeni siyasal düzeni belirleyici aktör olacağının bir stratejik vizyon olduğunu özgüven ile ortaya koymaktadır. Başbakan Erdoğan 2011 yılındaki konuşmasında iç politika ve dış politika arasındaki etkileşimi şu şekilde açıklamıştır (Çakmak, 2013: 131):

“AK Parti'nin dış politika vizyonu, Türkiye'nin tarihi birikiminin, jeo-politik konumunun ve küreselleşen dünyanın yeni dinamiklerinin gerçekçi bir şekilde kavranmasına dayanmaktadır. Küreselleşmeyi bir fırsata çeviren AK Parti, milli ve evrensel değerler arasında bir denge kurmuş ve Türkiye'yi 21 'inci yüzyılın lider ülkelerinden biri haline getirme yolunda değişikliğe gitmiştir ve gitmeye devam edecektir” (Çakmak, 2013: 132-133).

“Siyasi liderlerin kişisel karizması ve inandığı değerleri kitleye aktarabilme gücü çoğunlukla mesajın önüne geçmekte ve kitle olumsuz bir değerler bütününe de liderin karizmatik gücü ile kanalize olabilmektedir” (Çakmak, 2013: 133).

Dış politikada karar alma sürecine dahil olan aktörlerin zihniyeti devlet davranışının temelini oluşturmaktadır. Bu çerçevede liderlik bazı şartlar altında *“belirli kişisel veya grup*

amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi süreci olarak” tanımlanabilmektedir. Bu çerçevede AK Parti’nin, Recep Tayyip Erdoğan özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, parlamenter demokrasi ile yönetilen ülkelerin dış politikalarının tespit ve yürütülmesinde Başbakanlar önemli derecede belirleyici olma hak ve yetkisi ile donatılmışlardır. 2014 yılından sonra ise Başkanlık sistemine bir geçiş dönemi olmuştur ve bu çerçevede de Erdoğan, Cumhurbaşkanı sıfatıyla yine belirleyici ve yetki sahibi olan aktör olarak sahnedir. Dolayısıyla, siyasette ön plana çıkan Başbakanın kişilik vasıfları, özellikle liderlik sıfatı önem arz etmektedir. Çakmak’a göre Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan parti kişiliklerinden çok kendi kişilikleri ve politikalarıyla ön plana çıkmış siyasetçilerdir. Ona göre AK Parti döneminde Türk dış politikası tek elden yürütülmektedir (Recep Tayyip Erdoğan) (Çakmak, 2013: 142). Bu çalışmada anlatıldığı üzere bu varsayımı esas almaktadır.

“Başbakan Erdoğan' a göre, Batı, İslam dünyasının sesine açık kalplilikle ve dikkatle kulak vermeli ve bölgede değişim için yumuşak gücüyle örnek ve destek olmalıdır. *“Batı'nın gelişmişlik düzeyi, daha adil bir küresel düzenin kurulması ve medeniyetler arasında uyum aranması noktasında bu ülkelere özel bir sorumluluk yüklemektedir”*. Başbakan Erdoğan'ın ifadesiyle, Türk demokrasisinin, Avrupa ile Orta Doğunun kesiştiği noktada kanıtlanmış ileri bir demokrasi olarak örnek oluşturması ve bunun da ötesine geçerek Türkiye'nin, kendi çevresinde bir birlik kuşağı oluşturma yönünde tarihi adımlar atarak demokrasinin yeşerebileceği bir zemin hazırlaması, gerçekten kayda değerdir (Çakmak, 2013: 140-141).

Erdoğan'ı tanımlayan vasıflar arasında “pragmatik, karizmatik” ve dış politikada agresif ve güç kullanmaya meyilli bir lider yer almaktadır. Görener ve Ucal'ın Erdoğan üzerinde yaptığı analizlerin sonucu aşağıdaki noktaları içermektedir (Çakmak, 2013: 142):

- Olaylar karşısında gecikme yerine çabuk ve önleyici eylemlerde bulunmayı tercih etmektedir
- Karar verme sürecinde baskın rol oynamaktadır
- Kendi kararlarını gerçekleştirmek için güç kullanabilmektedir (Hobbescu)
- Biz ve öteki arasındaki fark Erdoğan için kesindir, dolayısıyla da iç politikada kendine benzerlik taşıyan danışmanları etrafında bulundurmaktadır

- Yüksek derecede güvensizlik özelliğini taşımaktadır. Ona göre dış dünya tehlikeli ve tehdit edicidir ve diğerlerini kendisine rakip ve öteki olarak görmektedir (Hobbescu)
- Eleştiriye dayanamamaktadır
- Hem iç ve hem dış politikada destek kitlenin düşüncelerine ve beklentilerine odaklanmaktadır (popülizm)
- Risk almayı sevmektedir
- Vizyonu kendisi belirlemekte ve son kararı da kendisi vermektedir
- Bilgiye açıktır
- İlişki odaklı bir liderdir
- Baskın liderdir (Görener ve Ucal, 2011: 365-371).

Erdoğan yakın mesai ortaklık modeli geliştirdiği Ahmet Davutoğlu ile birlikte AK Parti özelinde dış politikadaki Kemalist elit şablonunu ilk dönemlerde kısmen olsa dahi değiştirmektedir. Burada 4 önemli ilke ortaya çıkmaktadır:

- Yakınlaşma: İdeolojik farklılıkları, çıkarların örtüşdüğü zaman bir kenara bırakmak
- Uyumsuzlukları yansıtmamak
- İdeolojik farklılık: Dış politikada Batıcılık ekseninden genel olarak kaymamak
- Tarafsızlık: Farklı politik perspektiflerin bir tutum sergilemediği durumlar

Bu çerçevede Davutoğlu, Erdoğan ile bir uyum içinde bulunmuştur ve stratejik derinlik doktrini uyum çerçevesini oluşturmuştur, Ancak iki aktörün düşüncelerde ve yöntemlerde farklılıkları bu ortaklığa da son vermiştir (Çakmak, 2013: 147). Davutoğlu 22 Mayıs'ta Başbakanlık görevini bırakacağını olağanüstü kongrede açıklamıştır. Bu açıklama öncesinde Davutoğlu ve Erdoğan arasında bazı anlaşmazlıklar ve kırılma noktaları yaşandığı basına yansımıştır. 7 Haziran ve 1 Kasım zaman diliminde yoğunlaşan bu süreçte özellikle bazı konular öne çıkmıştır: Koalisyon süreci, AK Parti kurullar ve milletvekiller listeleri. Nebi Miş ve diğerlerine göre Erdoğan ve Davutoğlu arasındaki anlaşmazlıklar ideolojik ve kimliksel farklılıklardan çok *“yapısal sorunların varlığını ve mevcut siyasi şartlar karşısında farklı tepki ve yöntemleri benimsemiş oldukları gerçeğini”* göstermiştir. Dolayısıyla da yeni Genel Başkan ve Başbakan adayının yapısal sorunların aşılması konusunda daha uyumlu hareket etmesi beklendiyse de kapsamlı bir sistem reformunun gerçekleşmemesi halinde bu uyumlu siyasetin de uzun sürmeyeceği öngörülmüştür (Miş vd., 2017: 7 &9).

Erdoğan AK Parti'nin dış politika yaklaşımını bu sözlerle belirlemektedir:

“Dış politikada ve iç politikada statükoyu koruma gayreti içinde değiliz. Türkiye'nin menfaatlerine ters düşecek hiçbir adımı atmamız” (Çakmak, 2013:150) (revizyonist devlet bakış açısı).

Haydar Çakmak'a göre “Erdoğan, politik yaklaşım olarak, güçlü ve üretken ekonomik modelin, stratejik düzlemde en önemli araç olduğunun altını çizmiştir ve dış siyasette ekonominin çok büyük faktör olduğunun farkında olmuştur. Erdoğan, 2011 seçim bildirgesinde, dış politikanın ayırt edici özelliklerinden biri, bölgesel ve küresel gelişmelere bir bütünlük içinde bakmak ve tepkisel değil ilkesel politikalar geliştirmektir.”*Bütüncül dış politika, büyük resmi bir bütün olarak görmemize ve vizyoner, ön alıcı ve uzun soluklu politikalar geliştirmemize imkan sağlamaktadır. Türkiye Balkanlar'dan Ortadoğu'ya, Kafkaslar'dan Asya'ya, Afrika'dan Latin Amerika'ya kadar bütün bölgesel ve küresel sorunları tutarlı bir şekilde ele almakta ve sonuç odaklı inisiyatiflere öncülük edebilmektedir”*. Türkiye özellikle Ortadoğu' da "düzen kurucu" ve "sorun çözücü" aktör olarak yeni bir dış politika kimliği benimseyerek bununla uyumlu olacak "Çatışma Çözümleri" araçlarını daha etkin bir biçimde kullanmaya başlamıştır (Çakmak, 2013: 152-153).

Erdoğan'ın konuşmalarının söylem analizine göre Erdoğan yumuşak güç referanslı konuşmalarında ulusal çıkara yönelik Yeni Osmanlılık referanslarında bulunmuştur (Benhaim ve Öktem, 2015: 16). Ona göre Türkiye'nin yumuşak gücü, tarih, kültür, uygarlıktan kaynaklanan ve TRT, TİKA, Yurtdışı Türkler Başkanlığı gibi barış mesajı taşıyan kurumlar tarafından tüm dünyaya yayılmıştır (Erdoğan, 25 Nisan 2011).

Davutoğlu'nun aksine, Erdoğan için yumuşak güç kendiliğinden fazla önem taşımamaktadır, yumuşak güç, esnek güce ve esnek güç, caydırıcı güce dönüşebilmektedir. Ona göre Osmanlı imparatorluğunun önemi ve uygarlığın rolü Türkiye'yi dünyada eşsiz bir konuma sahip kılmaktadır. Bu çerçevede yumuşak güç söyleminin AK Parti döneminde gündemden çıkması bir söylem ya da paradigma değişikliği değil belki daha sonra anlatılacak üzere bu söylemin başarısızlığından dolayı gerçekleşmektedir. Ayrıca Erdoğan söyleminde yumuşak güce bakıldığında dış politikanın en önemli aktörü olarak bu yumuşak gücün tanımı, pratikte olanlarla uyum sağlamaktadır. 2013 yılından itibaren Türk dış politika söyleminde önemli bir değişiklik gözükmemektedir. Özellikle Davutoğlu'nun literatürü kazan-kazan ve yumuşak güçten, sıfır-kazan ve “güçlü adamın öfkesine” dönüşmüştür. Erdoğan ise ulusalcılığa devam ederek daha çok reel politığe yönelmektedir (Benhaim ve Öktem, 2015: 17).

Yumuşak güç çerçevesinde Türk dış politikasında dikkate değer diğer bir konu Kamu diplomasidir. Bu çerçevede 30 Ocak 2010 tarihinde 2010/3 sayılı başbakanlık genelgesiyle Kamu Diplomasi Koordinatörlüğü kurulmuştur. Bu kurumun resmi internet sitesinde misyonu şöyle açıklanmıştır:” *Kamu diplomasisi Türk dış politikasının ve yumuşak güç kapasitesinin en önemli araçlarından biri olarak Türkiye'nin uluslararası kamuoyunda görünürlüğüne ve etkinliğini arttırmayı hedeflemektedir*”. Akıllı'ya göre Kamu Diplomasi Koordinatörlüğü TİKA'nın uzantısı olarak Yeni Türk Devleti kimliğinde yumuşak güç kimliğinin kurucu öğelerinden biri olmaktadır (Akılı, 2016:174-177).

2013 yılına kadar statükocu bir öznel devlet/ulusal çıkar anlayışına sahip olan Erdoğan bu yıldan sonra revizyonist öznel çıkarı benimsemiştir. Dış politikada gözlemlenen bu tutum değişikliği iç politikada da gözlemlenmiştir. Nesnel çıkarlar ise ilk dönemde (2003-2013) onun için şöyle sıralanmıştır: Kolektif özsaygı, ekonomik refah, fiziksel olarak varlığı sürdürme ve Özerklik. İkinci dönemde yani 2013-2016 zaman diliminde ise fiziksel olarak varlığı sürdürmek, Özerklik, ekonomik refah, kolektif özsaygı sırayla nesnel ulusal çıkar olarak sıralanmıştır.

3.3.2.2 Meclis

Meclis bu hükümet döneminde söylemsel kimliği AK Parti'dir. Detaylı bilgiler tezin ek bölümünde yer almıştır.

3.3.2.3 Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanları

Aşağıdaki tabloda bu hükümet dönemindeki bakanlar kurulu ve DışişleriBakan'ının kimlikleri belirlenmektedir.

Dışişleri Bakanı Ali Babacan

1989 ODTÜ, endüstri mühendisliği bölümünün birincisi olarak mezun olan Ali Babacan, yüksek lisansını MBA'de ABD'de kazandığı Fullbright bursuyla devam etmiştir ve daha sonra özel sektörde çalışmıştır. 2001 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kurucu üyesi olarak siyasete adım atmıştır ve Parti'nin Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiştir. 3 Kasım 2002 Genel seçimlerinde 22. dönem Milletvekili olmuştur ve 58. ve 59. T.C. Hükümetlerinde Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevini yürütmüştür. 3 Haziran 2005 tarihinde Devlet Bakanlığı görevinin yanısıra Avrupa Birliği ile müzakereleri yürütmek üzere Başmüzakereci olarak atanmıştır. 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde 23.

dönem Ankara Milletvekili olarak yeniden seçilmiştir. 29 Ağustos 2007 tarihinde 60. T.C. Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır (Mfa, 09.05.2017).

Esposito'ya göre, AK Parti liderleri, yeni nesil müslüman siyasetçilerden oluşmaktadır. Ona göre Abdullah Gül, Bülent Arınç ve Ali Babacan gibi figürler, İslami bir kimlik sahibi olan üniversite eğitimi görmüş ve Avrupalı düşüncelerle hazırlanmış siyasetçilerdir. Gelenekçilik ve modernizmin karışımı olan bu kimlik üç söylemden oluşmaktadır: Türkiyeli, Müslüman ve Batıcı (Esposito, 2016: 16).

Ali Babacan özellikle Dışişleri Bakanlığı sürecinde dış politika konuşmalarının analizi (örneğin TBMM Genel Kurulunda Yaptıkları Konuşma, 29 Nisan 2009, Medeniyetler İttifakı İkinci Forumu Çerçevesinde Yüksek Temsilci Sampaio ve İttifakın Eş sunucusu İspanyol Dışişleri Bakanı Miguel Moratinos ile Birlikte Düzenlediği Ortak Basın Toplantısındaki İfadeleri, İstanbul, 7 Nisan 2009, Özel Sektör ve Ekonomik Kalkınma Enstitüsü'nün Açılışı Vesilesiyle Yaptıkları Konuşma, Ankara, 2 Nisan 2009, NTV'ye Verdiği Mülakat, Ankara, 10 Mart 2009, BM Güvenlik Konseyi'nde Gazze'deki Duruma İlişkin 1860 Sayılı Karar'ın Kabulünden Sonra Yaptığı Açıklama, New York, 8 Ocak 2009, Kosova Meclisi Genel Kurulu'nda Yaptığı Konuşma, Priştine, 13 Ocak 2009, Cinsiyet Eşitliği - TAIEX açılış konuşması, Çözüm, 9 Ekim 2008), Babacan'ın konu odaklı ve sorun odaklı olduğu ve daha çok objektif bir yaklaşımla konuları ele aldığını ve bu konuşmalarda herhangi bir kimlik anlayışından çok rol kimliğinin öne çıktığını göstermektedir. Ayrıca daha öncede söylendiği gibi AK Parti'li olan Babacan da bu parti söylemi çerçevesinde yer almasına rağmen, dış politika bu dönemde stratejik derinlik doktrini çerçevesinde ve Erdoğan'ın baskın liderliği kapsamında analiz edilmelidir.

Ahmet Davutoğlu, teorisini uygulama aşamasına çıkartabilen az sayıda akademisyenden biridir (Grigoriadis, 2010: 4). Turgut Demirtepe ve Güner Özkan'a göre Davutoğlu doktriniyle *“İlk defa dış politika retoriğinde çatışma yerine işbirliği hakim olmuştur ve “dört taraflı düşmanlarla çevrili” bir Türkiye yerine ötekileştirme ve düşman imajlarının yeniden üretiminin egemen olduğu dış politika alanında dış ticari ilişkiler, uzlaşma ve arabuluculuk misyonları gibi daha özgüvenli bir dış politika anlayışı hakim olmaya başlamıştır”* (Demirtepe ve Özkan, 2013:155). Mücahit Küçük Yılmaz ve Hakan Çopur'a göre ise Davutoğlu'nun bir hoca olmasından ve onun koumundan dolayı hiç kimse onu eleştirememiştir, böylece her yaptığı ve söylediği doğru olduğu algısı oluşarak yanlışlar ya görünmez olmuş ya da söylenememiştir. Burada öncelikle

Stratejik derinlik adıyla da tanınan Davutoğlu doktrini üzerine odaklanılmaktadır (Yılmaz & Çopur, 2010: 89).

Oran Stratejik Derinlik kitabını, realist teorisi çerçevesinde hazırlanan, devlet ve güç kavramına odaklanan tipik bir kitap olmakla beraber doğru ve yanlışlarıyla ilk defa Türk dış politikasına geçmiş ve gelecek boyutunu veren bir eser olarak tanımlamıştır (Oran, 2013: 134). Stratejik derinlik, Türkiye’yi gücünü coğrafyadan alan ve tarihi kimlik sayesinde farklı bölgelerde bulunabilen bir merkez güç dolayısıyla bölgesel güçten öte bir küresel güç olarak tanımlamaktadır. Eski Osmanlı topraklarını hayati alan tanımlamak nedeni de bu tarih ve coğrafyadan kaynaklanmaktadır (Oran, 2013: 138).

“Davutoğlu Doktrini”¹⁰⁶ denilen yeni dış politika 3 metodolojiyi esas almaktadır:

- Vizyon sahibi olarak vakalara tepki vermek yerine arabuluculuk gibi yöntemlerle bölgesel çatışmaları önlemek
- Tutarlı ve sistematik çerçeveye bağlı kalmak
- Ekonomi ve kültürel gelişim yani yumuşak güçten kaynaklanan yeni diplomasi ve eylem

Bu çerçevede dış politika ilkeleri şu şekilde tanımlanmaktadır:

- Demokrasi ve güvenlik arasında denge oluşturmak ve korumak

Özgürlük ve güvenlik arasında denge PKK terör eylemleri sırasında Erdoğan tarafından özellikle 2013’ten sonra AB kriter ve baskılarına rağmen güvenlik boyutuna odaklanmak olarak yön değiştirmiştir. Irak, Suriye, IŞİD, PKK olayları, 15 Temmuz darbe teşebbüsünden ve olağanüstü hal (OHAL) çerçevesinde güvenlik odaklı ve askeri ve sert güç gündemdedir ve demokrasinin teoride ve pratikte ikincil önemi sahip bulunmaktadır.

- Komşularla sıfır sorun politikası

Davutoğlu’na göre bu ilke öz itibarıyla Atatürk’ün yurttan sulh cihanda sulh ilkesinin devamı niteliğinde ve aynı yaklaşıma sahiptir. Bu çerçevede komşularla iyi ilişki kurmak düşmanlarla çevrelenme psikolojisini ortadan kaldırabilmektedir. Davutoğlu Avrupalı olma hedefini gerçekleştirmek için öncelikle Asya’da ilerlemek gerektiğini savunmaktadır. Gürkan

¹⁰⁶ Ioannis Grigoriadis’in kullandığı tabir

Özkan sıfır sorun politikasının bölgeyi düşmandan arındırmak ve güvenlik ve işbirliği alanına dönüştürmek anlamına geldiğini ve Davutoğlu reçetesiyle gerçek olabileceğini savunmaktadır. Ardan Zentürk sıfır sorun ilkesinin öğelerini bu şekilde sıralamaktadır: Eşit derecede güvenlik, ekonomik entegrasyon, yüksek düzeyde siyasi işbirliği ve en yüksek düzeyde bölgesel bilince varmak (Akıllı 2016: 119-120).

- Proaktif ve önalıcı diplomasi yürütmek

Proaktif diplomasi sırf devletlerarası değil belki devletler içinde dahi farklı aktörlerin sorunlarını çözmeye ve krizleri önlemeye yöneliktir. Bu bağlamda İsrail- Filistin, Balkanlar, İran-Batı ihtilaflarında izlenen ve hatta Türkiye'nin BOP kapsamında yer alması bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu ilke bağlamında Türkiye için tanımlanan rol kimliği “düzen kurucu aktör” ve “Akil” olmaktır. Bu rolü gerçekleştirmek için yeni yöntemler benimsenmektedir: Önleyici Barış diplomasisi” ve “Yeni diplomatik Üslup” bu çerçevede yer almaktadır (Akıllı, 2016: 125- 126).

- Çok yönlü dış politika

Bu ilke ulusal çıkar temelinde oluşmaktadır. İlkenin temel varsayımı Türkiye'nin ulusal çıkarlarını tek boyutlu yani sırf Batı ile ilişkiler kurarak korumak değil farklı ülkelerle ilişki kurarak sağlamaktır. Dolayısıyla Batı ve Avrupa yanısıra, Balkanlar, Asya, Rusya, Orta Asya, Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika vs. ile de ilişki kurulması öngörülmektedir (Aljazeera Turk, 17. 11.2014).

- Ritmik diplomasi

Davutoğlu açısından Türk dış politikasında bir zorunluk olarak bilinen bu ilke statik bir dış politika anlayışı yerine dinamik, proaktif ve uyumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Davutoğlu ritmik diplomasi nedir sorusunu şöyle cevaplamaktadır (Akıllı, 2016: 113-114):

“Yani ritmden kasıt hem uyum olacak, hem hareket olacak. Hareket olur uyum olmazsa o hareket kaos da çıkarabilir. Gereksiz öne çıkışlar, gereksiz riskler de getirebilir. Ama ritm olur, hareketle de olmaz yerinde sayarsanız bir sonuç alamazsınız. Uyum da olacak. Ama mükemmel bir uyum olsun deyip hep uyumu beklerseniz hareket de olmaz. Bizim bu kadar hareketli olmamız, uyumla hareketi birleştirme çabası” (Sabah, 04.12.2009).

- İnsani Diplomasi

Diğer ilkelere kıyasla daha geç ortaya atılan ve özellikle ülkeye akın eden göçmenleri ve savaş mağdurlarını dikkate alan bu ilkenin üç tabanı mevcuttur:

- “Devletin kendi insanın hayatını kolaylaştırması”
- “Kriz bölgelerinde insani tutum”: Davutoğlu Türkiye’nin Suriyeli mültecilere yönelik politikasını bu çerçevede değerlendirmektedir.
- “BM sistemi içinde insanı sahiplenme” (Akıllı, 2016: 129).

Stratejik derinlik doktrininde gerçekleşmesi amaçlanan hedefler şu şekilde belirlenmektedir:

- 2023’e kadar AB üyeliği
- Güvenlik ve ekonomik bölgesel entegrasyon
- Bölgesel çatışmalarda etkili rol üstlenmek
- Küresel platformlarda yer almak
- Uluslararası örgütlerde söz sahibi olmak ve dünyanın ilk 10 ekonomisi arasında yer almak

Davutoğlu Türk dış politikasının ana hedeflerini şöyle sıralamaktadır:

- Barış
- İstikara
- Refaha, dünya çapında katkı sağlamak (Çakmak, 2013:148)

Türkiye’nin yumuşak gücü ise bu kanallar ile yayılmaktadır:

- Başbakanlık inisiyatifleri : YTATB
- Gayri resmi kanallar: Türk okulları, lobiler
- Popüler kültür: Türk dizileri (Oran, 2013: 141-144).

Davutoğlu’nun stratejik derinlik doktrini bölgesel ve küresel alanda ilgi odağında olmuştur. Yeni Osmanlılık Davutoğlu’yu yeni bir dış politika formülü oluşturmaya yönlendirdi ancak Erdoğan’ı yeni bir kimlik oluşturmaya yönlendirmiştir. Davutoğlu’nun Arap Baharı, Suriye ve Rusya ile ilişkilerinde başarısızlığı ve iç ve dıştan gelen baskılar Davutoğlu’nun değiştirilmesine yol açıyorsa dahi stratejik derinlik doktrini hala varlığını sürdürmektedir (Balamir, 2016: 4).

Ermeni açılımı ve Kıbrıs açılımı sonuç itibarıyla başarısız olsa bile bu dönemde gerçekleşmiştir. Davutoğlu doktrini Türk dış politikasını değiştirdiyse de bu politikanın önemli çelişkiler mevcuttu. Örneğin İran nükleer programı konusunda Türkiye Batı ve İran arasında bir çelişki yaşamıştır. Veya Ermeni açılımı, Azerbaycan faktörü ve karabağ sorununun çözülmemesinden dolayı bu açılımı nafile yapmıştır (Grigoriadis, 2010: 9).

Davutoğlu'na göre “*Türkiye’yi çevreleyen yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzaları, coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezini tarihi olarak da insanlık tarihini ana damarını şekillendiği alanları kapsamaktadır*” (Davutoğlu, 2009: 9-10).

Stratejik derinlik kavramı Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde tarihsel, coğrafi ve kültürel boyutta uluslararası sistemde merkez ülke olduğunu ifade etmektedir. Tarık Oğuzlu'ya göre stratejik derinlik doktrini Türkiye konumundan dolayı çıkarları açısından sürekli kendisini merkezde konumlandırması gereken bir okunuşu temsil etmektedir (Akıllı, 2016: 109).

Alexander Murinson 2003 yılından sonra Türkiye'nin dış politikasını yönlendiren stratejik derinlik doktrinini coğrafi ve tarihsel derinlik okunuşlarını vurgulayarak yeni Osmanlıcılık olduğunu iddia etmektedir. Türkiye'yi merkez ülke olarak tanımlayan bu doktrine göre merkez ülke kavramı iki düzeye sahiptir: Birincisi Türkiye'nin doğu ve Batı arasında maddi ve kültürel köprü olma argümanı eleştirmektedir. İkincisi, Doğu ve Batı arasında düzen kurucu bir aktör olduğunu iddia etmektedir. Bu bakış açısı tarih, kültür ve dini içeren ve bu çerçevede yeni bir düzenin kurulmasını arzulayan jeopolitik bir okunuştur. Bu çerçevede Merkez ülke kavramı Türk dış politikası açısından “çok boyutlu- çok kulvarlı” dış politikayı ortaya koymaktadır (Akıllı, 2016: 110-111).

Stratejik derinlik doktrini “özgüvene dayalı dış politika” yaklaşımını da içermektedir. Davutoğlu'na göre bu özgüven üç temelden oluşmaktadır: Yakın çevreden tehdit algılamaktan vazgeçerek stratejik düşünce temelinde inisiyatif almak, toplumsal taleplerin belirleyiciliğini dış politikada arttırmak ve ekonomik güç olmak. Bu söylemde “Vizyon odaklılık” diye vurgulanan kavram gereği olayların ortaya çıkışından itibaren onlarda etkin bir rol oynamak gerekmektedir ve Davutoğlu'na göre bu yeni Türk dış politikasının özü olmaktadır (Akıllı, 2016: 112 & 114). Özgür Tüfekçi, ayrıca Davutoğlu doktrininde Avrasyacılık söylemine vurgu yapmaktadır (Tüfekçi, 2014:210-217).

Davutoğlu yumuşak gücü sert gücü ve yumuşak gücün dengesi olarak tanımlamakta ve Türkiyenin en önemli yumuşak gücünün demokrasi olduğunu açıklamaktadır. Tarık Oğuzlu'ya göre ise Türkiye'nin yumuşak gücü c etkenin birleşimi sonucu ortaya çıkmaktadır (Akıllı, 2016: 138 & 140):

- AB mktesabatı doğrultusunda gerçekleşen hukuki ve demokratik reformlar
- 11 Eylül konjnktrnde Türkiye'nin müslüman, laik ve liberal demokrat bir ülke olması
- Batı'nın desteği (Akıllı, 2016:142-143).

Erman Akıllı bu dönemde yumuşak gücün bir aracı olarak kültürel diplomasiye de değinmekte ve Türkiye'nin dış politikada en önemli kültür diplomasisinin örneklerini TÜRKSOY, Yunus Emre Enstitü ve Merkezleri, YTATB olarak belirlemektedir. Bu çerçevede “*kültürel diplomasi llkelerin birbiri arasında daha iyi diplomatik ilişkiler yrtbilmesi için köprü vazifesi üstlenen diplomasinin bir diğer yüzü*” olarak tanımlanmaktadır (Akıllı, 2016:153-166). İdris Demir ise Yunus Emre Enstitü yanısıra Mevlana Değişim programını Türkiye'nin Fullbright bursu olarak saymaktadır (Demir, 2014: 7-15).

oşkun'un analizine göre Mayıs 2016'da kurulan hükümet kendi programında neredeyse diğer hükümet programlarının aynısı benimsemektedir ve özellikle dış politika alanında Davutoğlu terminolojisi ve ilke ve amaçları yerini korumaktadır (Balamir, 2016: 4).

3.3.2.3 2013-2016

3.3.2.3.1 Cumhurbaşkanı ve Başbakan

Bu dönemde Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Davutoğlu ilk alt başlık altında açıklandığından dolayı burada tekrar değinilmemektedir.

Başbakan Binalı Yıldırım: 24 Mayıs 2016- Günümüz

şiyasete 3 Kasım 2002 yılında AK Parti Kurucusu olarak girmiştir. İlk genel seçiminde AK Parti İstanbul Milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. AK Parti hkmetlerinde 12 yıl kesintisiz Bakanlık yapan Yıldırım Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en uzun süreli görev yapan Ulaştırma Bakanı olmuştur (Akşam, 29.06.2016).

1994- 2000 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Deniz Otobüsleri İşletmelerinde Genel müdürlük görevini yürütmüştür. 58., 59., 60. ve 61. Hükümetlerde Ulaştırma Bakanı olan Yıldırım, TBMM'nin 22., 23. ve 24. Dönemlerinde AK Parti milletvekili olarak görev yapmıştır. Yıldırım 24 Mayıs 2016'da 65. Hükümeti kurarak Başbakan olmuştur (Biyografi, 09.05.2017).

22 Mayıs 2016 tarihinde, AK Parti ikinci Olağanüstü Kongresinde tek aday olan Binalı Yıldırım 1470 delegenin 1405 oyunu alarak yeni Genel Başkan olarak seçilmiştir. Yıldırımın burada yaptığı konuşmada terörle mücadeleyi vurgulayarak şu ifadelerde bulunmuştur:

“Recep Tayyip Erdoğan bir dava adamıdır, milletin adamıdır, büyük Türkiye'nin yılmaz savunucusudur. Her zaman başımız dik, gururla, 'Ben Recep Tayyip Erdoğan'ın yol arkadaşıyım, kader arkadaşıyım, gönül arkadaşıyım' dedik. Bundan sonra da demeye aynen devam edeceğiz. Sayın Cumhurbaşkanım, söz veriyoruz, sevdan sevdamız, davan davamız, yolun yolumuzdur” (Miş vd., 2017: 9).

Yıldırım, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da en güvendiği isimlerden biri olmuştur (Akşam, 29.06.2016). Yıldırım 08.05.2017 tarihinde Başbakanlık'ta amacını ülkede sistem değişikliği yapmak olduğunu ilan ederek bu görevi yerine getirdiğinden dolayı çok mutlu olduğu ifadelerinde bulunmuştur (TRT Haber, 08.05.2017).

Yıldırım 65. Hükümet programını açıklarken bazı ilke ve amaçları şu şekilde anlatmıştır:

- Bölücü ve terör örgütleri dahil tüm terör örgütleriyle mücadele
- Yurttaşların refah ve mutluluğunu sağlamak
- Sosyal yardım ve istihdam projelerini güçlendirmek ve yoksul ailelere ücretsiz internet vermek
- Seçim yaşını 18'e indirmek
- İş güvenliği ve kıdem tazminatı çözüme kavuşturmak
- Büyüme potansiyelini arttırmak
- Fiyat istikrarını sağlamak
- AB'ye üyelik stratejik bir hedef
- Yatırım yapıp, işsizliği azaltarak gençleri terör örgütü ağına düşmelerinin önlemek
- Milli savunma sanyine yatırım yapmak (Deniz Ticareti, 2016: 3-5).

- Yeni bir Anayasa düzenlenmesi
- Dış politikada da düşmanları azaltmak ve dostları arttırmak ilkesi benimsenmiştir ve özellikle Suriye ve Irak'taki durumun Türkiye'ye olumsuz etkilerinin azaltılması hedeflenmiştir (Miş vd., 2017: 11).

Hükümet programına bakıldığında objektif ve somut amaçların programda yer aldığı dikkat çekmektedir. Yeni hükümetin eski hükümetlerle bazı konularda süreklilik arz ettiği ancak bazı konularda yeni tercihleri benimseyerek Cumhurbaşkanı'yla daha uyumlu bir performans sergilediği gözlemlenmektedir (Miş vd., 2017: 3).

Bu çerçevede dış politika alanında özellikle Ortadoğu'ya yönelik yeni bir yaklaşımın benimsenmesi öngörülmüştür. Pratikte ise Rusya ve İsrail ile ilişkilerde normalleşme sürecine girilmiştir, PKK ve İŞİD ile mücadelenin genişletilmesi hedeflenmiştir ve bu çerçevede AB vize muafiyetinin bile müzakere konusu yapılmıyacağı vurgulanmıştır (Miş vd., 2017: 11 & 15). Kasım 2015'te Türk hava sahasına giren Rus jetinin düşürülmesi ve ardından karşılıklı ve sert açıklamalar, Türkiye-Rusya ilişkilerini en düşük seviyeye indirmiştir. Bu durum 7 ay sürmüştür. Özellikle Erdoğan, farklı konuşma ve açıklamalarında Suriye mülteciler konusuna vurgulayarak Schengen vize serbestisi ve mülteciler konusunda söz verilen 3 milyar Avroluk yardımın gerçekleşmediğinden dolayı AB'yi ve siyasetlerini eleştirmiştir (Miş vd., 2017: 73).

İç politikada Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) üyelerinin tasfiye dalgaları gerçekleşmiştir. 17-25 Aralık 2013 operasyonlarından itibaren FETÖ ile mücadele gündemde olmasını rağmen, terör örgütüne karşı asıl darbe 15 Temmuz darbesinden 5 gün sonra OHAL ilan edilmesi ile mümkün olmuştur (Miş vd., 2017: 57-58).

Türkiye özellikle terörle mücadele konusunda ulusal güvenliği gerekçe göstererek, Suriye'de bir güvenlik bölgesi oluşturmayı, Türkiye sınır bölgelerinin İŞİD'den arındırmayı, Fırat nehrinin batısına giden PYD'nin bir terör koridoru kurmasını engellemeyi hedefleyerek, hava ve kara kuvvetleriyle Cerablus'tan başlayarak ve Özgür Suriye Ordusunu destekleyerek bölgeyi temizlemeyi amaçlamıştır. Erdoğan operasyon yürütülme hakkında gelen eleştirilere karşılık vererek bu konuda da kararlı olduğunu ve vazgeçmeyeceğini göstermiştir (Miş vd., 2017: 74).

Yıldırım iç politikada terörle mücadeleye sürekli vurgunun yanısıra şu konuya da odaklanmıştır:

“Cumhurbaşkanı ’mızın milletiyle ilişkisindeki fiili durumunu Anayasaya uygun hale getirmek bizim en önemli işimizdir (Miş vd., 2017: 18).

Bu çerçevede “Türk tipi Başkanlık sistemi”, hükümet tarafından özellikle parlamenter sistemden kaynaklanan vesayet odaklarıyla mücadele için iç politikanın diğer bir temel gündemini oluşturmuştur. Görüldüğü gibi, Binalı Yıldırım bu çerçevede Erdoğan’ın iç ve dış gündemini tamamen benimsemekte hatta Miş ve diğerlerinin iddiasına göre bu duruş ve davranışın yapısal sorunlardan dolayı bir geçiş döneminin gerçekleştirilmesi için uyumun gerekli ve ön şart olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu hükümet döneminde de Erdoğan başat aktör olarak Türkiye’nin iç ve dış politikasını belirleyen en önemli aktör olmuştur ve onun kimliği ve söylemi esas alınmalıdır (Miş vd., 2017: 61). Bu çerçevede Binalı Yıldırım’ın benimsediği nesnel çıkarlar sırayla: Hayat, özerklik, ekonomik refah ve kolektif özsaygıydı. Ayrıca Erdoğan söylemi çerçevesinde 2013-2016 yıllarında revizyonist öznel çıkarlar benimsenmektedir.

3.3.2.3.2 Meclis

Bu hükümetler çerçevesinde Meclis’te çoğunluk kimliksel söylemi AK Parti çerçevesinde yer almıştır. Detaylı bilgiler tezin ek bölümünde yer almıştır.

3.3.2.3.3 Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanları

Aşağıdaki tablolarda Bakanlar kurulu siyasi kimliği 63., 64. ve 65. Hükümetler döneminde AK Parti kimliksel söylemi çerçevesindedir.

Dışişleri Bakanlığı sitesinde açıklandığı üzere AK Parti Kurucu üyesi olan Çavuşoğlu, “22., 23. ve 24. Dönem Antalya Milletvekilliği yapmıştır. Ocak-Aralık 2013 döneminde AK Parti Dış İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı görevini yürütmüştür. TBMM Türkiye - ABD ve Türkiye - Japonya Parlamentolararası Dostluk Grubu Başkanlığı yapmıştır. 2003-2014 yılları arasında Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nde (AKPM) Başkan Yardımcılığı, Türk Delegasyonu Başkanlığı, Göç, Mülteciler ve Nüfus Komitesi Başkanlığı, Göç Alt Komitesi Başkanlığı, Turizm Kalkınma Alt Komitesi Başkanlığı, Denetim Komitesi, Ekonomik İşler ve Kalkınma Komitesi, Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi, Siyasi İşler ve Demokrasi Komitesi üyelikleri gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Aynı zamanda, Avrupa Demokratik GrupBaşkan Yardımcılığı ve Sözcülüğü görevlerini de üstlenmiştir. 2010-2012 yılları arasında AKPM Başkanlığı’na seçilmiş, bu görevi üstlenen ilk Türk Parlamenter olmuştur. 7 Nisan 2014 tarihinde

AKPM Onursal Başkanı unvanı verilmiştir. 27 Ocak 2012 - 31 Ocak 2014 tarihleri arasında Venedik Komisyonu'nda AKPM'yi temsil etmiştir. AKPM'deki görevlerinin yanısıra 2007-2010 yılları arasında Avrupa Güvenlik ve Savunma Asamblesi (Batı Avrupa Birliği Asamblesi) Türk Delegasyonu Başkanlığı görevini yürütmüştür. 26 Aralık 2013 - 29 Ağustos 2014 tarihleri arasında Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci olarak görev yapmıştır. 29 Ağustos 2014 - 30 Ağustos 2015 tarihleri arasında 62. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. 64. ve 65. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olarak yeniden atanmıştır” (Mfa, 09.05.2017).

Ankara ve Boğaziçi üniversitelerinde lisans, yüksek lisans ve doktorasını siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bölümünde tamamlayan Sinirlioğlu, 1980'li yıllardan itibaren Dışişleri Bakanlığında, Büyükelçiliklerde ve BM T.C temsilciliği çerçevesinde farklı görevlerde bulunmuştur. 2009 yılında ise Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığı ve '8.08.2015 tarihinde ise Dışişleri Bakanı görevini yürütmüştür (Mfa, 10.05.2017).

T24'ün Feridun Sinirlioğlu hakkında hazırladığı bir raporda şu noktalar dikkat çekmektedir:

“Türkiye'nin dış politikasında ideolojik tonların kuvvetli olduğu bir dönemde, dış politikaya en büyük övgülerin de, en büyük eleştirilerin de yapıldığı bir dönemde, bambaşka bir kültürel arka plana sahipken müsteşar oldu. O arka planda, kariyer diplomatı olma, Demirel ile birlikte çalışmanın getirdiği reel politikanın acımasızlığının farkında olma, hafif solcu bir ton ve Dış İşleri'nin geleneksel yapısını savunma var” (T24, 11.06.2016).

“İşlerin yürütülmesini sağlayan insanların, fikir insanı, çok şey bilen, pratik, zeki, organize, insan kaynağından zamana kadar her türlü kaynağı iyi yönetebilen kişiler olması gerekir. Bunu da siyasi meselelerin büyümesine kapılmış insanlar değil, süreci iyi bilen insanlar başarır. Sinirlioğlu'nun müsteşarlığı böyle” (T24, 11.06.2016).

Dışişleri Bakanlığı'nın “Kara Kutu” unvanına sahip olan Sinirlioğlu bu dönemde AK Parti hükümetinin gizli diplomasisinin bir ayağını oluştururken kendi bakanlığı döneminde de AK Parti, Davutoğlu ve Erdoğan ilkeleri ve politikaları çerçevesinde bir yaklaşım benimsemiştir (Polat, 05.11.2015).

3.4 DIŞ FAKTÖRLER

Türkiye'nin yeni dış politikasının kaynaklarını içsel ve dışsal olarak iki kategoride sınıflandırabiliriz. Bu yeni politikanın iç kaynakları Recep Tayyip Erdoğan, AK Parti, Stratejik derinlik doktrini ve dış kaynakları ise ABD, AB ve NATO belirtilebilir. Çalışmanın devamında bu kaynaklar bölgesel ve küresel bağlamda dikkate alınarak açıklanmıştır.

3.4.1 Bölgesel Konjonktür/ Yapı

2000'li yıllarda Türkiye yeni dış politika olarak adlandırılan yaklaşım özellikle Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik doktriniyle ve Recep Tayyip Erdoğan ile dış dünyada tanınmıştır. Bu konu özellikle Türk dış politikası hakkında yabancı dillerde, örneğin İngilizce ve Farsça dillerinde araştırma yaparken dikkat çekmektedir. Stratejik Derinlik Arap dünyasında, Al Jazeera araştırmalar merkezi tarafından Arapçaya çevrilmiştir (2010). Stratejik derinlik, komşularla sıfır problem gibi kavramlar Arap literatüründe önemli yer almıştır ve bu doktrini anlatan ve analiz eden çok sayıda yazı ve konuşma ortaya çıkmıştır (Samaan, 2013:62). İran gibi Arap olmayan ülkelerde de aynı etki görülmektedir, keza kitap Farsçaya da çevrilmiş ve bu konuda çok sayıda yayın ve konuşma hazırlanmıştır. Bu çerçevede farklı ilkeler ve paradigmlar konuşulmuştur: Komşularla sıfır sorun, yumuşak güç, model olma, eksen ülke ve köprü. Özellikle Suriye ve İran bu ülkeler arasında Türkiye'nin yeni yaklaşımını desteklemiştir. Ancak bazı yazarlar Türkiye ve Erdoğan'ın yeni dış politikasını yeni bir "Ottoman Commonwealth" yaratma çabası olarak tanımlamıştır ve bunu yumuşak güç ve hegemoni boyuttan çok yeni Osmanlıcılık ve kontrol arzusu olarak belirlemiştir. Bu çerçevede Türkiye- İsrail ilişkilerine şüpheyle yaklaşılmakta ve hatta bu ilişkiler Arap dünyasına karşı siyonist- Osmanlı birliği olarak görülmüştür. Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk müslüman ülke olduğu 1949 yılına kadar dayanmaktadır. 2000'li yıllarına kadar bir bütün olarak devam eden ilişkiler yeni yüzyılda adım adım gerileme yaşamaktadır (Akıllı, 2016: 96-100). Ancak bu yaklaşım Erdoğan'ın Davos'ta "one minute" diye tanınan çıkışıyla değişmiştir ve Erdoğan bir gecede Arap dünyasının kahramanına dönüşmüştür. Türkiye'nin Gazze saldırısına verdiği tepki, Fatah ile ilişkileri ve Mavi Marmara olayı bu ülkeye Arapların gözünde güvenilebilir bir imaj kazandırmıştır. Hatta Türkiye arabuluculuk yapacak düzeye erişmiştir. Erdoğan'a yönelik sevginin en yüksek seviyede olduğu bu dönemde Türkiye dış politikası hakkında tartışılan konu "Yeni Osmanlıcılık" diye tanımlananan açık ve şeffaf olmayan bir paradigmaydı. Tıpkı

Ahmedinejad gibi, Erdoğan da popülizmden yararlanarak “Arap sokaklar stratejisini” benimsemiştir (Samaan, 2013: 63-64).

Böyle bir zihinsel konjunktürde Arap Baharı'nın aniden ortaya çıkışıyla AK Parti döneminde seküler, demokrat ve ılımlı İslam olarak tanımlanan Türkiye modeli ve Batı devletleri tarafından desteklenen model devrimci ülkelerde yeni siyasal rejim modeli olarak ortaya çıkmıştır. İslami gruplar için AK Parti ve Erdoğan gücü elde etmek için bir ilham kaynağı oluşturmuştur ancak Türkiye'ye yapılan referanslar herkes tarafından olumlu karşılanmamıştır. Ortadoğu'da kazanılan bu popülarite 2011'den sonra azalmıştır. Suriye konusu yazının devamında ele alınmaktadır (Samaan, 2013: 65-66). Türkiye bölgesel ve uluslararası alanda bir yalnızlaşma yaşamıştır (Carnegi, 21.08.2016).

Suriye'de 26 Ocak 2011'de başlayan küçük çaplı protestolar 15 Mart 2011'de ulusal düzeyde mevcut yönetimi tehdit edecek seviyeye gelmiştir. Asad rejimi ve koalisyon arasındaki çatışmalar bir iç savaşa neden olmuştur (Akıllı, 2016: 102).

Komşularla ilişkilere öncelik veren Davutoğlu doktrini doğrultusunda, 1998 yılında savaş eşliğinden dönen Türkiye ve Suriye 2005 yılından itibaren ilişkilerinde yeni bir evreye girmiştir. Gelişen ekonomik ve siyasi ilişkiler sayesinde Türkiye, İsrail- Suriye arasında defalarca arabuluculuk yapmak çabasında bulunmuştur. İki ülke arasındaki vize zorunluluğu ise 2009 yılında kaldırılmıştır (Grigoriadis, 2010: 6).

İç savaşın çıkmasıyla birlikte bu yakın ilişki sona ermiştir. Savaş sonrası ortaya çıkan göçmen meselesi Türkiye'yi 3 seviyede yakından etkilemiştir: İç (hukuki, sosyal, kültürel ve güvenlik çerçevelerinde), bölgesel (özellikle AB ekseninde) ve uluslararası (BM, ABD ekseninde). Türkiye'nin Suriye'ye yönelik sergilediği dış politika, Arap ülkeleri tarafından zayıf ve agresif olarak değerlendirilmiştir. Bölgesel konjunktüre bakıldığında 2013 yılında Mavi Marmara olayından dolayı İsrail'in özür dilemesi bir diplomatik başarı olarak değerlendirilse İsrail ile ilişkilerin düzelmesi Arap dünyası tarafından Ankara'nın Arap dünyasıyla işbirliği için olan arzularının azalmasının göstergesi olarak yorumlanmıştır. İran ise resmi tutumu çerçevesinde devrimden sonra herhangi bir ülkenin İsrail ile ilişkilerinin olmasını ve iyileşmesini olumsuz bir olay olarak değerlendirilse özellikle patriot füzelerin konumlanması ve Suriye krizinin ortada olduğu bir dönemde bu durum gerginliği arttıran bir olgu olarak ortaya çıkmıştır (Farda, 04.07.2016).

Türkiye Mısır'da Morsi'nin darbe sonucu devrinmesine sert tepki göstererek Güvenlik Konseyini "kabul edilemez bir darbeye" yönelik eylemde bulunmaya vurgulayarak Arap dünyası tarafından Mısır'ın iç işlerinde müdahaleyle suçlanmıştır. Bu çerçevede Erdoğan'ın Osmancılığı benimseten duruş ve politikaları sert bir dille medya ve araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Mayıs 2013'te gerçekleşen protesto gösterileri ve hükümet tarafından verilen tepki Türkiye'nin model olma ve yumuşak güç söyleminin eleştirilmesine neden olmuştur (Samaan, 2013: 67-69).

Türkiye, AB ve ABD'nin terör listesinde yer alan PYD ve YPG, İŞİD ile savaşta oynadığı rol iç ve uluslararası kamuoyunun zihniyetini etkilemiştir. Bu nedenle Türkiye iki soruyla karşı karşıya kalmıştır: Kürtlere yönelik nasıl bir tutum benimsemelidir? ABD ve uluslararası koalisyonu hangi düzeyde desteklemelidir? (Ulgen, 2014: 4-5).

Dış politika sorunu ekseninde Suriye'deki Esad rejiminin kendi vatandaşlarına yönelik gerçekleştirdiği saldırılar Türkiye açısından kabul edilebilir olmadığı gibi başka sorunları da beraberinde getirmiştir. 22 Haziran 2012 tarihinde RF-4 Türk jetinin düşürülmesi ve Türkiye'nin bu konuya diplomatik çerçevede cevap arayışı, 3 Ekim 2012'de Akçakale'ye düşen top mermisi, beş kişinin ölmesi ve 10 kişinin yaralanmasına neden olmuştur, Türkiye'nin tepkisi ise meşru müdafaa hakkı çerçevesinde Tel Abyaz'e T-155 Fırtına obüsleri ile topçu ateşi yağdırmak ve TBMM'nin hükümete Suriye'ye müdahale için askeri tezkere vermesi olmuştur. NATO ve ABD Türkiye'ye bu çerçevede destek vermiştir. 11 Şubat 2013 Reyhanlı ilçesinde Cilvegöz sınır kapısında Suriye plakalı bomba yüklü aracın patlaması 14 kişinin ölümü ve 26 kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Farklı görüşlerin mevcut olduğu bu olay hakkında soruşturma açılmıştır. İki aktörü savaş eşiğine getiren bu olaylar İŞİD'in denkleme katılmasıyla farklı bir boyut almıştır (Akıllı, 2016: 102-107).

Türkiye- İran ilişkileri 2004 yılında, terörle mücadeleye vurgu yapan bir güvenlik anlaşmasının imzalanmasıyla iyileşme yoluna gitmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak bu dönemde 2013 yılına kadar Türk dış politikasında iki önemli söylem bulunmuştur: Yumuşak güç söylemi, ve Türkiye modeli. Türkiye'de askeri vesayetın sona ermesi demokratik değerleri ve ekonomik başarısını yumuşak güç ve dolayısıyla bu ülkenin model olgusunun başlıca unsurlarını oluşturmuştur (Benhaim ve Öktem, 2015: 2).

Türkiye yumuşak güç söylemini benimserken amacı dünyada etkinliğini yumuşak güçten alan aktörler arasında yer olmuştur. 1990'lı yıllarda ve soğuk savaştan sonra Türkiye'nin gelişme,

demokrasi ve sekülerizm modeli Orta Asya ülkelerine sunulmuştur. Ancak bu dönemde Türkiye iç sorunlarından dolayı başarısız olduysa da Arap Baharı'ndan sonra çok boyutlu ilişkilerin bir aracı olan yumuşak güç bu defa Ortadoğu ülkelerine yönelik tekrar gündeme gelmiştir. İç politikada oy kazanmaya yardımcı olan yumuşak güç söylemi dış politika araştırmacıları tarafından Türk dış politikasının askersizleştirilmesi olarak değerlendirilmiştir. 2013 yılından sonraki gelişmeler yumuşak güç söyleminin etkisinin kaybetmesine neden olmuştur (Benhaim ve Öktem, 2015: 3).

2009 yılında Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı makamına geldiğinden sonra, Türk dış politika aktörleri dünya siyasetinde daha aktif ve görünebilir olmuştur. İçte de yumuşak güç akademik çevrelerde ve yayınlarında hızlı bir şekilde konuşulmaya ve yayınlanmaya başlamıştır. Türkiye modeli ve Türk yumuşak güç söylemleri aynı derecede Türk kuruluşlar ve aktörler tarafından bahsedilmemiştir. 2005 yılından itibaren Türk siyaset literatüründe kullanılmaya başlayan yumuşak güç söylemi, 2009 yılından itibaren artmaya başlamış ve 2013 yılından sonra azalma eğiliminde bulunmuştur. Türkiye Dışişleri bakanlığı sayfasında yumuşak güç 3 özellikle tanımlanmaktadır: Demokrasi, ekonomi ve ticaret ve Avrupalı yumuşak güç. Türk yumuşak gücünü oluşturan diğer öğeler şöyle sıralanmıştır: Liberal rejim, müslüman dünya üzerine olan etkisi ve ilham kaynağı özelliği, tarihin rolü ve Türkiye'nin "ortaya çıkan donör". Yumuşak gücün ana aktörleri ise TRT, Türkiye havayolları, TİKA ve Türk Başkanlığı sayılmıştır (Benhaim ve Öktem, 2015: 12).

Başbakanlık Müsteşar yardımcısı olan İbrahim Kalın'a göre günümüzde dış politika sadece devletler tarafından değil belki geniş bir yelpazede belirlenmekte ve yürütülmektedir. Ona göre Türkiye'nin dış politikası sadece Dışişleri Bakanlığı tarafından değil belki TİKA, Kamu diplomasisi, Anadolu Ajansı, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, Yurt dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Yunus Emre Vakfı, TRT, Kızılay ve AFAD gibi kuruluşlar katkısıyla gerçekleşmektedir. Kalın'a göre yumuşak güç kavramı üç temel üzerine inşa edilmiştir (Akılı, 2016:137):

- Bölge aktörleriyle tarihi ve kültürel bağlantılar
- Demokrasi geleneği
- Serbest piyasa ekonomisi (Akılı, 2016:138).

Kalın'a göre bu çerçevede adil, mantıklı ve inandırıcı politikalar diğer aktörleri ikna edebilmiştir. Ona göre Türk yumuşak gücünün diğer ülkelerden farkı onun tarihsel ve kültürel derinliğidir. Bu çerçevede Kalın Yeni Osmanlılığı birleştirici bir nosyon olarak tanımlamaktadır (Akıllı, 2016: 139).

Türkiye'nin yumuşak güç söylemi ve AK Parti döneminde dış politikada başarılı olan yılları 2007-2010 yılları olarak tanımlanmaktadır. Suriye vakası Davutoğlu politikası için bir litmus testi ve sonuç itibarıyla başarısız olarak değerlendirilmektedir. Türkiye 2013 yılından itibaren zorunlu olarak onurlu yalnızlık denilen söylemi benimsemiştir. Bu dönemde Türkiye, bölgede ve uluslararası alanda yalnızlaşmıştır. Bir taraftan Suriye, Irak, Rusya ve diğer taraftan iç ve dış kaynaklı güvenlik sorunları, terör eylemleri ve sınırsız göçle karşı karşıya gelmiştir. İŞİD ve ABD'nin PYD desteği de Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır (Lecha, 2011: 19).

Türkiye'nin Suriye politikasını 3 zaman diliminde sınıflandırmak mümkündür: 2011-Mayıs 2012, 2012- 2015 ve 2015- 2016. Türkiye-Suriye ilişkilerindeki dönüm noktası Ağustos 2011'de gerçekleşmiştir. Erdoğan, Ahmet Davutoğlu'nu Dışişleri Bakanı ve kendisinin yüksek danışmanı olarak 7 saat süren bir görüşme için Şam'a göndermiştir. Bu toplantıda Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad, şiddetin durdurulması ve reformların gerçekleşmesi için söz vermiştir. Ancak verdiği vaatlerden geri dönmesi uzun sürmemiştir. 22 Kasım 2011'de Erdoğan, ilk defa Esad'a gücü bırakma çağrısında bulunmuştur. 30 Kasım'da, Davutoğlu Suriye'ye karşı hükümetin varlıklarını dondurma, borç vermeyi askıya alan ve askeri satışların durdurulmasını içeren farklı ve tek taraflı yaptırımların gerçekleştiğini ilan etmiştir. NATO kapsamında Türkiye, Suriye'yi en son boykot eden büyük ülkeler arasında yer almıştır ancak Türkiye bu konuda sert davranmış ve AK Parti hükümetinin bu yaptırımları Cumhuriyet boyunca diğer Türk hükümetlerinin herhangi bir komşuya karşı gerçekleştirdiği yaptırımlardan çok daha sert olmuştur (Abdi, 2016: 449-450).

Türkiye uçağına yapılan saldırıya kadar, Ankara hiç bir vaatte bulunmadan insani yardımlarını sürdürmüştür. Bu olaydan sonra Suriye Ulusal Konseyi Antalya'da konaklamış ve dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "*Türkiye'nin, muhalifeti güçlendirecek eylemlerine devam edeceğini*" açıklamıştır. Jashua Walker'e göre Türkiye mülteciler konusunda politikalarını açıklığa kavuşturmasına rağmen Suriye Ulusal Konseyi ve Özgür Suriye Ordusuna yaptığı yardımlarda sessiz kalmış ve böylece Esad'a yapılan baskıların yanısıra diplomatik yollardan oynama fırsatını da bulmuştur.

Pekin, Moskova ve Tahran'ın Türkiye'nin Suriye politikalarına karşı olmaları AKP'nin Suriye'deki proaktif stratejisinin önüne geçmiştir. Mısır, Tunus ve Libya'nın aksine Türkiye, Suriye krizinde ilham kaynağı olmakla kalmamış bu süreçte aktif bir rol oynamayı da amaçlamıştır. Mart 2011 - Mayıs 2012 arasında Türkiye'nin Suriye politikasını 3 döneme ayırabiliriz:

- Esad hükümetine Anayasal reformlar yaptırmak yönünde baskı
- Muhalif grupları bir araya getirme çabası ve uluslararası yaptırımların sürdürülmesi
- BM'in çözüm bulma çabalarını desteklemek (Annan Planı)

Krizin ilk günlerinde Ankara Suriye'deki isyanı Sünni çoğunluğun Nusayri- Alevi azınlığın hükümetine karşı isyan olarak değerlendirmiştir ve Esad rejiminin askeri ve sivil bürokraside ve Sünni ve Hıristiyanlar arasında sahip olduğu meşruiyeti hesaba katmamıştır. Ayrıca, Ankara'nın Suriyeli muhalifler hakkındaki fikirleri yanıltıcı olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı, Abdullah Gül'ün bu konudaki "*muhalefet yeni Suriye için hazır değildir. Hatta küçük konularda bile ittifak yoktur. Onlar ülkeyi ele geçirmek için hazır değiller*" ifadeleri Ankara'nın ilk etapta yanıltıldığını fark ettiğini göstermiştir. Diğer taraftan Tunus, Fransa ve İstanbul'da gerçekleşen Suriye Dostları toplantıları Arap Birliği, Fransa, ABD ve Türkiye'den umut beklentilerin ifade edilmesi dışında gerçek bir sonuca varmamıştır (Abdi, 2016:451).

2014'e kadar Suriye krizi 75 Türk vatandaşının can kaybına neden olmuştur. Maddi masraflar, mültecilerin akışı, rehine krizi ve kayıplara bakılırsa Erdoğan bu tarihe kadar iç gerginlikleri yatıştırmayı ve siyasetinin sonuçlarını iç politikada dindirmeyi başarmış gözükmemektedir ancak aynı yorumun dış politika açısından söylenmesi mümkün değildir (Abdi, 2016:453).

Türk dış politikasının Suriye'ye yönelik politikası ikinci aşaması angajman kurallarının değişmesiyle başlamıştır. 2 Haziran 2012'de Türkiye'nin Phantom keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesi ve Türkiye'nin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu durumda Türkiye NATO'nun 4. madde çerçevesinde toplantı talebinde bulunmuş ve NATO üye devletlerinin desteğini almayı başarmıştır. Bu olay Türkiye- Suriye arasındaki angajman kurallarının değişmesine neden olmuştur. Yeni kurallara göre Suriye'den Türkiye'ye yapılacak en küçük bir ihlal halinde, ihlal silahsız dahi olsa silah ile karşılık verilecektir. Bu mesaj Suriye yönetimine de iletilmiştir. Değişen angajman kuralları ilk defa Akçakale'de yaşanan olayın ardından uygulanmıştır. 3 Ekim 2012'de Tel Abyad ilçesinden atılan top mermisi Akçakale'de 5 Türk sivil

vatandaşın ölümüne neden olmuştur. Böylece Türk silahlı kuvvetleri radar ve F-16 savaş uçakları ile belirlenen askeri noktalara T-155 Fırtına obüsleriyle müdahale etmişlerdir. Bu olay 4 Ekim 2012’de Suriye Tezkeresini TBMM’nin gündemine taşımıştır. Suriye dahil yabancı ülkeleri de kapsayan asker gönderme iznini taşıyan tezkere 320 oyla kabul edilmiştir. Türkiye’nin savaşa girme ihtimali dünya gündeminde tartışmalara ve ülke içinde de eleştirilere neden olmuştur (Abdi, 2016:454-455).

ABD, NATO üye devletleri içinden 10 ülkeyi İŞİD’e karşı savaş için bir araya getirmeye çalışırken tüm aktörlerin bu koalisyonun operasyonlarının gerçekleşmesi ve etkili olması için kesinlikle Türkiye’ye ihtiyaç duyulduğunu açıklarken, Ankara bu koalisyona mesafeli davranmıştır ve Erdoğan ve Obama bu noktada Türkiye’nin arka planda rol alması üzerine anlaşmışlardır (Abdi, 2016:456).

İŞİD tehdidinin ciddileşmesi ve olayların büyümesiyle birlikte Türkiye 22 Temmuz 2015’de ABD’nin İŞİD’e karşı savaşa yönelik olan taleplerine olumlu cevap vermiştir. Obama ve Erdoğan arasındaki bir telefon görüşmesinin ardından varılan anlaşmaya göre ABD’nin insanlı ve insansız hava araçları İncirlik hava üssünden kalkıp İŞİD’i hedef alabilecektir. Bu anlaşma ABD ve İŞİD’e karşı savaşan diğer aktörler için büyük bir öneme sahip olmuştur. Türkiye ayrıca bu koalisyona katılarak askeri operasyonlarda da yer alacağını bazı şartları öne sürerek ilan etmiştir. Bu açıklamanın ardından Türkiye ordusu Suriye sınırı yakınında İŞİD savaşçılarıyla karşılaşmış ve bu karşılaşmada 1 Türk askeri hayatını kaybetmiş ve 2 asker yaralanmıştır. Bu olayın ardından ABD savunma makamları “*Türkiye sınırına karşı olan tehditleri Washington’un çok ciddiye aldığı*” açıklamıştır (Abdi, 2016:456-457).

Türk liderler, ABD’nin Suriye krizine yönelik yaklaşımına katılmamışlar. Ankara defalarca sınıra yakın bir bölgede tampon bölgenin oluşturulmasını, savaşın başka bölgelere sıçramasını önlemenin yanısıra insani yardımların güvenli bir şekilde transfer edilmesini sağlamak gerekçesiyle bu önerinin gerçekleşmesini istemiştir. Türkiye, yurt içinde Kürtlerin öz yönetimine karşı çıktığı gibi Suriye’de de böyle bir şeyin gerçekleşmesinden endişeli ve Suriyeli Kürtlerin İŞİD’e karşı ilerlemelerini de korku ve endişe içinde izlemiştir ve kendi sınırlarına yakın bir yerde de böyle bir olgunun gerçekleşmesine müsaade etmeyeceğini defalarca ilan etmiştir. Oysa Washington’un önceliği bir tampon bölgenin oluşturulması değil belki Esad rejimiyle “*de facto*

bir ittifakta’ olmak pahasına olsa bile İŞİD’e karşı savaşmak ve bu küresel tehdidi ortadan kaldırmak olmuştur. Tampon bölge oluşturmanın amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- İŞİD tehdidini Türkiye sınırlarından uzak tutmak
- PYD’in özerk bölge oluşturma çabalarını önlemek
- Bölgede Ankara’nın etkilerini arttırmak (Abdi, 2016:457).

20 Temmuz 2015’te Suruç’ta gerçekleşen terör saldırısında 31 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan sonra Ankara teröre karşı operasyonlarda rol almaya başlamıştır. Ankara ilk defa Türkiye -Suriye sınırına yakın İŞİD mevzilerini hava saldırılarında hedef almış ve askeri güçlerini bu yolda seferber etmiştir. Suriye ilişkilerinin dönüşümü Türkiye’nin bölgesel prestiji üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Ankara’nın Şam’a karşı aldığı kararların uzun vadede Türkiye’nin bölgesel ittifakları üzerinde olumsuz sonuçları olması muhtemeldir (Abdi, 2016: 458).

29 Nisan 2011’de Türkiye ilk defa Suriyeli mültecilere kapısını açmıştır. Suriye savaşından kaçan 250-300 kişi civarında Suriye vatandaşı bu tarihte Türkiye topraklarına sığınma talebinde bulunmuştur. Türkiye mültecilere yönelik “açık kapı” politikasını benimsemiştir ve sığınmacıları Hatay’da hazırladığı kamplara yerleştirmiştir. Mayıs 2011’de Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı mülteci krizine cevap vermek üzere harekete geçmiştir ve ilk mülteci kafilesi için konaklama tesisleri ayarlanmıştır. Ekim 2011 itibarıyla 8 adet mülteci kampı hazır hale getirilmiştir. O tarihlerde, çok daha kapsamlı bir politikaya ihtiyaç duyulduğu gerçeği giderek belirginleşmiştir. 30 Aralık 2013 tarihi itibarıyla AFAD’a göre; Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Malatya, Kahramanmaraş, Osmaniye, Mardin ve Adana illerinin sınırları içerisindeki 15 çadırkent, 1 geçici kabul merkezi ve 6 konteyner kentte 210.358 Suriyeli sığınmacı ağırlanmıştır. Kamplar dışında, çeşitli illerde ise 450 bin civarında Suriyeli yaşamıştır (Abdi, 2016 (b): 6627-628).

Mart 2016 tarihine dek Suriye, Irak ve benzeri ülkelerden gelen 3.1 milyon mülteci Türkiye’de kayıt altına alınmıştır. Komşu ülkelerde şiddetin artmasıyla birlikte 2016 yılında mültecilerin sayısının ne kadar olabileceğini tahmin etmek zordur. Ayrıca sadece 2015 yılında, yaklaşık 850.000 kişi Türkiye’den geçerek Yunanistan aracılığıyla Avrupa’ya gitmişlerdir. Bu rakam 2016 yılının ilk 2 ayında 100.000 kişiyi bulmuştur. Günümüzde Türkiye hükümeti 280.000’den fazla kişiyi 25 kampta ağırlamakta ve bunların sağlık, eğitim, yemek ve sosyal güvenliklerini sağlamaktadır. Numan Kurtulmuş Başbakan Yardımcısı’na, göre Eylül 2015 itibarıyla Türkiye yaklaşık “7.6 milyar dolar harcamıştır”. Ancak mültecilerin %90’nı kampların

dışında ve zor şartlar altında yaşamışlardır. Suriye krizinden dolayı mülteciler durumuna yardım olarak AB tarafından Türkiye'ye ödenen miktar şu ana kadar 445 milyon Avrodur. Bu miktarın 111 milyon Avrosu insani yardımlardan oluşmuştur. UNHCR'ın 03 Mart 2016 tarihli istatistiğine göre Türkiye'de 2.715.789 Suriyeli mülteci kayıt olmuştur. Bu sayının yarısını çocuklar oluşturmuştur (Abdi, 2016 (b):630-636).

3.4.2 Uluslararası Konjktür/ Yapı

Üçüncü milenyum uluslararası düzeyde tamamen farklı dinamikler ve ortam ile başlamaktadır. Neo-conların iktidarda olduğu bu dönemde gerçekleşen bu olay "Bush Doktrini"ni ortaya çıkararak Amerikan dış politikasında tek taraflılık, güvenlik ve jeopolitiği benimseyerek biz- düşmanlarımız diye yeni bir kutuplaşmayı ortaya çıkartmıştır. Ekonomik alanda küresel kapitalizme geçiş 2001, 2007-8 ve 2011 krizlerine yol açmıştır, Rusya Fedrasyonu enerji fiyatlarının yükselmesiyle daha özerk davranmıştır ve Çin gibi ülkeler ABD'ye güçlü rakip olmaya devam etmiştir. ABD yeni doktrini çerçevesinde Afganistan ve Irak'a askeri müdahalede bulunmuş ve Şer eksenli ülkelerinin sırada olduğunu ilan etmiştir. Oran'a göre bu gelişmelerin Türkiye ve bölge üzerindeki etkilerini şöyle açıklamak mümkündür (Oran, 2013:14 & 16):

- Siyasi boyuttan ABD'nin bölgede düşüşe geçmesi ve Türkiye'nin yükselişidir
- Türkiye ekonomik açıdan özellikle 2001 krizini yaptığı reformlar sayesinde rahatça geçirmiş ve büyümeye devam etmiştir.
- Stratejik boyuttan ise Türkiye, bir boşluk hissettiği Ortadoğu'ya odaklanmıştır (Oran, 2013:131-132).

AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Türk dış politika dili belirgin bir şekilde değişilmiştir. Bu dönemde yeni kavramlar kullanılmaya başladığının yanısıra, bazı kavramlara yeni anlamlar yüklenmiştir. "Ben- idraki, stratejik derinlik, merkez ülke, vizyon odaklılık, yumuşak güç, güvenlik- özgürlük dengesi, proaktif diplomasi, ritmik diplomasi, çok boyutlu dış politika, komşularla sıfır problem, düzen kurucu aktör, yeni diplomatik üslup, önleyici diplomasi, mekik diplomasi, özgüvene dayalı dış politika, barış havzası, ekonomik karşılıklı bağımlılık, tarihsel miras, akil ülke, enerji terminalı ve koridoru, medeniyetler ittifakı, Avrupalılaşıma, Yeni Osmanlılık" gibi kavramlar bu literatürün önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 19-28).

11 Eylül olaylarının uluslararası sistem paradigmasındaki en önemli sonucu güvenlik odaklı bir yaklaşımın ortaya çıkması ve dolayısıyla özgürlüklerin güvenlik adına kısıtlanması olmuştur. Ancak bu dönemde AB müktesebatına uyum sağlamak çabasında olan Türkiye güvenliğin özgürlüklerin genişletildiği bir çerçevede sağlanabileceğini savunmuştur. Bu dönemde özellikle de Kopenhag kriterleri doğrultusunda ve Kürt kültürel sorununun çözümü doğrultusunda attığı bazı adımlar bu iddia çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak PKK ile mücadelenin devam etmesi, İŞİD tehdidinin ortaya çıkışıyla özellikle Arap Baharın'dan sonra değişmiştir (Akıllı, 2016: 122).

Bu dönemde Türk dış politikası hakkında tartışılan konulardan biri de Türk dış politikasının eksen değiştirme ve Batı'nın yerine Doğu'yu seçmesi olmuştur. Eğer eksen kaymasını en basit anlamda bir aktörün dış politika alanında geleneksel strateji ve yönelimlerinden vazgeçtiği olarak tanımlarsak Erman Akıllı'ya göre Türk dış politikasındaki "eksen kayma" tartışmalarının gerçek olması için Türkiye- ABD ilişkilerinin noktalanması, AB müzakere sürecinin Türkiye tarafından tek taraflı olarak bitirilmesi, NATO, Avrupa Konseyi, AGİT ve Medeniyetler ittifakından ayrılması ve demokrasi, laiklik, hukuk devleti gibi ilkelerden vaz geçmesi gerekmektedir (Akıllı, 2016: 115). Ancak AK Parti döneminde dış politika değerlendirmesi bu ülkenin dış politikada bir çeşitlenmeyi ve bu çok eksenlilik arasında bir denge kurma çabasını göstermektedir. Davutoğlu'na göre eksen kayma tartışmaları da tıpkı Yeni Osmanlılık iddiaları gibi kötü niyetten ve Türkiye'nin dinamik dış politikasına gölge düşürmek amacıyla ortaya atılan mesnetsiz söylemelerdir (Akıllı, 2016: 110).

Recep Tayyip Erdoğan Davos ve Suriye konusuna özellikle işaret eden eksen kayma sorularını farklı ortamlarda yanlış bir okunuş olduğunu ve Türkiye'nin bir yüzünün Doğu ve Bir yüzünün Batı'ya doğru olduğunu ve herhangi bir yön değiştirmenin söz konusu olmadığı şeklinde yanıtlamıştır. Abdullah Gül'e göre ise "eksen kayması iddiaları, Türkiye Cumhuriyet Devleti üzerine psikolojik baskı kurma gayretinden başka bir şey değildir (Akıllı, 2016: 118).

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi gündeme bakıldığında dış politika alanında mevcut konular ve sorunların çoğu Ortadoğu bölgesinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca tüm eksen kayma tartışmalarına rağmen daha önce bahsedildiği üzere burada da Türkiye ve ABD'nin 3 konu hariç diğer dış politika mevzularında aynı eksenle oldukları açıktır. 1 Mart tezkeresi ve İran nükleer programındaki anlaşmazlıklar zamanla giderilmiştir. PYD konusunda anlaşmazlıklar hala devam

etmektedir. Bu tür anlaşmazlıklar ikili ilişkilerde normal olduğu gibi burada da eksen kayma anlamına gelmemektedir.

Tablo 3: ABD- Türkiye Dış Politika Uyumu

	Konu	ABD Dış Politikası	Türk Dış Politikası
2001-2009	Afganistan'a saldırı	Tek taraflı olarak Afganistan'a saldırmak, Taliban ve liderininin tehdidini ortadan kaldırmak ve Türkiye'den destek almak.	Türkiye bu konuda üslerini ABD uçaklarına açarak, lojistik destek vererek ve muhalif Afganları eğitmek için özel ekip yollayarak tam destek sağlamıştır.
	Irak'a saldırı	Uluslararası bir koalisyon çerçevesinde Irak'a saldırmak, biyolojik imha silahları ve Saddam tehdidini ortadan kaldırmak, Türkiye'den özellikle de kuzey cephe için destek istemiştir.	Türkiye genel olarak bu saldırıyı kendi ulusal güvenlik ve çıkarları açısından onaylamamıştır, Kuzey cephesinin açılmasına izin vermemiş, ABD'nin yanında olmamış, savaşın devam ettiği dönemde askeri ve lojistik bazı yardımlarda bulunmuştur.
	Renkli Devrimler	ABD destekli rejim değişiklikleri ve demokratikleşme hareketleri, bu çerçevede destek amacıyla Karadeniz'e savaş gemisi sokmak istememiştir.	Türkiye bir taraftan Rusya- ABD arasında, bir taraftan dinamiklerin etkilerinden uzak durmaya çalışırken Montreux limitlerinin zorlanmasına izin vermemiştir.
	Ermeni Açılımı ve Ermeni soykırım tasarıları	ABD, TARC çerçevesinde ve gayri resmi yollardan Türkiye- Ermeni ilişkilerinin açılımını desteklemiştir, ancak farklı konular bağlamında Ermeni Soykırım tasarıları bir koz olarak kullanılmıştır.	Türkiye Ermeni açılım inisiyatifini başlatıp ve gerçekleşmesini istemiştir, ancak Azerbaycan faktörü bir engel olarak ortaya çıkmıştır, tasarıların önüne geçmesi için her türlü inisiyatif kullanılmıştır.
	Kıbrıs Açılımı		

		ABD bir taraftan Annan planını ve diğer taraftan Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğini desteklemiştir.	Türkiye Annan planını tamamen ve bir adım önde olarak desteklemiştir ve Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğine karşı çıkmıştır.
	Konu	ABD Dış Politikası	Türk Dış Politikası
2010-2016	Mavi Marmara olayı	İsrail'e BM'in soruşturma komisyonuna katılmak için baskı yapmak, BM tarafından hazırlanan ve İsrail eylemlerini suçlayan raporu reddetmiştir, Palmer raporunu desteklemesi, İsrail'i desteklemek, Türkiye-İsrail ittifakını korumak için çabalamak	İKÖ ve NATO ve uluslararası toplum desteğini almaya çalışmak, Palmer Raporu'na karşı sert tutum, İsrail ile diplomatik ve askeri ilişkileri askıya almak(İsrail'i yalnızlaştırmak), ¹¹⁰
	İran -Nükleer programı	6 BMGK yaptırım karar çerçevesinde İran'ı yalnızlaştırmak ve müzakere şartlarını kabul ettirmek	Arabuluculuk ve İran'ı resmi ve gayri resmi yollardan desteklemek
	-Füze kalkanları	İran tehdidine karşı NATO çerçevesinde füze kalkanı projesini uygulamak	Füze kalkanı projesinin talebinde bulunup ve uygulamıştır.
	Arap Baharı	Arap Baharı beklenmedik bir olgu olarak ortaya çıkmıştır.	Arap Baharı beklenmedik bir olgu olarak ortaya çıkmıştır.
	Tunus	Tunus, ABD ile yakın ilişkileri yokluğu ve jeopolitik önemsizliğinden dolayı ABD izleyici olarak kalmıştır.	Türkiye Tunus Cumhurbaşkanı'nın Arabistan'a kaçmasına kadar bir tutum benimsememiştir, ondan sonra Tunus halk hareketini desteklediğini açıklamıştır.

¹¹⁰ Çakmak, Cenap, (03.09.2011), "BM'in Mavi Marmara Raporu ve Türk Dış Politikası", Bilgesam, <http://www.bilgesam.org/incele/1153/-bm%E2%80%99nin-mavi-marmara-raporu-ve-turk-dis-politikasi/#.WRrJmjys2w>

& Özcan, Gencer, (2010), "Mavi Marmara Bunalımında Sonun Başlangıcına Doğru", 2(21), s. 29- 38, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/21/3gencer.pdf>

& USBED, (01.12.2013), "Mavi Marmara Kriz Sonrası Türkiye- İsrail İlişkileri", <http://www.usbed.org/ortadogu/news-mavi-marmara-krizi-sonrasi-turkiye-israil-iliskileri.html>

Mısır	<p>Mısır, İsrail komşusu, Arap dünyasında önemli konumu ve ABD ile yakın askeri ilişkileri ve bir müttefik olduğu için önemlidir. İtirazlar ve şiddetlerden dolayı Mubarek aranıp ve reform çağrısında ve daha sonra reformlarda yardımcı olmak çağrısında bulunmuştur, ordu opozisyona yeşil ışık gösterene dek ve Mubarek istifa edene kadar ona karşı bir olumsuz eylemde bulunmamıştır, istifadan sonra SCAF'a fırsat tanımıştır ancak şiddet kullanımını kınamıştır, bir sonraki aşamalarda opozisyonu desteklediğini ilan etmiştir.</p>	<p>Türkiye Mubarek'in düşüşünün yakın olduğunu görene kadar izlemede kalmıştır, ancak ondan sonra özgürlükçü hareketi desteklediğini açıklamış ve Mubarek'ten iktidardan çekilmesini istemiştir.</p>
Libya	<p>ABD, Kaddafi'nin şiddet kullanarak iktidardan çekilmiyeceğini anladıktan sonra bu politikaları izlemiştir:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ekonomik yaptırım ve varlıklarını dondurma - BM askeri ambargo ve Kaddafi'ni savaş için UCM'nde yargılanması - Gitme çağrısı - Askeri müdahale, NATO müdahalesi ve ABD'nin arka perdeden yönetme siyaseti 	<p>Türkiye Libya'da ekonomik çıkarlarından dolayı başta belirsiz bir politika benimsemiştir, sonra arabuluculuk yapmak teklifinde bulunmuştur ve en sonunda ABD ve NATO yaklaşımını benimseyip ve desteklemiş ve muhaliflere yardımda bulunmuştur.</p>
Bahreyn	<p>Bir ABD müteffiki olarak önemli konuma sahiptir, padişah aranıp reform çağrısı yapılmıştır, şiddet olayları artınca siyasi çözüm ve diyalog kurulma desteklenmiştir, BAE ve Arabistan'ın müdahalesi döneminde kendi çıkarlarından dolayı sessiz kalmıştır.</p>	<p>Türkiye kendi çıkarlarına öncelik vererek, Ale Halife rejimini uzaktan desteklemiş ve şiddet kullanımını hafifce eleştirerek Bahreyn'e karışmamayı ve sessiz kalmayı tercih etmiştir.</p>

Suriye ¹⁰⁷	<p>ABD, kendi çıkarları açısından Esad'ın gitmesinden memnun olacağından başlangıçta herhangi bir reform ya diyalog çağrısında bulunmamış, şiddet artınca da Esad'ın gitmesi gerektiğini söylemiştir, daha sonra şu politikalar benimsenmiştir:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yaptırım uygulamak - Halka insani yardım göndermek - Opozisyonu güçlendirmek - Annan planını desteklemek - Diplomatik bir çözüm bulma politikası - Esad ve opozisyon arasında bir anlaşmaya varmak - İŞİD'in çıkışıyla bazı askeri operasyonlarda bulunmak - Rusya askeri müdahalesini kınamak - Suriyeli savaşçıları eğitmek ve mali yardımlarda bulunmak ve bazı gruplarla işbirliği yapmak - Askeri müdahaleden kaçınmak¹⁰⁸ 	Türk dış politikası bu konuda detaylı olarak dördüncü bölümde ele alınmıştır ancak Türkiye öncelikle Esad ile iyi ilişkilerinden dolayı yumuşak davranmış, şiddetin artmasıyla reformlar yapılmasını istemiş, arabuluculuk yapmayı önermiştir, Esad ile ilişkilerin bozulmasıyla yaptırımlar uygulamış, ilişkileri askıya almış, opozisyonu desteklemiş ve zamanla özellikle İŞİD'le mücadele konusunda ABD ile PYD'ye verdiği destekten dolayı anlaşmazlık yaşamıştır.
Yemen	Salih, el – kaide'yle savaşta özellikle önemli bir müttefik olduğundan, ABD, Salih'i yeni reformlar yapması gerektiğine ikna etmeye çalışmış ancak müttefikini kaybedeceğini anlayınca dek onu desteklemiştir ve onu	Türkiye, Yemen'de reform çağrısında bulunmuş, iki tarafı musaleheye ve

¹⁰⁷ Aftandilian, Greg. (2012), "United States Foreign Policy Towards Arab Spring", Middle East Center for Peace, Development and Culture, s. 1- 24
https://www.uml.edu/docs/United%20States%20Foreign%20Policy%20Towards%20the%20Arab%20Spring_tcm18-57017.pdf (31.03.2017)

¹⁰⁸ Humunda, Carla E., Blanchard, Christopher M., Nikitin Mary Beth D., (2017), " Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response", Congressional Research Service,
http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0034-73292012000200007 (31.03.2017)

	İŞİD	<p>istifaya ve bu yönde bir anlaşma imzalanmasına zorlamış ardından muhaliflerin yanında yer almıştır¹⁰⁹.</p> <p>İŞİD ile mücadele, terörle mücadele kapsamında ele alınmıştır ve bu çerçevede ABD'nin çıkarlarını sağlayabilen gruplarla işbirliği yapılmıştır.</p>	<p>anlaşmaya varmaya davet etmiş ve zımnen halkı desteklemiştir¹¹¹.</p> <p>İŞİD ile mücadele, terörle mücadele kapsamında ele alınmıştır ve bu çerçevede Türkiye'nin çıkarlarını sağlayabilen gruplarla işbirliği yapılmıştır. Ancak ABD ile PYD'nin de bir terör grubu olduğu konusunda anlaşma sağlanamamıştır.</p>
--	------	---	--

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

3.5 ANARŞİK KÜLTÜR ALGISI

Kurumsal çerçevede anlatıldığı üzere üç tür anarşik kültür mevcuttur. Bu kültürler Hobbescu, Lockecu ve Kantçı anarşik kültürler olarak İkinci bölümde anlatılmıştır ve her kültürün dış politikada ortaya çıkarıcı etkiler ve sonuçları açıklanmıştır. Anlatılan çerçeveye göre burada Türk dış politika söylemine göre anarşik kültür algısı özellikle Ahmet Davutoğlu ve Recep Tayyip Erdoğan söylemleri dikkate alınarak açıklanmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu'nun dış politika söylem ve çıkarları dikkate alındığında, 2003-2013 ve 2013-2016 zaman diliminde farklı söylemlerin egemen olduğu dikkat çekmektedir. Bu farklılık devletin öznel ve nesnel çıkarlarında da yansıdığını görmüştük. Burada şu ana kadar yapılan analizler çerçevesinde ve kurumsal çerçevenin öne çıkardığı göstergelere göre şu sonuca varılmıştır: 2003-2013 yılları arası Lockecu anarşik kültür ve 2013-2016 zaman diliminde ise Hobbescu anarşik kültür algısı Türk dış politikasına hakimdir. Bir önceki bölümde de açıklandığı üzere Lockecu anarşik kültür dış politikaya bu ilkelerle yansımaktadır:

¹⁰⁹ Maria do Céu de Pinho Ferreira Pinto, (2012), "Mapping the Obama Administration's Response to the Arab Spring", Rev. Bras.Polit. Int., 55(2), http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0034-73292012000200007 (31.03.2017).

¹¹¹ Rencber Mohemmedi, Mostefa, (02.05.2017), "Siyaset Khareciye Torkiye der Tehevvolate Bidari Eslami ber Mebnaye Nezeriyeye Vagegerayi", Fesnameye Heblolmetin, 15, <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13960128001722>

- a. Ne tür anlaşmazlıklar olursa olsun devletler birbirlerinin egemenliğine karşı statükocu bir şekilde davranmalıdır.
- b. İkinci sonuç rasyonel davranışın doğası ile ilgilidir. Egemenlik kurumu güvenliği daha az “kıt” kıldığından riskler daha azdır gelecek daha önemlidir ve mutlak kazançlar görece kayıplara göre daha ağır basmaktadır.
- c. Görece askeri güç halen önemlidir çünkü rakipler diğerlerinin anlaşmazlıksızlarını çözmek için güç kullanabileceğini bilirler fakat bunun anlamı düşmanlar için olduğundan farklıdır çünkü egemenlik kurumu tehdit dengesini değiştirmektedir. Tehditler varoluşsal değildir ve kişinin kendi gücü yetersiz olduğundan müttefiklere daha kolaylıkla güvenmektedir.
- d. Eğer anlaşmazlıklar savaşa dönüşürse rakipler kendi şiddetlerini sınırlıyacaktır. Vestfalya sisteminde bu sınırlar adil savaş teorisinde ve medeniyetin standartlarında ifade edilmiştir. Düşmanlar ve rakipler aynı derecede şiddete meyillidir fakat rollerde küçük bir fark şiddet derecesinde büyük bir fark yaratmaktadır (Wendt, 1999(b): 348).

Recep Tayyip Erdoğan’ın hükümet söylemi ve çıkarları ve dış politika uygulamaları 2013-2016 zaman diliminde dikkate alındığında, hükümetin algıladığı anarşik kültür Hobbescu kültürüdür. Bu kültürün bir devletin dış politika duruşu ve davranışı açısından belli bir etkileşim mantığı üreten en azından 4 sonucu bulunmaktadır.

1. Devletler düşmanlarına kendilerini yoğun derecede revizyonistlermiş gibi göstererek karşılık verme eğilimindedirler yani onları yıkmaya ya da işgal etmeye çalışacaklardır. Bu onların çıkarlarının mutlaka revizyonist olacağı anlamına gelmemektedir. Esasında bir devletin statükocu çıkarları olabilir fakat düşman güçlerinin tehdidi onu “ öldür ya da öldürül” ilkesi uyarınca yoğun derecede revizyonistmiş gibi davranmaya zorlayabilmektedir.
2. Karar alma geleceği bir hayli az önemseme ve en kötü duruma yönelme eğilimindedir. Beklenen fayda teorisinden çok olasılık teorisi “rasyonel” davranış temelini oluşturabilmektedir.
3. Görece askeri kabiliyetler önemli olarak görülecektir. Düşmanlık kabiliyetlere özel bir anlam vermektedir. Bu anlamın kaynağı ne onların doğal nitelikleri ne de anarşidir fakat rol ilişkisi yapısıdır.

4. Eđer fiili savaş durumu gerçekleşirse devletler dűřmanın (algılanan) koşulları uyarınca savaşacaklardır ve eđer savaş henüz patlak vermemişe fakat yakın bir tarihte çıkacağı açıksa, devletler dűřmanı etkisizleştirmek için önce davranmaya hazırlanmak zorundadır, özellikle dűřman ilk saldırı sonucunda öldürücü üstünlük kazanmasın diye saldırgan teknolojiye hakim zellikse (Wendt, 1999(b): 323-324).

Bu kűltürler hakkında detaylı bilgi için birinci bölümde verilmiřtir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MİKRO DÜZEY: TÜRKİYE- İRAN İLİŞKİLERİ: KARŞILIKLI ANARŞİK KÜLTÜR ALGISI

4.1 TÜRKİYE- İRAN KARŞILIKLI İLİŞKİLERİ

Türkiye ve İran ilişkileri devrimden sonra iki ülkenin yakın komşuluk ilişkilerine rağmen farklı nedenlerden dolayı araştırmacıların ve yazarların gerektiği kadar dikkatini çekmemiştir. Ancak bu boşluk zamanla özellikle AK Parti döneminde ve iki ülke ilişkilerinin Altın çağına girmesiyle artmıştır (2002-2010). Bölgesel konjonktürün değişimi, Arap Baharı ve özellikle Suriye konusu Türkiye- İran ilişkilerinde farklı etkenler ve çıkarlar ve stratejiler ortaya çıkararak ilişkilerin gidişatını etkilemiştir. Çalışmanın bu bölümünde 2001-2016 yılları arasında iki aktörün dış politika alanında gündemde olan farklı ekonomik, güvenlik ve siyasi konularına yönelik siyasetlerini dikkate alarak iki aktörün birbirlerini hangi anarşik kültürde algıladıkları açıklanmaktadır. Bir önceki bölümlerde bu zaman diliminde her iki aktörün devlet ve hükümet söylemlerini, kimliklerini ve çıkarlarını belirlediği çerçevede ve açıklanan bölgesel ve uluslararası konjonktör çerçevesinde ikili ilişkiler özellikle iki vaka üzerinden yani, Irak konusu, İran nükleer programı çerçevesinde ele alınmaktadır ve bu çerçevede yapılan anketler sonucu da dikkate alınarak iki aktörün birbirine yönelik algısının hangi anarşik kültür çerçevesinde olduğu belirlenmektedir. Bu bölümde diğer bölümlerde anlatılan bazı bilgilere ihtiyaç olsa da daha önce anlatılıp ve analiz edildiğinden tekrar edilmemektedir.

Literatür taramasında da açıklandığı gibi iki aktörün ilişkilerini inceleyen yazın 2000’li yıllardan sonra artış göstermektedir. Bu çalışmaların büyük kısmı Bayram Sinkaya’nın (2014) da vurguladığı gibi ikili ilişkilerin olumlu seyrettiği dönemlerde Kasrı Şirin Anlaşması’na (1639) atıf yaparak “tarihi iyi komşuluk ilişkilerini” öne çıkartmaktadır. Örneğin Bayraktar’ın değerlendirmesi şöyledir: Atatürk-Reza Şah arasındaki ilişkilerin iyi olması, tesadüf olmayıp tarihin derinliğinden gelen iki büyük uygarlığın iyi komşuluk ilişkileri özellikle Kasrı Şirin Anlaşması imzalanmasından ve iki ülke arasında sürdürülen barıştan kaynaklanmıştır ve Sadabat Paktına giden yolda bu şekilde açılmıştır (Bayraktar, 669). Ancak ilişkilerin tedirgin olduğu zaman bu tarihi referans değişerek Osmanlı- Safevi’nin uzun erimli rekabeti öne çıkmaktadır. Her referansa atıf, bilinçli veya bilinçsiz, aslında o dönemin konjonktürünün yeniden baskın olduğunu ve herhangi bir gerginliği yüzyıllar önce geçerli olduğu nedenlerden dolayı açıklamaktadır.

Tarihsel sürekliliği esas alan bu yaklaşım her şeyden önce bir konunun gerçekten ne olduğunu algılamayı ve gereken soruların sorulmasını ihmal ederek çözüm üretme aşamasında dahi gerçeklerden kopuk bir yaklaşımın (neden, nasıl,...) sergilenmesine neden olmaktadır. İlişkileri daha kapsamlı bir çerçevede ele alan yazın ise gerginlikleri yapısal faktörler çerçevesinde (kimlik, jeopolitik) ve olumlu ilişkileri pragmatizm ile açıklamaya meyillidir. Ancak bu iki yaklaşımın aynı arada bulunamazlığını ihmal etmektedirler. Bazılar ise ikili ilişkilerdeki tanımladıkları rekabet ve işbirliği döngülerini yetersiz bir şekilde pragmatizmin yükselişiyle açıklamaktadırlar (Sinkaya, 2014:134-135). Sinkaya'ya göre Türkiye- İran ilişkilerinde iki aktörün inişli çıkışlı ilişkilerini göz önünde bulundurularak iki ülke liderlerinin değerlendirmeleri ve tercihlerinin ilişkileri yönlendirdiği sonucuna varmaktadır. Bu çerçevede yapısal faktörler belirleyici rol değil belki duruma bağlı gelirim veya işbirliği kaynağı olabilmektedir ancak kendiliğinden belirleyici olmamaktadır (Sinkaya, 2014:157).

İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünyada Türkiye ve İran Ortadoğulu iki seküler devlet olarak ABD blokunda yer alarak, Bağdat, CENTO ve RCD gibi farklı paktlarda bulunmuşlardır. İkili ilişkilerde ise çeşitli dostluk grupları ve kültürel işbirlikleriyle ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak 1979 İslami Devrim ilişkilerin gidişatını değiştirmiştir. Yeni bir devlet kimliği benimseyen İran İslam Cumhuriyeti'ni, ilk eylem olarak CENTO'yu terk etmiş ve üç yeni söylemi benimsemiştir: Emperyalist karşıtı söylem, Ne Doğu ne Batı sloganı çerçevesinde bağlantısızlık söylemi ve Devrim ihracı söylemi. Bu dönemde İran'ın dış politikası ideolojik ve pragmatik davranışlara sahne olmuştur. Ancak devletin yeni kimliği bir önceki dış ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesini hem İran ve hem diğer dış aktörler için zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede Irak- İran savaşı, ABD ve İsrail ile ilişkilerin kesilmesi, Suudi Arabistan ve diğer Fars körfez Arap ülkeler ile aşırı gergin bir ilişki sürdürmek ve bu ülkenin benimsediği politikalar İran'ı izole etmiştir (Sinkaya, 2014:135-136).

Bu bağlamda Türkiye İran İslam Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır ve Bülent Ecevit, dönemin Başbakanı, 13 Şubat 1979 tarihinde yaptığı açıklamada İran'daki yeni dönemin başlangıcını kardeş halk için hayırlı olmasını dilemiştir. Ankara'nın Tahran Büyükelçisi ise Humeyni'yi ziyaret ederek ihtiyaç duydukları herhangi bir konuda Türkiye'ye güvenebilecekleri mesajını iletmiştir. Bu dönemde İran'ın ideolog tutumu Ankara tarafından yadırganmışsa da ekonomik çıkarlar ve Sovyetler etkeninden dolayı ikili ilişkiler devam etmiştir (Sinkaya, 2014:137).

2000’li yıllara kadar Türkiye-İran’ın ikili ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar genelde aşağıdaki konular çerçevesinde ortaya çıkmıştır:

- İç işlerinde müdahale (Başörtüsü, Merve Kavakçı olayı,)
- İdeolojik farklılıklar
- İslami hareketlerin yükselişi
- Devrim ihracı
- Güvenlik kaygıları (PKK desteği, ...)
- Diplomatik krizler (Büyükelçi geri çağırma krizleri,...)
- ABD ve etkisi (Çevreleme politikası, doğal gaz ve ekonomik anlaşmalar,ABD- Türkiye ilişkileri, ...)
- Kafkasya ve Orta Asya’da model olma rekabeti
- ECO ve D8 çerçevesinde işbirlikleri (Sinkaya, 2014:140-146).

Ertan Efegil İran’ın dış politikasını, İslami devrimden sonra bu ilkelerle açıklamıştır:

- Radikal çizgiye kayan dış politika anlayışı
- Pan- İslamcı tutum
- Devrimin ihracı
- Batı karşıtlığı
- 1990’larda pragmatist dış politika yaklaşımı ve Batı ve Rusya ile işbirliği
- Soğuk savaş döneminde Orta Asya’ya odaklanmak, Fars körfezinde liderlik arayışı ve askeri yapıyı güçlendirme çabaları (Efegil, 2012:65)

Bu dönemde İran’ı terör destekleyicisi olmakla eleştiren Türkiye, Tahran’daki ECO zirvesine katılmamışsa da Haziran 2002’de gerçekleşen Türk Cumhurbaşkanı tarafından ziyaret, ikili ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde iki aktör rasyonel bir yaklaşım benimsemeseyerek ihtilafları bir kenara bırakmış ve potansiyel işbirliği alanlarına odaklanmıştır. Değişen şartlar yanısıra 2001’de imzalanan güvenlik protokolü ile İran, PKK’yi ve Türkiye, Halkın Mücahitler Örgütünü, terörist listesine almış ve güvenlik alanında işbirliği uyuşturucu kaçakçılığı ve kaçakçılıkla mücadele gibi alanlarda da başlamıştır (Sinkaya, 2014:147).

Sinkaya’ya göre bu dönemde Yeni Türk dış politikasının ortaya çıkışı, komşularla ticari ilişkileri geliştirmeyi hedeflemek, tarihi bağlara vurgu yapmak, enerji faktörün önemini

vurgulanarak ve paralel olarak İran'da Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde ideoloji rölünün dış politikada azalması ikili ilişkilerde bakış ve algıları köklü bir biçimde olumlu yönde değiştirmiştir. Bu çerçevede İran, uluslararası sistem ile bütünleşmeyi ve komşularla iyi ilişkiler kurmayı amaçlayan ve potansiyel bir ticaret ortağı olarak algılanırken, Türkiye Batı'yla iyi ilişkisi olan, seküler ancak müslüman ve İslam dünyasına odaklanan bir devlet kimliğiyle algılanmıştır. Önceki bölümlerde anlatılan bölgesel ve uluslararası konjonktür ve hükümet kimlikleri bu algıları yaratmakta ve sürdürmekte önemli rol oynamıştır ancak burada tekrar edilmemektedir (Sinkaya, 2014:148).

11 Eylül sonrası ve ABD'nin Afganistan sonrası Irak'a müdahale planları Tahran ve Ankara'nın ortak güvenlik kaygılarına neden olmuştur. Bu çerçevede daha önce de anlatıldığı üzere Irak'ın komşu ülkeler toplantıları gibi insiyatifler ve ikili ilişkiler çerçevesinde bu müdahalenin önüne geçilmesine çalışılmanın yanısıra iki aktör ortak endişelerden dolayı daha yakın siyasi ilişkiler içine girmişlerdir. Ekonomik ve kültürel alandaki gelişmeler de bu konuya paralel olarak ilişkilerin görünmediği kadar yakınlaşmasına neden olmuştur. 2001 yılında yaklaşık 1 milyar dolar olan ticari ilişkiler 2011 yılında 15 milyara varmış ve iki ülke 2015 yılına kadar 30 milyar dolarlık ticari ilişkiyi hedeflemiştir. Karşılıklı yatırımlar büyük oranda artmıştır ve enerji alanında yeni anlaşmalar imzalanmış ve ortak projelere yer verilmiştir (Oran, 2013).

İran'ın dış politika'da ana gündemini oluşturan ve Şubat 2006'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sevk edilen nükleer program konusunda Türkiye başta pasif bir tutum benimsese de zamanla kendisine daha aktif bir rol tanımlamış, kolaylaştırıcı olmayı ve arabuluculuk yapmayı denemiş ve hatta Tahran Bildirisi gibi insiyatiflerle alternatif çözüm üretmeye çalışmıştır. Aynı zamanda farklı yaptırımlara katılmıyarak diplomatik ve siyasi çözüm bulunmasını ve müzakerelerin devam etmesini istemiştir ve İran'ı farklı platformlarda bu konuda desteklemiştir (Barzger, 15.09.2015).

Uluslararası toplumun İran'ın nükleer programına yönelik yaklaşımını adil bulmayan Türkiye bu tutumun Türkiye'ye olumsuz etkilerini göz önünde bulundurarak ve kendi çıkarları doğrultusunda bu programın barışçıl olduğuna vurgularken aynı zamanda bölgede nükleer silahların yayılmasına karşı olduğunu ilan ederek yaptırım kararlarını bağlayıcı bulmamıştır ve Halk Bank ve altın ticaret yoluyla ilişkileri devam ettirmiştir. Arap Baharı ve özellikle Suriye sorunu İran ve Türkiye arasında tekrar güvenlik kaygıları yaratmıştır. İki ülke farklı çıkarlardan

dolayı farklı cephelerde yer almıştır. Bu konu bir sonraki tabloda detaylı olarak incelenmektedir. Ancak 2011-2016 zaman diliminde iki aktörün ilişkileri iniş ve çıkışlara rağmen devam etmiştir. Ahmet Davutoğlu, Hasan Ruhani'nin yemin törenine katılmış, Mohammad Javad Zerif ve Hasan Ruhani defalarca Türkiye'yi ziyaret etmiş, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu da İran'ı ziyaret etmişlerdir. Bu dönemde sadece Ali Babacan 7 defa İranlı meslektaşları ve siyasetçilerle buluşmuştur (27-27.10.2007, 29-30.07.2008, 09-11.03.2009, tarihlerinde İran ziyareti ve 01-03. 11.2007, 18.07.2008, 31.09.2008, 30.10.2008 İran'dan gelen devlet adamları). Bu ikili görüşmelerde Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi, Ortak Ticaret Odası, Tercihli Ticaret Antlaşması, İRNA- AA işbirliği gibi ortak çalışma ve işbirliği anlaşmaları gündeme taşınmıştır ve farklı güncel konular tartışılmıştır (Mfa, 09.05.2017).

Tamer gibi bazı yazarlara göre ise “Türkiye-İran ilişkilerinin yakın geçmişine bakıldığında bölgesel düzeyde bir rekabetin ve güç tahkimatının yaşandığı söylenebilir. Türkiye ve İran arasında nükleer sorunu konusunda siyasi rekabetin etkileri fazlasıyla görülmüş ve İran, Türkiye'nin nükleer meseleyi kullanarak kendisini uluslararası gündemin merkezine oturtmaya çalıştığını iddia ederek Türkiye'nin doğrudan arabuluculuğuna izin vermemiştir. Yine Tahran, Gazze'ye Özgürlük Filosu'na düzenlenen baskından sonra İsrail karşıtı duruşundan dolayı Türkiye'nin Arap halklarının desteğini kazanmasına kıskançlıkla tepki vermiştir. Arap Baharı, iki ülke arasında yaşanan bölgesel rekabetin hız kazanmasına yol açmıştır. Suriye iç savaşı, her iki ülkenin çıkarları açısından bir kriz ortamını doğurmuş ve iki ülke arasında yaşanan rekabetin açık bir test alanına dönüşmüştür. İŞİD'in Irak'ta güç kazanmasıyla birlikte, son dönemde Türkiye-İran rekabeti Irak üzerinden yaşanmaya başlamıştır. Mart 2015'te Yemen'de İran'ın da desteklediği Şii Ensarullah Hareketi'nin (Husiler) ilerleyişi üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan, “*İran bölgeyi kendine domine etmenin gayreti içerisinde. İran'ın Yemen'den, Suriye'den ve Irak'tan hangi güçleri varsa çekmesi gerekir*” ifadelerini kullanmıştır. Bu aynı zamanda, Türkiye ve İran arasında yaşanan bölgesel düzeydeki rekabeti açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Irak'ın mezhep ve etnik nitelikleri itibarıyla yaşadığı gerginlikler ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Irak-eksenli yaşanan bunalım Türk-İran ilişkilerini gerek bölgenin jeopolitik geleceği gerekse Irak'ın siyasi geleceği açısından önemli bir faktör haline getirmiştir (Tamer, 2016: 105).

4.1.1 ANKETLER

Anketlerin hedef kitlesi İran ve Türkiye’de, İran ve Türkiye’nin imajını oluşturmada katkısı olan akademisyenler, uzmanlar, araştırmacılar, jurnalistler, iş adamları ve devlet adamları olarak seçilmiştir. Anketlerin sonuçları sırayla ayrı ayrı olarak açıklanmaktadır. İranlı anket sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz:

Kimlik konusunda, Ben imajı İran dış politikası hakkında şöyle açıklanmıştır: %33 İran dış politikasının teokrat olduğunu, %33 devrimci söylemin baskın olduğunu düşünmektedir. %34 de bu konuda farklı sorularda cevap vermemeyi tercih etmişlerdir. Türk dış politikası kimliksel söylem ise şöyle tanımlanmıştır: %50 Yeni Osmanlıcı, %25 muhafazakar, %12.5 Türkçülük ve %12.5 İslamcılık.

Öznel çıkarlar da ise doğrudan sorulara %20 Türkiye’nin revizyonist olduğunu açıklarken %40 buna katılmamakta ve %40 bu konuda fikrini belirtmemeyi tercih ettiklerini söylemekte. Ancak aynı konulu sorulara yani dolaylı olarak sorulan sorular ise Türkiye’nin revizyonist olup olmadığı hakkında cevaplar şöyledir: %60 Türkiye’nin toplumsal revizyonist çıkarları olduğunu düşünmekte ve %40 bu soru hakkında bir fikri olmadığını açıklamaktadır. Katılımcıların %40’ı Türkiye’nin statükocu olduğunu ve %60 buna katılmadığını açıklamaktadırlar.

Nesnel çıkarları sıralandırmakta Türkiye’nin çıkarları şöyle sıralanmıştır: %60 fiziksel olarak varlığı sürdürmek ve %40 bağımsızlığı ilk çıkar, %40 bağımsızlık ve %40 ekonomik refahı, %20 fiziksel olarak varlığı sürdürmeği ikinci çıkar, %80 ekonomik refahı, %20 kolektif prestiji üçüncü çıkar, ve %60 kolektif prestiji ve %20 bağımsızlığı dördüncü çıkar olarak sıralamışlardır.

Anarşik kültür ile ilgili sorular da İranlı katılımcıların %60’ı Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerinin egemenlik hakkına saygı duymadığını düşünmekte ve %20 buna katılmamakta ve %20 bu soru hakkında fikir sahibi olmadıklarını açıklamaktadırlar. Ancak katılımcıların %100, Türkiye’nin, İran’ın egemenlik ve bağımsızlığına saygı duyduğunu inanmaktalar.

Katılımcıların %40’ı Türkiye’nin İran’a kesinlikle güvenmediğini, %40’ı güvenmediğini ve %20 güvendiğini düşünmektedir. Türkiye’nin dış politika motivasyonları nelerdir sorusunun yanıtlarını şöyle sıralamak mümkündür: Siyasi güç ve etki %60, Sünni İslam dünyası liderliği %20

ve ekonomik kalkınma %20. Türkiye'nin dış politika amaçları şöyle sıralanmıştır: %80 bölgede siyasi güç ve etkinlik sahibi olmak ve %20 ekonomik çıkarlar.

Ayrıca katılımcıların %20'si Türkiye'ye kesinlikle güvenilmediğini, %60 güvenilir olmadığını ve %20 güvenilir olduğunu düşünmektedirler. %20 Türkiye'nin İran'a kesinlikle güvenmediğini, %40 güvenmediğini ve %20 çekimser olduğunu söylemektedirler. %60 İran'ın Türkiye'ye güvenmediğini, %20 çekimser olduğunu düşünmektedirler. %83 Türkiye- İran'ın rakip olduğunu ve %17 dost olduğuna inanmaktadırlar. Anketler sonucu çerçevesinde İranlı katılımcılar Türkiye- İran arasında Lockeçu anarşik kültürün hakim olduğunu düşünmektedirler

Türk katılımcıların sorulara cevaplarını şu şekilde açıklamak mümkündür:

Kimlik konusundaki sorular, Ben imajını Türkiye'nin dış politikası hakkında şöyle açıklamaktadırlar: %40 Yeni Osmanlıcı, %40 muhafazakar ve %20 İslamcı olarak tanımlamaktadırlar. İran'ın dış politikasını %50 pragmatik, %33 reel politik ve %17 teokrat olduğunu düşünmektedirler.

Öznel çıkarlar açısından katılımcıların %100'ü İran dış politikasının revizyonist olduğuna inanmaktadırlar. Katılımcıların %66 İran'ın Türkiye'ye yönelik revizyonist davrandığına katılmamakta, %17 kesinlikle katılmakta ve %17 kararsızdır.

Katılımcıların %50'si İran'ın dış politika motivasyonunu siyasi İslam üzerinden etki, %34 ulusal güvenlik ve pragmatizm ve %17 milliyetçilik olduğunu düşünmektedirler. %50 İran dış politika amacının rejimi korumak olduğunu ve %50 bölgesel etki ve güç olduğuna inanmaktadırlar.

Nesnel çıkarlar sıralandırılması ise şöyle sınıflandırılmıştır: %83 Fiziksel olarak varlığını korumak, ve %17 bağımsızlığın ilk çıkar olduğunu, %83 bağımsızlığın ve %17 fiziksel varlığın ikinci çıkar olduğunu, %83 ekonomik refahın ve %17 kolektif özsaygının üçüncü sırada ve aynı şekilde %83 kolektif özsaygının ve %17 ekonomik refahın dördüncü sırada yer aldığını düşünmektedirler.

Katılımcıların %50'si İran'ın Türkiye'nin en iyi komşusu olduğuna katılmaktadırlar ve %50'si katılmamaktadır. %83 İran'ın güvenilir olmadığını ve %17 hiç güvenilir olmadığını düşünmektedirler. %83 Türkiye'nin İran'a güvenmediğini ve %17'si çekimser olduğuna inanmaktalar. Katılımcıların %50'si İran'ın diğer Ortadoğu ülkelerini egemenlik haklarına saygı

duyduğuna, %34'ü kesinlikle saygı duyduğuna ve %14'ü katılmadıklarını açıklamaktadırlar. Katılımcıların %50'si İran- Türkiye arasındaki sorunların kaynağının rekabet ve %50'si de güvensizlik olduğunu açıklamaktadırlar. Anketler sonucu çerçevesinde Türkiyeli katılımcılar Türkiye- İran arasında Lockeçu anarşik kültürünün hakim olduğunu düşünmektedirler. Bu sonuçlar her bölümde varılan sonuçlar ile uyum sağlamaktadır.

4.2 VAKA ÇALIŞMASI

4.2.1 Nükleer Program

2002 yılında İran'ın nükleer programın bazı saklı tutulan sırları ortaya çıktığında Türkiye ılımlı bir şekilde bu konuya tepki göstermiştir ve diğer Batı devletleri gibi İran'a yönelik sert bir tutum benimsememiştir. Ankara İran'ın askeri nükleer programı hakkında şüpheleri olsa dahi İran'ın bir NPT üyesi olarak nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar için kullanma hakkı olduğunu defalarca vurgulamıştır. Bu yaklaşıma paralel olarak Türkiye, sürekli İran'ı UAEA ve BMGK gibi uluslararası ve Batılı kurumlar ile işbirliği yapmak yönünde teşvik etmiştir. Türkiye, komşusu olan İran'ın nükleer silah ve teknolojisini istemezse bile İran'a yönelik uluslararası yaptırımları kınamıştır ve İran'ın nükleer programı için siyasi bir çözümün bulunmasını istemiştir (Abdi, 2016).

Taha Köse'ye göre İİC'in nükleer silahlara sahip olması Türkiye'nin stratejik çıkarlarına aykırı olmaktadır. Ancak İran'da her türlü ciddi istikrarsızlık veya İran'a askeri müdahale de Türkiye'nin ulusal çıkarlarını tehlikeye atmaktadır. Bu kapsamda İran'ın ekonomik kalkınması ve istikrarı Türkiye içinde özellikle enerji perspektifinden olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Köse Türkiye'nin KİS'in yayılmasına karşı olduğuna vurgu yaparak İran'ın nükleer silah sahip olmasının sembolik anlamına yanı caydırıcılığa ve bölgesel hegemonya vizyonuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, Köse Türkiye'nin askeri açıdan NATO çerçevesinde bir güvenlik çemberinde yer almasına rağmen İran'ın nükleer silahlara sahip olması ve KİS yayılmasının Ortadoğu'da kabul edilemezliği konusunda net mesajlar verilmesi gerektiğini ancak tehdidin bir yararı olmadığına vurgu yapmıştır. Köse ayrıca krizin barışçıl yollarla çözülmesini özellikle yapıcı bir insiyatifin benimsemesiyle Ankara'yı AB'nin Ortadoğu diyalogu kapsamında kilit rol sahibi olmasını sağlayabileceğine dikkat çekmektedir (Köse, 2008: 50-51).

Sinkaya Türkiye'nin, İran'ın nükleer sorunuyla ilgilenmesinin nedenlerini şöyle sıralamaktadır:

- ABD liderliğinde Batılı ülkeler Türkiye'ye İran'ı işbirliği yapmak konusunda ikna etmek için baskı yapmıştır
- İran'ın nükleer programının bölgede yaratabileceği muhtemel etkiler
- 2000'li yıllarda Türkiye- İran ilişkilerinin ilerlemesi ve Ankara'nın komşusuna yönelik geliştirdiği duyarlılık (Sinkaya, 2010: 67).

2005 yılında güncelleştirilen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde İran nükleer ve füze aktivitelerinden dolayı "Türkiye için belirsizlik ve risk yarattığı" açıklanmıştır. İlker Başbuğ, Genel Kurmay ikinci Başkanı, bu doğrultuda şu ifadeleri kullanmıştır:

"Başta ABD olmak üzere diğer ülkeler gibi biz de İran'ın nükleer çalışmalarını kaygıyla izlemekteyiz. Nükleer silahlara sahip bir İran, Türkiye'nin de hiçbir zaman arzu etmeyeceği bir durumdur" (Sinkaya, 2010: 67).

Ancak Türkiye resmi diplomasisinde özellikle Ahmedinejad'ın iktidara gelmesi ve saldırgan bir diplomasi benimsemesiyle birlikte her iki tarafı da diplomatik yolları zorlamaya ve barışçıl çözüm bulunması yolunda teşvik etmiştir. Hillary Clinton 2009 yılında Türkiye'yi ziyaret ederken, Obama yönetiminin İran ile nükleer konusunda ilişkiye girmek için Türkiye'nin desteğini istiyeceğini açıklamıştır. İran, Ankara'nın bu çerçevede bir arabuluculuk teklifini nazikçe reddetmesine rağmen Türkiye fiili olarak özellikle 2009 Viyana'da imzalanan anlaşmanın başarısızlığından sonra böyle bir rol üstlenmiş olmuştur (Sinkaya, 2010: 68).

Sinkaya'ya göre yeni yüzyılda Türkiye ve İran ilişkilerinde ideolojik farklılıkların ve güvenlik kaygılarının yerini tedricen pragmatik ve rasyonel ilişkiler almıştır ve AKP'nin iktidara gelmesiyle önyargılı elitlerin yerine yeni pragmatist elitler geçerek ilişkiler sürekli iyileşmiştir (Sinkaya, 2011:22-23).

Haziran 2009 yılında Ahmedinejad'ın olaylı seçimleri kazanmasını kutlayan ilk liderler arasında Erdoğan yer almıştır. Erdoğan ayrıca Batı'nın İran'a yönelik haksız tutumunu kınamıştır. Türkiye 1969 yılında NPT'yi imzalamış ve 1980'da onaylamıştır. 2000 yılında ise NSG'ne (Nuclear Suppliers Group) katılmıştır. Ankara her zaman nükleer silahları yaymayı engelleyen uluslararası inisiyatifleri desteklemiştir. Ekim 2009'da Erdoğan, İran'ın barışçıl amaçlarla kullanılan nükleer enerji teknolojisine sahip olma hakkını savunmuştur ve Batı'nın Tahran'a yönelik tek taraflı olarak baskı yaratıp İran'ın bu programdan vazgeçirmesini amaçladığını ve aynı zamanda İsrail'in nükleer silahlar konusunun Batı nezdinde tabu olduğunu kınamıştır. Bir ay sonra

da UAEA toplantısında İran'ı kınama amaçlı karar hakkında çekimser oy kullanmıştır (Pieper, 2013: 85).

Murat Mercan, TBMM Dış ilişkiler Komitesi Başkanı, Türkiye'nin İran nükleer programına yönelik dış politikasını şöyle açıklamıştır:

“Biz yanlılaştırıcı siyasetler yerine diplomatik ve ekonomik angajmanı teşvik etmekteyiz, bu sorunlara hitap etmek için daha etkili bir yöntemdir. Biz tüm tarafları Ortadoğu'daki problemlere yönelik uzlaştırıcı bir yaklaşım benimsemeleri için teşvik etmeye devam edeceğiz... dış dünyadan herhangi bir müdahale (bölgede) bumerang etkisi yaratacak ve ters etki yapacaktır. Dolayısıyla Uluslararası toplum İran'a herhangi bir müdahalede bulunmaktan vazgeçmelidir...” (Pieper, 2013: 86).

NATO üyesi olan ve 1952 yılından itibaren ABD konumuna karşı oy kullanmayan Türkiye, BMGK 9 Haziran 2010 toplantısında İran'a yönelik 1929 numaralı kararı veto etmiştir. Tahran Bildirisinden bir ay sonra gerçekleşen bu oylamadan önce Erdoğan 26 Devlet başkanına mektup yazarak bu kararın önüne geçmeye çalışmıştır. Davutoğlu, Dışişleri Bakanı, açıkça Türkiye'nin yaptırımlara karşı olduğunu ve bu yaptırımların bölgede ticari ilişkileri sınırlayıcı olabileceğinden dolayı endişelerini belli etmiştir. Dubai, İran çıkışlı ürünlerin geçişine sınırlama getirdiğinde Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerden sorumlu kurumu Türkiye'nin transferleri gerçekleştirmek için hazır olduğunu İran'a iletmiştir (Pieper, 2013: 86).

Türkiye'nin “Füze savunma” kalkanı 2011 yılında Türkiye- İran ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. Kurecik'te yerleştirmesi planlanan kalkan, ABD tarafından İran'dan algılanan tehdit ve muhtemel füze saldırılarını önlemek amacıyla gündeme taşınmıştır. İran, Ankara'nın böyle bir kalkanın kendi topraklarına yerleştirilmesine izin vermesine olumsuz karşılamıştır. Aynı zamanda Türkiye, NATO'nun yeni stratejik konseptinde İran'ı bir tehdit olarak tanınmasına karşı çıkmıştır (Pieper, 2013: 87). Türkiye, Arap Baharı'nı, Türkiye'nin Ortadoğu ile birliğini geliştirmek, Ankara'nın bölgesel etkisini arttırmak ve bölgelerarası koridor ve hub olmak için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Öner Taşpınar'a göre bu dönüşümde, İran'ın teorik modeli yerine Türkiye, mevcut bir rol model olarak takipçilerin dikkatini çekmeyi umut etmiştir (Pieper, 2013: 88).

Pieper'e göre Türkiye'nin İran'a yönelik yaptırımlara katılmaya isteksizliğini, sırf İran-Türkiye ilişkileri çerçevesinde değil belki, UAEA ve BMGK gibi uluslararası kurumların şeffaflık ve işbirliği konusunda net olmaması daha çok Türkiye'nin "uluslararası sistemde güç dağılımındaki asimetriler/ eşitsizlikler" yaklaşımı çerçevesinde de anlamak mümkündür. Bu çerçevede "müdahele etmeme" ilkesi yönünde Türkiye daha çok Rusya ve Çin'in yaklaşımını benimsemiştir (Pieper, 2013: 89).

Irak- İran savaşı döneminde İran ve Türkiye ilişkilerinin İran için avantajı, Türkiye'nin Batı ile birlikte İran'a yönelik ekonomik yaptırımlara katılmaması olmuştur ve askeri açıdan İran'a yönelik yeni bir savaş cephesinin Türkiye tarafından açılmaması olmuştur. Bu ülke savaş döneminde tarafsızlık politikasını İran ve Irak'a yönelik korumaya çalışmıştır ve her iki ülkeyle geniş ekonomik ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Türkiye'nin İran ile ticaretten çıkarı sadece 1985 yılında 2 milyar doları bulmuştur ve Irak ve Fars körfezinin zengin ülkeleriyle ticari ilişkilerinde de bazı çıkarları elde etmiştir. Bir analize göre Türkiye'nin bu dönemde siyaseti ekonomik açıdan kendini güçlendirmek, sermaye oluşturmak gibi ekonomik kalkınma yoluna girmiştir ve bu siyasette de başarılı olmuştur (Zerumi, 2004: 368).

Temmuz 2003'ten sonra Hatemi hükümetinin en önemli dış politika gündemini oluşturan nükleer program, detente ve reformcu söylem çerçevesinde ele alınmıştır (Ceferi & Canbaz, 2015:108). Detente ve normalleşmeyi dış ilişkilerde esas alan Hatemi, nükleer sorununun bu gündem engellemesini istememiştir dolayısıyla konuyu marjinalleştirerek hızlı şekilde ve en az maliyetle çözmeye çalışmıştır. Hatemi yönetimi nükleer- stratejik rekabetten uzak durduğuna vurgu yaparak Avrupalı ülkeleri İran'ın nükleer silah peşinde olmadığı konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Hatemi'nin barışçıl politikası iki unsurdan oluşmuştur: Birincisi 5+1 grupla müzakere etmek, İkincisi, UAEA ile işbirliği yapmak. İran bu işbirliğinin bir göstergesi olarak bu dönemde NPT'yi imzalamıştır. Paris antlaşması ise Avrupalı troika ile karşılıklı güvenceler vermek üzere imzalanmıştır. Ceferi ve Canbaz'a göre, bu müzakerelerin sorunun çözümünde bir katkısı olmama nedeni ABD ve bazı Avrupalıların hırsalrından dolayı sürekli ertelenmesi olmuştur (Ceferi & Canbaz, 2015:109).

1 Eylül 2003 BM'in gözlemci örgütü olan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) Tahran'a nükleer silah programı yürütmediğini kanıtlamak için süre tanımıştır. 1 Kasım 2003'te İran uranyum zenginleştirme programını ertelediğini açıklamış ve aynı zamanda BM'nin nükleer

tesislerin denetlemesine izin vermiştir. UAEA, denetleme sonrası nükleer silahla ilgili bir kanıtla rastlamadığını açıklamıştır. Ardından şu süreçler yaşanmıştır (AlJazeera, Bilinmez):

Tahran Anlaşması: Almanya, Fransa ve İngiltere ile müzakereleri yürütmek üzere Hasan Ruhani, Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi'nin Genel Sekreteri, seçilmiş ve müzakereler 21.10.2003 tarihinde Tahran'da başlamıştır. Bu müzakerelerin sonucu olarak Tahran bildirisinde şu noktalara vurgulanmıştır:

- UAEA ile tam işbirliği yanısıra şeffaf ve açık davranmak
- NPT'nin Ek Protokolünü imzalamak, onay sürecini başlatmak ve onaylanmadan önce bir iyi niyet göstergesi olarak protokolün uygulamaya koymak
- Ajansın koşulları çerçevesinde uranyum aktivitelerinin sınırlı olarak askıya almak (Tabatayi & Tupçi, 2015:135).

Bu yükümlülükler karşılığında üç Avrupalı ülke şu sözleri vermiştir:

- NPT çerçevesinde İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanma hakkı olduğunu kabul etmek ve tanımak
- Onlara göre Ek Protokol hiç bir şekilde egemenlik, ulusal haysiyet veya ulusal güvenliği zarar vermeye yönelik değildi,
- İran'ın iddia edilen durumu UAEA başkanı tarafından onaylandıktan sonra çözülmesi,
- İran yükümlülüklerinin tam olarak yerine getirilmesinin UAEA başkanı tarafından onaylandıktan ve üç Avrupalı ülkenin endişeleri giderildikten sonra, müzakere ve uzun vadeli işbirliklerin yolu açılır ve İİC yeni teknolojiler ve ürünlere farklı alanlarda daha kolay elde etmeyi bekleyebilir.

Brüksel Antlaşması: İran Tahran Anlaşmasında iyi niyetini gösterdiğine ve tek taraflı olarak yükümlülüklerini yerine getirmesine rağmen Ajans 26.11.2003 tarihinde ikinci bir karar çıkarmıştır. Bundan üç ay sonra İran ve Avrupalı üçlü Belçika'da Brüksel Anlaşması'yla sonuçlanan yeni müzakereleri başlamıştır. Burada İran tarafı aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmiştir (Iran Nuclear, 2009):

- Ek protokol uyarınca Ajans'a rapor sunmak ve onların doğruluğunun Ajans tarafından denetlenmesini kabul etmek
- Santrifüj montajların askıya almak

- Santrifüjlerin yedek parçaları yapımını askıya almak
- İran'daki tüm nükleer merkezlerde zenginleştirme aktiviteleri askıya almak

Avrupalı taraf da Temmuz 2004 tarihli Ajans toplantısında İran çabalarının dikkate alınmasını sağlamaya çalışacağına söz vermiştir. Bu antlaşma Avrupalı tarafın gittikçe beklentilerinin arttığı ve yükümlülüklerini azalttığını göstermiştir (Iran Nuclear, 2009).

Paris Anlaşması: Avrupalı ülkelerin davranışlarına rağmen, hala müzakere yoluyla konunun normalleşme ihtimali olduğunu düşünen İran, Kasım 2004 Ajans toplantısından önce ve yeni bir karar çıkmasını engellemek amacıyla Paris'te müzakerelere devam etmiştir, 25.11.2004 tarihinde imzalanan Paris anlaşmasına göre İran güven artırıcı bir eylem olarak – hukuki yükümlülük değil- zenginleştirmek ve yeniden işletmek ile ilgili tüm aktiviteleri askıya alacağına söz vermiştir. Antlaşmaya göre bu sorumluluklar İran tarafından kabul edilmiştir (Tasnim, 09.04.2014):

- NPT çerçevesinde nükleer silah peşinde olmadığı ve olmayacağı vurgulanmıştır
- UAEA ile tam ve şeffaf işbirlik
- Ek Protokolün gönüllü olarak uygulanmasına devam etmek
- Daha çok güven artırmak amacıyla askıya alınan mevzuatın devamı ve bu konuları da kapsayacak şekilde genişletilmesi: Gaz santrifüjlerin üretimi veya parçalarının ithalı, gaz santrifüjlerin montajı, uygulanması vs., plütonyumun parçalanması ve uranyum çevrimi konusunda herhangi bir merkezin yapılması veya yönetilmesinin askıya alınması. Bu önlemler, Ajansın Kasım toplantısından önce gerçekleşmesi öngörülmüştür.
- Askıya alınmanın en azından müzakerelerin uzun vadeli bir antlaşmaya varılana kadar devam etmesi, bu antlaşma İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlı olduğuna dair bir garanti oluşturmuştur (Tasnim, 09.04.2014).

Aynı anlaşmada üç Avrupalı ülke şu yükümlülükleri kabul etmişlerdir:

- İran haklarının NPT çerçevesinde tanınması
- İran tarafından askıya alınmak gönüllü olarak üstlenilen bir eylemdir ve hukuki bir sorumluluk değildir
- Ajans'ın denetiminden sonra AB ile ticari anlaşma ve işbirliği için müzakerelerin başlanması

- Yakıt çevrimi uzmanlık grubu için İran'ın davet edilmesinin Ajans başkanı tarafından desteklenmesi
- Müzakerelerin başlaması ve siyasi- güvenlik, teknolojik ve nükleer işbirliği için iş komitelerinin oluşması
- İran'ın WTO'ye katılma müzakerelerinin başlamasını desteklemek

Hatemi'nin müzakereleri takip etmekten amaçları bunlardı:

- İran, barış ve güvenlik tehdidi ilan edilmesini önlemek
- İran'a karşı bir uluslararası birliğin oluşmasını önlemek
- Nükleer sorununu UAEA çerçevesinde çözmek ve konunun GK gündemine taşınmasını önlemek
- Barışçıl nükleer enerji bilgi ve teknolojisini korumak ve konunun uluslararası toplum tarafından tanınması
- Nükleer dosyasının normalleştirilmesi ve acil durum statüsünden çıkarılması
- Güvenilir bir imaj vererek İran'ın uluslararası alanda prestijini yükseltmek (Shiraze, 07.07.2014).

Ahmedinejad'a göre anlaşmalara göre İran tüm nükleer aktivitelerini durdurduysa da Avrupalı ülkeler kendi yükümlülüklerini yerine getirmemiştir, yani İran'ın barışçıl nükleer aktivite hakkını tanımamış ve müzakereleri uzatarak İran'ı bu haktan mahrum kılmayı hedeflemiştir. Mahmut Ahmedinejad'ın dış politika söylemi "değer eksenli saldırgan nükleer diplomasi" olarak adlandırılmıştır. Ahmedinejad, nükleer aktivitelere odaklanarak dış politika alanında da kendi söyleminin hegemon etmesini hedeflemiştir. Nükleer konuda saldırgan diplomasiyi benimsemek İran ve Batı karşıtlığını arttırmıştır. Gerginliğin artması ise İran'a yönelik siyasi ve ekonomik baskıların artmasına neden olmuştur. Aslında Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle dış politika aktörlerin algıları ABD tutumundan değişmiş ve ABD amacının nükleer aktiviteleri sonlandırmak olduğu algılanmıştır. Dolayısıyla benimsenen yaklaşım da bu yönde değişmiştir (Ceferi & Canbaz, 2015:109).

Ahmedinejad'ın yaklaşımına göre eğer İran dış politikada pasiflikten uzak dursa, Batı'nın baskıları karşısında dirense ve zenginleşirmeyi devam etse sonuç itibarıyla ABD'nin geri çekilmesini sağlayabilir. Ayrıca bu diplomasiye göre uranyum zenginleştirme aktivitelerinin askıya alınması kabul edilir olmamakta, tüm tarafların haklarının uygulanması ve kanununun

uygulanması vurgulanmıştır. Bu çerçevede bir kere tanımlanan hak adilce uygulanmalı ve eğer bazı sorumluluklar belirlenmişse tüm taraflar aynı derecede ona bağlı kalması gerekmiştir. Müzakerelerde kırmızı çizgi olarak tanımlanan konu İran'ın nükleer haklarının müzakereye açıklığıydı. Bu hakkı sınırlamaya çalışan veya onun uygulanmasının yolunda duran herhangi bir şart söz konusu olmamıştır. Ahmedinejad'ın nükleer enerji diplomasisinin ilkelerini şu şekilde açıklamak mümkündür (Ceferi & Canbaz, 2015:110):

1. Nükleer yakıt çevrimini korumak ve gönüllüce askıya alınan aktivitelerin tekrar başlatılması, ve zenginleştirmenin hiç bir zaman askıya alınmayacağını belirleyerek UAEA ile müzakereler ve işbirliklerin devam etmesi,
2. Bu yaklaşımda üç Avrupalı aktör müzakereleri sürdürerek zaman kazanmayı ve bu hakkı tanımamayı düşünmüştür, dolayısıyla angajmanda olan devletlerin sayısını arttırarak, Batı cephesi karşısında bir Doğu cephesi oluşturarak denge İran lehine değiştirilmeliydi. Ayrıca İran, yaptığı işbirliği düzeyinde karşılık göremediğine vurgulayarak ulusal çıkarların elde edilmediğine dikkat çekmiştir,
3. Nükleer dosyanın sırf siyasi yollardan çıkartılması ve NPT, UAEA' tüzüğü, Güvence Denetimi Antlaşması ve Ek protokol belgeleri çerçevesinde bir hukuki yaklaşımın benimsenmesi. Bu çerçevede hükümet İran'a yönelik çıkarılan yaptırım kararlarını UAEA'nin zayıflığının göstergesi olarak tanımlayarak onları UAEA'nin antlaşmasına karşı bulduğundan herhangi bir itibardan yoksun olduğunu açıklamıştır.

Ahmedinejad, nükleer diplomasiyi bu şekilde tanımlayarak saldırgan bir yaklaşım benimsemiştir, bu diplomasinin sonucu olarak bir çok uzmana göre siyasi ve ekonomik baskılar artmıştır ve petrol fiyatının düşmesiyle İİC para birimi dolar karşısında değerini kaybetmiştir. Bazı İranlı uzmanlara göre ise bu diplomasinin benimsenmesiyle "Direniş ekonomisi" denilen yeni bir yerel ekonomi şekli ortaya çıkmıştır. Bu söylem çerçevesinde aşağıdaki süreç gerçekleşmiştir (Ceferi & Canbaz, 2015:111):

Agustos 2005 Paketi: Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle Avrupalı ülkeler Temmuz 2005'te iki ay fırsat isteyerek planlarını ABD ile uyumlu hale getirmeyi düşünmüşler. Ancak bu paket İran'ı yakıt çevriminden mahrum bırakarak yine de İran'ı nükleer haklardan yoksun tutmuştur. 04.08.2005 tarihinde Paris anlaşması doğrultusunda Fransa, Almanya ve İngiltere, AB özel temsilcisi desteğiyle uzun vadeli bir anlaşma için hazırladıkları anlaşma çerçevesini İran'a

sunmuşlardır. Bu çerçeve, KİS yayılması, uyuşturucu kaçakçılığı, terör ile mücadele, bölgesel güvenlik, ekonomik ve teknolojik boyutta işbirliğini öngörmüştür. Ayrıca Avrupalı ülkeler yakıt çevrimi dışında nükleer enerjinin barışçıl kullanımını için İran'ın serbest piyasada nükleer ihalelere girmesini engellemeyeceğini açıklamıştır. Şeffaf ve öncelikli olmayan bu avantajlar karşısında İran uzun vadede sürekli güven artırıcı tedbirler almak zorunda bulunmuştur. Dolayısıyla Ahmedinejad kendi söylemi çerçevesinde bu paketi yetersiz bularak İsfahan'daki UCF merkezin aktivitelerini 6 Ağustos 2005'te tekrar başlatmıştır. Beş gün sonra Ajans İran'a yönelik yedinci bir karar çıkartarak uranyum zenginleştirme aktivitelerin tekrar askıya alınmasını talep etmiştir. Farklı bildirimler, tehditler ve açıklamaların ardından İslami Meclis Şurası 30.11.2005 tarihinde çıkardığı bir karara göre, hükümeti İran'ın nükleer dosyasının GK'ne irca konusunda herhangi bir işaretin olduğu anda UAEA ile tüm gönüllü işbirliklerini özellikle Ek protokolün uygulanmasını askıya almakla zorunlu tutmuştur. 10.01.2006 tarihinde İran Ajansın da uzman temsilcileri eşliğinde Netenz'in mühürlerini kaldırarak bu merkezin aktivitelerinin tekrar başlamasını sağlamıştır. Ajans da 04.02.2006 tarihinde İran'ın nükleer dosyasının GK'ne gönderilmesini dokuzuncu kararında onaylamıştır. Bu aşamadan sonra Çin ve Rusya doğrudan ve ABD dolaylı olarak İran nükleer müzakerelerine dahil olmuştur (Iranians Forum, 30. 12.2013 & Mehr News, 24.12.2006).

6 Haziran 2006 Paketi: Javier Solana, Çin, Rusya, Almanya, Fransa ve İngiltere temsilcileri bu tarihte İran'a giderek sundukları pakette aşağıdaki sorumlulukları üstlenmişler:

- Barışçıl amaçlarla İran'ın nükleer enerji hakkını tanımak
- Ortak uluslararası projeler ile İran'da ışık su reaktörlerin inşasını desteklemek
- Müzakere ve Avroatom- İran nükleer anlaşmasına varmak
- GK'inde İran'ın nükleer programının askıya alma konusunu durdurmak ve müzakereleri başlatmak
- AR-GE konularında bir paketin sunulması
- Yakıt konusunda İran'a hukuki açıdan zorunluluk getiren garantiler vererek ticari koşullar gereği onu Rusya'da bir uluslararası tesisler partneri yapmak (Tabatayi & Tupçi, 2015:141).

İran'dan beklentiler de şöyle sıralanmıştır:

- UAEA'nin tüm enişmeler ve kaygılarını tam bir işbirliği yaparak gidermek

- Tüm zenginleştirme ve işleme aktivitelerin askıya alınması ve Ajans denetiminden sonra ve müzakereler sürecinde devam etmesi
- Ek protokolün tekrar ve gönüllü olarak uygulanması

İlkeci hükümet kendi söylem ve yaklaşımı çerçevesinde bu paketi kabul edilir bulmamıştır. GK ise 26.11.2006 tarihinde İran'a yönelik 1696 numaralı kararı çıkartmıştır. Bu karar İran'dan tüm nükleer aktivitelerinin AR-GE dahil askıya alınmasını ve Ajans tarafından denetlenmesini istemiştir. Müzakerelerin çıkmaza girmesi ve Ahmedinejad hükümetinin direnmesi sonucu olarak 1737 numaralı karar 23.12.2006 tarihinde GK tarafından İran'a yönelik çıkmıştır. Bu karar İran'ın tüm nükleer aktivitelerinin askıya alınmasını talep etmiştir ve İran'a yönelik bazı yaptırımlar onaylanmıştır. Ardından 24.03.2007 tarihinde, 1747 numaralı karar, BM tüzüğü'nün 41. maddesine dayanarak onaylanmıştır. Bu karar İran'a yönelik şiddetli yaptırımları ve baskıları öngörmüştür. İran hükümeti ise buna tepki 09.04 2007 tarihinde nükleer yakıt üretiminde başarısını kutlamak için yüksek düzeyde Netenz'de toplanmıştır ve bu günü "nükleer teknoloji" günü olarak adlandırmıştır. Ahmedinejad bu çerçevede özellikle bağımsızların desteğini almaya dikkat etmiş ve sürekli büyük ve Batılı güçlerin haksız davranışları karşısında BM üyesi olan bağımsız devletlerin desteğine vurgulamıştır (Tabatayi & Tupçi, 2015: 142-143).

8 Nisan 2009'de ABD de nükleer müzakerelere katılmıştır. Ardından 25 Eylül'de Amerikalı, İngiliz ve Fransız basın İran'ın UAEA'yi bilgilendirmeden yeraltı nükleer tesis inşa ettiğini açıklamıştır. İran ise 1 Ekim'de kabul ettiği 1200 kilogram düşük seviyede zenginleştirilmiş uranyumu bilimsel amaçlarda kullanılacak hale getirilmesi için Rusya'ya teslim etmeği kabul etmişse de 18 Kasım'da kararından vazgeçtiğini ilan etmiştir. 5 Kasım'da İran uluslararası denetçilerin yeni nükleer tesislere girişine müsaade etmiştir. 17 Mayıs 2010 tarihinde, anlatıldığı üzere Türkiye, Brezilya ve İran arasında Tahran bildirisi anlaşması imzalanmıştır. 29 Ekim 2010 tarihinde iki İranlı bilim adamının saldırıya uğramasından ABD ve İsrail sorumlu tutulmuştur¹¹². 12-13 Ocak 2011'de 5+1 ve İran arasındaki müzakereler İstanbul'da gerçekleşmiştir. 3, 17 ve 23 Şubat ve Temmuz ayında ABD İran'a yönelik yeni yaptırımlar uygulamaya devam etmiştir. 23 Temmuz'da ise Daryuş Rezayi Nejad adında elektrik uzmanı olan

¹¹²Motosikletli saldırganlar tarafından İranlı bilim adamlarına düzenlenen iki ayrı bombalı saldırıda Mecid Şehriyari hayatını kaybederken, Feridun Abbasi ise yaralandı. Abbasi, BM'nin yaptırım listesinde yer alıyordu.

Khace Nesir Üniversitesi profesörü sokakta terör olmuştur (Iranians Forum, 30. 12.2013 & Mehr News, 24.12.2006).

8 Kasım 2011'de Yukia Amano, Ajans raporunda İran'ın nükleer silah yapma peşinde olduğunu ve gizli uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünü açıklamıştır. İran bu iddiaları reddetmiştir. Bu süreçte ABD ve AB yeni yaptırımlar uygulamaya devam etmişlerdir. 16 Şubat 2012'de İran, İspanya, İtalya, Fransa, Yunanistan, Hollanda ve Portekiz Tahran Büyükelçilerini Dışişleri Bakanlığına davet ederek onları kısa zamanda İran'dan petrol alımlarını uzun vadeli antlaşmalara dönüştürmelerini ve İran'ın petrol parasının ödeneceğini garanti etmelerini ve tek taraflı olarak petrol anlaşmalarını iptal etmeyeceklerini güvence altına almalarını istemiştir ve bu taleplerin gerçekleşmediği takdirde İran'ın bu ülkelere petrol ihracının durdurulacağını açıklamıştır. İran, Natanz'de yeni nesil uranyum zenginleştirme santrifüjü üretmeye devam etmiştir. 24 Mayıs'ta Bağdat'ta yürütülen 5+1 – İran müzakereleri sonuçsuz kalmıştır. 12 Temmuz'da Sergei Lavrov tarafından sunulan yol haritası, uzun vadeli olduğundan İran tarafından reddedilmiştir. UAEA 30 Ağustos'ta yayınladığı raporda İran'ın nükleer silah deneyi yaptığını açıklamıştır. Ahmedinejad'ın benimsediği yaklaşım ve yürüttüğü diplomasi sonucu olarak İran benzersiz ekonomik sorunlar yaşamıştır ve ulusal ekonomi bir anlamda çökme aşamasına gelmiştir (Iribnews, 16.01.2016).

Uluslararası toplumun başta ABD ve Avrupalı ülkeler olmak üzere İran'a yönelik yaptırımlarını genel bir çerçevede şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- İran uyruklu kişiler ve örgütlerin yurt dışında mal ve varlıklarını dondurmak,
- Ticari yaptırımlar, ihracat, ithalat ve yatırıma yönelik yaptırımlar,
- Nükleer enerji ile ilgili konular: 1996 yılında kurulan İran'a yönelik yaptırım uygulama komitesi Obama döneminde daha aktif hale gelmiştir.
- Mali yaptırımlar: 2006 yılından itibaren ABD İran'a yönelik uyguladığı yaptırımlardan dolayı örgütler arasında 100 dolardan fazla mali transfer zorluklarla karşı karşılaşmıştır. 2001'de ABD İran'ın banka sektörünü ve İran Merkez Bankasını yaptırımlara tabii tutmuştur. 2013 yılında uygulanan yaptırımlara göre ise Rial (İran para birimi) ile ticaret eden veya Rial tutan dış bankalara ağır ceza kesilmiştir.
- Varlıkları dondurmak: 11.09.2011 tarihinden itibaren terör destekçisi olan ülkelere yönelik uygulanan bu yaptırımlar, 2005, 2007 ve 2011 yıllarında şiddetlenmiştir.

- Uluslararası yaptırımlar: AB, Temmuz 2012'den itibaren İran'dan petrol ithalını yasaklamıştır, ABD'nin İran'ın enerji sektörüne uyguladığı yaptırımlar Avrupalıları da kapsamıştır. 2006 yılından itibaren de GK, İran'a yönelik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Eylül 2006'dan itibaren nükleer enerji ile ilgili her türlü teknoloji ve malzemenin İran'a ihracı ve bazı İran uyruklu bireylerin ve makamların yurt dışına çıkmaları yasaklanmıştır. 2010 yılında AB, İranlı bankalar ve mali merkezlerle her türlü iletişimi yasaklamıştır. Ayrıca GK'nin bu kapsamda çıkardığı kararlar şunlardır:
- 1803 numaralı karar (2007), bütün ülkelerin özellikle Milli ve Saderat bankaları aracılığıyla yapılan mali mübadelerinin denetlenmesi ve İranlı uçaklar ve gemileri ve İran maksatlı gemileri denetlemek”
- 1747 numaralı karar (2007), İran'a yeni borç vermenin yasaklanması, bazı İran uyruklu bireyler ve şirketleri siyah listeye almak
- 1929 numaralı karar (2010): Nükleer programı genişletmek için uluslararası mali sistemi kullanmayı yasaklamak (Niyakuyi & Zamani, 2015:196-198).

Bunlar dışında, farklı teknolojik ve inşa sektörleri yaptırımlara maruz kalmıştır. Petrol, transfer, oto sanayi, endüstri, petrokimya, doğal gaz. Hasan Ruhani, İİC, 11.Cumhurbaşkanlık seçimlerinde üç ana vaatte bulunmuştur: Etkileşimci dış politika, dünya ve özellikle Batı ile dış ilişkilerin iyileştirilmesi, Halkın ekonomik durumu ve işletme durumunun iyileşmesi, enflasyon oranının indirilmesi, siyasi atmosferin ve yurttaşlık haklarının yeniden doğuşu. Hatemi döneminde iç siyasi şartların iyileşmesi ve Ahmedinejad döneminde ekonomik durumun iyileşmesi ana gündemi oluştururken Ruahni döneminde dış politikada ve özellikle nükleer program sorununda açılım, çözüm ve bu sayede ekonomik refaha ulaşmak ana gündemi oluşturmuştur. Ruhani'ye göre, İİC'nin nükleer müzakereleri bazı zorluklarla karşılanmıştır (Niyakuyi & Zamani, 2015: 199):

- İran Nükleer Enerji kurumunun yeterince siyasi ve hukuki bilgiye sahip olmaması
- Ülke içinde diplomasi ve dış politika konusunda oybirliğinin olmaması
- Ulusal ittifak yoksunluğu; bu anlamda ülkedeki iki önemli ana akım yani reformcular ve ilkeçiler nükleer program hakkında barışçıl şekilde bir arada olma anlayışına sahip değillerdir. Biri müzakereyi desteklerken diğeri ona karşı çıkmıştır.
- Uyumlu bir karar alma sisteminin olmaması ve dolayısıyla siyasi davranışta şaşkınlık

- Rejim karşıtlarının engel yaratmaları (Netenz'deki aktivitelerin basına sızdırılması)
- Siyasi kültürün yokluğu, karar alma sürecine etkisi (Ceferi & Canbaz, 2015:112).

Ruhani nükleer sorunu, Ahmedinejad tersine kimlik ekseninden çıkarmaya ve barışçıl müzakere yoluyla halletmeye çalışmıştır. Ruhani, ılımlılık sloganıyla dış politikada idealizmi gerçekçilik ile birlikte esas alarak Batı ile uzlaşma ve çatışma arasında bir orta yol bulmaya çalışmıştır. Pratikte de Ruhani'nin iktidara gelmesiyle birlikte İran dış politika yaklaşımı değişilmiş, komşulara, eski Asyalı ve Avrupalı partner ve dünya büyük güçlerle ulusal çıkaralar yönünde bir normalleşme süreci ve tek taraflı ve çok taraflı uluslararası yaptırımların hafifletilmesi ve ortadan kaldırılması gündeme gelmiştir (Rouydad24, 14.06.2016).

Yapıcı etkileşimi dış politikanın temel ilkesi olarak açıklıyan Ruhani'nin nükleer diplomasisi "Shuttle Nuclear Diplomacy" olarak adlandırılmıştır. Bu tür diplomaside, davanın her iki tarafı da ideal bir müzakere için hazır olmadıklarından dolayı, üçüncü bir taraf yani arabulucu uzun mesafeleri gidip dönerek iki taraf arasında anlaşma sağlamaya çalışmaktadır. Ruhani bu çerçevede sadece nükleer sorunu çözmek değil belki, büyük güçlerle iletişim yoluyla İran'ın uluslararası alanda imajını düzeltmek ve yabancı yatırımları da ülkeye cezbetmeyi hedeflemiştir. Böylece bir taraftan askeri bir müdahale tehdidinin ortadan kaldırılması ve diğer taraftan ekonominin canlandırılması hedeflenmiştir (Ceferi & Canbaz, 2015:113-114).

Ruhani İİC'nin mevcut söylemleri ve normları çerçevesinde dürüst ve uluslararası alanda anlaşılır bir imajı kendisinden ortaya koymuştur. Onun konuştuğu dil, uluslararası alanda anlaşılır ve saygıdeğerdir. Ruhani, küresel bir çerçevede yerel bir dille konuşmuştur ve devrimci ve yerel değerleri uluslararası değerler ile birleştirerek dünya gözünde saygın bir lider imajı yaratmaya çalışmıştır. Bir din adamı olan ve daha önce nükleer müzakerelerde müzakereci olan Ruhani bu süreçte bir çok Avrupalı üst düzeyli yetkili tarafından iyi bir kişiliğe sahip biri olarak tanımlanmıştır (Niyakuyi & Zamani, 2015: 204).

9. ve 10. hükümetlerin tersine Ruhani kabinesi ve özellikle nükleer müzakereleri için seçilen kişiler başta Muhammad Javad Zarif, Dışişleri Bakanı, olmak üzere diplomaside deneyimli adaylardılar (Niyakuyi & Zamani, 2015: 208). 2013 seçimlerinde Ruhani'nin verdiği vaatlere göre seçilmesi toplumunun dış politikada değişiklik isteğini göstermiştir (Niyakuyi & Zamani, 2015: 209). Ancak Ruhani de İran sisteminde diğer Cumhurbaşkanı gibi herhangi bir baskıyı kabul etmemek, baskı uygulamaktan kaçınmak, kibir karşıtlığı gibi bazı dış politika ilkeler ve idealler

çerçevesinde insiyatifleri ve yaklaşımları sınırlanmıştır. Ayrıca İran'ın siyasi sisteminde dış politika özellikle Veli-ye Fakih tarafından belirlenen çerçeveler arasında yürütülebilmektedir. Bu doğrultuda Ruhani anlatılan söylem ve vaatler çerçevesinde öncelikle, nükleer dosyayı, Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyinden Dışişleri Bakanlığına taşımış ve müzakere grubunda değişiklikler yapmıştır (Niyakuyi & Zamani, 2015: 211).

11. hükümetin nükleer diplomasisi New York'ta BM'te John Kerry ve Muhammad Javad Zarfi görüşmesi ve Ruhani- Obama'nın telefon görüşmesi (07.01.2013) ile başlamıştır. 24.11.2013 İran ve 5+1, Cenevra antlaşması adıyla tanınan antlaşmaya varılmıştır. Altı aylık olan bu antlaşma uzmanlar tarafından da bazı eleştirilere neden olmuştur. Bu çerçevede Viyana görüşmelerinin ilk dönemi 18.02.2013 tarihinde başlamıştır. 2. Viyana müzakereleri ve 3. Viyana müzakereleri Mart ve Nisan 2013'te devam etmiştir. 4. Viyana müzakereleri Mayıs 2013'te, devam etmiştir ve '1 Mayıs'ta İran ve UAEA Tahran'da 25 Ağustos'a kadar 5 yeni tedbir benimsemesi hakkında anlaşmaya varılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak İsrail sürekli İran'ın nükleer bomba yaptığını, yakın zamanda yapacağını ve durdurulması gerektiğine vurgulayarak, İran'a askeri müdahalede bulunacağını açıklamıştır. Şubat 2013'te İran Atom Enerji Kurumu 16 yeni nükleer tesisinin yerinin belirlendiğini açıklamıştır. UAEA'nin yeni raporu İran'ın ilerlemesine rağmen kırmızı çizgiden hala uzak olduğunu açıklamıştır. 5+1- İran arasındaki müzakereler Cenevre'de tekrar başlamıştır. 11 Kasım'da İran, UAEA ile işbirliği yapacağını ve tesislerin kontrollü denetimine izin vereceğini açıklamıştır. 22 Kasım 2013'te İran-5+1 ülkeleri arasında İran'ın nükleer aktivitelerinin geçici olarak dondurulması hakkında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu altı aylık anlaşma İsrail ve Suudi Arabistan gibi ülkeler tarafından tepkiyle karşılanırsa da Türkiye gibi ülkeler tarafından olumlu karşılanmıştır (Mehrnews, 14.07.2015 & Entekhab, 15.05.2014).

25 Mayıs 2014 tarihinde İran ve Rusya 8 yeni reaktörün inşası konusuna anlaşmışlardır. Farklı düzeylerde müzakerelerin devam etmesi yanısıra 16-19 Haziran arasında 5. Viyana müzakereleri devam etmiştir. 6. Viyana görüşmeleri ise 19 Temmuz 2014'te bitmiş ve sonuca varılmadığından dolayı müzakerelerin 4 ay daha uzatılmasına karar verilmiştir. Yeni dönem müzakerelerse 16 Eylül 2014'te başlamıştır. 26 Kasım 2014'te Hamenei, Besic temsilciler ile bir görüşmede nükleer müzakere ekibini desteklediğini ve müzakerelerin uzatılmasına karşı olmadığını açıklamıştır. Nihai anlaşmaya varılmadığından dolayı, müzakereler 24 Kasım 2014'te 7 ay daha uzatılmıştır. Bu kapsamda taraflar, en geç 31 Mart'ta siyasi çerçeve anlaşmasına, 1

Temmuz'a kadar da nihai anlaşmaya varmayı hedeflediklerini açıklamışlar (İscanews, 24.11.2014 & VOA News, 05.04.2017).

18 Şubat 2015 tarihli Nükleer müzakereler, Avusturya'nın başkenti Viyana'da iki gün boyunca sürmüştür. 17 ve 25 Mart 2015'te müzakereler Lozan'da devam etmiştir. 2 Nisan'da İran ve 5+1 ülkeleri, müzakerelerin ana hatlarında uzlaşma sağlamışlardır. Taraflar anlaşmanın taslağını yazmaya ve 30 Haziran'da nihai metni imzalamaya karar verdiklerini açıklamışlardır. 17 Haziran 2015'de İran'ın nükleer programıyla ilgili nihai anlaşma metninin yazılması amacıyla yürütülen müzakerelerin sekizinci turu, Viyana'da başlamıştır. Taraflar arasında, "yaptırım ve denetim" sorunlarının aşılması için çalışmalara devam edilmiştir. 14 Temmuz 2015'de İranlı ve AB'li diplomatlar, 12 yıl süren sürecin ardından nükleer müzakerelerde tarihi anlaşmaya varıldığını açıklamışlardır (Khabar online, 25.01.2016).

Türk medyası, müzakere haberlerini yakından takip edip aktararak müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasını tebrik etmiştir (Alalam, 03.04.2015). Türkiye Dışişleri Bakanlığı sayfasında bir bildiri yayınlanarak nükleer anlaşmanın uygulamaya başlamasını olumlu karşılamıştır ve tarafları sorumlu davranmaya davet ederek bölgede istikrar ve barışın canlandırmasında işbirlikçi olmalarını arzu etmiştir. Türkiye'nin bu anlaşmaya olumlu yaklaşım nedenleri Keyhan Barzger, İran Stratejik Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Başkanı tarafından şöyle açıklamıştır (Donyaye Eghtesad, 21.04.2016 & Saat 24, 27.01.2016):

- İran'a yönelik yaptırımların kalkması, ekonomik boyutta Türkiye'nin büyümesi için yararlıdır,
- Anlaşmayla İran'ın nükleer programı silahlanmaktan uzak duracaktır, bu da Türkiye-İran ikili ilişkilerindeki dengeyi bozmayı engellemektedir,
- Nükleer krizin diplomasi yoluyla çözülmesi ABD veya İsrail'i İran'a askeri müdahaleden vazgeçtirmektedir ve bölgede yeni bir savaş çıkmamaktadır,
- Bölgede gerginliğin azalmasıyla Türkiye diğer bölgesel konulara odaklanabilmektedir (Mehrnews, 15.09.2015).

Mohammad Yezdanpenah'a göre nükleer konusunda sürekli müzakere ve diplomasi yoluna vurguluyan Türkiye, anlaşmayı olumlu karşılamıştır. Mevlut Çavuşoğlu, dönemin Dışişleri Bakanı, ise Türkiye'nin mutluluğunu ilan ederek, ileride yaptırımların kalkmasıyla ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesini umut etmiştir. Yezdanpenah ayrıca Türkiye'nin İran- Batı arasında

gerilimin azalmasının Suriye gibi diğer Ortadoğu konularında da İran'ın daha yapıcı ve işbirlikçi bir yaklaşım sergilemesini sağlamasını umut etmiştir (Tabnak, 17.08.2015).

Nükleer program sorunu Hatemi döneminde başlamış ve Ruhani döneminde bir anlaşmaya varmıştır. Bu üç hükümetin dış politika söylemi ikinci bölümde analiz edildiği üzere öznel çıkarları yani ulusal devlet çıkar anlayışları sırayla statükoculuk, revizyonizm ve statükoculuk olarak değişmiştir ve nükleer konuya yaklaşım da aynı değişiklikleri göstermiştir. Türk dış politikası söylemi ise üçüncü bölümde açıklandığı üzere 2001-2003, 2003-2013 ve 2013-2016 yılları arasında sırayla statükoculuk, statükoculuk ve revizyonizm olarak belirlenmiştir. Ancak Türk dış politikası İran nükleer programına yönelik bir süreklilik göstermiştir ve baştan sona kadar İran'ın bir NPT üyesi olarak barışçıl nükleer enerji kullanma hakkına sahip olduğunu ve KİS ve nükleer silahların Ortadoğu'da yayılmasına karşı olduğunu ve müzakere yolunun gerekliliğini her platformda vurgulamıştır. Burada Türkiye, İran'ı anlatılan anarşik kültürler arasında, Lockeçu anarşik kültür çerçevesinde algılamıştır. Batı ve İsrail'in müttefiki, NATO üyesi ve AB adayı olan Türkiye, sadece İran'ın egemenliğine yönelik statükocu kalmamış belki diplomasi yolunu destekleyip teşvik ederek İran egemenliğine yönelik her türlü askeri müdahale ihtimalini kınamıştır, ayrıca İran'ın barışçıl nükleer teknolojisi olmayı desteklerken, komşusu olan İran'ın nükleer silah elde etmesine, askeri güç ve güç dengesi açısından sürekli karşı çıkmıştır. Türkiye'nin tarafsız olmasını yeterli bulan İran ise, Türk dış politikasının olumlu ve destekleyici tutumundan memnun olmasına rağmen İran ve dünya güçleri arasında bir bölgesel rakip gücün arabuluculuğunu istememiştir. Dolayısıyla İran, Türkiye'nin statüsünü rakip olarak tanımlamıştır. İran da Türkiye'yi Lockeçu anarşik kültür çerçevesinde algılamıştır.

4.2.2 Irak

Komşularla sıfır sorun ilkesi çerçevesinde Ortadoğu'ya geçmişe kıyasla daha çok önem veren Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler ABD'nin Irak müdahalesi çerçevesinde 2003 yılından itibaren yakınlık göstermiştir. 1 Mart 2003'te TBMM'nin ABD talebine red karar çıkarması, özellikle bu müdahaleyi kendisine yönelik büyük güvenlik sorunu bilen İran tarafından olumlu karşılanmıştır. Siyasi alanda ortak tutum ekonomik alana da taşarak Türkiye ve İran arasında İran ve Türkmenistan doğal gazını Türkiye yolundan Avrupa'ya taşımak konusunda bir Uzlaş

Belgesi¹¹³ imzalanmasını sağlamıştır. Bu Uzlaşma Belgesi, Güney Pars doğal gaz meydanlarının da işletilmesini kapsamıştır (Pieper, 2013: 84).

İran, ABD'nin Irak'ta siyasi müdahalesine en baştan şüpheli davranması ve bu eyleme karşı çıkmıştır, ancak zamanla ABD'nin Irak'ta varlığını bir gerçek olarak kabul etmiştir ve Irak'ın güvenlik sorunlarını çözmek için ABD ile bile doğrudan müzakereye girmeyi kabul etmiş ve konuşma ve işbirliği yoluyla ABD'li güçlerin bölgede huzurundan kaynaklanan tehditleri en düşük seviyeye indirmeye çalışmıştır. İran, bölgesel düzeyde düzenlenen ve Irak krizini çözmeye doğrultusunda olan bir çok bölgesel konferansta yer almıştır. Şarm el Şeyh, İstanbul ve Umman konferanslarına bu çerçevede işaret etmek mümkündür. Motteghi, İran'ın dış politikasını Irak'a yönelik "İttifak yaratma" politikası çerçevesinde değerlendirmektedir. Ona göre bu politikanın iki boyutu vardır: Birincisi, bölgesel dost hükümetler ve siyasi gruplarla ortak tehditleri önlemek veya zayıflatmak için kurulan ittifaklar ve ikincisi bölgenin siyasi- güvenlik konularında etkili ve aktif rol alarak bu tehditleri ortadan kaldırmak (Motteghi & Saidi, 2016: 6-7).

ABD'nin Irak müdahalesi İran açısından iki önemli sonuç yaratmıştır:

- İran'ın bölgede en büyük düşmanının ortadan kalkması (Saddam Hüseyin ve Baas rejimi)
- Bölgesel güç dengesinin İran lehine değişmesi (Motteghi & Soltani, 2012: 50).

İran'ın Irak'ta karşılaştığı zorlukları şöyle sıralamak mümkündür:

- Amerikan güçlerinin İran sınırları yakınlığında olması
- Irak'taki ideolojik ve mezhepsel rekabetlerden kaynaklanan zorunluklar
- Irak'ta etnik- siyasi kimliklerin güçlenmesinden kaynaklanan sorunlar (Kürt sorunu)
- İİC ile düşman olan grupların Irak topraklarına yerleşmiş olmaları (Motteghi & Soltani, 2012: 52-53)

Bölgesel düzeyde İran'ın Irak'ta etki ve aktif rolünün artması Arap dünyası tarafından özellikle olumsuz karşılanmıştır. Irak Şiiileri, Arap olmalarına rağmen İran'ı sevmekteler ve ona yönelik bir kimliksel bağ hissetmektedirler. Uluslararası düzeyde büyük güçler ve en başta ABD

¹¹³ Memorandum of Understanding

olmak üzere başka bir Şii hükümetin iktidarda olmasını istememektedir çünkü onlarca bu İran'ın ideolojik etkisinin artması anlamına gelmektedir (Motteghi & Soltani, 2012: 58).

Tamer'e göre "Türkiye ve İran, sahip oldukları tarihsel miras, ulusal güç ve dış politika hırsları sebebiyle Ortadoğu'nun geleceğini belirleme adına kendilerinin sorumluluk sahibi olduğunu ileri sürmekte ve bölge ülkelerini kendi eksenleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamaktadırlar. Bu özellikleri, Türkiye ve İran'ı bölgede oluşacak her güç boşluğunu veya olası güç boşluklarını doldurma adına birbirleriyle yarışan ve dolayısıyla çıkarları çatışan iki bölgesel güç konumuna yükseltmektedir. Diğer bir değişle, Türkiye ve İran bir yandan ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine çabalarırken diğer taraftan da çatışan bölgesel politikaların ikili ilişkilere zarar vermesini engellemeye çalışmakta ama her zaman bölgesel denklemden kopmama adına ve ikili ilişkilere zarar verme pahasına politik çıkarlar ekseninde bölgede çatışan unsurlar haline kolayca dönüşebilmektedir" (Tamer, 2016).

Irak'ta ortaya çıkan güç boşluğu, Irak'ın iki komşusu ve bölgesel güç olan Türkiye ve İran tarafından rekabet meydanına dönüşmüştür. Mayıs 2006 seçimlerinde, İran desteğiyle Şii Araplar ve Kürtler koalisyon kurmuştur ve Şii Arap olan Nure el Maliki Başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Bu süreçte Türkiye, Sünni ve Şii Araplara odaklanarak bunları siyasal sürece dahil etmeyi ve radikalleşmelerinin engelleme amacını taşıdığını iddia etmiştir. Ayrıca, Musul, Erbil, Basra ve Necef gibi şehirlerde yeni temsilcilikler açarak herkesle eşit mesafede davranmaya çalışmıştır. 2010 yılı seçimlerinde Sünniler ve Türkmenler İyad Alevi'nin listesine katılmışlardır (Tamer, 2016: 108-109).

Aynı zamanda İran Arap milliyetçilik söylemi çerçevesinde olan seküler Sünni kesimin iktidarı ele almasını onların Baaslaştırma ihtimalinden dolayı istememiştir ve Şii'leri birleştirmeyi hedeflemiştir. Bu siyaset çerçevesinde 2010 yılında da hükümeti kurma görevi Maliki tarafından üstlenmiştir. Türkiye 2011 yılından sonra Irak'la bozuşan ilişkilere rağmen Şii bir hükümetin varlığını İran'a veren güç ve temsilden dolayı istememiştir. Ankara Eylül 2014 seçimleri ve Haydar el Ebadi'nin iktidara gelmesiyle bu hedefe ulaşmıştır. Türkiye yeni hükümetle ilişkilerinde güvenlik ve savunma alanına öncelik vermiştir. Ancak İran'la kıyasla bu konuda geri kalmıştır. Özellikle İran- Irak arasında yapılan anlaşmalara göre (Ekim 2012 ve Kasım 2013) ABD güçlerinin yerini alma konusunda İran bir adım önde hareket etmiştir (Tamer, 2016: 109-110).

Bu ortamda özellikle 2011 sonundan itibaren üst düzey Sünni politikacıların Maliki hükümeti tarafından teröre destek suçuyla tutuklanmaları ülkede bir Sünni- Şii kutuplaşması ve 2013'ten sora İŞİD için zemin hazırlamıştır. Bu aşamadan sonra Türkiye ve İran rekabeti İŞİD'le mücadele çerçevesine girmiştir. İki aktör Irak'ta kurdukları askeri kamplarda Irak ordusu ve peşmergelere eğitim vermektedir. Haşed el Şaabi, Şii milis güç ve Haşed el Vatani, Sünni Arap güç Irak'ta Türkiye ve İran'ın kontrolünde olan iki güçtür. Musul'un Haziran 2014'te İŞİD tarafından işgaliyle Irak yönetimi İran ve Türkiye'nin işbirliğine daha çok ihtiyaç duymuştur. Bu çerçevede yoğun diplomatik ziyaretler gerçekleşmiştir: Ahmet Davutoğlu'nun Kasım 2014'te Bağdat ziyareti, Haydar el Ebadi'nin Ankara ziyareti, 30 Aralık 2014, Ubeydi'nin Tahran ziyareti, İran İstihbarat Bakanı, Haydar Muslihi'nin Irak ziyareti, Mart 2015 Türk Savunma Bakanı, İsmet Yıldız'ın Bağdat ziyareti bu çerçevede değerlendirilmektedir. İran özellikle milliyetçi tepkileri çekmemek için Irak'ta askeri birlik bulundurmadığını sürekli vurgulamıştır ancak, Irak ordusuna danışmanlık ve silah ve mali yardım yaptığı ve eğitim verdiğini resmi olarak kabul etmektedir (Tamer, 2016: 111).

Tahran ve Ankara'nın Irak'ta rekabeti özellikle iki boyuttan önemlidir: Birincisi, enerji politikası, ikincisi güç mücadelesi. Irak özellikle İran'ın baskısı nedeniyle ve Türkiye'nin Irak'ta deneyiminden kaynaklanan bazı yanlış hesaplamaların sonucu olarak Türkiye ile toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı duyması gerektiğine vurgu yapmaktadır. İran, Irak'ta daha etkin olmasına rağmen Türkiye'nin bölgede herhangi bir güç boşluğunu doldurmakta hem ulusal güç açısından ve hem uluslararası toplum desteği ve kabulü boyutundan daha avantajlı bir konumdadır. İŞİD ile mücadele Irak'ta her iki aktörün farklı kamplarda yerleştirmesiyle rekabeti arttırabilmekte olduğundan bir endişe kaynağıdır (Tamer, 2016:113-115).

Irak konusunda dikkat edilmesi gereken egemenlik konusudur. Irak devleti bu dönemde defalarca Türkiye'yi Irak egemenliğine saygı duyması gerektiği konusunda uyarmıştır. Ayrıca Irak topraklarında gerçekleşen her türlü operasyondan devletin bilgilendirilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ancak Türkiye bu uyarıları ciddiye almamıştır ve zaman zaman habersiz operasyonlar gerçekleştirmesi yanısıra, Irak devlet egemenliğini dikkate almadan örneğin Başika gibi bölgelere asker gönderme insiyatifinde bulunmuştur. İran ise her türlü operasyonda Irak yetkililerine haber vermeyi, izin almayı ve egemenlik hakkına saygı göstermeyi, Irak iç dinamiklerini ve İran'a yönelik mevcut hassasiyetlerin bilincinde olduğundan dolayı dikkat

etmiştir. Burada egemenlik ve rekabet konusunda iki konu dikkate alınmalıdır. Birincisi, Türkiye, Irak devlet egemenliğini tanımayarak Hobbescu anarşik kültürü çerçevesinde davrandığını göstermektedir. Çünkü, Lockeçu kültürün en önemli ilkesi öteki devletlerin egemenlik haklarına saygı duymaktır. İran ise Lockeçu anarşik kültür çerçevesinde davrandığını göstermektedir. İlginç nokta Türkiye ve İran'ın, Irak topraklarında İŞİD'a karşı verdikleri mücadelede birbirlerine yönelik rekabet eksenli, sınırlı şiddet ve mutlak kazanç temeline sergiledikleri politikadır. Bu dış politika davranışları iki aktörün birbirlerini Lockeçu anarşik kültür çerçevesinde algıladıklarını göstermektedir.

Türkiye ve İran, Irak topraklarında, Şii ve Sünni milisler aracılığıyla birbirlerine karşı olmalarına rağmen, herşeyden önce rakip olduklarını ve birbirlerinin davranışlarının kaynağının ulusal çıkar olduğu bilmektedirler. Burada bazen yaşanan çatışmalar ve zorluklarda şiddet sınırlı tutulmaktadır ve düşman anlayışı Öteki'den algılanmamaktadır. Burada İran ve Türkiye açısından tanımlanan ortak Öteki ve düşman İŞİD olmaktadır.

SONUÇ: DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

“Sosyal Konstrüktivist Çerçeve de Türkiye ve İnan Dış Politika Söylemleri ve Karşılıklı İlişkiler 2001-2016” başlıklı bu tez 4 bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölüm kuramsal ve analitik çerçeveden oluşmuştur. Bu bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesi Alexander Wendt’in Sosyal Konstrüktivizmini esas almaktadır ancak bu bölümde de anlatıldığı üzere teoriyi uygulamak için gereken metodoloji Alexander Wendt’in de önerisiyle Rawi Abdelal çalışmaları çerçevesinde açıklanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada içerik analizi, söylem analizi, anket ve görüşmeler yöntem olarak kullanılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kimlik ve çıkarların esas alınmasına rağmen burada kimlik oluşumu değil, yani söylemlerin nasıl oluştuğu değil belki mevcut kimlikler ve ortaya çıkan söylemler esas alınmaktadır. Çalışma devletler topluluğu ve devletler düzeyi yani makro ve mikro düzeyde yürütölmektedir.

Burada öncelikle dış politika kimliğini tespit etmek ve ikincisi her aktörün Öteki’ye yönelik bakış açısı ve siyasetleri hedeflenmektedir. Bunu gerçekleştirmek içinse 2001-2016 yılları kapsayan Türkçe, Farsça ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu araştırmada devlet yani Türkiye ve İnan devletleri analiz birimi olarak belirlenmiştir. Analiz düzeyleri olarak birey ve devlet, iç ve dış faktörler söz konusudur. Çalışmada aşağıdaki soruları cevaplamak hedeflenmiştir:

- 2001-2016 zaman diliminde Türkiye devletinin dış politika kimliksel söylemleri nedir?
- 2001-2016 zaman diliminde İnan İslam Cumhuriyet’i devletinin dış politika kimliksel söylemleri nedir?
- 2001-2016 zaman diliminde Türkiye uluslararası sistemin yapısını/anarşik kültürü nasıl algılamaktadır?
- 2001-2016 zaman diliminde İnan İslam Cumhuriyet’i uluslararası sistemin yapısını/anarşik kültürü nasıl algılamaktadır?
- 2001-2016 zaman diliminde Türkiye’nin ulusal çıkarları nedir?
- 2001-2016 zaman diliminde İnan’ın ulusal çıkarları nedir?
- 2001-2016 zaman diliminde Türkiye, İnan’ı hangi anarşik kültürde algılamaktadır?
- Bu algının dış politikada sonuçları nelerdir?

- 2001-2016 zaman diliminde İran, Türkiye'yi hangi anarşik kültürde algılamaktadır?

- Bu algının dış politikada sonuçları nelerdir?

Bu soruların cevabı ve bu çalışmanın sonucunu aşağıdaki tablolarda özetlenmektedir:

Tablo 4: İran Dış Politika Aktörlerin Siyasi Kimliği

İRAN		Çoğunluğun Siyasi Kimliği	
Devlet Başkanı Ali Hamenei		İlkeci	
Hükümet	Birimler	Reformcu	İlkeci
Muhammad Hatemi	Cumhurbaşkan	√	
	Dışışleri Bakan	√	
	Meclis	√	
	Bakanlar Kurulu	√	
Mahmut Ahmedinejad	Cumhurbaşkan		√
	Dışışleri Bakan		√
	Meclis		√
	Bakanlar Kurulu		√
Mahmut Ahmedinejad	Cumhurbaşkan		√
	Dışışleri Bakan		√
	Meclis		√
	Bakanlar Kurulu		√
Hasan Ruhani	Cumhurbaşkan	√	
	Dışışleri Bakan	√	
	Meclis		√
	Bakanlar Kurulu	√	

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 5: İnan Hükümetlerin Dış Politika Siyasi Kimliği, Çıkarları ve Anarşik Kültürleri

İnan	Nesnel Çıkarlar Sırası	Özel Çıkarlar	Anarşik Kültür	Düzeş
Ali Hamenei	fiziksel olarak varlığı sürdürme özerklik, Kolektif özsaygı ekonomik refah,	Revizyonist	Hobbescu	Makro
2001-2005 Muhammad Hatemi Hükümeti	Kolektif özsaygı, ekonomik refah, özerklik, fiziksel olarak varlığı sürdürme	Statükocu	Lockecu	Makro
2005-2013 Mahmut Ahmedinejad Hükümeti	Özerklik, kolektif özsaygı, fiziksel olarak varlığı sürdürme, ekonomik refah	Revizyonist	Hobbescu	Makro
2013-2016 Hasan Ruhani Hükümeti	Kolektif özsaygı, hayat, ekonomik refah, özgürlük/ özerklik	Statükocu	Lockecu	Makro

Tablo 6: Türkiye Dış Politika Aktörlerin Siyasi Kimliği

TÜRKİYE		
	Birim	Çoğunluğun Siyasi Kimliği
58. Hükümet	Cumhurbaşkan	AK Parti
	Başbakan	AK Parti
	Dışişleri Bakan	AK Parti
	Meclis	AK Parti
	Bakanlar Kurulu	AK Parti
59. Hükümet	Cumhurbaşkan	AK Parti
	Başbakan	AK Parti
	DışişleriBakan	AK Parti
	Meclis	AK Parti
	Bakanlar Kurulu	AK Parti
60. Hükümet	Cumhurbaşkan	AK Parti
	Başbakan	AK Parti
	DışişleriBakan	AK Parti
	Meclis	AK Parti
	Bakanlar Kurulu	AK Parti
61. Hükümet	Cumhurbaşkan	AK Parti
	Başbakan	AK Parti
	DışişleriBakan	AK Parti
	Meclis	AK Parti
	Bakanlar Kurulu	AK Parti
62. Hükümet	Cumhurbaşkan	AK Parti
	Başbakan	AK Parti
	DışişleriBakan	AK Parti
	Meclis	AK Parti
	Bakanlar Kurulu	AK Parti
63. Hükümet	Cumhurbaşkan	AK Parti
	Başbakan	AK Parti
	DışişleriBakan	AK Parti
	Meclis	AK Parti
	Bakanlar Kurulu	Bağımsız- AK Parti
64. Hükümet	Cumhurbaşkan	AK Parti
	Babakan	AK Parti
	DışişleriBakan	AK Parti
	Meclis	AK Parti
	Bakanlar Kurulu	AK Parti
65. Hükümet	Cumhurbaşkan	AK Parti
	Başbakan	AK Parti
	DışişleriBakan	AK Parti
	Meclis	AK Parti
	Bakanlar Kurulu	AK Parti

İran dış politika söylemi için hazırlanan yukarıdaki tablo, söylemlerin hükümetlerle birlikte değiştiğinden sorunla karşılaşmamaktadır ancak aynı şey Türkiye hakkında geçerli değildir. Çalışmada Türkiye için sınıflandırmanın hükümet eksenli yapılması bu zaman diliminde Türk dış politikasında önemli olan 6 aktörün farklı zamanlarda farklı görevlerde bulduklarından dolayı analizi karmaşık ve anlaşılmaz hale getirebilmiştir. Bu nedenle çalışmada sınıflandırma zamansal olarak 2001-2003, 2003-2013 ve 2013-2016 yapılmıştır.

Tablo 7: Türkiye Hükümetlerin Dış Politika Siyasi Kimliği, Çıkarları ve Anarşik Kültürleri

Türkiye	Nesnel Çıkarlar Sırası	Öznel Çıkarlar	Anarşik Kültür	Düzyey
Atatürk	Fiziksel olarak varlığı sürdürmek, Özerklik, Kolektif özsaygı Ekonomik refah,	Statükocu	Lockecu	Makro
2001-2003	Kolektif özsaygı, ekonomik refah, fiziksel olarak varlığı sürdürme Özerklik	Statükocu	Lockecu	Makro
2003-2013	Kolektif özsaygı, ekonomik refah fiziksel olarak varlığı sürdürme, Özerklik	Statükocu	Lockecu	Makro
2013-2016	Hayat, özerklik ekonomik refah, Kolektif özsaygı	Revizyonist	Hobbesçu	Makro

Bu çalışmada cevaplanması planlanan sorular ve yukarıda özetlenen sonuçlar yanısıra bazı noktalar da dikkat çekmektedir. Bu noktalardan biri İran ve Türkiye’de ulusal çapta tanınmış kimliksel söylemlerin sayısıdır. Türkiye’de bu söylemlerin sayısı dokuz farklı kimliği temsil ederken İran’ın resmi kimliksel söylemi dört söylemden ibarettir. Ayrıca İran’da siyasi kimlikle ilgili önemli nokta herhangi önemli bir aktörün ilk üç kimliğe (İslamcılık, İrancılık, Devrimcilik) sahip olması gerekmektedir, ancak bu kimliklerin birinin baskın olması onları tanımlamaktadır. Bu konu Türkiye’nin İran ile kıyasla daha çoğulcu ve özgür olduğunun bir simgesi olabilmektedir. İkinci nokta çalışmanın zaman diliminde Türkiye hükümetlerinin sayısı 9 olmasına rağmen İran’da 4 hükümet her 4 yılda bir iktidara gelmiştir. Bu veri İran’ın siyasi açıdan Türkiye’ye kıyasla daha istikrarlı olduğunu gösterebilmektedir.

Türkiye ve İran dış politika alanında kimliksel açıdan diğerini “Öteki” olarak tanımlamamaktadırlar. Ancak kuramsal çerçevede anlatıldığı üzere bir kimlik 4 alt kimlikten oluşmaktadır: Kurumsal kimlikler, Tıp kimlikleri, Rol kimlikleri ve Kolektif kimlik. Bu çalışmada dikkat çeken konu, Türkiye veya İran’ın dış politikasında diğerine özel bir konum atf etmemektedir. Burada her iki aktörde tepkisel davranmaktadır. Özellikle Türkiye komşularla sıfır sorun ve proaktif ilkeleri çerçevesinde bile özel bir politika oluşturmamaktadır. İki ülkenin ilişkileri 2001-2010 zaman diliminde “altın yıllarını” yaşamasına rağmen bu ilişkiler ekonomi eksenli olmuştur ve siyasi veya güvenlik boyutlarda kurumsallaşmamıştır. İki ülke bu dönemde birbirlerinin iç ve dış politikasından uzak durmayı, çatışmaya tercih etmektedir. Herhangi bir ikili inisiyatif söz konusu değildir. İki ülke mikro düzeyde Lockeçu anarşik kültüründe birbirlerini algılamaktadır. İki ülke Lockeçu anarşik kültür çerçevesinde birbirlerini algılamalarına rağmen, güven eksikliği mevcut gözükmektedir ve aktörlerin hiçbiri bu konuda inisiyatif kullanarak örneğin uzun vadeli bir vizyon çerçevesinde güvenartırıcı eylemlerde bulunmamaktadırlar. Türkiye ve İran komşu olmalarına rağmen birbirleri ile yakın ilişkiler geliştirmemişler. Bu durumun iki boyutu vardır: Birincisi birbiri hakkında tehdit algısına sahibi değiller, ikincisi planlama ve işbirliği yapacak kadar güven teşkil etmemeleridir. Dolayısıyla burada önerilen konu bölgesel rol kimliğini ve Kolektif kimliği tanımlayan ortak bir çerçevenin oluşturulmasıdır. Ortadoğu’nun iki büyük gücü olan Türkiye ve İran böylece hem kendi ve hem bölgenin barış, güven, istikrar ve kalkınmasında katkı sağlayabilirler. Bunun gerçekleştirilmesi için kolektif kimlik oluşturulmalıdır. Kolektif kimlik birinci bölümde de anlatıldığı gibi bir sosyal kategoride yer almak üzere iki farklı

boyuta sahiptir: İçerik ve uzlaşma. İçerik, kolektif kimliğin anlamını betimlemektedir. Sosyal kimliklerin içeriği 4 Şekilde kendini göstermektedir:

1. Kurucu normlar: Bu normlar resmi ve gayri resmi kurallardır ve bir grup üyeliğini tanımlamaktadır.
2. Sosyal amaçlar: Bir grubun ortak amaçlarından ibarettir.
3. İlişkisel karşılaştırmalar: Bir grubun kimliğini, “ne değiller” ile tanımlamaktadır. Yani diğer kimlik gruplarını nasıl algıladıkları özellikle onların kimliklerini nasıl tanımladıkları burada önemlidir.
4. Bilişsel modeller: Aktörlerin algılarını ve bakış açılarını belli bir kimliğin siyasi ve maddi Şartları ve çıkarlarını nasıl biçimlendiği hakkındadır.

Uzlaşma ise bir grup içerisinde ortak kimliğin anlamı hakkında anlaşma derecesini göstermektedir. Grup kimlikleri sabit ve değişmez değillerdir ve bu nedenle kimliklerinin anlamları hakkında anlaşmayabilirler. Özellikle bir kimliğin anlamının farklı yönleri anlaşmazlıklar için bir temel oluşturmaktadır. Burada gerçekleşmesi gereken anlatılan noktaları dikkate alarak bir ortak sosyal kimliğin bölge düzeyinde tanımlanmasıdır. Bu insiyatifi gerçekleştirmek iki ülke liderlerinin iradesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

1.Kitaplar

Abdi, Zhaleh, (2016), “Türkiye’nin Suriye Politikası”, Şu kitapta: Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, İstanbul: Beta, s.449-458

Abdi, Zhaleh, (2016), “Türkiye’nin Suriyeli Mülteciler Politikası”, Şu kitapta: Hasret Çomak & Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, İstanbul: Beta, s.627-636

Ahmadi, Ali, (2004), Mecme Teshkhise Maslahate Nezam, Tehran: Merkeze Esnade Engelage Eslami

Ahmadi, Hemid, (2004), Hoviyyete Melli der Gherne 21, Tahran: Entesharete Daneşgahe Tehran

Aydın, Savı & Taşkın, Yüksel, (2014), 1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi, İstanbul: İletişim Yayıncılık

Bourdieu, Pierre, (1977), Outline of a Theory of Practice, Cambridge: Cambridge University Press, s.164.

Carlsnaes, Walter, Risse-Kappen, Thomas & Simmons, Beth A, (2002), Handbook of International Relations, Sage

Çağlayan, Selin, (2012), İran: Mehdiyi Beklerken, İstanbul: Cinius

Dehghanii Firuzabadi, Seyed Celal, (2014), Çerkheye Goftemani der Siyaset Khareciye Cumhuriye Eslamiye İran az Dolete Bazergan ta Dolete Ruhani, Tehran: Mokhateb

Demir, Ali Faik, (2007), Türk Dış Politikasında Liderler, İstanbul: Bağlam Yayıncılık

Ehteshami, Anoushirvan & Zweiri, Mahjoob, (2008), Iran’s Foreign Policy: From Khatemi to Ahmadinejad, England: Ithaca

Efzeli, Resul, (2007), Dolate Modern der İran, Gom: Daneshgahe Mofid

Eralp, Atila, (2005), Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Guzzini, Stefano & Leander, Anna, (2005), Constructivism and International Relations, Routledge.

Göztepe, Özey, (2016), Mustafa Kemal’in Cumhuriyet Söylemi, İstanbul: Notabene Yayınları

Günay, Bekir, (2015), Türk dış Politikası: Belarus ve Türk Akademisyenlerinin Gözüyle, İstanbul: Avrasya Enstitüsü Yayınları

Hovsepian- Bearce, Yvette, (2016), The Political Ideology of Ayatollah Khamenei: Out of the Mouth of the Supreme Leader of Iran, New York: Routledge

Kardaş, Şaban & Balcı, Ali, (2014), Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul: Küre Yayınları, 2. Baskı İnşacılık”, Birgül Demirtaş, 155-174.

Karpat, H. Kemal, (2009), Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, İstanbul: Timaş Yayınları

Kavyani Rad, Morad, (2010), Nahiyegheray, der İran az Menzere Coghrافی, Tehran: Pejuheşkedeye Motaleate Rahbordi

Kellner, Thierry & Djalili, Mohammed Reza, (2013), Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye, çev. Hande Güreli, İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat

Kocaman, Ahmet, (2009), Söylem Üzerine, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Küçük, Mustafa, (2014), “Uluslararası İlişkilerde Sosyal Konstrüktivizm”, Ramazan Gözen, Uluslararası İlişkiler Teorileri, İstanbul: İletişim Yayıncılık

Lamant, Christopher, (2015), Research Methods in International Relations, London: Sage.

Melekiyan, Mustafa, (2014), Taghdire Ma, Tedbire Ma, Tehran: Negah

Mohemmedi Lord, Abdolmehmud, (2016), Ayende Pejuhiye Sobate Siyasi der İran, Tehran: Pejuheşkedeye Motaleate Rahbordi

Mojtahedzadeh, Piruz, (2007), Boundary Politics and International Boundaries of Iran, USA: Universal Publishers.

Neel, Robert G., (1981), Sosyal Davranışta Araştırma Yöntemleri, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.

Nurelddin, Mohammad, (2010), Torkiye: Cumhuriye Sergerdan, Çevirmen. Seyyed Mehdi Hoseyni, Tehran: Sales

Olson, Robert, (2000), Türkiye- İran İlişkileri 1979-2004, çev. Kezban Acar, İstanbul: Ebabel Yayınları

Oran, Baskın, (2013), Türk Dış Politikası, Cilt.3, İstanbul: İletişim

Onuf, Nicholas, (1989), World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations, Abingdon: Routledge

Pejuheşkedeye Engelabe Eslami, (2012), Bidariye Eslami, Gom: Pejuheşgahe Beynolmeleleiyeye Mostefa

Ricks, Thomas M., (1992), "Power Policy and Political Culture: U.S.A-Iran", in Farsoun, Samih & Mehrdad Mashayekhi, Iran: Political Culture in the Islamic Republic, London & New York: Routledge

Rouhani, Hasan, (2011), Ulusal güvenlik, ve Nükleer Diplomasi, Tehran: Merkeze Tehghighate Stratejik

Saray, Mehmet, (1999), Türk – İran İlişkileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

Wendt, Alexander, (1999), Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi, Çeviri: Helin Sarı Ertem ve Suna Gülfer İhlamue Öner, İstanbul: Küre Yayınları.

Yavuz, M.Hakan, (2003), İslamic Political Identity in Turkey: Relegion and Global Politics, Oxford University Press

Zarumi Valipur, Seyed Huseyin, (2004), İran İslam Cumhuriyet’inde Ulusal Güvenlik Söylemleri, Tahran: Pejuheşkedeye Motaleate Rahbordî

Zibakelam, Sadeg, (2007), Sonnet ve Modernite, Tehran: Rozene

2.Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Abdelal, Rawi and others, (2006), “Identity as a Variable”, **Perspectives on Politics**, 4 (4).

Afrasiabi, Kaveh, Abbas Maleki, (2003), “Iran’s Foreign Policy After 11 September”, The Brown Journal of World Affairs, 9(2), s. 256- 274.

Amid Zanjani, Abbas Ali, Mohammad Mehdi Tavakkoli, (2012), “Mabani Usule Siyaset Khareji Cumhuriye İslami İran”, Feslname Hukuk, 42(2), s.

Benhaim, Yoohanan ve Öktem, Kerem, (2015), “The Ris and Fallof Turkey’s Soft Power Discourse: Disscourse in Foreign Policy Under Davutoğlu”, European Journal of Turkish Studies”, 21, s. 1-23

Canöz, Kadir ve Nilüfer Canöz, (2014), “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Kişisel İmajının Öğelerini Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması”, Türkiyat Araştırmalar Dergisi, s. 401- 428

Dehgani Firouzabadi, Seyyed Jalal, (2014), “Gofteman Etedalgerayi der siyaset Khareji Cumhuriye İslamiye İran”, Feslname Siyaset Khareji, 28(1), s. 1-39

Efegil, Ertan, (2013), “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, *Ortadoğu Analiz*, 5(53)

Emanet, Abbas (2003),”Zeminehaye Fekri”, Şu Kitapta: Saidi Sirjani, Ali Akbar, Engelabe Meşrutiyet, çev. Peyman Matin, Tehran: Amir Kebir p. 45-48

Finnemore, Martha & Sikkink, Kathryn, (1998), “International Norm Dynamics and Political Change,” *International Organization*, 52 (4).

Ganji, Akbar, (2013), “Who is Khamenei? : The Worldview of Iran’s Supreme Leader”, *Foreign Affairs*, 92:5

Karimifard, Hossein, (2016), “Berresi Siyaset Khareci Bazergan Ber Esase Moellefehaye Hoviyyete Melli”, *Fesname Siyaset Pejuhi*, 2(1), s. 77-115.

Karimifard, Hossein, (2012), “Constructivism, National Identity and Foreign Policy of the İslamic Republic of İnan”, *Asian Social Science*, 8 (2), s.239-246.

Koçal, A.Vedat, (2012), “Bir Hegemonya Ararcı Olarak Sekülerleştirme: Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Laikliğin Politik Ekonomisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2)

Meleki, Abbas, (2003), “Ferayende Tesmimgiri Der Siyaset Khareci-ye İnan”, *Rahbord*, 27, s. 81-109

Mensuri Moghaddam, Cehaşıir, Ali Esmaili, (2011), “Tehlili ber Siyaset Khareciye Cumhuriye Eslamiye İnan der Dore Riyaset Cumhuriye Mahmut Ahmedinejad az Menzere Modele

Mezarei, Gholam Hesin, (2012), “Sakhtargerayi Der Tefasire Şuraye Negahban az Ganune Esasiye Cumhuriye Eslamiye İnan”, *Moavenete Tehgigat ve Huguge Şehrvendi*, ss.111-118

Mohammad Nia, Mehdi, (2015), “Berresi Tetbigiye Siyaset Khareciye Dolathaye Usulgera ve Etedal”, *A Quarterly Journal of Political Research*, 2(1), s.175- 204.

Mohammadnia, Mahdi, (2012), ”Discourse and Identity in İnan’s Foreign Policy”, *Iranian Review of Forein Affairs*, 3 (3), pp. 29-64.

Mango, Andrew, (2002), “ Türk Dış Politikasının Atatürkçü Kökenleri ve Bunların İç Bağlantıları Üzerine Düşünceler”,s. 13-28, Alan Makovsky, Sabri Sayarı, Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri, Çev. Hür Güldü, İstanbul: ALFA

Moshirzade, Homeyra, (2005), “Tehlile Siyaset Kharejiye İran Az Menzere Sazeengari”, Negahi be Siyaset Kharejiye Cumhuriye Eslamiye İran, Tehran: Deftere Motaleate Siyasi ve Beynolmeleli.

Moteggi, İbrahim & Kazemi, Hoccet, (2008), “Sazeengari, Hoviyyet, Zeban ve Siyaset Khareci Cumhuriye Eslami İran”, Feslname Siyaset, 37(4), s. 209-237.

Naghibzadeh, Ahmad, (2002), “The Role of Cognitive Milieu in Iranian Foreign Policy”, Discourse Journal, 4(3), ss. 5-114.

Niyakuyi, Seyyed Amir & Zamani, Mohsen, (2015), “ Tebyine Diplomasi Hastei Dolete Yazdehom Ba Bahregiri az MOdele Tasmimgiri Rozena”, Feslname motaleate Ravabete Beynolmelel, 9 (33), s. 181-217.

Öztop, Fatma Anıl, (2016), Türk Dış Politikası Yapım Sürecinde Karar Birimlerin Etkileri, İstanbul: Gündoğan Yayınları

Precht, Henry, (1988), “Ayetollah Realpolitik”, Foreign Policy, s. 109-128.

Sadeghi, Seyyed Şemseddin, (2013), “Engelabe Eslami veHoviyyet Siyasete Khareci Cumhuriye Eslami İran”, Feslname Elmi Pejuheşiye Motaleate Engelabe Eslami, 11(38), ss. 25-46

Salehzadeh, Alan, (2013), “Iran’s Domestic and Foreign Policies”, National Defence University Department of Strategic and Defense Studies, Series 4, Working Papers, No. 49

Soltani, Fakhreddin, Reza Ekhtiyari Amiri, (2010), “Foreign Policy of Iran after İslamic Revolution”, Journal of Politics and Law, 3(2), s. 199-206.

Samaan, Jean Loup, (2013), “The Rise and Fall of the “Turkish Model in the Arab Model”, Turkish Policy Quarterly, 12(3), s. 61-69

Taflioğlu, Serhan, (2013), “İran İslamCumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşrutiyet Kaynağı “Velayet-i Fakih””, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68(3), s. 97-100.

Uzer, Umut, (2011), “State Identity and Foreign Policy: The Impact of Ideas and Power”, in Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus, London: Tauris, I.B.

Umunç, Canay, (2014), “Soykırımı İnkâr Yasa Tasarısı’nın Fransız Basınında Sunumunun Eleştirel Söylem Analizi: Le Monde ve Le Figaro Gazeteleri”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (2).

Wendt, Alexander, (1992), “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, International Organization, Vol. 46, No. 2, ss. 391-425.

Wendt, Alexander, (1992), “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, International Organization, Vol. 46, No. 2, ss. 391-425.

Wendt, Alexander, (1995), “Constructing International Politics”, International Security, Vol. 20, No. 1.

Wendt, Alexander, (2006), “Collective Identity Formation and the International State”, American Political Science Review, Vol. 88, No. 2, ss. 383-396.

3. Elektronik Kaynaklar

Afkar News, (22.08.2016), <http://www.afkarnews.ir/%D8%A8%D> (28.11.2016).

Aftab News, (27.09.2016), “Nameye Ahmedinejad be Rehberi: Kandida Nemishevem”, <http://aftabnews.ir/fa/news/398505/%D9%> (29.12.2016).

Afkarnews, (09.12.2013), <http://www.afkarnews.ir/%D8%A8%D8%AE> (10.02.2017).

Akkır, Ramazan, (2006), “ Türkiye’de Din ve Muhafazakarlık”, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi , <http://ulusaltezmerkezi.com/> (03.03.2017).

“AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya”, (30.09.2012), <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon> (13.02.2016).

“Ak Parti Programı”, <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum> (13.02.2016).

Akşam, (29.07.2016), Yeni Başbakan Binalı Yıldırım Kimdir, Nereli, Kaç Yaşında”, <http://www.aksam.com.tr/yasam/binali-yildirim-kimdir-nereli-kac-yasinda/haber-517128> (09.05.2017).

Aliprandini, Michael, (2007), Ahmet Necdet Sezer, <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=1&sid=e18da683-f44e-454b-ba7b-49b77c25bb06%40sessionmgr4010&hid=4111&bdata=Jmxhbmc9dHI%3d#AN=24608986&db=f6h> (15.05.2017).

Alalam, (03.04.2015), <http://fa.alalam.ir/news/1691568> (17.05.2017).

Alarabiye, (04.01.2013), <http://www.alarabiya.net/articles/2013/01/04/258642.html> (19.12.2016).

Alef, (25.01.2014), “ Tefavote Popolism Ruhani ba Popolism Ahmedinejad”, <http://alef.ir/vdchzx niz23nzid.tft2.html?213211> (13.05.2017).

Al Jazeera Turk, (25.02.2013), [http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/milliyetci-hareket-partisi-mhp\(13.02.2016\)](http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/milliyetci-hareket-partisi-mhp(13.02.2016)).

Al Jazeera Turk, (24.09.2014), “Erdoğan: Dünya Beşten Büyüktür”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-dunya-5ten-buyuktur> (13.05.2017).

Al Jazeera Turk, (Bilinmez) “Kornoloji İran’la Nükleer Görüşmeler”, http://apps.aljazeera.com/interactive/iran_nukleer_timeline/ (09.05.2017).

Al Jazeera Turk, (17.11.2014), “Davutoğlu: Felsefemiz Çok Boyutlu Dış Politika”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/davutoglu-felsefemiz-cok-boyutlu-dis-politika> (18.02.2017)

Altun, Nurullah, (2013), “Modern Türkiye’de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa”, Akademik İncelemeler Dergisi, 8 (2), s. 45- 67
http://www.infolia.com/dosyalar/articleextension/635781739324005186_5000047978-5000065426-1-SM.pdf (07.04.2017)

Aras, Bülent, (2009), “Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı”, Ankara: SETA
http://file.setav.org/Files/Pdf/20130109171358_turkiyenin-kurt-sorunu-algisi.pdf (07.04.2017).

Asr İran, (13.12.2010), “Berkenariye Gheyre Montezereye Menuçher Motteki az Vezaret Umure Kharece”, <http://www.asriran.com/fa/news/149146/%D8%> (13.12.2016).

Asyaahileri, (07.03.2013), “Atatürk Dönemi Türkiye’nin İzlediği Dış Politika”, http://asyaahileri.com/ataturk-donemi-turkiye-nin-izlediği-dis-politika_h262.html (06.11.2016).

Atatürk Dış Politikası, (Bilinmez), “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-56/ataturk-donemi-turk-dis-politikasi>

Ayar Online, <http://ayaronline.ir/1395/04/200554.html> (26.12.2016).

Aydın Düzgüt, Senem, (2011), “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi”, Uluslararası İlişkiler, 8 (29), <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/avrupa-birliği-turkiye.pdf> (24.12.2016).

“Ayinnameye Mecmue Ehdafe ve Ekhtiyarate Divane Mohasebate Keşver”, <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CC0QFjAA&url=http>, (11.04.2014).

Bakhash, Shaul, (2015), “The Seven Presidents”, Iran primer, http://iranprimer.usip.org/sites/default/files/Politics_Bakhash_Seven%20Presidents.pdf (24.10.2016).

Balcı, Ali, (2012), Türkiye'nin Coğrafi Konum Özelliklerini Tasvire Dayalı Etkinliklere Öğretmeye Yönelik Nitel Bir Araştırma, Marmara Coğrafya Dergisi, 26, s. 216-259, <http://www.marmaracografya.com/pdf/26.12.pdf> (04.04.2017).

Bassiri Tabrizi, Anishe & Pantucci, Raffaello, (2016), “Understanding Iran’s Role in the Syrian Conflict”, RUSI, https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf (15.04.2017).

Bashghahe Khebernegharane Cevan, (21.02.2017), <http://www.yjc.ir/fa/news/5988550/%D9%87%D8%> (21.02.2017).

Basij, <https://basij.um.ac.ir/index.php?module=htmlpages&func=display&pid=31> (24.11.2016).

Bayraklı, Enes, (2012), “Turkish Foreign Policy in Transition: The Emergence of Kantian Culture in Turkish Foreign Policy (A Holistic Constructivist Approach)”, Universitat Wien, http://othes.univie.ac.at/22970/1/2012-06-14_0008861.pdf (08.08.2015).

Berzger, Keyhan, (15.09.2015), “Aya Torkiye az Tevafoghe Hestei İnan Khoshhal Est?” <http://www.mehrnews.com/news/2916714/%D8%A2%DB%8C%D8%A7-> (16.05.2017).

Beytoote, (21.08.2013), “Gherayeşe Siyasiye Vozeraye Dolete Tedbir ve Omid Çist”, <http://www.beytoote.com/news/politics-social/political-news7601.html> (06.11..2016).

Bilgiç, Mehmet Sadi & Akyürek, Salih, (2012), Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algılar, İstanbul: Bilgesam <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-168-2014062558turkiye%27de-kurtler-ve-toplumsal-algilar1.pdf> (07.04.2017).

Bioghragya, <http://biographyha.com/1774/%D8%A8> (14.05.2017).

Boyer News, (02.08.2013), “Gerayeşe Siyasi Ezaye Kabineye Ruhani”, <http://boyernews.com/59830/%DA%AF%D8%B1%D8> (06.11..2016).

Bulten News, (30.10.2012), “Negahi be Amalkard Haşemi, Khatemi ve Ahmadinejad”, <http://www.bultannews.com/fa/news/108168/> (28.12.2016).

Cami az Mohaggegan, (2010), Porseiha ve Pasokhhayi darbareye Meclese Khobregane Rehbari, Gom: Meclese Khobregane Rehberi <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&cad=rja&uact=8&> (03.04.2016).

Can, Aydın, (bilinmez), “Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin_can_ataturkun_dis_politika_ilkeleri.pdf (13.04.2016).

Carnegie, (21.08.2016), “Will Turkey Change Its Syria Policy? Four Experts Answer”, <http://carnegie-mec.org/diwan/63865?lang=en> (08.02.2017).

Cemşidi, Mohammed Hoseyn & İran Nejad, İbrahim, (2013), “Çaleşe Gherbgerayive Bazgeşt be Khişten Der Endişeye Celal Al Ahmed”, Motaleate Melli, 12 (2), ss. 56- 82, http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/J_pdf/71813904606.pdf (03.05.2016).

Ceferi, Eli Ekber & Canbaz, Diyan, (2015), “Tenevvoe Goftemani der Siyaset Khareci Cumhuriye İslami İran ve Vucud Diplomasi Novine Hestei”, Feslnameye Pejuheşhaye Rahbordiyeye Siyaset, 4 (16), s. 93-120 http://qpss.atu.ac.ir/article_3987_97d3e7eb61796bd17eead99cfe04e3f4.pdf (29.04.2017).

Cingi, Aydın, (2011), “CHP: A Party on the Road to Social Democracy”, International Policy Analysis, p. 1-16, <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/08193.pdf> (04.04.2017).

Copeland, Dale.C, (2000), “The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay”, International Security, 25 (2), s. 187-212 <http://www3.nccu.edu.tw/~lorenzo/Copeland.pdf> (08.08.2015).

Çakmak, Cenap, (03.09.2011), “BM’in Mavi Marmara Raporu ve Türk Dış Politikası”, Bilgesam, <http://www.bilgesam.org/incele/1153/-bm%E2%80%99nin-mavi-marmara-raporu-ve-turk-dis-politikasi/#.WRrJmjys2w> (19.02.2017).

Çakmak, Haydar, (2013), Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları, İstanbul: Hiperlink, ebook, <http://eds.b.ebscohost.com/eds/ebookviewer/ebook/bmx1YmtfXzEwNjE5NDdfX0FO0?sid=146b05c8-a09f-47eb-9fcc-8ec32cd1366f@sessionmgr120&vid=0&format=EB&rid=4> (20.03.2017).

Çoban, Barış, (Kasım 2017), “Medyanın Milliyetçi Söylemi: Medya, “Öteki” ve Şiddet, Uluslararası Medya ve Siyaset Sempozyumu, İzmir: Ege Üniversitesi. s.551-562, https://www.academia.edu/660730/MEDYANIN_M%C4%B0LL%C4%B0YET%C3%87%C4%B0_S%C3%96YLEM%C4%B0_MEDYA_%C3%96TEK%C4%B0_VE_%C5%9E%C4%B0DET (19.02.2017).

Çoşkun, Balamir, (2016), “ The Post Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, <http://www.e-ir.info/2016/06/03/the-post-davutoglu-era-in-turkish-foreign-policy/> (02.04.2017).

Daftere Pejuheşhaye Mecles, Aşnayı Ecmali be Vezayef ve Ekhtiyarate Meclese Şuraye Eslami ve Vezayefe Dolat, <http://rc.majlis.ir/fa/report/show/734858>, (28.03.2014).

Dehgani Firouzabadi, Seyyed Celal, (2010), “ Goftemane Edalet der Siyaset Khareciye Cumhuriye Eslmaiye İran”, Merefete Siyasi, 1(1), ss. 157-193 <http://siyasi.nashriyat.ir/node/7> (27.12.2016).

Demirtepe, Turgut M., & Özkan, Güner, (2013), Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik, Ankara: Usak Yayınları <https://books.google.com.tr/books?id=mTr7AgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> (16.03.2017).

Deniz Ticareti, (2016), “65. Hükümet’in Dümenine Binalı Yıldırım Geçti”, İMEAK http://www.denizticaretodasi.org.tr/Shared%20Documents/Deniz%20Ticareti%20Dergisi/temmuz_ek_2016.pdf (09.05.2017).

Dış İlişkiler Stratejik Konsey, (21.10.2013), <http://www.scfr.ir/fa/c/%D8%B4%D9%88%D8%B1%D8%A7> (20.12.2016).

Diplomacy İrani,” Hameye Vozeraye Umur Kharejeye İran”, (29.07.2013) <http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1919218/%D9%87> (27.12.2016).

Dolete Eslahat ve Dolete Usulgera”, <http://maysamsargol.blogfa.com/post/13/%D8%B3> (23.12.2016).

Donyaye Eghtesad, (21.04.2016), “Esteghbale Torkiye az Ruze Ecraye Bercam”, <http://donya-e-eghtesad.com/SiteKhan/995903> (17.05.2017).

DW, (09.11.2008), “ Manovre Shesh Ruzeye Niruye Entezami der Tehran”, <http://www.dw.com/fa-ir/%D8%AA%D9%87%D8%B1%D8%A7%D9%86/a-3776320> (21.12.2016).

Edare Kolle Umure Entekhabat, (2011), Macmue Gavanine Entekhabate Meclese Shuraye İslami, www.shora-gc.ir/Portal/File/ShowFile.aspx?ID=22658094-3c5e. (12.09.2016).

Efegil, Ertan, (2012), “İran’ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar”, Ortadoğu Analiz, 4(48), s. 53-68, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/48/5ertanefegil.pdf> (30.04.2017).

Entekhab, (21.07.2016), “Tedade Azaye Fraksiyonhaye Majles be Hem Rikht”, <http://www.entekhab.ir/fa/news/282252/%D8%AA> (28.12.2016)

Entekhab, (19.09.2016), <http://www.entekhab.ir/fa/news/292879/%D9> (29.12.2016).

Entekhab, (15.05.2014), “ Az Viyen 5 ta Jeneve 3”,
<http://www.entekhab.ir/fa/news/161577/%D8%A7%D> (10.04.2017).

Encyclopedia Britannica, (2014), <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?sid=1df7df3e-9a1d-46f7-b042> (15.05.2017).

Asadi, Naser, Negar Genevati, Emir Rezayi Penah,(2015), “Charchbi Tehlili Beraye Berresi Gofteman Siyaaset Khareciye Emam Khomeyni (Ídeoloji, Sterateji ve Diplomacy)”, Feslanem Pejuheshhaye Rahbordi Siyaset,12(42), s. 10-35
http://qpss.atu.ac.ir/article_1219_44768f3f6ffbdf41ba5f33ed2f905f5d.pdf (23.12.2016).

Ereker, Fulya, (2010), “Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi,
https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjN4OGnt4PUAhWPJVAKHV7_AF4QFggnMAE&url=http%3A%2F%2Facikarsiv.ankara.edu.tr%2Fbrowse%2F5650%2FFulya_Ereker_Tez.pdf&usq=AFQjCNGxCKjlsL_EI-1XoDFq5GHjAVPYTA (14.05.2017).

Esposito, John L, Sonn Tamara & John O Voll, (2016), Islam and Democracy After Arab Spring, NewYork: Oxford,
<https://books.google.com.tr/books?id=P4pmCgAAQBAJ&pg=PT42&lpg=PT42&dq=ali+babacan+identity+discourse&source=bl&ots=PPOs79dM8K&sig=ntKhU8ZOvqgDwKLUv5O9L23IwZY&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwibs-> (09.05.2017).

Etemad, (07.05.2016), “158 Nefer az Montekhebin der Fraksiyone Omid”,
<http://www.etemaadonline.ir/news/news/125933> (28.12.2016).

Eyvezi, Muhemmed Rehim,(2008), “Tehlili Ber Siyaset Khareciye Agaye Doktor Mahmut Ehmedinejad”, Rahbord Yas,14, <http://www.ensani.ir/storage/Files/20101211084910-179.pdf> (22.12.2016).

<http://www.ethdir.com/details.aspx?kod=358> (19.12.2016).

Farda News, <http://www.fardanews.com/fa/news/178380/%D> (26.12.2016).

Farsnews, (13.07.2010), “Namei ke Íran Ra be Amrika Furukht”,
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8904220050> (20.10.2016).

Fazeli Nia, Nefise, (2016), “ Zerfiyethaye Enghelabe Eslami der Rastaye Zeminesazi Zuhure Monci”, Feslanem Şergh, 11,

<http://fa.abna24.com/cultural/millennarianism/archive/2017/02/02/715250/story.html>

(10.09.2016).

Feyyaz, İbrahim, (2010), “Tebarşenasiye Gherbgerayi İrani”, **Hafete Name Pgahe Hoze**, No.255,

<http://vista.ir/article/369771/%D8%AA%D8%A8> (03.05.2016).

Ghasemi, Feridun & Rezzaghipur, Sirus, (2016), Cumhuriye Eslamiye İran az Bazerghan ta Ruhani, ebook: H&S Media,,

<https://books.google.com.tr/books?id=xE24DAAAQBAJ&pg=PT328&lpg> (08.10.2016).

Ghamet, Cefer, (2011), “ Berresi Siyaset Khareci Cumhuriye Eslami İran ve Eserate An Der Cezbe Sermayeghozariye Khareci”, Daneşname, s.167-206

http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/J_pdf/6006313908009.pdf (09.11.2016).

Görener, Aylin Ş., Ucal, Meltem Ş.,(2011), “The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy,” Turkish Studies, 12 (3), s.357-381.

https://mideastafrica.tau.ac.il/sites/humanities.tau.ac.il/files/media_server/mideast_africa/%D7%A1%D7%93%D7%A0%D7%AA%20%D7%9E%D7%96%D7%A8%D7%97%20%D7%94%D7%AA%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9F/HOMER%20KRIA%202.pdf (03.05.2016).

Göl, Ayla, (2014), “A Short Summary of Turkish Foreign Policy 1923-1939”, Ankara Siyasal

Bilimler Fakültesi, s. 57-71 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/460/5231.pdf> (09.11.2016).

Grigoriadis, Ioannis N., (2010), “The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy”,

ELIAMEP, Working Paper, 8, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf (02.04.2017).

Guzzini, Stefano, (2000), “A Reconstruction of Constructivism in International Relations”,

European Journal of International Relations, 6(2), pp.147-182

[http://diis.inforce.dk/graphics/Staff/sgu/Guzzini%20\(EJIR%202000-2\).pdf](http://diis.inforce.dk/graphics/Staff/sgu/Guzzini%20(EJIR%202000-2).pdf) (22.12.2015).

Hablemitoğlu, Şengül, (2010), “Medyatik Hayırseverlik ve Muhafazakar Popülizm Kıskaçında

“Sosyal Haklar”, İktisat Dergisi, <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/hablemitoglu.pdf> (09.05.2017).

Hamdi İslamoğlu, Ahmet, (2003), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 2. Baskı, İstanbul: Beta.

Hamenei, Seyyed Ali, (09.05.2005), <http://www.aviny.com/bayanat/79.aspx> (08.11.2016).

Hamenei, Seyyed Ali, (12.05.2000), <http://www.aviny.com/bayanat/79.aspx> (08.11.2016).

Hamenei, Seyyed Ali, (09.07.2000), <http://www.aviny.com/bayanat/79.aspx> (08.11.2016).

Hamenei, Seyyed Ali, (28.08.2006), <http://www.aviny.com/bayanat/79.aspx> (08.11.2016).

Hamshahri Online, (12.08.2010), <http://www.hamshahrionline.ir/details/113655> (08.11.2016).

Hamshahri Online, <http://www.hamshahrionline.ir/details/113655>(12.06.2016).

Hamshahri Online, (12.07.2009),” Zendeğhinameye Hasan Ruhani”,
<http://hamshahrionline.ir/details/85337> (14.05.2017).

Hesam Ghazi, Ruzhan, (2015), “Asibshenasiye Gofteman Edaaletkhahi Populisti ve Baztabe Ander Ferhenge Siyasi İran”, Fesname Motaleate Siyasi, 7 (28), s. 133-150
http://jourm.iauaz.ac.ir/article_528919_57cc1c300a1ddf41dd829e21e95b1209.pdf (27.04.2017).

Heyderi, AliReza, (2016), “ Dolet ve Siyasetghozari Sermeyeye Ensani der İran 2005-2013”, Fesnameye Siyaset Daneşkedeye Hugug ve Ulume Siyasi, 46(4), s. 861-880,
https://jppq.ut.ac.ir/article_59930_be8012ecf8dfd9ae50384d2a1a5ad49d.pdf (10.12.2016).

Hunter, Shireen, (2010), Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order, USA: PRAEGER,
https://books.google.com.tr/books?id=wLtA_J3VUt4C&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (09.10.2014).

Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/reformcu-muhafazakar-cekismesinin-25-yillik-oykusu38570144>, (27.12.2016).

Iranians Forum, (30.12.2013), “Gahşomare Bernameye Hesteiye İran”,
<http://iraniansforum.com/iaf/?p=1639> (01.05.2017).

Iribnews, (16.01.2016), “ Gahşomare Benameye Hesteiye İran az sale 2002 ta 2016”,
<http://www.iribnews.ir/fa/news/995997/> (01.05.2017).

Irmak, Sadi, Atatürk’ün dış politika İlkeleri, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Sadi-IRMAK-Atat%C3%BCrk%C3%BCn-D%C4%B1%C5%9F-Politika-%C4%B0lkeleri.pdf>(07.04.2017).

İscanews, (24.11.2014), “Tarikhçeye 65 Saleye Pervendeye Hestei İran”,
<http://www.iscanews.ir/news/150640/%D8%AA%D8> (04.04.2017).

İlna, (09.11.2016), <http://www.ilna.ir/%D8%A8%D8>(05.05.2017).

“İran İslam Cumhuriyeti’nin Anayasası”, <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.iranembassy.com.ua%2Fdiplomacy%2Firan-foreign-policy.html>, (15.09.2016).

“İran İslam Cumhuriyeti’nin Anayasası”, <http://www.iranembassy.com.ua/diplomacy/iran-foreign-policy.html> (27.12.2015).

İran Kültür Evi, <http://www.irankulturevi.com/turkce/iran/dis.htm> (27.12.2016)

IRNA, (08.07.2012), <http://www.irna.ir/fa/NewsPrint.aspx?ID=273382> (28.12.2016).

İslamic Parliament Research Center, <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/90795> (26.09.2016).

İslamic Parliament Research Center, <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133615> (13.09.2016).

International Social Survey Program, <http://www.issp.org> (11.09.2015).

IUS News, (01.02.2017), <http://iusnews.ir/fa/news-details/225226/%C2%A2> (24.03.2017).

Jamaran, (14.03.2016), “Cedvele Zemaniye Cenge 5 Sale der Suriye: Az Ceregheye Evvelin Dergiriha ta Mozakerate Jenev”, <http://www.jamaran.ir/%D8%A8%D8%AE%D8%B17.05.2017>.

Kandemir, Kazım, (2013), “ Türkiye’deki Muhafazakar Siyaset ve Değişim İlişkisi: AK Parti Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, <http://ulusaltezmerkezi.com/> (03.03.2017).

Karakaş, Mehmet, (2013), “Türkiye’nin Kimlikler Syaseti ve Sosyolojisi”, Akademik İncelemeler Dergisi, 8(2), s. 1-44 <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/viewFile/5000047977/5000045295> (03.03.2017).

Kazemiyan, Morteza, (11.12.2011), “Bazkhani Heşt Dore Entekhabate Mecles der Cumhuriye Eslami”, http://www.bbc.co.uk/persian/iran/2011/12/111221_139_majlis9th_8-terms.shtml (25.01.2016).

Kazemzadeh, Masoud, (2013), “Ayatollah Khamenei’s Foreign Policy Orientation”, Comparative Strategy, 32:5, 443- 458, <http://dx.doi.org/10.1080/01495933.2013.840208> (16.10.2016).

Keyhan, (17.04.2000), <http://kayhan.ir/fa/publication> (12.02.2016).

Khabar Online, (14.10.2011), <http://www.khabaronline.ir/detail/177829/Politics/parties> (02.11.2016).

Khabar Online, (05.08.2013), “ Der Kabineye Ruhani Çend Usulghra ve Çend Eslahteleb Huzur Darend?”, <http://www.khabaronline.ir/detail/306815/Politics/government> (06.11..2016).

Khabar online, (25.01.2016), “Mozakerate Hestei az Aghaz ta Payan”, <http://www.khabaronline.ir/detail/500280/World/diplomacy> (18.04.2017).

Khabar Online, (04.06.2012),” Terkibe Siyasi Khaneye Mellet Az Aghaz Takonun”, <http://www.khabaronline.ir/detail/212471/Politics/parliament> (28.12.2016).

Khorasan News , (06.08.2013), “ Gerayese Siyasi ve Vijegihaye Kabineye Ruhani be Revayete Amar”, http://khorasannews.com/content/newspaper/Version18471/0/Page4/newspaperpdf_18471_4.pdf (06.11..2016)

Khosroshahin, Hadi, (2015), “Pasokhe Rehberi be Obama Serih Bud ve Mohteremane”, Mehrname, 40, s. 177-179 http://www.mfa.gov.ir/uploads/a_48367.pdf (30.12.2016).

Khuz News, (24.07.2011), <http://www.khouznews.ir/fa/news/6204/%D9%84%> (27.11.2016).

Koç, Mehmet, (2016), “Türk Fraksiyonuna Tepkiler Büyüyor”, <http://www.iramcenter.org/turk-fraksiyonuna-tepkiler-buyuyor/> (28.12.2016).

Köse, Talha, (2008), İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları, Ankara: SETA <https://scar.gmu.edu/sites/default/files/Tkose%20report2.pdf> (30.04.2017).

Köse, Muhammed Ali, (2010), “ Anavatan Partisinin Siyasal İdeolojisi”, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, <http://ulusaltezmerkezi.com/anavatan-partisinin-siyasal-ideolojisi/> (27.01.2017).

Kösebalaban, Hasan, (2014), Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme, Çev. Hasamettin İnanç, Ankara: Big Bang Yayınları, 1. Baskı <https://www.eksikkitaplar.com/uploads/files/tdp-os.pdf> (27.01.2017).

Kurt, Süleyman, (2002), Bülent Ecevit: Bir Karaoğlan Hikayesi, İstanbul: Hiperlink.<http://eds.b.ebscohost.com/eds/ebookviewer/ebook/bmxIYmtf> (15.05.2017).

Lecha, Eduard Soler I., (2011), “ The Conceptual Architecture of Turkish Foreign Policy An Update in Light of Regional Turbulence”, Medterrance, 17, s. 1-9 https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi8wLi5yKHTAhWHtBoKHcH2CrkQFggkMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.cidob.org%2Fcontent%2Fdownload%2F32360%2F522105%2Ffile%2FDOCUMENTOS_WEB_MEDITERRANEO_18.pdf&usg=AFQjCNFNgbJjqIdjLFed2mEmHkzb077mbg&bvm=bv.152180690,d.d2s (13.04.2017).

Mashregh News, (28.09.2016), <http://www.mashreghnews.ir/news/636867/%D9%85%D8%> (27.01.2017).

Mashregh News, (05.08.2013), “Gerayeşe Siyasi ve Sevabeghe Vezirane Pişnehadi”, [http://www.mashreghnews.ir/news/238313/%DA%AF% \(06.11..2016\).](http://www.mashreghnews.ir/news/238313/%DA%AF% (06.11..2016).)

Mehr News, (14.07.2015), “Gam be Gam ba Mozakerat”, [http://www.mehrnews.com/news/2853103/%DA%AF%D8%A7%D \(10.04.2017\).](http://www.mehrnews.com/news/2853103/%DA%AF%D8%A7%D (10.04.2017).)

Mehr News, (15.09.2015), “Esteghbale Cehani Ez Laghve Tehrimhaye İran”, [http://www.mehrnews.com/news/2944158/%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D \(17.05.2017\).](http://www.mehrnews.com/news/2944158/%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D (17.05.2017).)

Mehr News, (24.12.2006), “Gahşomare Bernameye hesteiye İran az sale 2003 ta Tasvibe Ghatnameye 1737”, [http://www.mehrnews.com/news/425700/ \(05.05.2017\).](http://www.mehrnews.com/news/425700/ (05.05.2017).)

Milani, Mohsen M, (2006), “Iran’s Policy Towards Afghanistan”, Middle East Journal, Vol. 60 (2), [http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1106&context=gia_facpub \(24.12.2016\).](http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1106&context=gia_facpub (24.12.2016).)

Mehr News, (05.08.2013), “Moarrefi Sevabegh ve Gherayeşe Siyasi Veziran Pişnehadi Ruhani”, [http://www.mehrnews.com/news/2110202/-7-روحانی-پیشنهادی-وزیران-سیاسی-وزیران-معارف-سوابق-و-گرایش-سیاسی-وزیران-پیشنهادی-روحانی-7- \(01.03.2017\).](http://www.mehrnews.com/news/2110202/-7-روحانی-پیشنهادی-وزیران-سیاسی-وزیران-معارف-سوابق-و-گرایش-سیاسی-وزیران-پیشنهادی-روحانی-7- (01.03.2017).)

Milliyetçi hareket Partisi Parti Programı, (2009), [https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf \(15.04.2017\).](https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf (15.04.2017).)

Maclese Şuraye Eslami, [http://www.majlis.ir/ \(05.09.2015\).](http://www.majlis.ir/ (05.09.2015).)

Mirzai, [http://nedains.com/fa/news/305776 \(23.12.2016\).](http://nedains.com/fa/news/305776 (23.12.2016).)

Mirzayi, Hoseyn, (2013), “Teemmoli ber Siyaset Kharejiye Mahmut Ahmedinejad (Dolet-e Nohom ve Dahom) Der Gebale Esrail ve Meseleye Holokast”, Felestin Quarterly, 19, s. 91-113 [http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1074292/ \(03.07.2016\).](http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1074292/ (03.07.2016).)

Miş, Nebi ve diğerleri, (2017), “2016’da Siyaset”, SETAV, [https://setav.org/assets/uploads/2016/12/siyaset-2.pdf \(10.05.2017\).](https://setav.org/assets/uploads/2016/12/siyaset-2.pdf (10.05.2017).)

Moavenete Amuzeşi ve Pejuheşiye Ddivane Edalete Edari, “Divane Edalete Edari der Yek Negah”, [http://www.divan-edalat.ir/show.php?page=about \(12.06.2016\).](http://www.divan-edalat.ir/show.php?page=about (12.06.2016).)

Mohammednia, Mehdi, (2011), “Berresi Tetbigiye Siyaset Kkhareciye Dolethaye İlkeci ve Etedal”, Feslname Siyaset Pajuhi, 2(1), ss. 175-204 http://journals.abru.ac.ir/article_15578_1d4aeb86df21cc988ce3e3a066e800be.pdf (03.05.2016).

Motteghi, Ebrahim & Saidi, İbrahim, (2016), “Berresi Siyaset Khareciye İnan der Gebale Bohrane Suriye”, Feslnameye Pejuheşhaye Siyasi ve Beynolmeleli, 6 (24), s. 1-31 http://jpir.tiau.ac.ir/article_526283_f5eb7f603013158afbca06d7d0c68ff0.pdf (15.04.2017).

Motteghi, İbrahim ve Soltani, İsmail, (2012), “Siyaset Khareciye Cumhuriye İslami İnan Nesbet be Erag ve Tesire an Ber Caygahe Mentegiye İnan”, Feslnameye Daneşesi Siyasi ve Beynolmeleli, 2(5), s. 43-66 http://pik.ui.ac.ir/article_19029_a9318fa8f4303e6d9e2c2fd1ef79e1c9.pdf (27.04.2017).

NTV, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/166573.asp> (11.02.2017).

NTV, (24.11.2015), http://www.ntv.com.tr/turkiye/iste-64-hukümetin-bakanlari.GOu5Ye7bDk28YLJH8g_xrA?ref=infinite (13.02.2017).

NTV, (24.05.2016), “Yeni Kabine Belli Oldu”, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/yeni-kabine-belli-oldu-65-hukümet-bakanlar-kurululistesini.QioafwQo9EKJ5btIhFaL7w> (14.02.2017).

NTV, (15.03.2017), “Suriye İç Savaşında 6 Yılda Neler Yaşandı?”, http://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ic-savasinda-6-yildaneleryasandi.Ik0VGc0sPUqvbDUE_EDsqA (17.05.2017).

Oran, Baskın, (2005), “The Issue of “Turkish” and “Türkiyeli””, The Foreign Policy Center <http://fpc.org.uk/fsblob/1314.pdf> (11.10.2016).

Ökem, mekin Mustafa Kemal, (2006), Turkish Modernity and Kurdish Ethno – Nationalism, Middle East Technical University, [https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12607241/index.pdf\(07.04.2017\)](https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12607241/index.pdf(07.04.2017)) (11.10.2016).

Özcan, Gencer, (2010), “Mavi Marmara Bunalımında Sonun Başlangıcına Doğru”, 2(21), s. 29-38, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/21/3gencer.pdf> (15.10.2016).

Özdemir, Yonca, (2015), “Turkey’s Justice and Development Party: An Utmost Case of Neoliberal Populism”, Conference Paper, Universite de Montreal, 26-29 August 26-29, <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/1afd5880-af7d-4232-a8ca-97da30743db6.pdf> (08.04.2017).

- Özdemir, Hakan, (2012), Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Karşılaştırmalı Tarihsel Analizi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(2), s. 188-209
<http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=we> (13.08.2016).
- Özkırımlı, Umut, (21.07.2013), “Türkiye’de Milliyetçiliğin Değişen Haritası”, T24, <http://t24.com.tr/yazarlar/umut-ozkirimli/turkiyede-milliyetciligin-degisen-haritasi,7088> (26.01.2017).
- Pars News, (10.08.2016), “Feraksiyone Etedal der Zeyle Feraksiyone Velayat” <http://www.parsnews.com/> (28.12.2018).
- Pars Today, (08.12.2016), <http://parstoday.com/fa/middle-east-i34405> (17.05.2017).
- Payedars, (10.06.2010), “Ngahi Sevvom Be Entekhabe Ayetollah Khamenei be Rehberi Ve Zeamate Mosalmanane Cehan”, <http://payedars.blogfa.com/post-405.aspx>, (09.04.20146).
- Payame Neft, (08.04.2017), <http://www.payamenaft.com/view/43036/%D8%B3%DB%8C%D8%AF-> (01.01.2017).
- Penahi, Mhammad Hoseyn, (2006), “Erzeşhaye Cehad ve Şehadet der Şoarhaye Enghelabe Eslami”, Nemye Ulume Ectemai, 29, s. 59-89, http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/J_pdf/50613852903.pdf (11.10.2016).
- Peyvestegiye ‘James Rozena’”, Siyaset Quarterly, 41(1), s. 283-300, https://jpu.ut.ac.ir/article_29734_762293f73ef48d926aec33fb91f122a3.pdf (23.12.2016).
- Pieper, Moritz, (2013), “Turkish Foreign Policy toward the Iranian Nuclear Programme: In Search of a New Middle East Order After the Arab Spring and the Syrian Civil War”, 12(3), s. 82-92 <http://alternatives.yalova.edu.tr/article/view/5000150723/5000136866> (27.04.2017).
- Polat, Yılmaz, (05.11.2015), “Sinirlioğlu ve Dış Politika”, Abcgazetesi, <http://www.abcgazetesi.com/sinirlioglu-vedis-politika-1638yy.htm> (10.05.2017).
- Porseman, <http://www.siasi.porsemani.ir/node/2310> (13.08.2016).
- Posta, (03.04.2015), <http://www.posta.com.tr/iranin-nukleer-programi-ve-muzakerelerin-kronolojisi-haberi-275669> (29.04.2017).
- Pyknet, (06.08.2013), <http://www.pyknet.net/1392/08mordad/15/page/21Kabineh.php> (06.11.2016).
- Radio Zamaneh, (07.06.2016), <https://www.radiozamaneh.com/281691> (17.01.2017).
- Recanews, (13.12.2013), <http://www.rajanews.com/news/158986#comment-203504> (10.02.2017).

Rezaei, Alireza, Gasem Torabi, (2015), “Siyaset Kharejiye Dolate Hasan Ruhani, Teamole Sazande der Charchub Dolate Tosegera”, Fesname Tehgıgat Siyasi Beynolmelali, 15.,pp. 131-161 http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/J_pdf/27113921506.pdf (24.12.2016).

Rehber, “Zendeginame”, <http://www.leader.ir/langs/fa/index.php?p=bio>(10. 04.2014).

ReisCumhure Ma, (13.06.2015), “Charchubshenasiye Endişehaye Siyasi Teorisyenhaye Siyasete Khareci Dolete Yazdehom: Mahmut Serioldhelem”, [\(http://www.ourpresident.ir/analysis/article/%DA%86%D8%A7%\)](http://www.ourpresident.ir/analysis/article/%DA%86%D8%A7%)(17.12.2016).

Resuli, Elham, (2011), “Mebani Beyna Zehniye Hoviyyete Nezame Cumhuriye Eslamiye İran”, Fesnameye Motaleate Rahbordi, 14(1), s. 85-114, http://quarterly.risstudies.org/article_863_b337e20a392ee0a16b6741a4ecf8911f.pdf (01.01.2017).

Roodannews, (20.04.2013), <http://www.roodannews.ir/1392/01/31/%D8%B2>(09.12.2016).

Rouhani, <http://rouhani.ir/zendeginame.php> (14.05.2017).

Rouydad 24, (14.06.2016), “Emelkerde Siyaset Khareciye İran der Dolete Yazdehom”, <http://www.rouydad24.ir/fa/news/20558/> (14.05.2017).

Segefi Ameri, Naser, (2007), “Der Costocuye Ofoghaye Cedid der Siyasete Khareciye İran: “Siyasete Negah be Şerg””, Moavenete Pejuheşhaye Siyasete Khareci, 5, <http://www.csr.ir/Pdf/Issues100/Pajoheshe%205-CSR.pdf> (11.11.2015).

Shahramnia, Amir Masoud & Tadayon, Zahra, (2012), “Comparative Analysis Identity Components between an Eastern Society (İslamic Republic Of Iran) and Western Society”, Interdiciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 3 (10), <http://journal-archieves15.webs.com/310-316.pdf> (02.12.2016).

Sabah, (04.12.2009), “Davutoğlu'nun Ritmik Diplomasisi”, http://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/04/davutoglundun_ritmik_diplomasisi (02.12.2016).

Saat 24, (27.01.2016), “Esteghbale Torkiye az Ecraye Bercam”, <http://www.saat24.com/news/125206/%D8%A7%D8> (17.05.2017).

“Sakhtare Tasmimgiri der Siyaset Khareci-ye Cumhuriye İslamiye İran”, http://www.ensani.ir/fa/content/125281/default.aspx_2/ (20.12.2016)

Sadjadpour, Karim, (2009), “Reading Khamenei: The World View of Iran’s Most Powerful Leader”, Carnegie Endowment for International Peace. www.CarnegieEndowment.org

Sadjadpour, Karim, (12.07.2016), “The Supreme Leader”, The Iran Primer, <http://iranprimer.usip.org/resource/supremeleader> (09.12.2016).

Sarınay, Yusuf, (Bilinmez), “Atatürkten Günümüze Türk Dış Politkası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme> (09.02.2017).

Semedi Moghaddam, MohammadReza, 17.09.2016), “Emkanate Behreberdari az Jonbeşe Adame Teehhod”, Diplomasiye İrani, <http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1963168/%D8%A7%D9> (13.05.2017).

Senayi, Erdeşir & Kavyanpur, Mona, (2016), “Zuhure Daeş ve Tesire an ber Siyaset Khareciye Cumhuriye Eslamiye İran”, Feslnameye Motaleate Revabete Beynolmelel, 9(34), s. 145-166 http://prb.iauctb.ac.ir/article_525717.html (15.05.2017).

Shabekeye Ettelaresani Afghanistan, (25.07.2014), “Cheghune Rehbera İran az Hamle be Afghanistan Celogiri Kard”, <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=72691> (04.01.2017).

Shahrsazi, <http://shahrsazi.tehran.ir/Default.aspx?tabid=437> (18.11.2016).

Shiraze, (07.07.2014), “Bim az Tekerara Aghabneşinihaye Hesteiye İran der Salhaye 2003 ta 2005”, <http://shiraze.ir/fa/news/57934/> (01.05.2017).

Sinkaya, Bayram, (2010), “İran Nükleer Program Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı”, Ortadoğu Analiz, 2(18), s.66- 78 https://www.academia.edu/3164924/%C4%B0ran_N%C3%BCkleer_Program%C4%B1_Kar%C5%9F%C4%B1s%C4%B1nda_T%C3%BCrkiyenin_Tutumu_Ve_Uranyum_Takas%C4%B1_Mutabakat%C4%B1 (30.04.2017).

Sinkaya, Bayram, (2014), “Türkiye- İran İlişkileri ve Cumhurbaşkanı Gül’ün Ziyareti”, Ortadoğu Anliz, 3 (27), s. 21- 30 <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=c87fb5cb-dd2f-4321-86d3-4d03ae3714c1%40sessionmgr104&hid=111> (30.02.2017).

SNN, (03.11.2012), “Hemeye Tehrimhaye Egtesadi Amrika Eleyhe İran”, <http://www.snn.ir/Print/213943> (07.02.2017).

Şehramnia, Emir Mesut, Nezifi Naini, Nazenin, (2013), “Teamol ve Tegabol Melligerayi ve Eslamgerayi der İran Pes az Piruziye Engelage Eslami”, Feslname Pejuheşhaye Rahbordiyeye Siyaset, 2(5), s.197-217, http://qpss.atu.ac.ir/article_2263_8086ea41cff7753ef466276d98a15e8f.pdf (13.05.2017).

Şem Abadi, Mohammad, (27.06.2007) “Negşe Reiscumhur der Tesmimgiriye Siyaset Khareci-ye İran ve Amrika”, <http://sharifi2.blogfa.com/post-16.aspx> (19.03.2015).

T24, (11.06.2016), “ Dışişleri Bakanlığı Atamaları Belli Oldu, Feridun Sinirlioğlu BM Daimi Temsilciliğine Atandı”, <http://t24.com.tr/haber/feridun-sinirlioglu-bm-daimi-temsilciligine-atandi,344819> (10.05.2017).

Tabatabayi, Seyyed Muhammad & Tupçi, Mila, (2015), “Moghayeseye Siyasethaye Hastei İran der Dorane Eslahat ve Usulgerayi”, Feslnameye Pejuheşhaye Rahbordiyeye Siyaset, 4 (13), s.119- 146 http://qpss.atu.ac.ir/article_1506_2d03c52fba835ae0c65cdc3999b59108.pdf (29.04.2017).

Tabnak, (17.08.2015), “Peyamedhaye Menteghei Bercam Beraye Cumhuriye Eslamiye İran”, <http://www.tabnak.ir/fa/news/524900/%D9%BE%D9%8A%D8>(17.05.2017).

Tabnak, (18.10.2009), <http://www.tabnak.ir/fa/news/69005/%D9%81%D> (13.11.2016).

Tabnak, (20.05.2016), <http://www.tabnak.ir/fa/news/590904/%DA%A9%D> (29.09.2016).

Tabnak, (02.06.2016), “Heyet Reiseye Majlese Dahom ro Bishtar Beshnasid”, <http://www.tabnak.ir/fa/news/594334/> (28.12.2016)

Tabnak,” Tavallode Fereksiyonhaye Nopa der Majlese Nohom”, (08.07.2012) <http://www.tabnak.ir/fa/news/256307/> (28.12.2016).

Tabnak, (14.08.2016), “Revayete yek Joda Shode az Liste Omid”, <http://www.tabnak.ir/fa/news/614403/> (28.12.2016).

Tabnak, (27.09.2016), “Chera Rehberengelage Nehye Ahmedinejad az Namzadi ra Shakhseen Elam Kardeand”, <http://www.tabnak.ir/fa/news/626355/%DA%86> (29.12.2016).

<http://tabrisonline.ir/pdf/25630668> (13.05.2013).

Tamer, Cenk, (2016), “Türkiye ve İran’ın Güç Tahkim Etme Çabası”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), s.103-118 <http://sbdergi.gazi.edu.tr/images/admin/dergi/cilt3sayi6/c3s6m7.pdf> (29.04.2017).

Tasnim News, (09.04.2014), “ Kholase, az Mozakerate Hestei der Dolete Khatemi”, <http://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/01/20/290749/> (01.05.2017).

Tasnim News, (13.08.2013),
<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/05/22/115440/%DA%86%D9%86%D> (19.11.2016).

Tatari, Burak, (25.01.2017), “Suriye İç Savaşının Korolojisi”,
<http://medyascope.tv/2017/01/25/suriye-ic-savasinin-kronolojisi/> (17.05.2017).

TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6004.html> (28.04.2017).

Tebyan, (06.03.2014), <http://article.tebyan.net/273702> (05.12.2016).

Tebyan, (01.11.2015), “ Mozeghirihaye Emam Khomeyni der Ceryane Teskhire Laneye Casusui”, <http://tebyan-zn.ir/News-Article/politics/2015/11/1/181175.html> (16.02.2017)

Tekhsid, Mohammad Reza, (2016), “Revabete İnan ve Amrika az Gamhaye Etemadsaz ta Berkordhaye Zurmedar”, Siyasi- Eghtesadi, 303, s. 74-86
<http://www.ettelaat.com/ethomeedition/Siasi/303/74.pdf> (10.10.2016).

Toprak, Zafer, (2014), “Dünden Bugüne Popülizm ve Demokrasai Paradoksu”, Politus- Politik Kltür Dergisi, 4(10), s.22-27,
https://www.academia.edu/13837681/D%C3%BCnden_Bug%C3%BCne_Pop%C3%BClizm_ve_Demokrasi_Paradoksu (20.02.2017).

Treverton, Gregory F., Jones, Seth G., (2005), “Measuring National Power”, CA: RAND
http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/conf_proceedings/2005/RAND_CF215.pdf
(11.11.2016).

TRT Haber, (24.05.2016), “65. Hükümetin Yeni Kabinesi Açıklandı”,
<http://www.trthaber.com/haber/gundem/65-hukümetin-bakanlar-kurulu-aciklandi-252258.html>
(14.02.2017).

Türkiye Cumhuriyet’i Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/tbmm-gorevyetkiler.htm>
(02.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı, (2013),
http://www.basbakanlik.gov.tr/forms/global/government/pg_CabinetTasks.aspx (14.02.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez), <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakan-incinsiyet-esitligi---taiex-acilis-konusmasi-cozum-9-ekim-2008.tr.mfa> (09.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez),<http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kosova-meclisi-genel-kurulu-nda-yapmis-olduklari-konusma.tr.mfa> (09.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez),<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ali-babacan-in-1860-sayili-bmgk-karari-hakkinda-yaptici-konusma.tr.mfa> (09.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez),<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ali-babacan-in-ntv-ye-verdigi-mulakat-ankara-10-mart-2009.tr.mfa> (09.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez),<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ali-babacan-in-ozel-sektor-ve-ekonomik-kalkinma-enstitusu-nun-acilisi-vesilesiyle-yaptiklari-konusma.tr.mfa> (09.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez),<http://www.mfa.gov.tr/isisleri-bakani-sayin-ali-babacan-in-medeniyetler-ittifaki-ikinci-forumu-cercevesinde-yuksek-temsilci-sampaio-ve-ittifakin-es-s.tr.mfa> (09.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez),<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ali-babacan-in-turkiye-buyuk-millet-meclisi-genel-kurulunda-yaptiklari-konusma-29-nisan-2009-tbmm.tr.mfa> (09.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez),<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?f9dd73b0-7915-4c46-a20c-285f9c6e4efe> (09.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Bilinmez), <http://www.mfa.gov.tr/feridun-h-sinirlioglu.tr.mfa> (10.05.2017).

Ulgen, Sinan, (2014), “A Turkish Perspective on the Rise of the Islamic Caliphate”, EDAM, Discussion Paper Series 6, s. 1-8 <http://www.edam.org.tr/en/File?id=2157> (30.04.2017).

USBED, (01.12.2013), “Mavi Marmara Kriz Sonrası Türkiye- İsrail İlişkileri”, <http://www.usbed.org/ortadogu/news-mavi-marmara-krizi-sonrasi-turkiye-israil-iliskileri.html> (17.05.2017).

VAJA, <http://www.vaja.ir/Public/Home/> (12.12.2016).

Varlı, İbrahim, (29.08.2016), “Suriye’de Kim Kime Karşı Savaşıyor?”, Birgün, <http://www.birgun.net/haber-detay/suriye-de-kim-kime-karsi-savasiyor-125987.html> (17.05.2017).

Vannini, Antonella, (2007), “Quantum Models of Consciousness”, Syntropy,, 1, s.130-146, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.582.295&rep=rep1&type=pdf>

VOA, <http://ir.voanews.com/a/iran-5plus1-negotiations-timeline/1794150.html> (05.04.2017).

http://prb.iauctb.ac.ir/article_523645_8785058fac4dba165568a7b1cc8d67a9.pdf (28.04.2017).

Wagner, Ben & Gebauer, Jonas, (2008), Alexander Wendt’s Auto-critique and Social Constructivism, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2621415 (2016.02.10)

Wendt, Alexander, (2004), “ Social Theory as Cartesian Science: AN Auto-Critique From A Quantum Perspective”, <http://www.english.kamus-quantum.com/resources/Auto-Critique.pdf> (01.02.2017).

Wikipedia, <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%88%D8%B2%D> (01.12.2016).

Wikipedia, <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A8%D8%B3%DB%8C%D8%AC> (17.11.2016).

Wikipedia, <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%81%D8%B1%D9%85> (29.10.2016).

World Atlas, <http://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html> (26.11.2016).

Yeşiltaş, Murat ve Balcı, Ali, (2011), “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, Bilgi, (23), s. 9-34 <http://docplayer.biz.tr/8330519-Ak-parti-donemi-turk-dis-politikasi-sozlugu-kavramsal-bir-harita.html> (16.05.2017).

Yıldırım, Emre, (2014), “Türkiye’de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Trkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği”, International Journal of Social Science, 28, s. 73-95 http://www.jasstudies.com/Makaleler/775523431_6Yrd.%20Do%c3%a7.%20Dr.%20Emre%20YILDIRIM.pdf (26.01.2017).

Yılmaz, Küçük & Çopur, Hakan, (2010), Türk Basımında Dış Habercilik, Ankara: Seta https://books.google.com.tr/books?id=7H_HAgAAQBAJ&pg=PA89&lpg=PA89&dq=davuto%C4%9Flu+%C3%A7ok+boyutlu+politika+nedir&source=bl&ots=Lpa0O_ehef&sig=zcL_HGs9A05itWaR8rCNKRP7gXc&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwi50aLL9PPTAhXD_SwKHccYBjsQ6AEITDAH#v=onepage&q=davuto%C4%9Flu%20%C3%A7ok%20boyutlu%20politika%20nedir&f=false (16.05.2017).

Yoshikoder, <http://www.yoshikoder.org> (19.12.2015).

Zarif, Mohammad Javad, (2014), “ What Iran Really Wants: Iranian Foreign Policy in the Rouhani Era”, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2014-04-17/what-iran-really-wants> (29.02.2017).

4. Televizyon Programı

TRT Haber, (08.05.2017), <http://www.trt.net.tr/anasayfa/canli.aspx?y=tv&k=trthaber> , (08.05.2017).

EKLER

1. EK Alfabetik Sırayla Türkiyeli Aktörler

Ahmet Necdet Sezer

13 Eylül 1941- Günümüz

Ali Babacan

4 Nisan 1967 - Günümüz

Abdullah Gül

29 Ekim 1950 – Günümüz

Bülent Ecevit

28 Mayıs 1925- 5 Kasım 2006

Ahmet Davutoğlu

26 Şubat 1959 – Günümüz

Feridun Sinirlioğlu

30 Ocak 1956 - Günümüz

Mevlut Çavuşoğlu

5 Şubat 1968- Günümüz

Yaşar Yakış

1 Ağustos 1938 - Günümüz

Afabetik Sırayla İranlı Aktörler

Ali Akber Salehi

24 Mart 1949 - Günümüz

Binalı Yıldırım

20 Aralık 1955 – Günümüz

Ali Hamenei

16 Temmuz 1939 – Günümüz

Recep Tayyip Erdoğan

26 Şubat 1954 - Günümüz

Hasan Ruhani

12 Kasım 1948 – Günümüz

Mahmut Ahmedinejad

28 Ekim 1956 – Günümüz

Kemal Harrazi

1 Aralık 1944- Günümüz

Mohammed Hatemi

29 Eylül 1943 - Günümüz

Menuçehr Mütteki

12 Mayıs 1953 – Günümüz

Mohammad Cevad Zerif

7 Ocak 1960 – Günümüz

2.Ek: Tablolar

Tablo 1: 8. Hükümet, Muhammad Hatemi Cumhurbaşkanlığı Dönemi Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

8. Hükümet, Muhammad Hatemi Cumhurbaşkanlığı Dönemi Bakanlar Kurulu ¹¹⁴			
Bakanlık	Bakan	Güvenoyu	Siyasi Kimlik
Eğitim Bakanı	Morteza Hacı	155	Reformcu ?
İstihbarat Bakanı	Ali Yunesi	219	Reformcu
Ekonomi ve Maliye Bakanı	Tehmasb Mezaheeri	193	Reformcu
	Seyyed Sefder Hoseyni	169	Reformcu ¹¹⁵
Dışişleri Bakanı	Kemal Harrazi	201	Reformcu ¹¹⁶
Ticaret Bakanı	Mohammed Şerietmedari	205	Usulgera-reformcu ¹¹⁷
Sağlık ve Tıp Eğitimi Bakanı	Mesud Pezeşkiyan	168	Reformcu ¹¹⁸
Post, Telegraf ve Telefon Bakanı	Ahmet Motemedi	175	Reformcu
Taavon Bakanı	Ali Sufi	148	Reformu
Zİraat Ciaht Bakanı	Mahmut Hucceci	173	Reformcu ¹¹⁹
Adalet Bakanı	İsmail Şuşteri	195	Reformcu
Savunma ve Silahlı Kuvvetler Bakanı	Ali Şemhani	195	Reformcu ¹²⁰
Yol ve Ulaştırma Bakanı	Ahmet Hurrem	186	Reformcu ¹²¹
	Mohemmed Rehmeti	170	Reformcu
Sanayi ve Maden Bakanı	İshak Cihangiri	191	Reformcu ¹²²
Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanı	Mustafa Moin	169	Reformcu ¹²³

¹¹⁴ Tasnimnews, (13.08.2013), <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/05/22/115440/%DA%86%D9%86%D> (19.11.2016).

¹¹⁵ اصلاح طلبان
¹¹⁶ اصلاح طلبان
¹¹⁷ جمعیت دفاع از ارزش های انقلاب اسلامی
¹¹⁸ اصلاح طلبان
¹¹⁹ جبهه مشارکت ایران اسلامی
¹²⁰ اصلاح طلبان
¹²¹ اصلاح طلبان
¹²² حزب کارگزاران سازندگی ایران
¹²³ جبهه مشارکت ایران اسلامی

	Cefer Tofigi	163	Reformcu ¹²⁴
Kültür ve İslami İrşat Bakanı	Ahmet Mescit Cameii	184	Reformcu
İş ve Sosyal İşler Bakanı	Sefder Hoseyni	221	Reformcu ¹²⁵
	Naser Halegi		Reformcu ¹²⁶
İç İşleri Bakanı	Abdulvahed Musevi Lari	203	Reformcu ¹²⁷
Şehircilik Bakanı	Ali Abdolalizade	153	Reformcu ¹²⁸
Petrol Bakanı	Bijen Namdar Zengene	166	Reformcu ¹²⁹
Enerji Bakanı	Hebibollah Biteref	190	Reformcu ¹³⁰
Refah Bakanı	Mohammed Hoseyn Şerifzdegan		Reformcu ¹³¹
Cumhurbaşkanı Yardımcıları			
Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik	
Birinci Yardımcı	Muhammad Reza Arif	Reformcu	
Parlamento	Muhammad Ali Ebtehi	Reformcu ¹³²	
	Mecit Ensari	Reformcu ¹³³	
Nükleer Enerji	Golam Reza Agazade		
Bütçe ve Programlama	Mohammed Settari	Reformcu ¹³⁴	
Şehitler Vakfı	Dehgan		
Beden Eğitimi	Mohsen Mehr Alizade	Reformcu ¹³⁵	
Çevre	Mesume Ebtekar	Reformcu ¹³⁶	

¹²⁴بنیاد امید ایرانیان

¹²⁵اصلاح طلبان

¹²⁶جبهه مشارکت ایران اسلامی

¹²⁷جامعه روحانیت مبارز

¹²⁸اصلاح طلبان

¹²⁹حزب کارگزاران سازندگی ایران و بنیاد باران

¹³⁰Khuz News, (24.07.2011), <http://www.khouznews.ir/fa/news/6204/%D9%84%> (27.11.2016).

¹³¹جبهه مشارکت ایران اسلامی

¹³²مجمع روحانیون مبارز

¹³³اصلاح طلبان

¹³⁴جبهه مشارکت ایران اسلامی

¹³⁵اصلاح طلبان

¹³⁶جبهه مشارکت ایران اسلامی

Kültürel Miras ¹³⁷	Beheşti Şirazi	Reformcu ¹³⁸
-------------------------------	----------------	-------------------------

Tablo 2: 9. Hükümet, Mahmut Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı Birinci Dönemi Bakanlar Kurulu

9. Hükümet, Mahmut Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı Birinci Dönemi Bakanlar Kurulu¹³⁹			
Bakanlık	Bakan	Kabul Oy Sayısı	Siyasi Kimlik
Eğitim Bakanı	Mahmut Ferşidi	136	Usulgera ¹⁴⁰
	Ali Reza Ali Ahmedi	133	Usulgera
İstihbarat Bakanı	Gholamm Hoseyn Mohseni Ejei	217	Usulgera (Heggani Mektep)
Ekonomi ve Maliye Bakanı	Davud Daneş Ceferi	216	Devrimci,) Usulgera (,Populist ¹⁴¹
Dışişleri Bakanı	Manuçehr Motteki	220	Usulgera
Ticaret Bakanı	Mesut Mir Kazemi	169	Usulgera ¹⁴²

¹³⁷Khuz News, (24.07.2011), <http://www.khouznews.ir/fa/news/6204/%D9%84%> (27.11.2016).

Mashregh News, (05.08.2013), “Gerayeşe Siyasi ve Sevabeghe Vezirane Pişnehadi”, [http://www.mashreghnews.ir/news/238313/%DA%AF% \(06.11..2016\).](http://www.mashreghnews.ir/news/238313/%DA%AF% (06.11..2016).)

Boyer News, (02.08.2013), “Gerayeşe Siyasi Ezaye Kabineye Ruhani”, [http://boyernews.com/59830/%DA%AF%D8%B1%D8 \(06.11..2016\).](http://boyernews.com/59830/%DA%AF%D8%B1%D8 (06.11..2016).)

Beytoote, (21.08.2013), “Gherayeşe Siyasiye Vozeraye Dolete Tedbir ve Omid Çist”, [http://www.beytoote.com/news/politics-social/political-news7601.html \(06.11..2016\)](http://www.beytoote.com/news/politics-social/political-news7601.html (06.11..2016)

Khabar Online, (05.08.2013), “Der Kabineye Ruhani Çend Usulghra ve Çend Eslahteleb Huzur Darend?”, [http://www.khabaronline.ir/detail/306815/Politics/government \(06.11..2016\)](http://www.khabaronline.ir/detail/306815/Politics/government (06.11..2016)

Khorasan Nwes, (06.08.2013), “Gerayeşe Siyasi ve Vijegihaye Kabineye Ruhani be Revayete Amar”, [http://khorasannews.com/content/newspaper/Version18471/0/Page4/newspaperpdf_18471_4.pdf \(06.11..2016\)](http://khorasannews.com/content/newspaper/Version18471/0/Page4/newspaperpdf_18471_4.pdf (06.11..2016)

Pyknet, (06.08.2013), [http://www.pyknet.net/1392/08mordad/15/page/21Kabineh.php \(06.11..2016\).](http://www.pyknet.net/1392/08mordad/15/page/21Kabineh.php (06.11..2016).)

¹³⁹Tasnim, (13.08.2013), [https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/05/22/115440/%DA% \(10.10.2016\).](https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/05/22/115440/%DA% (10.10.2016).)

¹⁴⁰جمعیت ایثارگران انقلاب اسلامی

¹⁴¹ائتلاف آبادگران ایران اسلامی

¹⁴²جبهه پایداری

Sağlık ve Tıp Eğitimi Bakanı	Kamran Bageri Lenkerani	169	Usulgera ¹⁴³
İletişim Bakanı	Mohammad Soleymani	220	Usulgerayi ¹⁴⁴
Taavon Bakanı	Mohammad Nazemi Erdekani	174	Usulgera ¹⁴⁵
	Mohammad Abbasi	155	Usulgera
Ziraat Ciaht Bakanı	Mohammad Reza Eskenderi	214	Usulgera
Adalet Bakanı	Cemal Karimi Rad	191	Devrimci,) , Usulgera
	Gholam Hoseyn Elham		Populist ¹⁴⁶ (
Savunma ve Silahlı Kuvvetler Bakanı	Mostefa Mohammad Neccar	205	Usulgera ¹⁴⁷
Yol ve Ulaştırma Bakanı	Mohammad Rehmeti	214	Usulgera
	Hemid Behbehani	181	Usulgera
Sanayi ve Maden Bakanı	Ali Reza Tehmasbi	183	Usulgera
	Ali Ekber Mehrabiyan	153	Usulgera
Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanı	Mohammad Mehdi Zahedi	144	Usulgera ¹⁴⁸
Kültür ve İslami İrşat Bakanı	Hoseyn Seffar Herendi	181	Usulgera
İş ve Sosyal İşler Bakanı	Seyyed Mohammad Cehromi	197	Usulgera
İç İşleri Bakanı	Mustafa Pur Mohammdi	153	Usulgera- Etedalgera (İslamcı, Pragmatist, İslami demokrasi) ¹⁴⁹
	Eli Kordan	181	Usulgera
	Sadeg Mehsuli	138	Usulgera ¹⁵⁰

¹⁴³ جبهه پایداری

¹⁴⁴ جبهه پایداری انقلاب اسلامی

¹⁴⁵ جامعه اسلامی مهندسين

¹⁴⁶ ائتلاف آبادگران ایران اسلامی

¹⁴⁷ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

¹⁴⁸ جامعه اسلامی مهندسين جبهه پایداری انقلاب اسلامی

¹⁴⁹ جامعه روحانیت مبارز

¹⁵⁰ جبهه پایداری

Şehircilik ve Mesken Bakanı	Mohammad Seidi Kia	222	Bağımsız
Petrol Bakanı	Veziri Hamane Gholam Hoseyn Nozeri	172	Usulgera ¹⁵¹ Usulgera
Enerji Bakanı	Seyyed Perviz Fettah	194	Usulgera ¹⁵²
Refah Bakanı	Perviz Kazemi	178	Usulgera- Bağımsız
	Ebdorreza Mesri	191	Usulgera
Cumhurbaşkanı Yardımcıları			
Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik	
Birinci Yardımcı	Perviz Davudi	Usulgera	
	Esfendyar Rehim Meşşai	Usulgera	
Parlamento	Musevi	Usulgera	
Nükleer Enerji	Golam Reza Agazade	Usulgera ¹⁵³	
Bütçe ve Programlama	Rehber	Usulgera	
Şehitler Vakfı	Dehgan	Usulgera	
Beden Eğitimi	Ali Abadi	Usulgera	
	Ali Seid Lu	Devrimci, Populist ,Usulgera ¹⁵⁴	
Çevre	Fateme Cevadi	Usulgera, Devrimci, Populist ¹⁵⁵	
Kültürel Miras	Esfendyar Rehim Meşşai	Usulgera- populist ¹⁵⁶	
	Hemid Begayi	Usulgera- populist ¹⁵⁷	
Bilim ve Teknoloji	Sadeg Vaez Zade	Bağımsız	

¹⁵¹

¹⁵² سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

¹⁵³ حزب جمهوری اسلامی

¹⁵⁴ ائتلاف آبادگران ایران اسلامی

¹⁵⁵ ائتلاف آبادگران ایران اسلامی

¹⁵⁶ ائتلاف رایحه خوش خدمت

¹⁵⁷ ائتلاف رایحه خوش خدمت

Tablo 3: 10. Hükümet, Mahmut Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı Birinci Dönemi Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

10. Hükümet, Mahmut Ehmedinejad Cumhurbaşkanlığı İkinci Dönemi Bakanlar Kurulu¹⁵⁸			
Bakanlık	Bakan	Güvenoy Sayısı	Siyasi Kimlik
Eğitim Bakanı	Hemid Reza Hacı Babayi	217	Usulgera ¹⁵⁹
İstihbarat Bakanı	Heyder Moslehi	194	Usulgera
Ekonomi ve Maliye Bakanı	Seyyed Şemsoddin Hoseyni	224	Usulgera
Dışişleri Bakanı	Menuçehr Mütteki	173	Usulgera
	Ali Ekber Salehi	146	
Ticaret Bakanı	Mehdi Ghezenferi	158	Usulgera
Sağlık ve Tıp Eğitimi Bakanı	Merziye Vehid Destcerdi	175	Usulgera ¹⁶⁰
	Mohammad Hesên Terighet Monfered	113	Usulgera ¹⁶¹
İletişim Bakanı	Reza Tegipur	197	Usulgera
	Nami		Usulgera
Taavon Bakanı	Mohammed Ebbasi	163	Usulgera
Ziraat Ciaht Bakanı	Sadık Haliliyan	200	Usulgera
Adalet Bakanı	Morteza Bahtiyari	225	Usulgera
Savunma ve Silahlı Kuvvetler Bakanı	Ahmet Vehidi	227	Usulgera
Yol ve Ulaştırma Bakanı	Hemid Behbehani	167	Usulgera ¹⁶²
Sanayi ve Maden Bakanı	Ali Ekber Mehrabiyan	153	Usulgera
Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanı	Kamran Daneşcu	186	Usulgera
Kültür ve İslami İrşat Bakanı	Mohammed Hoseyni	194	Usulgera

¹⁵⁸ Tasnim, (13.08.2013), <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/05/22/115440/%DA%> (10.10.2016).

¹⁵⁹ جبهه یکتا

¹⁶⁰ جامعه زینب

¹⁶¹ جمعیت ایثارگران انقلاب اسلامی

¹⁶² مؤتلفه اسلامی

Sosyal İşler Bakanı	Sadeg Mehsuli	149	Usulgera ¹⁶³
İç İşleri Bakanı	Mustafa Mohemmed Neccar	182	Usulgera ¹⁶⁴
Yol ve Şehircilik Bakanı	Ali Nikzad	219	Usulgera
Petrol Bakanı	Mesut MirKazemi	147	Usulgera ¹⁶⁵
	Rostem Gasemi	216	Usulgera ¹⁶⁶
Enerji Bakanı	Mecid Namcu	210	Usulgera
Refah Bakanı	Abdolreza Şeyholİslami	193	Usulgera
	Mohammad Ebbasi	163	Usulgera
Spor ve Gençlik Bakanı	Mohammad Ebbasi		Usulgera
Sanayi ve Ticaret Bakanı	Mehdi Ghezenferi	158	Usulgera
İş Bakanı	Ebdorreza Şeyholİslami	193	Usulgera
Cumhurbaşkanı Yardımcıları			
Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik	
Birinci Yardımcı	Mohammed Reza Rehimi	Usulgera	
Parlamento	Seyyed Mohemmed Reza Mir Tacoddini	Usulgera ¹⁶⁷	
	Lotfollah Furuzende Dehkordi	Usulgera	
NüklerEnerji	Eli Ekber Salehi Fereydun Ebbasi Devani	Usulgera ¹⁶⁸	
Programlama ve Denetim	Behruz Moradi	Usulgera	
Şehitler Vakfı	Mesut Zeribafan	Usulgera	
Çevre	Mohemmed Jevat Mohemmdi Zade	Usulgera	

¹⁶³ جبهه پایداری انقلاب اسلامی
¹⁶⁴ اسپاه پاسداران انقلاب اسلامی

¹⁶⁵ جبهه پایداری انقلاب اسلامی
¹⁶⁶ اسپاه پاسداران انقلاب اسلامی

¹⁶⁷ جبهه مردمی نیروهای انقلاب اسلامی

¹⁶⁸ جمعیت وفاداران انقلاب اسلامی

Kültürel Miras	Hemid Begayi Ruhollah Ahmetzade Mir Hoseyn Musevi Mohammed Şerif Melekzade	Usulgera
Bilim ve Teknoloji	Nesrin Soltankah	Usulgera- İslamcı ¹⁶⁹
Hukuki	Fateme Bedaği	Usulgera
Kadın ve Aile	Meryem Muçtehitzade	Usulgera
Uygulamalar	Hemid Begayi	Usulghera (İslamcı – popülist) ¹⁷⁰

(Tablo yazartarafından düzenlenmiştir.)

Tablo 4: 11. Hükümet Hasan Ruhani Cumhurbaşkanlığı Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

11. Hükümet, Hasan Ruhani Cumhurbaşkanlığı dönemi Bakanlar Kurulu¹⁷¹			
Bakanlık	Bakan	Güvenoyu	Siyasi Kimlik
Eğitim Bakanı	Ali Asger Fani	185	Reformcu
	Fahredden Ahmedi	157	Reformcu
İstihbarat Bakanı	Seyyed Mahmut Elevi	227	İstadeği Cephesi
Ekonomi ve Maliye İşleri Bakanı	Ali Tayyebnia	274	Reformcu
Dışişleri Bakanı	Mohammad Javad Zarif	232	Bağımsız
Sağlık ve Tıp Eğitimi Bakanı	Seyyed Hasan Gazizade Haşemi	260	Bağımsız
İletişim ve IT Bakanı	Mahmut Vaezi	218	İtidal ve Kalkınma
Zİraat Ciaht Bakanı	Mahmut Hocceti	177	Müşariket
Adalet Bakanı	Mustafa Pur Mohammadi	201	Cameye Ruhaniyate Mobarez
Savunma ve Silahlı Kuvvetler Bakanı	Huseyn Dehagan	269	Bağımsız
Yol ve Ulaştırma Bakanı	Abbas Ahondi	159	Etedalgerayi
Sanayi, Maden ve Ticaret Bakanı	Mohammad RezaNematzade	199	İtidal ve Kalkınma
Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanı	Mohammad Ferhadi	197	Reformcu
	Ali Cenneti	234	Etedalgera

¹⁶⁹ائتلاف آبادگران ایران
¹⁷⁰ائتلاف رایحه خوش خدمت

¹⁷¹ Tasnim, (13.08.2013), [https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/05/22/115440/%DA%](https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/05/22/115440/%DA%DA) (10.10.2016).

Kültür ve İslami İrşat Bakanı	Seyyed Reza Salahi Amiri	180	Etedalgerayi
Taavon, İş ve Sosyal Refah Bakanı	Ali Rabii	163	İşçi Evi
İç İşleri Bakanı	Abdol Reza Rehmani Fezli	256	Usulgerayi
Petrol Bakanı	Bijen Namdar Zengene	166	Reformcu Kargozaran
Enerji Bakanı	Hemid Çitçiyani	272	Bağımsız
Spor ve Gençlik Bakanı	Mahmut Guderzi	199	
	Mesud Soltanifer	192	Reformcu Ulusal Güven

Cumhurbaşkan Yardımcıları

Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik
İlk Yardımcısı	İshak Cehangiri	Reformcu Kargozaran
Uygulamalar	Mohammad Şerietmedari	Reformcu
Parlamento	Hoseyn Ali Amiri	Usulgera
Nükleer Enerji	Ali Akbar Salehi	Bağımsız
Bütçe ve Programlama	Mohammad Bagher Nobaht	Etedal ve Tosee
Hukuki	Mecid Ensari	Mecmee Ruhaniyete Mobarez
Kadınlar	Şehin Doht Mulla Verdi	Moşareket
Şehitler Vakfı	Seyyed Mohammad Ali Şehidi	Etedalgera
İdari ve İstihdam İşleri	Cemşid Ensari	Reformcu
Çevre	MAsume Ebtakar	Moşareket
Kültürel Miras	Zahra Ahmadi Pur	Reformcu

Cumhurbaşkan Yardımcıları

Müsteşarlık	Müsteşar	Siyasi Kimlik
Erşed	Ekber Torkan	İtidal ve Kalkınma
Ekonomi	Mohammad Ali Necefi	Reformcu Kargozaran
Bilimsel ve Eğitim	Reza Freci Dana	Reformcu
Kültürel	Hesamoddin Aşena	Etedalgerayi
Medya	Mohammad Reza Sadeg	Etedalgerayi

Ekonomik Koordinasyon Sekreteri	Mesud Nili	Reformcu
---------------------------------	------------	----------

(Tablo yazartarafından düzenlenmiştir.)

Tablo 5: 21. Dönem Meclis'te Parti Dağılımı

21. Dönem: 18 Nisan 1999- 14 Kasım 2002	
Meclis Başkanı: Yıldırım Akbulut (20 Mayıs 1999- 30 Eylül 2001), ANAP Ömer İzgi (18 Ekim 2000- 3 Kasım 2002), MHP	
Parti Adı	Milletvekil Sayısı
Demokratik Sol Parti	136
Milliyetçi Hareket Partisi	129
Anavatan Partisi	86
Fazilet Partisi	111
Doğru yol Partisi	85
Bağımsız	3
Toplam ¹⁷²	550

(Tablo yazar tarafından çizilmiştir).

Tablo 6: 22. Dönem Meclis'te Parti Dağılımı

22. Dönem 14 Kasım 2002- 23 Temmuz 2007	
Meclis Başkanı: Bülent Arıncı (19 Kasım 2002- 22 Temmuz 2007), AK Parti	
Parti Adı	Milletvekil Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	352
Cumhuriyet Halk Partisi	178
Anavatan Partisi	20
Bağımsız	14
Doğru yol Partisi	4
Halkın Yükseliş Partisi	1
Sosyal Demokrat Halk Partisi	1

¹⁷² NTV, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/166573.asp> (11.02.2017).

Genç Parti	1
Toplam	536

Tablo 7: 58. Hükümet, Abdullah Gül Başbakanlığındaki Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

58. Hükümet		
Abdullah Gül Başbakanlığı, 18 Kasım 2002- 14 Mart 2003		
Bakanlık	Bakan	Siyasi Parti/Kimlik
Adalet	Cemil Çiçek	AK Parti
Milli Savunma	Vecdi Gönül	Bağımsız
İçişleri	Abdülkadir Aksu	AK Parti
Dışişleri	Yaşar Yakış	AK Parti
Maliye	Kemal Unakıtan	AK Parti
Milli Eğitim	Erkan Mumcu	AK Parti
Bayındırlık ve İskan	Zeki Ergezen	AK Parti
Sağlık	Recep AKdağ	AK Parti
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Hilmi Güler	AK Parti
Ulaştırma	Binalı Yıldırım	AK Parti
Tarım ve Köyişleri	Sami Güçlü	AK Parti
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	Murat Başesgioglu	AK Parti
Sanayi ve Ticaret	Ali Çoşkun	AK Parti
Kültür	Hüseyin Çelik	AK Parti
Turizm	Güldal Akşit	AK Parti
Orman	Osman Pepe	AK Parti
Çevre	İmdat Sütüoğlu	AK Parti
Devlet Bakanı ve BY	Abdüllatif Şener	AK Parti
Devlet Bakanı ve BY	Mehmet Ali Şahin	AK Parti
Devlet Bakanı ve BY	Ertuğrul Yalçınbayır	AK Parti
Devlet Bakanı	Mehmet Aydın	AK Parti
Devlet Bakanı	Beşir Atalay	AK Parti
Devlet Bakanı	Ali Babacan	AK Parti
Devlet Bakanı	Kürşad Tüzmen	AK Parti

(Tablo yazar tarafından çizilmiştir).

Tablo 8: 59. Hükümet, Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığındaki Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

59.Hükümet		
Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığı, 14 Mart 2003- 29 Agustus 2007		
Bakanlık	Bakan	Siyasi Kimlik/Parti
Adalet	Cemil Çiçek	AK Parti
	Fahri Kasırga	AK Parti
Milli Savunma	Vecdi Gönül	Bağımsız
İçişleri	Abdülkadir Aksu	AK Parti
	Osman Güneş	AK Parti
Dışişleri	Abdullah Gül	AK Parti
Maliye	Kemal Unakıtan	AK Parti
Milli Eğitim	Hüseyin Çelik	AK Parti
Bayındırlık ve İskan	Faruk Nafiz Özak	AK Parti
Sağlık	Recep Akdağ	AK Parti
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Hilmi Güler	AK Parti
Ulaştırma	Binalı Yıldırım	AK Parti
	İsmet Yılmaz	AK Parti
Tarım ve Köyişleri	Mehmet Mehdi Eker	AK Parti
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	Murat Başesgioğlu	AK Parti
Sanayi ve Ticaret	Ali Çoşkun	AK Parti
Kültür ve Turizm	Atilla Koç	AK Parti
Çevre ve Orman	Osman Pepe	AK Parti
Devlet bakanı ve BY	Abdullah Gül	AK Parti
Devlet Bakanı ve BY	Abdüllatif Şener	AK Parti
	Mehmet Ali Şahin	AK Parti
Devlet Bakanı	Kürşad Tüzmen	AK Parti
Devlet Bakanı	Beşir Atalay	AK Parti

Devlet Bakanı	Ali Babacan	AK Parti
Devlet Bakanı	Nimet Çubukçu	AK Parti
Devlet Bakanı	Mehmet Aydın	AK Parti

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 9: 23. Dönem Meclis'te Parti Dağılımı

23. Dönem	
23 Temmuz 2007- 28 Haziran 2011	
Meclis Başkanı:	
Köksal Toptan (19 Ağustos 2007- 9 Ağustos 2009) , AKP	
Mehmet Ali Şahin (9 Ağustos 2009- 12 Haziran 2011), AKP	
Parti Adı	Milletvekil Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	341
Cumhuriyet Halk Partisi	99
Milliyetçi Hareket Partisi	70
DSP	13
DTP	20
Bağımsız	6
Toplam ¹⁷³	550

(Tablo yazar tarafından çizilmiştir).

Tablo 10: 24. Dönem Meclis'te Parti Dağılımı

24. Dönem	
28 Haziran 2011 - 23 Haziran 2015	
Meclis Başkanı:	
Cemil Çiçek (4 Temmuz 2011- 7 Haziran 2015), AKP	
Parti Adı	Milletvekil Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	311
Cumhuriyet Halk Partisi	125
Milliyetçi Hareket Partisi	52

¹⁷³<http://www.habervitrini.com/gundem/tbmmdeki-sandalve-dagilimi-yeniden-degisti-628261> (29.03.2017)

Halkın Demokratik Partisi	29
Bağımsız	13
Demokratik Bölgeler Partisi	1
Anadolu Partisi	1
Elektronik Demokrasi Partisi	1
Merkez Parti	1
Demokratik Gelişim Partisi	1
Millet ve Adalet Partisi	1
Toplam	550

(Tablo yazar tarafından çizilmiştir).

Tablo 11: 60. Hükümet, Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığındaki Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

60. Hükümet		
Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığı, 29 Ağustos 2007- 6 Temmuz 2011		
Bakablık	Bakan	Siyasi Kimlik/ Parti
Adalet	Mehmet Ali Şahin	AK Parti
	Sadullah Ergin	AK Parti
	Ahmet Kahraman	AK Parti
Milli Savunma	Vecdi Gönül	Bağımsız
İçişleri	Beşir Atalay	AK Parti
	Osman Güneş	AK Parti
Dışişleri	Ali Babacan	AK Parti
	Ahmet Davutoğlu	AK Parti
Maliye	Kemal Unakıtan	AK Parti
	Mehmet Şimşek	AK Parti
Milli Eğitim	Hüseyin Çelik	AK Parti

	Nimet Baş	AK Parti
Bayındırlık ve İşkan	Faruk Nafiz Özak	AK Parti
	Mustafa Demir	AK Parti
Sağlık	Recep Akdağ	AK Parti
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Hilmi Güler	AK Parti
	Taner Yıldız	AK Parti
Ulaştırma	Binalı Yıldırım	AK Parti
	Habip Soluk	AK Parti
Tarım ve Köyişleri	Mehmet Mehdi Eker	AK Parti
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	Faruk Çelik	AK Parti
	Ömer Dinçer	AK Parti
Sanayi ve Ticaret	Zafer Çağlayan	AK Parti
	Nihat Ergün	AK Parti
Kültür ve Turizm	Ertuğrul Günay	AK Parti
Çevre ve Orman	Veysel Eroğlu	AK Parti
Devlet bakanı ve BY	Cemil Çiçek	AK Parti
Devlet bakanı ve BY	Hayati Yazıcı	AK Parti
	Bülent Arınç	AK Parti
Devlet bakanı ve BY	Nazım Erken	AK Parti
	Ali Babacan	AK Parti
Devlet bakanı	Mehmet Aydın	AK Parti
Devlet Bakanı	Cevdet Yılmaz	AK Parti
Devlet Bakanı	Egemen Bağış	AK Parti
Devlet Bakanı	Hayati Yazıcı	AK Parti
Devlet Bakanı	Kürşad Tüzmen	AK Parti

	Zafer Çağlayan	AK Parti
Devlet Bakanı	Nimet Baş	AK Parti
	Selma Aliye Kavaf	AK Parti
Devlet Bakanı	Mustafa Sait Yazıcıoğlu	AK Parti
	Faruk Çelik	AK Parti
Devlet Bakanı	Murat Başesgigoğlu	AK Parti
	Faruk Nfız Özak	AK Parti

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 12: 61 Hükümet, Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığındaki Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

61. Hükümet		
Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığı, 6 Temmuz 2011- 29 Ağustos 2014		
Bakanlık	Bakan	Siyasi Kimlik/ Parti
Adalet	Sadullah Ergin	AK Parti
	Bekir Bozdağ	AK Parti
Aile ve Sosyal Politikalar	Fatma Şahin	AK Parti
	Ayşenur İslam	AK Parti
Avrupa Birliği	Egemen Bağış	AK Parti
	Mevlut Çavuşoğlu	AK Parti
Bilim, Sanayi ve Teknoloji	Nihat Ergün	AK Parti
	Fikri Işık	AK Parti
Milli Savunma	İsmet Yılmaz	AK Parti
İçişleri	İdris Naim Şahin	AK Parti

	Muammer Güler	AK Parti
	Efkan Ala	AK Parti
Dışişleri	Ahmet Davutoğlu	AK Parti
		AK Parti
Maliye	Mehmet Şimşek	AK Parti
Ekonomi	Mehmet Zafer Çağlayan	AK Parti
	Nihat Zeybekçi	
Milli Eğitim	Ömer Dinçer	AK Parti
	Nabi Avcı	AK Parti
Sağlık	Recep Akdağ	AK Parti
	Mehmet Müezzinoğlu	AK Parti
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Taner Yıldız	AK Parti
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme	Binalı Yıldırım	AK Parti
	Lütfi Elvan	AK Parti
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	Faruk Çelik	AK Parti
Gençlik ve Spor	Suat Kılıç	AK Parti
	Akif Çağatay Kılıç	AK Parti
Gıda, Tarım ve Hayvancılık	Mehmet Mehdi Eker	AK Parti
Kültür ve Turizm	Ertuğrul Günay	AK Parti
	Ömer Çelik	AK Parti
Çevre ve Şehircilik	Erdoğan Bayraktar	AK Parti
	İdris Güllüce	AK Parti
Gümrük ve Ticaret	Hayati Yazıcı	AK Parti
Kalkınma	Cevdet Yılmaz	AK Parti

Orman ve Su İşleri	Veysel Eroğlu	AK Parti
Başbakan Yardımcıları		
Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik/ Parti
Vakıflar ve TRT	Bülent Arınç	AK Parti
Ekonomi, Bankacılık ve Hazine	Ali babacan	AK Parti
Terörle Mücadele, İnsan Hakları ve Kıbrıs	Beşir Atalay	AK Parti
Din İşleri ve Türk Dünyası	Bekir Bozdağ	AK Parti
	Emrullah İşler ¹⁷⁴	AK Parti

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 13: 62. Hükümet, Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığındaki Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

62. Hükümet		
Ahmet Davutoğlu Başbakanlığı, 29 Agustos 2014- 28 Agustos 2015		
Bakanlık	Bakan	Siyasi Kimlik/ Parti
Adalet	Bekir Bozdağ	AKP
	Kenan İpek	AKP
Aile ve Sosyal Politikalar	Ayşenur İslam	AK Parti
Avrupa Birliği	Volkan Bozkır	AK Parti
Bilim, Sanayi ve Teknoloji	Fikri Işık	AK Parti
Milli Savunma	İsmet Yılmaz	AK Parti
	Vecdi Gönül	Bağımsız
İçişleri	Afkan Ala	AK Parti

¹⁷⁴<http://www.hakimiyet.com/iste-61hukümet-kabine-listesi-188h.htm>

	Sebahattin Öztürk	AK Parti
Dışişleri	Mevlut Çavuşoğlu	AK Parti
Maliye	Mehmet Şimşek	AK Parti
Ekonomi	Nihat Zeybekçi	AK Parti
Milli Eğitim	Nabi Avcı	AK Parti
Sağlık	Mehmet Müezzinoğlu	AK Parti
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Taner Yıldız	AK Parti
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme	Lütfi Elvan	AK Parti
	Feridun Bilgin	Bağımsız
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	Faruk Çelik	AK Parti
Gençlik ve Spor	Akif Çağatay Kılıç	AK Parti
Gıda, Tarım ve Hayvancılık	Mehmet Mehdi Eker	AK Parti
Kültür ve Turizm	Ömer Çelik	AK Parti
Çevre ve Şehircilik	İdris Güllüce	AK Parti
Gümrük ve Ticaret	Nurettin Canikli	AK Parti
Kalkınma	Cevdet Yolmaz	AK Parti
Orman ve Su İşleri	Veysel Eroğlu	AK Parti
Başbakan Yardımcıları		
Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik/ Parti
Vakıflar ve TRT	Bülent Arınç	AK Parti
Ekonomi, Bankacılık ve Hazine	Ali Babacan	AK Parti
Terörle Mücadele, İnsan Hakları ve Kıbrıs	Yalçın Akdoğan	AK Parti
Din İşleri ve Türk Dünyası	Numan Kurtuşmuş	AK Parti

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 14. 25. Dönme Meclis'te Parti Dağılımı

25. Dönem	
23 Haziran 2015- 17 Kasım 2015	
Meclis Başkanı:	
İsmet Yılmaz (1 Temmuz 2015- 1 Kasım 2015), AK Parti	
Parti Adı	Milletvekil Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	259
Cumhuriyet Halk Partisi	131
Milliyetçi Hareket Partisi	79
Halkın Demokratik Partisi	80
Bağımsız	1
Toplam	550

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 15. 26. Dönme Meclis'te Parti Dağılımı

26. Dönem	
17 Kasım 2015–günümüz	
Meclis Başkanı: İsmail Kahraman (22 Kasım- günümüze) , AKP	
Parti Adı	Üye Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	317
Cumhuriyet Halk Partisi	133
Halkların Demokratik Partisi	58
Milliyetçi Hareket Partisi	39
Bağımsız Milletvekilleri	2
Toplam	549

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 16: 63. Hükümet, Ahmet Davutoğlu Başbakanlığında Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

63. Hükümet		
Ahmet Davutoğlu Başbakanlığı, 28 Ağustos 2015- 17 Kasım 2015		
Bakanlık	Bakan	Siyasi Kimlik/ Parti
Adalet	Kenan İpek	Bağımsız
Aile ve Sosyal Politikalar	Ayşen Gürcan	Bağımsız
Avrupa Birliği	Ali Haydar Konca	HDP
	Beril Dedeoğlu	Bağımsız
Bilim, Sanayi ve Teknoloji	Fikri Işık	AK Parti
Milli Savunma	Vecdi Gönül	Bağımsız
İçişleri	Selami Altınok	Bağımsız
Dışişleri	Feridun Siniroğlu	Bağımsız

Maliye	Mehmet Şimşek	AK Parti
Ekonomi	Nihat Zeybekçi	AK Parti
Milli Eğitim	Nabi Avcı	AK Parti
Sağlık	Mehmet Müezzinoğlu	AK Parti
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Ali Rıza Alaboyun	Bağımsız
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme	Feridun Bilgin	Bağımsız
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	Ahmet Erdem	Bağımsız
Gençlik ve Spor	Akif Çağatay Kılıç	AK Parti
Gıda, Tarım ve Hayvancılık	Kubettin Arzu	Bağımsız
Kültür ve Turizm	Yalçın Topçu	Bağımsız
Çevre ve Şehircilik	İdris Güllüce	AK Parti
Gümrük ve Ticaret	Cenap Aşçı	Bağımsız
Kalkınma	Müslüm Doğan	HDP
	Cüneyd Düzyol	Bağımsız
Orman ve Su İşleri	Veysel Eroğlu	AK Parti
Başbakan Yardımcıları		
Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik/ Parti
Danıştay İle İlişkiler ve KKTC	Tuğrul Türkeş	AK Parti
Ekonomi, Bankacılık ve Hazine	Cevdet Yılmaz	AK Parti
Terörle Mücadele, İnsan Hakları	Numan Kurtuluş	AK Parti
TBMM ile ilişkiler ve Kamu Diplomasisi	Yalçın Akdoğan	AK Parti

(Tablo yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 17: 64. Hükümet, Ahmet Davutoğlu Başbakanlığında Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

64. Hükümet		
Ahmet Davutoğlu Başbakanlığı, 24 Kasım 2015- 22 Mayıs 2016		
Bakanlık	Bakan	Siyasi Kimlik/ Parti
Adalet	Bekir Bozdağ	AK Parti
Aile ve Sosyal Politikalar	Sema Ramazanoğlu	AK Parti

Avrupa Birliği	Volkan Bozkır	AK Parti
Bilim, Sanayi ve Teknoloji	Fikri Işık	AK Parti
Milli Savunma	İsmet Yılmaz	AK Parti
İçişleri	Efkan Ala	AK Parti
Dışişleri	Mevlut Çavuşoğlu	AK Parti
Maliye	Naci Ağbal	AK Parti
Ekonomi	Mustafa Elitaş	AK Parti
Milli Eğitim	Nabi Avcı	AK Parti
Sağlık	Mehmet Müezzinoğlu	AK Parti
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Berat Albayrak	AK Parti
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme	Binalı Yıldırım	AK Parti
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	Süleyman Soylu	AK Parti
Gençlik ve Spor	Akif Çağatay Kılıç	AK Parti
Gıda, Tarım ve Hayvancılık	Faruk Çelik	AK Parti
Kültür ve Turizm	Mahir Ünal	AK Parti
Çevre ve Şehircilik	Fatma Güldemet Sarı	AK Parti
Gümrük ve Ticaret	Bülent Tüfenkci	AK Parti
Kalkınma	Cevdet Yılmaz	AK Parti
Orman ve Su İşleri	Veysel Eroğlu	AK Parti
Başbakan Yardımcıları		
Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik/ Parti
Başbakan Yardımcısı	Numan Kurtuluş	AK Parti
Başbakan Yardımcısı	Mehmet Şimşek	AK Parti
Başbakan Yardımcısı	Yałçın Akdođan	AK Parti
Başbakan Yardımcısı	Yıldırım Tuğrul Türkeş	AK Parti
Başbakan Yardımcısı	Lütfi Elvan ¹⁷⁵	AK Parti

¹⁷⁵ NTV, (24.11.2015), http://www.ntv.com.tr/turkiye/iste-64-hukümetin-bakanlari.GOu5Ye7bDk28YLJH8g_xrA?_ref=infinite (13.02.2017).

Tablo 18: 65. Hükümet, Ahmet Davutoğlu Başbakanlığında Bakanlar Kurulu Siyasi Kimlik

65. Hükümet		
Binalı Yıldırım Başbakanlığı, 24 Mayıs 2016- Günümüz		
Bakanlık	Bakan	Siyasi Kimlik/ Parti
Adalet	Bekir Bozdağ	AK Parti
Aile ve Sosyal Politikalar	Fatma Betül Sayan Kaya	AK Parti
Avrupa Birliği	Ömer Çelik	AK Parti
Bilim, Sanayi ve Teknoloji	Faruk Özlü	AK Parti
Milli Savunma	Fikri Işık	AK Parti
İçişleri	Efkan Ala	AK Parti
Dışişleri	Mevlüt Çavuşoğlu	AK Parti
Maliye	Naci Ağbal	AK Parti
Ekonomi	Nihat Zeybekçi	AK Parti
Milli Eğitim	İsmet Yılmaz	AK Parti
Sağlık	Recep Akdağ	AK Parti
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Berat Albayrak	AK Parti
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme	Ahmet Arslan	AK Parti
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	Süleyman Soylu	AK Parti
Gençlik ve Spor	Akif Çağatay Kılıç	AK Parti
Gıda, Tarım ve Hayvancılık	Faruk Çelik	AK Parti
Kültür ve Turizm	Nabi Avcı	AK Parti
Çevre ve Şehircilik	Mehmet Özhaseki	AK Parti
Gümrük ve Ticaret	Bülent Tüfenkci	AK Parti
Kalkınma	Lütfi Alan	AK Parti
Orman ve Su İşleri	Veysel Eroğlu	AK Parti
Başbakan Yardımcıları		
Müsteşarlık	Yardımcı	Siyasi Kimlik/ Parti
TBMM ile ilişkiler, Reformlar ve Yatırımlar	Nurettin Canikli	AK Parti
Hazine, Bnakacılık	Mehmet Şimşek	AK Parti
Hükümet Sözcülüğü, Kamu Diplomasisi	Numan Kurtuluş	AK Parti

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu	Yıldırım Tuğrul Türkeş	AK Parti
İnsan Hakları ¹⁷⁶	Veysi Kaynak ¹⁷⁷	AK Parti

¹⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı, (2013),

http://www.basbakanlik.gov.tr/forms/_global/_government/pg_CabinetTasks.aspx (14.02.2017).

¹⁷⁷NTV, (24.05.2016), “Yeni Kabine Belli Oldu”, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/yeni-kabine-belli-oldu-65-hukumet-bakanlar-kurululistesisi,QioafwQo9EKJ5btIhFaL7w> (14.02.2017) &

TRT Haber, (24.05.2016), “65. Hükümetin Yeni Kabinesi Açıklandı”, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/65-hukumetin-bakanlar-kurulu-aciklandi-252258.html> (14.02.2017).

3.EK: Türkiye- İnan Haritası

ÖZGEÇMİŞ

1988 Doğumlu Olan Zhaleh Abdi, Lisans ve Yüksek Lisansını Siyasal bilimler ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinde Tahran Üniversitesinde birincilikle bitirmiştir. Kocaeli Üniversitesinde Doktora programına başlamadan önce Tahran’da Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi’nde araştırmacı ve Abrar Moaser Stratejik Merkezinde uzman olarak çalışmıştır. Türkiye ve İran’ın farklı kurumlarıyla farklı projelerde işbirliği yapmıştır. Çok sayıda analiz, makale, kitap bölümü, bildiri ve sunumu vardır. Çevirmen olan Zhaleh İngilizce, Farsça, Osmanlıca, Tacikçe, Azerice, Arapça ve Fransızca bilmektedir. Çalışma alanı ise Ortadoğu, Türkiye, İran, İran’da kadın hareketleri, Konstrüktivizm ve güncel konulardır.

